



ІНСТИТУТ  
УКРАЇНОЗНАВСТВА  
ім. ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА  
НАН УКРАЇНИ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE  
IVAN KRYPIAKEVYCH INSTITUTE OF UKRAINIAN STUDIES

Liubomyr Khakhula

**“Bloody  
Rebels”  
or  
Blood  
Brothers?**

Present-day  
Polish discourses  
about Ukraine

LVIV  
**2016**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Любомир  
Хахула

**“Різуни”  
чи  
побратими?**

Сучасні  
польські  
дискурси  
про Україну

ЛЬВІВ  
2016

УДК [32.019.51:070] (438):94(477)“20”

**Хахула Л. “Різуни” чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну /** Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2016. – 304 с.

Після двох Майданів Україні як ніколи потрібні надійні друзі й союзники – передусім поляки, які добре знають ціну свободи і є вразливими на спокуси великодержавності. Спільну мову зі своїми західними сусідами українці знайдуть лише в атмосфері взаєморозуміння. Для цього необхідно переосмислити болісні сторінки новітньої історії Східної Європи – українсько-польську війну 1918–1919 років, українсько-польсько-російську війну 1920 року, криваве протистояння на Холмщині, Волині та Галичині 1938–1947 років. Однак сучасні науковці та політики нерідко маніпулюють історичними фактами, призводячи до створення викривлених історичних образів.

Пропонована праця львівського історика виявляє механізми побутування негативних стереотипів про Україну та українців у Польщі (1991–2016) і є внеском у зміцнення українсько-польського взаєморозуміння.

Для науковців, викладачів, студентів, усіх зацікавлених польсько-українськими відносинами.

*Науковий редактор:*

доктор історичних наук **Микола Литвин** (Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України)

*Рецензенти:*

доктор історичних наук **Богдан Гудь** (Львівський національний університет імені Івана Франка)

доктор історичних наук **Оксана Каліщук** (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України

© Любомир Хахула, текст, 2016

© Федір Лукавий, обкладинка, 2016

© Інститут українознавства

ім. І. Крип’якевича НАН України, 2016

ISBN 978-966-02-8084-7

## ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	7
------------------------	---

ЩО РОБИТИ З ІСТОРІЄЮ? СЛОВО ДО ЧИТАЧА .....	9
---	---

ДЕ ХОВАЮТЬСЯ СТЕРЕОТИПИ.....	14
------------------------------	----

*Література предмета. Джерела*

“БАСТІОНИ ЛЮДСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ”: ІСТОРИЧНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК СУСПІЛЬНЕ ТА НАУКОВЕ ЯВИЩЕ.....	37
--	----

*Теорія Липпмана. Американський досвід. Європейські підходи. Новітні трактування. Сучасні напрямки інтерпретації стереотипів. Стереотипи та історична наука. Історичні міфи та стереотипи. Дефініція поняття. Історик і стереотипи. Основні методи вивчення стереотипів. Чи можна подолати стереотипи?*

### **ЗРОЗУМІТИ НОВІТНЮ УКРАЇНУ: ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ**

Генеza історичних стереотипів та шляхи їх поширення .....	61
---	----

*За Рюриковичів і Г'ястів. Шляхетсько-козацькі стереотипи. Польська романтична традиція. Нелегке ХХ століття. Антиукраїнська риторика в Польській Народній Республіці. Єжи Гедройць та дискурс польської опозиції. Джерела стереотипів: “опінієтворча” преса. Джерела стереотипів: товариства кресов'ян*

### **Велика війна, польські**

<b>та українські державотворчі змагання .....</b>	<b>80</b>
---	-----------

*Витоки новітніх конфліктів. Війна від Сяну до Збруча: Піррова перемога? Союз 1920 року: “Панове українці, я вас перепрошую”. Друга Річ Посполита. Українська політична ірредента. Чий “східні креси”? “Великий голод” в УРСР*

<b>Польсько-український конфлікт періоду Другої світової війни та повоєнних років</b> .....	98
<i>У полоні комуністичного міфотворення. Вбивства польських вчених у Львові. Українські повстанці: герої чи злочинці? Варшавське повстання 1944 року. УПА та АК: спроба діалогу. Трагедія Павлокоми. Уроки операції “Вісла” 1947 року. Новий повоєнний кордон. Україна радянська</i>	
<b>Відновлення незалежності України і розбудова демократичного суспільства</b> .....	128
<i>Політичні контакти. Україна на сторінках польської преси. Громадська думка. Політичні оцінки українських реформ. Поляки і Помаранчева революція 2004 року. Революція гідності. Поляки–українці: взаємне бачення</i>	
<b>“ПРИГАДУВАННЯ МИНУЛОГО НІЧОГО НЕ ПРИНЕСЕ”: ВІЙНИ ПАМ’ЯТЕЙ І ПАМ’ЯТНИКІВ</b>	
<b>Конфлікти у національно-культурному житті української громади в Польщі</b> .....	160
<i>Українці в Перемиському воєводстві. Спір за греко-католицьку катедру. Довкола візантійського купола. Проти вишанування вояків УПА. Бірчанські могили. Чи бути Фестивалю української культури в Перемишлі? Контакти на прикордонні</i>	
<b>Суперечки щодо цвинтаря Орлят</b> .....	178
<i>Розбудова Цвинтаря та його доля. Міждержавні переговори. Реакція польської громадської думки. Українські дебати. Авторитет духовних лідерів. 2005 рік: вихід з глухого кута. Урочисте відкриття українського і польського меморіалів. Після поєднання</i>	
<b>Дискусії щодо Волинської трагедії та примирення</b> .....	208
<i>“Не дріботити в ставку з кров’ю”: дискусія в ліберальній пресі. “Кресовий” дискурс. Яцек Куронь і міжнаціональне примирення. Важкі кроки до поєднання. Соціологічний вимір. Дискусії напередодні 60-ї річниці трагедії. Політичні лідери і примирення. Напруга у 70-ту річницю протистояння</i>	
<b>ЩО РОБИТИ ЗІ СТЕРЕОТИПАМИ? ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ</b> .....	248
<b>ДЖЕРЕЛА ТА ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ</b> .....	254
<b>ПОКАЖЧИК ІМЕН</b> .....	277

## ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

<b>АК</b>	Армія Крайова (Armia Krajowa)
<b>ВіН</b>	Свобода і Незалежність (Wolność i Niezawisłość)
<b>ГУЛАГ</b>	Головне управління таборів і місць позбавлення волі (Главное управление лагерей и мест заключения)
<b>ЄС</b>	Європейський Союз (European Union)
<b>ЗУНР</b>	Західно-Українська Народна Республіка
<b>ЗМІ</b>	Засоби масової інформації
<b>КДБ</b>	Комітет державної безпеки (Комитет государственной безопасности)
<b>КПЗУ</b>	Комуністична партія Західної України
<b>МЗС</b>	Міністерство закордонних справ
<b>НАН України</b>	Національна академія наук України
<b>НАТО</b>	Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization)
<b>НДР</b>	Німецька Демократична Республіка (Deutsche Demokratische Republik)
<b>НКВС</b>	Народний комісаріат внутрішніх справ (Народный комиссариат внутренних дел)
<b>НЗС</b>	Національні збройні сили (Narodowe Siły Zbrojne)
<b>ОУН</b>	Організація українських націоналістів
<b>ОУП</b>	Об'єднання українців у Польщі
<b>ПіС</b>	Право і Справедливість (Prawo i Sprawiedliwość)

<b>ПНР</b>	Польська Народна Республіка (Polska Rzeczpospolita Ludowa)
<b>РВА</b>	Російська визвольна армія (Русская освободительная армия)
<b>РКЦ</b>	Римо-Католицька Церква
<b>РОПБіМ</b>	Рада охорони пам’яті боїв і мучеництва (Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa)
<b>РП</b>	Республіка Польща (Rzeczpospolita Polska)
<b>СДЛ</b>	Союз демократичної лівиці (Sojusz Lewicy Demokratycznej)
<b>СРСР</b>	Союз Радянських Соціалістичних Республік (Союз Советских Социалистических Республик)
<b>СС</b>	охоронні команди
<b>США</b>	Сполучені Штати Америки (United States of America)
<b>т. зв.</b>	так званий
<b>УАПЦ</b>	Українська Автокефальна Православна Церква
<b>УГА</b>	Українська галицька армія
<b>УГКЦ</b>	Українська Греко-Католицька Церква
<b>УНА–УНСО</b>	Українська національна асамблея – Українська націоналістична самооборона
<b>УНР</b>	Українська Народна Республіка
<b>УПА</b>	Українська повстанська армія
<b>УРСР</b>	Українська Радянська Соціалістична Республіка
<b>УСС</b>	Українські січові стрільці
<b>ФРН</b>	Федеративна Республіка Німеччина (Bundesrepublik Deutschland)



## ЩО РОБИТИ З ІСТОРІЄЮ? СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Ще 2014 року здавалося – немає в українців надійнішого європейського союзника, ніж поляки. Масова польська підтримка Революції гідності та сплеск позитивного взаємсприйняття ніби доводили, що народи спроможні порозумітися й у найдражливішій сфері – історичній. Оптимісти пророкували швидке входження України до європейського дому. Песимісти нерідко лякали: “Лях і москаль нам не допоможуть”. Натомість реалісти (найчастіше інтелектуали) застерігали від чергового наступу на історичні граблі, згадуючи дискусії 2013-го про криваве польсько-українське протистояння на Волині у липні 1943 року як спробу дискредитувати Українську повстанську армію та її військово-політичних провідників – Степана Бандеру, Романа Шухевича. Спорудження пам’ятників діячам УПА та ОУН викликало спротив як офіційної Варшави, так і комбатантських кресовських товариств.

На жаль, так звані реалісти виявилися правими. Прихід 2015 року до влади правоконсервативної партії ПіС та заявлений нею перегляд історичної політики зумовив прийняття 22 липня 2016 року Сеймом ухвали “Про віддання шани жертвам геноциду, вчиненого українськими націоналістами у 1943–1945 роках проти громадян Другої Речі Посполитої”. Несподіваний антиукраїнський жест викликав обурення не лише у професійних істориків, але й простих громадян заходу і сходу України.

Втім, уважний аналіз польської суспільної думки подає численні факти передумов польської упередженості щодо самодостатності українського народу та його державницьких традицій. Вже у перший рік незалежності України позитивно до нас

ставився лише кожен десятий поляк, а неприязнь відчувало більше третини громадян Республіки Польща<sup>1</sup>. На заваді порозумінню стояла передусім перепоვნена великою кількістю стереотипів та упереджень травматична колективна пам'ять, а також спроби політиків маніпулювати нею. Відомо, що протягом віків спільної історії, у груповій свідомості поляків українці поставали у різних іпостасях: “братів-козаків” з романів Генрика Сенкевича (Henryk Sienkiewicz), що в один момент зрадили; жорстоких “різунів-бандерівців”, яким ненависне усе польське, сусідів по ту сторону кордону, з котрими треба співпрацювати для безпеки і блага демократичної Батьківщини. Отже, сучасна польська суспільно-політична свідомість схожа на тісне переплетіння вищеназваних конструктивних та деструктивних дискурсів.

Багато негативних образів про українців у польській свідомості сягають коріннями періоду Першої Речі Посполитої (1569–1795) – часу жорстокого протиборства. Проте для сучасних поляків найбрутальніші асоціації з українцями пов'язані із подіями минулого століття. У новітній час народи пройшли довгу дорогу незгод, суперечок і, врешті-решт, кривавих конфліктів. Прагнення відродити незалежність на етнічних землях, а також втручання у міжнаціональні відносини третіх держав (насамперед нацистської Німеччини та Росії/СРСР), вилилися у людські трагедії, спровоковані українсько-польськими конфліктами 1918–1919 та 1938–1947 років.

Після Другої світової війни польсько-радянський кордон на довгі роки унеможливив безпосередні контакти між людьми, обмін думками та відкриті дискусії про спільне минуле. Польська комуністична пропаганда, керована з Москви, долучилася до спотворення загального образу українців та України в польському суспільстві, наголошуючи на протиборстві й не згадуючи про співпрацю. Усі ці чинники, зокрема традиція і родинні перекази, лише сприяли появі нових і зміцненню старих негативних стереотипів.

<sup>1</sup> *Jasińska-Kania A. Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw / A. Jasińska-Kania // Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych. Tom 2: Bliscy i Dalecy / [pod red. A. Jasińskiej-Kani]. – Warszawa, 1992. – S. 223.*

У радянський час, здебільшого, замовчувалися спільні походи українських козаків з польським військом у XVII столітті на Москву. Табуйовано біографію творця новітньої Польської держави Юзефа Пілсудського (Józef Piłsudski), молодечі роки якого пройшли в стінах Харківського університету, а згодом у Львові, де він навіть зустрічався з представниками січового руху. Співпраця з українцями вилася в антибільшовицький союз із Симоном Петлюрою, спільний похід на Київ, переможний бій проти будьонівців під Замостям у 1920 році. Опинившись в обіймах радянської імперії, десятки тисяч поляків Поділля та інших регіонів були репресовані, чимало з них загинуло під час розслідування діяльності т. зв. “Польської військової організації”. Усе це, а також участь більше 100 тисяч українців у вересневій кампанії 1939 року проти гітлерівської і сталінської армій, викреслювалося з підручників історії. Жахливий злочин проти польських військовополонених та цивільних у 1940-ві роки у Биківні під Києвом та Харкові фактично було перекладено на нацистів. Неохоче згадували, що українська земля подарувала Польщі непересічні таланти. Вихідцем зі Слобожанщини був талановитий художник Генрик Семирадський (Henryk Siemiradzki) (автор оздоблення Львівського та Краківського великих театрів). Волинський Кременець виховав славетного поета Юліуша Словацького (Juliusz Słowacki). Наприкінці XIX – на початку XX століття у Харкові проживали польські поет Леопольд Стафф (Leopold Staff), композитор Конstantин Горський (Konstanty Gorski), український фотохудожник польського походження Альфред Федецький. Натомість Київ, Одеса, Львів своєю величчю завдячують, зокрема, й польським архітекторам.

Відтак, складний історичний вузол довелося розв’язувати уже посткомуністичним елітам Польщі та Україні, які декларували бажання стратегічної співпраці, приязних і добросусідських взаємин. Особливо це стало помітним у східній політиці Варшави щодо України. Водночас наприкінці 1980-х років у Польщі виникли середовища, які ставили собі за мету переглянути комуністичне бачення історії України та українсько-польських відносин. Однак існували ще й осередки та групи, для яких примирення

сусідів залишалося вкрай небажаним. Саме вони продовжували маніпулювати застарілими антиукраїнськими стереотипами та ідеологічними кліше. Чинником, що впливав на зміну збірного образу українців у Польщі, були безпосередні контакти між представниками обох народів.

Отже, складний процес руйнації старих і появи нових польських стереотипів про українців ще не був предметом спеціальної уваги дослідників і є особливо актуальним з огляду на ту роль, яку відіграє Польща в сучасних українських суспільно-політичних та соціально-економічних перетвореннях<sup>2</sup>. Дослідження процесу зміни сучасних польських історичних стереотипів про Україну та українців сприятиме перегляду актуального стану українсько-польських взаємини та накресленню перспективи їх майбутнього розвитку. Пропонована праця показує особливості побутування та трансформації в польській колективній пам'яті кінця ХХ – початку ХХІ століття стереотипів про Україну та українців, пов'язаних з історією України та польсько-українськими відносинами у ХХ столітті.

Головну увагу в праці зосереджено на періоді 1991–2005 років, що зумовлено двома знаковими подіями – проголошенням Акта незалежності України у 1991 році та розв'язанням однієї з найбільших сучасних суперечок між Україною та Польщею – відкриттям Польського військового меморіалу на Личаківському кладовищі (цвинтаря Орлят) у Львові в червні 2005 року. В окремих розділах монографії проаналізовано польський науковий та публічний дискурс щодо 65-ї та 70-ї річниць Волинської трагедії 1943 року, ставлення поляків до Революції гідності 2013–2014 років, зміни польської громадської думки про Україну у 1991–2016 роках.

Шановний Читачу! Книжка, яку Ти тримаєш у руках, побачила світ у непростий для нашої держави період – час невідворотних, хоча болісних, змін, боротьби за державну цілісність в

<sup>2</sup> Порошенко П. Вітання Президента України з нагоди Дня незалежності Республіки Польща / П. Порошенко. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vitannya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-nezalezhnosti-res-36274> [дата звернення 12.11.2015].

умовах російської агресії. Сьогодні українцям потрібні надійні друзі і союзники – передусім поляки, які добре знають ціну свободи і є вразливими на спокуси великодержавності. Спільну мову зі своїми західними сусідами українці знайдуть лише в атмосфері діалогу і прощення.

Тягар історії з плечей політиків мають перебрати професійні історики. Без цього не буде державного поступу, міжлюдської взаємоповаги, міжнаціональної злагоди.

## ДЕ ХОВАЮТЬСЯ СТЕРЕОТИПИ

**Література предмета.** Знання основ історії сусіднього народу – важливий елемент взаєморозуміння<sup>3</sup>. Історіографія проблеми українських стереотипів серед поляків представлена низкою праць, які за тематичною спрямованістю можна поділити на дві великі групи: 1) загально-теоретичні дослідження явища історичного стереотипу; 2) спеціально-тематичні праці про стереотипи українців та України в сучасній Польщі.

Якщо психологи та соціологи розпочали вивчати соціальні стереотипи ще в 20–30-х роках XX століття, то історики зацікавилися ними лише в останній чверті XX століття. Прагнення всесторонньо вивчити хронологію польсько-німецького конфлікту стали основою досліджень стереотипів в польській історичній науці<sup>4</sup>. Інша причина – бажання глибше пізнати авто- і гетеростереотипи поляків у різні історичні періоди<sup>5</sup>. Уже наприкінці XX століття історики, культурологи, етнологи й антропологи стали організаторами та учасниками конференцій, присвячених виявам історичних стереотипів у культурі, літературі

---

<sup>3</sup> Польща – нарис історії / [за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича; пер. з пол. І. Сварник]. – Варшава, 2015. – С. 7.

<sup>4</sup> Szarota T. Badania nad stereotypem Polaka w Niemczech i Niemca w Polsce / T. Szarota // Dzieje Najnowsze. Rocznik IX. – 1977. – № 1. – S. 209–222; Szarota T. Stereotypy narodowe jako temat badań historycznych w Polsce / T. Szarota // Dzieje Najnowsze. Rocznik XXVII. – 1995. – № 2. – S. 3–12.

<sup>5</sup> Jarosz D. Uwagi o polskiej literaturze naukowej na temat stereotypów / D. Jarosz // Dzieje Najnowsze. Kwartalnik poświęcony historii XX wieku. Rocznik XXIII. – 1991. – № 2. – S. 93–103.

й мові<sup>6</sup>. Появу та існування стереотипів учені загалом пояснювали культурними та звичаєвими традиціями суспільства.

Перші вагомі спроби українських науковців обґрунтувати явище історичного стереотипу з'явилися в першому десятилітті ХХІ століття. У грудні 2005 року в Києві пройшла міжнародна наукова конференція “Образ іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації”. У виданому за її результатами збірнику українські, російські, білоруські, польські, британські та шведські науковці представили результати власних досліджень стереотипів, джерела яких виводили з історичної пам'яті, національної історіографії та шкільної історичної освіти<sup>7</sup>.

У 2009 році вийшла колективна монографія авторства львівських істориків, соціологів та етнологів (Леоніда Зашкільняка, Вікторії Середи, Остапа Середи, Василя Расевича, Оксани Рудої, Христини Чушак, Юрія Сілецького та ін.) під назвою “Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні”<sup>8</sup>, в якій представлено теоретичні узагальнення поняття історичного стереотипу та спеціальні студії про міжгрупові (міжетнічні) образи і стереотипи. Автори здебільшого ґрунтувалися на теоретико-методологічних засадах соціології, соціальної психології, етнології та розглядали історичні стереотипи як різновиди соціальних. Історичні стереотипи, на думку вчених, мають тісний зв'язок з історичними міфами та пам'яттю і є невід'ємною складовою останніх. Ролі стереотипів в історичній пам'яті, а також їхньому функціонуванню присвячені статті українських та іноземних дослідників: Леоніда Зашкільняка, Ірини Колесник,

<sup>6</sup> Mity i stereotypy w kulturze, literaturze i języku. Materiały II sympozjum młodych pracowników nauki Wydziału Humanistycznego, (Szczecin, 19–20 maja 1992 r.) / [pod red. M. Kozłowskiej i E. Tierling]. – Szczecin, 1993. – 299 s.; Narody i stereotypy / [red. nauk. T. Walas i J. Woźniakowski]. – Kraków, 1995. – 329 s.

<sup>7</sup> Образ Іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації: Матеріали міжнародної наукової конференції, (Київ, 15–16 грудня 2005 р.) / [упоряд. і наук. ред. Г. В. Касьянов]; НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2008. – 264 с.

<sup>8</sup> Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / [за ред. Л. Зашкільняка]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2009. – 472 с.

Єжи Матерніцького (Jerzy Maternicki), Ганса Генріха Гана (Hans Henrich Hahn)<sup>9</sup>.

Процес появи найдавніших стереотипів проаналізували польські історики Збігнев Вуйцік (Zbigniew Wójcik)<sup>10</sup> і Владислав Серчик (Władysław Serczyk)<sup>11</sup> та канадський дослідник Франк Сисин<sup>12</sup>, зараховуючи їх до доби Київської Русі, Галицько-Волинської держави та п'ястівської Польщі.

Набагато більше вчених акцентують увагу на “козацьких” стереотипах українців, що сягають своїм корінням часів польсько-

<sup>9</sup> *Зашкільняк Л.* Історична пам'ять і соціальні функції історії в сучасному світі / Л. Зашкільняк // *Історія – ментальність – ідентичність*. Випуск IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / [за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги]. – Львів, 2011. – С. 21–26; *Колесник І.* Історична пам'ять та історіографія: архетипи взаємодії / І. Колесник // *Історія – ментальність – ідентичність*. Випуск IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / [за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги]. – Львів, 2011. – С. 54–64; *Maternicki J.* Pamięć zbiorowa jako przedmiot badań historycznych / J. Maternicki // *Історія – ментальність – ідентичність*. Випуск IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / [за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги]. – Львів, 2011. – С. 27–36; *Hahn H. H.* Centrum i peryferie: zmienność i podobieństwo mechanizmów generujących stereotypy / H. H. Hahn // *Akulturacyja/asymilacja na pograniczach kulturowych Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*. Tom 1: Stereotypy i pamięć / [red. naukowa R. Traba]; Instytut Studiów Politycznych PAN, Niemiecki Instytut Historyczny. – Warszawa, 2009. – S. 36–49.

<sup>10</sup> *Wójcik Z.* U źródeł polsko-ukraińskiej teraźniejszości / Z. Wójcik // *Znak*. – 1984. – № 11–12 (360–361). – listopad-grudzień. – S. 1455–1467.

<sup>11</sup> *Serczyk W.* Polska–Ukraina: dziesięć wieków nieporozumienia / W. Serczyk // *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Польсько-українські студії. Вип. 1: Матеріали наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р.) / [ред. Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич і ін.]. – Київ, 1993. – С. 7–18; *Serczyk W.* Stereotypy w historii stosunków polsko-ukraińskich. Drogi do prawdy / W. Serczyk // *Stereotypy narodowościowe na pograniczu: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej (Rzeszów, 16–17 października 2000 r.)* / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2002. – S. 11–16.

<sup>12</sup> *Сисин Ф.* З історії польсько-українських стереотипів / Ф. Сисин // *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Польсько-українські студії. Вип. 1: Матеріали наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р.) / [ред. Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич і ін.]. – Київ, 1993. – С. 18–23.



козацьких воєн XVII–XVIII століть<sup>13</sup>. Якщо процес творення негативних стереотипів під час конфліктів не є широко дослідженим, то їх відображення в романтичній літературі, поезії та науці стало предметом зацікавлення істориків і літературознавців. Зокрема, Данута Сосновська (Danuta Sosnowska) доводить, що письменники-романтики (насамперед Генрик Сенкевич) створили міф про українців, який пізніше ліг в основу стереотипу. Дослідниця свідомо аналізує т. зв. “другорядну літературу”, вважаючи, що стереотип “або жирує на поганій літературі, або ж хорошу пристосовує до своїх простих правил”<sup>14</sup>. Волинська дослідниця Світлана Гаврилюк звернула увагу на творення позитивного образу України та українців польською “українофільською” поезією і літературою XIX століття<sup>15</sup>.

Процес генези негативних польсько-українських стереотипів у XX столітті реконструював Леонід Зашкільняк, який першопричиною появи негативних образів українців вважає польську історіографію кінця XIX – початку XX століття<sup>16</sup>. У контексті становлення історичних стереотипів українців важливе місце має робота львівської дослідниці Оксани Рудої, присвячена формуванню в основному негативних міфів і стереотипів про українських козаків польською позитивістською та неоромантичною

<sup>13</sup> Яковенко Н. Образ поляка в українській історичній белетристиці / Н. Яковенко // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Польсько-українські студії. Вип. 1: Матеріали наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р) / [ред. Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич і ін.]. – Київ, 1993. – С. 125–132.

<sup>14</sup> Сосновська Д. Стереотип України та українця в польській літературі / Д. Сосновська // Незалежний культурологічний часопис “Ї”. – 1997. – Ч. 10. – С. 88–96; Sosnowska D. Ambivalencje i sprzeczności: o dziwnych Kozakach w polskiej literaturze romantycznej / D. Sosnowska // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / [pod. red. S. Kozaka]. – 1994. – № 5. – С. 165–171.

<sup>15</sup> Гаврилюк С. Еволюція українсько-польських стереотипів упродовж XIX – поч. XX ст. (на прикладі Волині, Холмщини і Підляшшя) / С. Гаврилюк // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: Збірник наукових праць / [упоряд.: М. М. Кучерепа, Н. Г. Сташенко; за заг. ред. М. М. Кучерепа]. – Луцьк, 2008. – С. 369–379.

<sup>16</sup> Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки XX ст. у суспільній свідомості українців і поляків / Л. Зашкільняк // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Львів, 2008. – Вип. 2. – С. 127–137.

історіографією кінця XIX – першої половини XX століття<sup>17</sup>. Проаналізувавши праці польських істориків, Оксана Руда дійшла висновку, що їм не вдалося створити об’єктивний образ українсько-польського минулого. Навпаки, вчені зміцнили старі, переважно негативні, міфи та стереотипи про українське козацтво.

У 2011 році у Харкові побачила світ монографія історика Богдана Гудя про генезу, перебіг і наслідки українсько-польських конфліктів на Правобережній Україні у XIX–XX століттях<sup>18</sup>. Автор звернув увагу, зокрема, на те, що історичні стереотипи поляків про українців мали й регіональні відмінності. Після поділів Першої Речі Посполитої у Східній Галичині переважали уявлення етнополітичного характеру, а на Поділлі і Надніпрянщині – етносоціального. На думку дослідника, без врахування цього факту неможливо зрозуміти глибинні корені та зміст негативних стереотипів щодо українців у польській суспільно-політичній думці XX–XXI століть.

Появі стереотипів у період відродження української і польської державностей присвячено науково-популярну книгу польського публіциста, дописувача видання “*Tygodnik Powszechny*” (“Загальний тижневик”) Мацея Козловського (Maciej Kozłowski) “Між Сяном і Збручем. Бої за Львів і Східну Галичину в 1918–1919 роках”<sup>19</sup>. Автор одним із перших у посткомуністичній Польщі підкреслив згубність збройного протистояння двох сусідніх народів, яке призвело до радикалізації дій і польського, і українського політикуму в наступне двадцятиліття. До проблеми загального образу українців серед поляків зверталися історики Микола Литвин та Міхал Клімецький (Michał Klimecki) у рамках ширших досліджень про українсько-польську війну 1918–1919 років<sup>20</sup>.

<sup>17</sup> Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття / О. Руда – Львів, 2010. – 418 с.

<sup>18</sup> Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект / Б. Гудь. – Харків, 2011. – 472 с.

<sup>19</sup> Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919 / M. Kozłowski. – Kraków, 1990. – 312 s.

<sup>20</sup> Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998. – 488 с.; Klimecki M. Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe / M. Klimecki. – Warszawa, 1997. –

Формуванню соціально-політичного портрета західних українців у Другій Речі Посполитій присвячено значну кількість наукової літератури. Насамперед відзначимо публікації львівських істориків Василя Клока<sup>21</sup> та Романа Голика<sup>22</sup> про взаємостереотипи українсько-польської війни 1918–1919 років у мемуаристиці та публіцистиці міжвоєнної та післявоєнної доби та дослідження познанського історика Марека Фігури (Marek Figura) про зміну образу українця в пресі Західної Польщі в період від Брестського миру 1918 року до пацифікації Східної Галичини 1930 року<sup>23</sup>. Польську міжвоєнну пресу щодо поширених у ній етнолінгвістичних стереотипів українців проаналізувала Гелена Сойка-Машталез (Helena Sojka-Masztalerz)<sup>24</sup>.

Стереотипи національних меншин в Другій Речі Посполитій відтворили польські історики Януш Тазбір (Janusz Tazbir)<sup>25</sup> та Єжи Томашевський (Jerzy Tomaszewski)<sup>26</sup>. Останній описав сформований у

279 s.; Klimecki M. Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią: 1918–1919 / M. Klimecki. – Warszawa, 2000. – 291 s.

<sup>21</sup> Клок В. І. Образ українців та української влади у громадській думці польської меншини Галичини періоду польсько-української війни 1918–1919 рр. / В. І. Клок // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – Гуманітарні науки. Вип. 10: Ювілейний збірник на пошану Степана Гелея / [відп. ред. І. Копич]. – Львів, 2011. – С. 264–270.

<sup>22</sup> Голик Р. ЗУНР чи Małopolska Wschodnia?: образ Галичини 1918 року в ментальності українців та поляків / Р. Голик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення / [гол. редкол. Я. Ісаєвич; упоряд. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2009. – С. 62–75; Голик Р. Й. Культурна пам'ять і Східна Європа: писемна культура та формування суспільних уявлень в Галичині / Р. Й. Голик. – Львів, 2015. – С. 302–312.

<sup>23</sup> Figura M. Stereotyp Ukraińca w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1930 / M. Figura // Oblicza Wschodu w kulturze polskiej / [pod red. G. Kotlarskiego i M. Figury]. – Poznań, 1999. – S. 337–367.

<sup>24</sup> Sojka-Masztalerz H. Rusini czy Ukraińcy? Językowy obraz nacji ukraińskiej w prasie polskiej (1918–1939) / H. Sojka-Masztalerz. – Wrocław, 2004. – 207 s.

<sup>25</sup> Tazbir J. Stereotypów żywot twardy / J. Tazbir // Tazbir J. Długi romans z muzą Klio / J. Tazbir. – Warszawa, 2007. – S. 151–170.

<sup>26</sup> Tomaszewski J. Stereotyp mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej / J. Tomaszewski // Mity i stereotypy w dziejach Polski / [red. nauk. J. Tazbir]. – Warszawa, 1991. – S. 259–295.

польському суспільстві образ українців так: керовані ззовні вороги, головна мета яких – витіснення польської культури зі "східних країв" та подальше їх відокремлення і "відрив" від Польщі.

Проблему формування стереотипів українців у роки Другої світової війни проаналізував краківський історик Анджей Земба (Andrzej Zięba), який польські стереотипи українців розглядає крізь призму їх змін під впливом складних польсько-українських відносин у XX столітті: від позитивних, романтичних, до негативних<sup>27</sup>. До появи негативних образів українців під час війни звертався польський вчений українського походження, громадсько-політичний діяч Володимир Мокрий у статті "Українців і поляків сьогодні, учора, завтра"<sup>28</sup>.

Значно більше істориків вивчають проблеми виникнення стереотипів українців в часи "народної" Польщі, де негативний імідж формувався насамперед за допомогою мемуарної та художньої літератури. Головні стереотипи, творені згаданими жанрами, описав Мирослав Трухан<sup>29</sup>. До них, зокрема, належали: недержавна нація, примітивний народ, жорстокі, сповнені ненависті бандити з УПА, колаборанти та ін. Джерела цих стереотипів М. Трухан вбачав у складних відносинах минулих століть, а їх зміну вважав можливою через переосмислення польсько-української історії у середовищах молодих поляків. Формуванню образу українців польською пропагандою присвячені статті Малгожати Кміти (Małgorzata Kmita)<sup>30</sup> та Гжегожа Мотики (Grzegorz Motyka)<sup>31</sup>. Окреме дослідження

<sup>27</sup> Zięba A. Historia a współczesne stosunki polsko-ukraińskie / A. Zięba // Przegląd Polonijny. Rok XIX. – 1993. – Zeszyt 4. – S. 125–143; Zięba A. Ukraińcy w oczach Polaków (wiek XX) / A. Zięba // Dzieje Najnowsze. Rocznik XXVII. – 1995. – № 2. – S. 95–104.

<sup>28</sup> Мокрий В. Українців і поляків сьогодні, учора, завтра / В. Мокрий // Зустрічі. – 1990. – № 1–2. – С. 45–66.

<sup>29</sup> Трухан М. Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі / М. Трухан. – Львів, 1992. – 256 с.

<sup>30</sup> Kmita M. Propaganda antyukraińska i kształtowanie negatywnego stereotypu Ukraińca w czasach PRL / M. Kmita // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji "Wisła" 1947 roku / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 59–73.

<sup>31</sup> Motyka G. Obraz Ukraińca w literaturze Polski Ludowej / G. Motyka // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji "Wisła" 1947 roku / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 213–222.

Ґжегож Мотика присвятив антиукраїнській книжці Яна Ґерхарда (Jan Gerchard) “Заґрави в Бещадах” (*Łuny w Bieszczadach*), проаналізувавши її щодо відповідності історичній правді<sup>32</sup>.

Зацікавлення дослідників не зводилися лише до вивчення прикладів творення негативних образів українців в ПНР. У частині публікацій фіксуємо й аналіз позитивних уявлень поляків про українців. До цього типу праць слід зарахувати статтю історика Влодзімежа Менджецького (Włodzimierz Mędrzecki)<sup>33</sup>. Щоб показати якомога ширший суспільний зріз у трактуванні українців, автор опрацював польський політичний дискурс, спогади і художню літературу. У кожному з випадків, на противагу формуванню негативних образів українців, Влодзімеж Менджецький продемонстрував спроби позитивного або об’єктивного бачення минулих подій та українців. Зразками формування позитивних образів варшавський дослідник вважав діяльність Єжи Ґедройця (Jerzy Giedroyc) та паризької “Культури”.

Польський опозиційний дискурс про Україну та українців досліджували Микола Ґеник, Христина Чушак, Богуслав Бакула, Марія Сенич. Микола Ґеник та Марія Сенич зосередили свою увагу на проблемах українсько-польського примирення та подолання міжнаціональних стереотипів у діяльності польської опозиції в еміграції<sup>34</sup>. Проблему місця України на сторінках часопису “Культура” вивчав

<sup>32</sup> Motyka G. W kręgu “Łun w Bieszczadach”. Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad / G. Motyka. – Warszawa, 2009. – 199 s.

<sup>33</sup> Mędrzecki W. Obraz Ukraińca w polskim dialogu publicznym po drugiej wojnie światowej / W. Mędrzecki // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 10: Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / [гол. ред. кол. Я. Ісаєвич]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2003. – С. 353–367.

<sup>34</sup> Ґеник М. Проблема Львова у процесі польсько-українського примирення / М. Ґеник // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ, 2009. – Вип. 17. – С. 294–304; Ґеник М. Подолання міжнаціональних стереотипів та польсько-українське примирення у діяльності польської опозиції / М. Ґеник // Слов’янський вісник. Збірник наукових праць. Серія “Історичні та політичні науки”. Випуск 11 / [ред. С. С. Троян]; Рівненський інститут слов’янознавства Київського славистичного університету. – Рівне, 2011. – С. 27–31; Сенич М. Погляди Єжи Ґедройця на польсько-українське примирення / М. Сенич // Проблеми слов’янознавства. – 2010. – Вип. 59. – С. 236–242.

і Богуслав Бакула<sup>35</sup>. Христина Чушак у монографії з промовистою назвою “Немає вільної Польщі без вільної України” проаналізувала видання т. зв. “другого обігу” внутрішньопольської опозиції<sup>36</sup>. Дослідження згаданих авторів надзвичайно важливі, адже офіційна влада демократичної Польщі перейняла більшість еміграційних концепцій для реалізації державної політики щодо України.

Мабуть, єдиними узагальнювальними працями, які частково порушували проблеми стереотипів українців в сучасній Польщі, були роботи трьох польських дослідників Анджея Станіслава Кресла (Andrzej Stanisław Kresło), Агнешки Савіч (Agnieszka Sawicz) та Маріана Маліковського (Marian Malikowski). Анджей Кресло у монографії “Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003)” розглядає поширені стереотипи в Польщі, а також польське бачення складних українсько-польських відносин<sup>37</sup>. Вказану студію можна охарактеризувати як теоретично-практичну, бо частина книжки присвячена визначенню основного понятійного апарату: пресознавство, масова комунікація, преса, система преси та ін. Також проаналізовано правові засади діяльності мас-медіа в Польщі, роль преси у формуванні громадської думки та польський ринок преси у 90-х роках ХХ століття. Друга частина праці – аналіз висвітлення в польській пресі низки польсько-українських проблем: від суспільно-політичного життя в часи Першої Речі Посполитої до сучасних взаємин у контексті євроінтеграції обох держав. Проте проблеми відлуння польсько-українських відносин ХХ століття в сучасному польському суспільстві представлені фрагментарно і потребують уточнень.

Дослідниця з Познанського університету Агнешка Савіч зосередилася на проблемі відображення на сторінках польської преси сучасної української історії від проголошення Україною

<sup>35</sup> Бакула Б. Польща і Україна в діяльності “Культури”: Українці в еміграції / Б. Бакула // Сучасність. – 1997. – № 1. – С. 97–103.

<sup>36</sup> Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України. Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989) / Х. Чушак. – Львів, 2011. – 304 с.

<sup>37</sup> Кресло А. С. Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003) / А. С. Кресло. – Львів, 2005. – 128 с.

незалежності у 1991 році до прийняття Конституції 1996 року<sup>38</sup>. Проте ця робота стосується передусім сучасного суспільно-політичного життя України і структурована відповідно до важливих політичних та соціально-економічних змін у житті відродженої держави. Як зауважила дослідниця, аналіз вибраних позицій польської преси не відображає сповна настроїв польського суспільства щодо оцінки українських політичних та економічних реформ. Але незаперечним фактом є те, що зацікавленість польської преси Україною була сталою і репрезентувала рівень уваги польських політичних та інтелектуальних кіл до України.

Історик і соціолог Маріан Маліковський дослідив проблему впливу стереотипів та упереджень на польсько-українські відносини кінця ХХ – початку ХХІ століття<sup>39</sup>. Автор вважає, що головним предметом польсько-українських суперечок і джерелом виникнення різних стереотипів були “антипольська акція ОУН–УПА на Волині і на Східній Галичині та переселенська акція «Вісла»”<sup>40</sup>. Негативні стереотипи про українців у сучасній Польщі формувалися в середовищі поляків, які були свідками подій чи мали родину на “східних кресах”, мешканців прикордоння, або тих, хто читав спогади, щоденники чи провокативну літературу періоду ПНР.

Окремо слід звернути увагу на праці дослідників, які аналізують відображені в польській свідомості ключові сторінки історії України ХХ – початку ХХІ століття та польсько-українські відносини цього ж часу. Образ останніх в сучасній польській пресі узагальнила польська дослідниця Богуміла Бердыховська (*Bogumiła Berdychowska*)<sup>41</sup>. Опрацювавши десятки публікацій, присвячених Україні у щоденній польській пресі 1990-х років, вона дійшла висновку, що в контексті України єдиною

<sup>38</sup> *Sawicz A. Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991–1996 / A. Sawicz. – Poznań, 2010. – 379 s.*

<sup>39</sup> *Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich / M. Malikowski. – Rzeszów, 2010. – 274 s.*

<sup>40</sup> *Ibidem. – S. 108.*

<sup>41</sup> *Berdychowska B. Wokół tego, co dzieli. Najnowsza historia polsko-ukraińska na łamach polskiej prasy / B. Berdychowska // Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku / [pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki]. – Kraków, 2000. – S. 198–205.*



сферою, відносно широко представленою на сторінках газет, була історична проблематика. Зазвичай, поштовхом до обговорення спільної історії в пресі ставали конфлікти. Тому на сторінки періодики не потрапляли такі питання, як, наприклад, українське національне відродження 1920-х років, репресії та голод 1930-х років, діяльність української опозиції у 1960–1980-х роках. З новітньої українсько-польської історії предметом зацікавлення журналістів були українсько-польська війна 1918–1919 років і польсько-український конфлікт періоду Другої світової війни. На думку Богуміли Бердиховської, причиною появи статей про протистояння 1918–1919 років стали суперечки навколо відбудови цвинтаря Орлят у Львові, а публікації про конфлікти періоду Другої світової війни пов’язані із хвилею встановлення пам’ятників воюючим УПА на території південно-східної Польщі. Історик Жешівського університету Єжи Єстал (Jerzy Jesta) проаналізував частину польського і українського публічних дискурсів про польсько-українські відносини новітньої доби<sup>42</sup>. Основним його спостереженням, а водночас і “рецептом” польській стороні, стало твердження, що поляки, дискутуючи з українцями про складні теми спільної історії, не повинні виступати лише з позиції жертви, бо це зміцнюватиме панівні антипольські настрої в Україні<sup>43</sup>.

Стереотипові українця в пресі південно-східної Польщі після 1989 року присвячена стаття Богдана Бридака (Bogdan Brydak). Автор реконструював образ українця і України шляхом аналізу публікацій про лемківське питання та міфу про Польщу як передмур’я західної цивілізації на Сході<sup>44</sup>. На думку дослідника, їхня основна мета – переконати лемків в окремішності від українського народу. Автори газетних статей брали на себе місію захистити лемків і Лемківщину від українського націоналізму, хоча радше уявного, ніж реального. Лемкам ці статті мали надати імунітету від української

<sup>42</sup> Jesta J. O Ukrainie i polsko-ukraińskich dyskusjach w polskich i ukraińskich publikacjach ostatnich lat / J. Jesta // *Fraza*. – 1998. – № 21/22 (3/4). – S. 161–175.

<sup>43</sup> Також див: Kersten K. Ofiary czy współwinni? / K. Kersten // *Rzeczpospolita*. – 1996. – № 132. – 8–9 czerwca.

<sup>44</sup> Brydak B. Stereotyp Ukraińca w prasie Polski południowo-wschodniej po 1989 r. na tle polskich doświadczeń historycznych / B. Brydak // *Polska i Ukraina po II wojnie światowej* / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 1998. – S. 272–286.



агітації. Для поляків же ставали подразником до появи неспокою перед загрозою зі сходу. Натомість газетні публікації, в яких йшлося про сучасне становище України та роль Польщі в її політичному, економічному чи культурному становленні, формували образ українців, для яких демократична Польща є прогресивною державою західноєвропейського капіталізму і добробуту.

Відображення у польській пресі політичних подій в незалежній Україні та сучасного стану польсько-українських відносин вивчали Ольга Ігнатова<sup>45</sup>, Віктор Тютюн<sup>46</sup>, Марія Павлюх<sup>47</sup>. Окремі дослідники зосередилися на зміні ставлення поляків до українців під впливом президентських виборів 2004 року. Результати соціологічних опитувань, проведених перед, під час і після Помаранчевої революції, проаналізував польський соціолог Ярослав Заленцький (Jarosław Załęcki). Згідно з висновками автора, події осені–зими 2004 року значно вплинули на зміну ставлення поляків до українців. Це було відчутно і в збільшенні позитивних відповідей, і в щораз більшій готовності до примирення, а також зменшенні соціальної дистанційованості поляків до українців<sup>48</sup>. Портрет Помаранчевої революції, сприйнятий польськими очима і з польської перспективи, представлений у збірці статей польських учених, політологів та публіцистів<sup>49</sup>.

<sup>45</sup> Ігнатова О. Образ сучасної України в польському тижневику “Політика” / О. Ігнатова // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів, 2004. – Вип. 25. – С. 499–504.

<sup>46</sup> Тютюн В. Польські міфи та стереотипи про українство (на матеріалах польської преси початку 90-х років XX століття) / В. Тютюн // Пам’ять століть. – 2005 – № 6. – С. 104–112.

<sup>47</sup> Павлюх М. Стереотипи й образи України та українця у сучасній польській журналістиці / М. Павлюх // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів, 2007. – Вип. 30. – С. 253–261; Павлюх М. Соціально-політична комунікація в сучасних польських медіа: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій: спец. 27.00.04 “Теорія та історія журналістики” / М. Павлюх. – Львів, 2016. – 20 с.

<sup>48</sup> Załęcki J. The Polish and their attitudes to Ukraine and the Ukrainians in the period of the “Orange Revolution” – between warmth and prejudice / J. Załęcki // Соціологічні дослідження: збірник наукових праць. – 2008. – № 7. – С. 1–9.

<sup>49</sup> Nowakowski J. M. Ukraina na zkręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji / J. M. Nowakowski, J. Urbanowicz, M. Przełomiec, M. Kowalski, J. Malicki, A. Korniejenko. – Warszawa, 2005. – 184 s.

Окремо варто згадати дослідження, які присвячені аналізу польсько-українських історичних стереотипів у шкільних підручниках. Це роботи українських дослідників Вікторії Середи<sup>50</sup>, Наталії Яковенко<sup>51</sup>, Богдана Гудя<sup>52</sup>. Усі автори, проаналізувавши підручники України й Польщі, дійшли висновку, що саме література, призначена для вивчення історії в школі, є, напевне, найбільшим джерелом стереотипів і міфів та спотворює як історію міжнаціональних відносин, так і образ сусіда.

Частина літератури предмета присвячена ролі стереотипів на польсько-українському прикордонні (Бернадетта Войтович-Губер (Bernadetta Wójtowicz-Huber), Гжегож Бабінський (Grzegorz Babiński)<sup>53</sup>. У 2000 році під час міжнародної наукової конференції про національні стереотипи на прикордонні, що пройшла в Жешуві, історики обговорили проблеми стереотипів у відносинах між різними європейськими народами, зокрема між українцями і поляками. Польсько-українські стереотипи розглядали з перспективи їх появи, актуального стану та шляхів подолання. Вчені наголосили на значних досягненнях у цьому питанні, але також і на нереалізованих можливостях<sup>54</sup>.

<sup>50</sup> Середя В. Вплив польських та українських шкільних підручників з історії на формування польсько-українських етнічних стереотипів / В. Середя // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 387–398.

<sup>51</sup> Яковенко Н. Польща та поляки в шкільних підручниках історії, або відлуння давнього й недавнього минулого / Н. Яковенко // Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. Яковенко – Київ, 2002. – С. 366–379.

<sup>52</sup> Hud' B. Przez poznanie prawdy historii do porozumienia. Polska i Polacy na stronach podręczników historii Ukrainy XIX i XX w. / B. Hud' // Tematy polsko-ukraińskie. Historia. Literatura. Edukacja / [pod red. R. Traby]. – Olsztyn, 2001. – S. 319–327.

<sup>53</sup> Wójtowicz-Huber B. Stereotypy narodowościowe na pograniczu polsko-ukraińskim od wieku XIX do czasów współczesnych / B. Wójtowicz-Huber // Przegląd Humanistyczny – 2011 – № 4. – S. 93–102; Babiński G. Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność – Zróżnicowanie religijne – Tożsamość / G. Babiński. – Kraków, 1997. – 279 s.

<sup>54</sup> Гаврилюк О. Українсько-польський діалог 1990-х років стосовно подолання взаємних національних стереотипів: здобутки і нереалізовані можливості / О. Гаврилюк // Stereotypy narodowościowe na pograniczu: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej (Rzeszów, 16–17 października 2000 r.) / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2002. – S. 63–71.

Проблема місця історичних стереотипів у сучасних польсько-українських відносинах теж знайшла відображення в науковій літературі. До узагальнювальних робіт цього напрямку зараховуємо статтю польського історика Влодзімежа Бонусяка (Włodzimierz Bonusiak), який проаналізував головні етапи польсько-українських відносин першої половини 1990-х років, а також причини негативного сприйняття поляками українців і *vice versa*<sup>55</sup>.

Деякі автори зверталися до досить делікатних епізодів відносин між поляками і українцями у 1990-х – на початку 2000-х років, а саме конфліктних та гостродискусійних проблем навколо національно-культурного життя меншин в Польщі і Україні, а також пам'яткоохоронної діяльності українців і поляків. Відомі перемиські конфлікти стали предметом досліджень згаданого Маріана Маліковського та Славоміра Лодзінського (Sławomir Łodziński)<sup>56</sup>. Якщо Маріан Маліковський намагався виділити основні причини і механізми польсько-українських конфліктів навколо греко-католицької катедри та візантійського купола в Перемішлі, то Славомір Лодзінський порівнював конфлікти, пов'язані з пам'ятниками воякам УПА, із суперечками поляків з іншими національними меншинами Польщі – німцями та литовцями. Післявоєнне польсько-німецьке примирення дослідники вважали прикладом для польсько-українського діалогу<sup>57</sup>.

Тему дискусій між поляками і українцями навколо реконструкції та відкриття цвинтаря Орлят у Львові вивчали головною польські науковці. Найбільшою роботою такого типу є праця Катажини Єндрасчик (Katarzyna Jędraszczyk) про меморіал та

<sup>55</sup> *Bonusiak W.* Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1990–1996 / Włodzimierz Bonusiak // *Polska i Ukraina po II wojnie światowej* / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 1998. – S. 327–333.

<sup>56</sup> *Łodziński S.* Bitwy o pomniki i pamięć. Spory wokół miejsc upamiętnień mniejszości narodowych w Polsce po 1989 roku / S. Łodziński // *Opcje*. – 1997. – № 1 (16). – S. 91–95.

<sup>57</sup> *Drweski B.* Francusko-niemiecki dialog po II wojnie światowej – wnioski dla dialogu polsko-ukraińskiego / B. Drweski // *Biuletyn Ukrainoznawczy*. – 1999 – № 5. – S. 82–94.

процес його відновлення, що хронологічно сягає 2003 року<sup>58</sup>. Ця ж тема знайшла своє продовження (до 2005 року) у наступній монографії авторки<sup>59</sup>. Крім того, перебіг дискусій частково висвітлив історик-львовознавець Станіслав Ніцея (Stanisław Nicieja)<sup>60</sup>. Вплив Помаранчевої революції на вирішення проблеми відкриття меморіалу досліджував Гжегож Демель (Grzegorz Demel)<sup>61</sup>.

Значна кількість літератури стосується дискусій навколо чергових річниць протистояння на Волині у 1943 році. Більшість таких досліджень з'явилися після 2003 року, коли поляки і українці на офіційному рівні вшанували 60-ту річницю сумних подій.

Український історик Андрій Портнов (підписаний як Анджей Брусний (Andrzej Brusnyj) у статті “Сучасні польсько-українські відносини під тягарем історії” представив широку картину дискусій про польсько-українську історію, сьогодення та майбутнє в польській і українській пресі<sup>62</sup>. Центральним сюжетом статті стала тема відзначення 60-ї річниці Волинської трагедії. Автор спробував показати український і польський погляди на причини трагедії та її винуватців. На основі аналізу публікацій про Волинь Андрій Портнов узагальнив українське розуміння цих подій у трьох головних тезах: 1) Волинська трагедія – кривавий етнічний конфлікт, а не “геноцид”, який слід розглядати в ширшому хронологічному (беручи до уваги Другу Річ Посполиту) та концептуальному (розповсюдження тоталітарних ідеологій по всій Європі, а також німецький і радянський чинники) контекстах; 2) відповідальність за трагедію лежить на польській стороні, яка не змогла зрозуміти прагнень українців до національного самоствердження; 3) розмови лише про відповідальність

---

<sup>58</sup> Jędraszczyk K. Cmentarz czy Panteon? Konflikt wokół Cmentarza Orłąt lwowskich / K. Jędraszczyk. – Poznań, 2004. – 102 s.

<sup>59</sup> Jędraszczyk K. Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy / K. Jędraszczyk. – Poznań, 2010. – 426 s.

<sup>60</sup> Nicieja S. S. Lwowskie Orłęta. Czyn i legenda / S. S. Nicieja. – Warszawa, 2009. – S. 133–148.

<sup>61</sup> Demel G. “Pomarańczowa rewolucja” a kwestja Cmentarza Orłąt lwowskich i innych polsko-ukraińskich relacji / G. Demel // Biuletyn Ukrainoznawczy. – 2003. – № 9. – S. 83–93.

<sup>62</sup> Brusnyj A. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii / A. Brusnyj // ABC: Adriatyk, Bałtyk, Morze Czarne. – 2003. – № 2 (10). – S. 56–68.

УПА за “різанину” є політично неправильними і помилковими, адже слід враховувати німецькі і радянські провокації, а також стихійні самосуди українських селян<sup>63</sup>. Проте, на думку автора, не лише Волинська трагедія, але й погляди на інші численні історичні питання розділяли українців і поляків, зокрема нерозуміння багатьма польськими авторами мотивації передвоєнних українських національних програм, а також усієї складності ситуації перед війною.

Проблема інтерпретації Волинської трагедії в сучасному польському і українському науковому та суспільному дискурсах висвітлена також у працях дослідників польсько-українських відносин в роки Другої світової війни. Польський історик Гжегож Мотика та його український колега Володимир В'ятрович у статтях та частинах ширших студій зверталися до волинського питання<sup>64</sup>. Аналіз публікацій з цієї проблеми в польській і українській пресі здійснили український історик Ярослав Ісаєвич<sup>65</sup> та польська дослідниця Богуміла Бердыховська<sup>66</sup>.

У 2013 році волинська полоністка Оксана Каліщук опублікувала монографію “Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси”, присвячену дискусійним аспектам польсько-українських відносин середини ХХ століття та їх інтерпретації повоєнною та сучасними польською і українською історіографіями, публічними дискурсами, періодикою<sup>67</sup>. На основі новітніх

<sup>63</sup> *Brusnyj A.* Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii. – S. 61.

<sup>64</sup> *Мотика Г.* Друга світова війна у польсько-українських історичних дискусіях / Г. Мотика // Україна Модерна. – 2009. – № 4 (15). – С. 127–136; *Motyka G.* Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947 / G. Motyka. – Warszawa, 2011. – 522 s.; *В'ятрович В.* Друга польсько-українська війна 1942–1947 / В. В'ятрович. – Київ, 2011. – 288 с.

<sup>65</sup> *Ісаєвич Я.* 1943 рік у пам'яті поляків і українців / Я. Ісаєвич // Війни і мир або “Українци – поляки: брати/вороги, сусіди...” / [за заг. ред. Л. Івшиної]. – Київ, 2007. – С. 292–298.

<sup>66</sup> *Berdychowska B.* Wołyń – wspólna refleksja nad przeszłością, czy samotne rozpamiętywanie o krzywdzie? / B. Berdychowska // *Biuletyn Ukrainoznawczy*. – 2003 – № 9. – S. 98–103.

<sup>67</sup> *Каліщук О.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси / О. Каліщук. – Львів, 2013. – 510 с.

підходів у історіософії, конфліктології, соціології, політології, авторка показала різні способи подання причин конфлікту, його перебігу та чисельності жертв. Взявши за основу сумний досвід міжнародних конфліктів у Центрально-Східній Європі, Оксана Каліщук приділила значну увагу порівняльному аспекту дослідження. На її думку, теза про винятковість українсько-польських протиріч не витримує критики. Як показує історія протистоянь між сербами і хорватами, поляками і литовцями, поляками і білорусами у роки Другої світової війни, українсько-польський конфлікт, як результат нагромаджених проблем і росту взаємної ненависті між народами, був “типовим для території колишньої Речі Посполитої та Центрально-Східної Європи загалом”<sup>68</sup>.

У добу швидкого поширення масової інформації та її значного впливу на політичні процеси, трагічними періодами історії спекулюють у своїй діяльності політики, громадські діячі, публіцисти, що нерідко призводить до штучної напруги у міжнародних відносинах. Це продемонструвала й Оксана Каліщук, проаналізувавши суспільний резонанс щодо 70-ї річниці Волинської трагедії 1943 року, жертвами якої стали тисячі українців і поляків<sup>69</sup>. Авторка припустила, що до роздмухування міжнародної ворожнечі на тлі чергової річниці трагедії і напередодні підписання Угоди про асоціацію України з ЄС причетними були спецслужби Російської Федерації<sup>70</sup>.

**Джерела.** Головними джерелами побутування стереотипів вважаємо: офіційні документи польської влади, публічні виступи політиків, державних діячів, промови президентів; загальнопольську та регіональну пресу; опитування громадської думки.

Перша група джерел – документи офіційного польського дискурсу, здебільшого опубліковані тексти. Деякі матеріали виявлено в Архіві актів нових (Archiwum Akt Nowych), передусім великий фонд № 2346 під назвою “Унія свободи” (Unia Wolności), більшість документів якого стосуються діяльності Польсько-українського форуму (вирізки статей із преси, соціологічні дослідження, організаційні

<sup>68</sup> Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни. – С. 214.

<sup>69</sup> Каліщук О. У тіні Волині? Історія vs пам’ять / О. Каліщук. – Львів, 2016. – 162 с.

<sup>70</sup> Там само. – С. 67–68.

документи конференцій, з'їздів, зустрічей та ін.). Серед виявлених документів заслуговує уваги стенограма зустрічі польських і українських парламентаріїв у Яблонній 4–5 травня 1990 року<sup>71</sup>, інформаційні листи Міністерства закордонних справ РП стосовно дискусійних аспектів відбудови Польського військового меморіалу у Львові<sup>72</sup>, головних напрямків польської закордонної політики<sup>73</sup>. Інші фонди дозволили скласти загальне уявлення про публічні дискусії в Польщі та полегшили опрацювання періодичних видань<sup>74</sup>.

Офіційні документи, зокрема тексти договорів з Україною, ухвали польського Сейму та Сенату, а також стенограми засідань Сейму і Сенату опубліковані в урядових виданнях “Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” та “Monitor Polski” і доступні на сайтах цих органів влади<sup>75</sup>.

Значно численніший джерельний масив репрезентують вибрані тексти офіційних промов, листів та інтерв'ю президентів Леха Валенси (Lech Wałęsa) і Александра Квасневського (Aleksander Kwaśniewski), оприлюднені в збірниках Канцелярії Президента РП. Якщо за каденцію Леха Валенси був опублікований лише

<sup>71</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 127. – Forum Polsko-Ukraińskie. – Teksty wystąpień na spotkaniu delegacji deputowanych Rady Najwyższej Ukraińskiej SRR członków Ludowego Ruchu Ukrainy na rzecz przebudowy z przedstawicielami Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, Jabłonna 4–5 maja 1990 roku.

<sup>72</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 439. – Najważniejsze kontakty ze Wschodem. – Rosja. – Ministerstwo spraw zagranicznych RP. Departament Europy Wschodniej. Materiał informacyjny dotyczący Ukrainy. Warszawa, 29.11.1998 roku; Archiwum Akt Nowych. – Zespół, 2346 Unia Wolności. – Sygn. 514. – Ministerstwo spraw zagranicznych RP. Departament Europy Wschodniej. Informacja na temat spornych zagadnień w stosunkach polsko-ukraińskich. Warszawa, 26.06.2000 roku.

<sup>73</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 772. – Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski.

<sup>74</sup> Див.: Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2249, Światowy związek Żołnierzy AK. Zarząd Główny w Warszawie; Zespół 2211, Zbiór prasy krajowej i emigracyjnej XX wieku; Zespół 2514, Telewizja Polska SA. Zbiór wycinków prasowych 1953–2009.

<sup>75</sup> Електронний архів Сейму Республіки Польща. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/page.xsp/archiwum> [дата звернення 20.02.2016]; Електронний архів Сенату Республіки Польща. – Режим доступу: <http://www.senat.gov.pl/popzednie-kadencje/> [дата звернення 20.02.2016].



один збірник<sup>76</sup>, то тексти Александра Квасневського видавали спочатку раз, а потім двічі на рік, починаючи від 1996 року<sup>77</sup>. У них опубліковані промови, листи, а також інтерв'ю, надані польським та іноземним періодичним виданням. До проблеми історичних взаємозв'язків між Польщею і Україною звернувся Александер Квасневський у збірнику невеликих нарисів, присвячених найважливішим проблемам Польщі перелому століть<sup>78</sup>.

У 2012 році українською мовою вийшла книжка авторства польського політика та громадського діяча Яцека Куроня (Jacek Kuron) "Поляки та українці: важкий діалог"<sup>79</sup>. У ній зібрано статті,

<sup>76</sup> *Wałęsa L.* Wszystko co robię, robię dla Polski. Przemówienia, posłania, listy 1990–1995 / L. Wałęsa. – Warszawa, 1995. – 308 s.

<sup>77</sup> Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. Lata 1995–1996. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 1999. – 397 s.; Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1997 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 1999. – 399 s.; Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1998 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 1999. – 446 s.; Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1999 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2000. – 536 s.; Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 2000 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2001. – 497 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. 2001 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2002. – 541 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2002 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2002. – 462 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2002 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2003. – 433 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2003 r. Wybór / Aleksander Kwaśniewski. – Warszawa, 2003. – 475 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2003 r. Wybór / Aleksander Kwaśniewski. – Warszawa, 2004. – 470 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2004 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2004. – 522 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2004 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2005. – 518 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2005 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2005. – 521 s.; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2005 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2005. – 502 s.

<sup>78</sup> *Kwaśniewski A.* Dom wszystkich Polska / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2000. – 312 s.

<sup>79</sup> *Куронь Я.* Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – Київ, 2012. – 264 с.



виступи та інтерв'ю уродженця Львова, присвячені складним проблемам польсько-українських відносин та становищу національних меншин у Польщі. Книжка цінна тим, що показує процес ламання негативних стереотипів українців у Польщі через діяльність окремої людини.

Друга група джерел – періодичні видання, передусім популярні щоденні газети “Gazeta Wyborcza” (“Газета виборча”) та “Rzeczpospolita” (“Річ Посполита”), тижневики “Polityka” (“Політика”) і “Wprost” (“Прямо”). Головними текстами про польсько-українські відносини є статті журналістів і професійних істориків, невеликі замітки, репортажі, інтерв'ю з науковцями, громадськими діячами, політиками. Регіональний аспект проблеми висвітлювала газета “Życie Przemyskie” (“Перемиське життя”), що під такою назвою виходила до кінця 1998 року. Від 1 січня 1999 року, у зв'язку з новою адміністративною реформою та утворенням Підкарпатського воєводства, редакція газети змінила назву на “Życie Podkarpackie” (“Підкарпатське життя”), для того, щоби “втримати позицію воєводського тижневика”<sup>80</sup>. Матеріали видання стали джерелом для висвітлення перебігу конфліктів навколо перемиської катедри та національно-культурного життя української громади регіону. Для виявлення стереотипів з “кресового” дискурсу залучені публікації часописів “Na Rubieży” (“На рубежі”) та “Semper Fidelis” (“Завжди вірний”), друкованих органів Товариства увічнення пам'яті жертв злочинів українських націоналістів (Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów) та Товариства шанувальників Львова і південно-східних кресів (Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich).

Окремо слід згадати збірники газетних і журнальних статей, об'єднаних відповідно до авторства або тематичної спрямованості. Українським реаліям 1990-х років присвячена збірка репортажів та есе польської журналістки Анни Стронської (Anna Strońska) під назвою “Поки Україна мовчить”<sup>81</sup>. Хоча більшість статей раніше були друковані в різних виданнях, появу книги в

<sup>80</sup> Wiglicki A. Od dzisiaj nowa nazwa / A. Wiglicki // Życie Podkarpackie. – 1999. – № 1 (1634). – 6 stycznia.

<sup>81</sup> Strońska A. Dopóki milczy Ukraina / A. Strońska. – Warszawa, 2006. – 266 s.

Польщі сприйняли неоднозначно. Українські громадські організації, а також Посольство України у Варшаві закидали авторці тенденційність і неповагу до України. Натомість редактор паризької “Культури” Ежи Гедройць позитивно оцінив роботу репортерки, назвавши її дуже важливою, такою, що “висвітлює усі труднощі, які стоять перед українським суспільством, котре все ще шукає власну національну ідентичність і концепцію державності”<sup>82</sup>. Вважаємо, що Анна Стронська досить сміливо підійшла до аналізу польсько-українських відносин крізь призму історії. Проте можна помітити певну тенденційність у підборі фактів.

На початку 2000-х років вийшла збірка репортажів журналіста “Gazety Wyborczej” Павла Смоленського (Paweł Smoleński) під назвою “Похорон різуну”<sup>83</sup>. Статті, вміщені в ній, раніше публікувалися і присвячені місцевим конфліктам між українцями та поляками, зокрема на території Перемиського воєводства. Статті з волинського циклу “Gazety Wyborczej”, зібрані у виданні “Волинь: дві пам’яті”<sup>84</sup> (український переклад 2009-го<sup>85</sup>). Сюди ввійшли публікації польських і українських істориків, публіцистів, громадських діячів та духовних осіб, надруковані в газеті протягом 1995–2008 років.

Проте лише аналіз текстів політичного та медійного дискурсів не вичерпує дискусійну проблему. Ці джерела дають уявлення про спосіб думання і настрої частини суспільства. Однак не відповідають на питання про те, яка частина суспільства поділяє думки і погляди авторів аналізованих текстів<sup>86</sup>. Зважаючи на такий засновок, дослідники часто ділять стереотипи за походженням і середовищем

<sup>82</sup> Strońska A. Dopóki milczy Ukraina. – S. 10.

<sup>83</sup> Смоленський П. Похорон різуну / П. Смоленський / [пер. з пол. А. Бондар]. – Київ, 2006. – 152 с.

<sup>84</sup> Wolyń 1943–2008: Pojednanie. Zbiór artykułów publikowanych w “Gazecie Wyborczej” / [wybór tekstów M. Wojciechowski]. – Warszawa, 2008. – 284 s.

<sup>85</sup> Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – 304 с.

<sup>86</sup> Hrycak J. Stereotypy o stereotypach: pogranicze polsko-ukraińskie i problemy jego prezentacji / J. Hrycak // Akulturacja/asymilacja na pograniczach kulturowych Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Tom 1: Stereotypy i pamięć / [red. naukowa R. Traba]; Instytut Studiów Politycznych PAN, Niemiecki Instytut Historyczny. – Warszawa, 2009. – S. 57.

поширення на політично-інтелігентні (поширені передусім у публіцистиці) та звичаєво-масові (що існують на рівні відносин між представниками націй)<sup>87</sup>. Погоджуючись із цим поглядом, вирішено проаналізувати велику кількість емпіричних матеріалів вивчення громадської думки та поширених в Польщі стереотипів.

Головними джерелами для аналізу громадської думки стали результати опитувань двох великих соціологічних компаній – Центру дослідження суспільної думки (Centrum Badania Opinii Społecznej) та Центру дослідження громадської думки (Ośrodek Badania Opinii Publicznej). Тематично ці рапорти можна поділити на декілька груп: ті, що репрезентують загальне ставлення поляків до українців<sup>88</sup>; аналізують погляди поляків на можливості поєднання з українцями<sup>89</sup>; висвітлюють рівень обізнаності громадян з історичними проблемами та ставлення поляків до конфліктів з українцями<sup>90</sup>.

<sup>87</sup> Pomorski A. *Imperialna baba* / A. Pomorski. – Warszawa, 2003. – S. 16.

<sup>88</sup> Jasińska-Kania A. *Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw* / A. Jasińska-Kania // *Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*. Tom 2: *Bliscy i Dalecy* / [pod red. A. Jasińskiej-Kani]. – Warszawa, 1992. – S. 219–246; Ośrodek badania opinii publicznej. – Sygn. K. 054/92. – *Opinie o narodach – październik 1992*. – Режим доступу: [http://tnsglobal.pl/archiv\\_files/054\\_92.pdf](http://tnsglobal.pl/archiv_files/054_92.pdf) [дата звернення 08.04.2015]; Ośrodek badania opinii publicznej. – Sygn. K. 043/93. – *Opinie o narodach – październik 1993*. – Режим доступу: [http://tnsglobal.pl/archiv\\_files/043\\_93.pdf](http://tnsglobal.pl/archiv_files/043_93.pdf) [дата звернення 08.04.2015]; Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań. (CBOS, BS 12/2010) / [oprac. K. Wądlowska]. – Warszawa, 2010. – 12 s.

<sup>89</sup> Polacy o możliwości pojednania z Niemcami i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 100/99) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 1999. – 7 s.; Polska między Niemcami, Rosją i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 180/2002) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2002. – 6 s.; Polacy o pojednaniu z Niemcami i Ukrainami. Komunikat z badań. (CBOS, BS 89/2001) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2001. – 3 s.; *Rocznica zbrodni na Wołyniu – pamięć i pojednanie*. Komunikat z badań. (CBOS, BS 117/2003) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2003. – 5 s.; *Opinie o stosunkach polsko-rosyjskich i możliwości pojednania polsko-niemieckiego i polsko-ukraińskiego*. Komunikat z badań. (CBOS, BS 113/2008) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2008. – 12 s.

<sup>90</sup> *Rocznica zbrodni na Wołyniu – pamięć i pojednanie*. (CBOS, BS 117/2003) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2003. – 5 s.; TNS OBOP. – Sygn. K. 071/03. – *Wołyń 1943–2003*. – Режим доступу: [http://tnsglobal.pl/archiv\\_files/071-03.pdf](http://tnsglobal.pl/archiv_files/071-03.pdf) [дата звернення 19.04.2015].

У 2001 році Інститут громадських справ (Instytut Spraw Publicznych) опублікував результати соціологічних досліджень “Польща–Україна: взаємний візерунок”<sup>91</sup>. Польська частина праці стосувалася відображення у свідомості поляків широкого спектра польсько-українських відносин: загального ставлення поляків до східних сусідів, контактів з Україною та українцями, відчуття симпатії/антипатії, дистанції, відмінності, думки про роль України в Європі, образу типового українця у Польщі, ставлення до можливості поєднання між поляками і українцями, проблеми сучасного польсько-українського кордону. Залучення таких матеріалів доповнить картину польської суспільно-політичної реальності й допоможе виокремити з неї головні дискурси про Україну та українців.

---

<sup>91</sup> *Konieczna J.* Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. Raport z badań / J. Konieczna. – Warszawa, 2001. – 89 s.

## “БАСТІОНИ ЛЮДСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ”: ІСТОРИЧНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК СУСПІЛЬНЕ ТА НАУКОВЕ ЯВИЩЕ

Історичний стереотип як поняття є відносно новим явищем в соціогуманітаристиці. Основою для його виникнення стали соціальні стереотипи. Тому насамперед зосередимося на огляді головних праць та підходів до вивчення стереотипів такими дисциплінами, як соціальна психологія, соціологія та культурна антропологія, а пізніше перейдемо до розгляду стереотипу в контексті історичних студій.

Термін “стереотип” походить з грецької мови і складається з двох слів “stereos” – твердий, і “typos” – взірець, відбиток<sup>92</sup>. Спочатку ним послуговувалися в друкарській справі. У 1798 році французький друкар Дідо (Didot) назвав стереотипом різновид матриці – монолітну друкарську форму, яку використовували для тиражування видань<sup>93</sup>. Крім того, поняття “стереотип” і “стереотипізація” використовували в психології та психіатрії. Саме так називали поведінку пацієнтів, що полягала в незмінному способі експресії і впертій повторюваності<sup>94</sup>. Також ці терміни застосовував російський фізіолог Іван Павлов для позначення певних ста-  
лих реакцій у собак та їхніх навиків.

<sup>92</sup> Chlewiński Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna / Z. Chlewiński // Kolokwia Psychologiczne. T. 1: Stereotypy i uprzedzenia / [pod red. Z. Chlewińskiego i I. Kurcz]. – Warszawa, 1992. – S. 9.

<sup>93</sup> Kurcz I. Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji / I. Kurcz // Kolokwia Psychologiczne. T. 1: Stereotypy i uprzedzenia / [pod red. Z. Chlewińskiego i I. Kurcz]. – Warszawa, 1992. – S. 31.

<sup>94</sup> Ibidem.

**Теорія Липпмана.** До наукового обігу термін запровадив американський журналіст Волтер Липпман (Walter Lippmann), у книжці якого “Громадська думка” (1922) застосоване поняття стереотипу для опису і пояснення особливостей сприйняття людьми навколишнього світу<sup>95</sup>. Волтер Липпман не був дослідником у прямому розумінні слова, тому його робота не є науковим трактатом, а “маніфестом певного світогляду”<sup>96</sup>, який сформувався у результаті великого життєвого досвіду автора. Окрім журналістської кар’єри, він брав активну участь у тогочасному суспільно-політичному житті не лише США, але й усього світу. Вважається, що важливу роль американець відіграв у підготовці Паризької мирної конференції після Першої світової війни. Від 1917 року Волтер Липпман був секретарем комісії Президента США Вудро Вільсона (Thomas Woodrow Wilson), яка готувала матеріали до конференції, а також відомі “14 пунктів” Вільсона<sup>97</sup>.

Свої роздуми про природу стереотипів Волтер Липпман розпочав з тези, що між складністю світу та соціальних явищ з одного боку, і обмеженістю пізнавальних можливостей людського розуму – з іншого, існує засаднича і неподоланна прірва: “Між людиною та її навколишнім оточенням є місток, який можна назвати псевдооточенням, або уявленням про нього”<sup>98</sup>. Подавши приклади того, як інформація може впливати на поведінку людини або змінювати її, як неперевірені факти, майже чутки здатні керувати діями найвищих посадових осіб, Волтер Липпман зробив висновок, що “діяльність людини базується не на прямому та достовірному знанні, а на картинах, створених самостійно або одержаних від інших”<sup>99</sup>. Світ, з яким людина взаємодіє, знаходиться поза досяжністю людського інтелекту. Людина цей світ вивчає, описує та уявляє собі. Проте вона не може охопити одночасно всього його

<sup>95</sup> Lippmann W. Public opinion / W. Lippmann. – New York, 1965. – 272 p.

<sup>96</sup> Ослон А. Уолтер Липпман о стереотипах: выписки из книги “Общественное мнение” / А. Ослон // Социальная реальность. – 2006. – № 4. – С. 126.

<sup>97</sup> Gostkowski Z. Teoria stereotypu i poglądy na opinię publiczną Waltera Lippmanna / Z. Gostkowski // Archiwum historii, filozofii, i myśli społecznej. T. V. – Warszawa, 1959. – S. 43.

<sup>98</sup> Lippmann W. Public opinion. – P. 10.

<sup>99</sup> Ibidem. – P. 16.

різноманіття<sup>100</sup>. Ту частину світу, яку людина не може побачити, відчути і почути, вона створює у своїй голові<sup>101</sup>.

Волтер Ліппман твердив, що стереотипи дають швидше життєву інформацію, аніж знання про світ. Вони є творінням культури, накинутими людині зверху і задалегідь зумовлюють той спосіб, через який особа може бачити явища світу<sup>102</sup>. Втім, Волтер Ліппман не подав чіткого визначення терміна “стереотип”, але з різних його висловлювань на цю тему можна зробити висновок, що стереотипом є спрощений і неточний образ соціальної дійсності, створений людиною не в результаті особистого досвіду, а швидше через суспільний переказ.

У своїй роботі Волтер Ліппман також виокремив основні функції стереотипів. Однією із головних причин того, чому люди використовують стереотипи, є “економія зусиль при пізнанні світу”<sup>103</sup>. Для того, щоб позбавити себе необхідності сприймати велику кількість інформації, людський розум вдається до т. зв. генералізації і відбирає лише те, що є знайомим та близьким, простим для сприйняття. Іншою причиною стійкості стереотипів Волтер Ліппман назвав людську потребу в захисті власної традиції та соціальної позиції: “Система стереотипів є серцевиною нашої особистої традиції, захистом нашого соціального статусу”<sup>104</sup>. Стереотипи, за Волтером Ліппманом, є “бастіонами людської традиції”, за їхнім “оборонним муром люди почувають себе в безпеці”<sup>105</sup>.

**Американський досвід.** У 20–30-х роках ХХ століття в США стереотипи вивчали для визначення підґрунтя поширених расових та етнічних конфліктів. У 1933 році американські вчені Даниєл Катц (Daniel Katz) і Кеннет Брайлі (Kenneth Braly) провели емпіричне дослідження етнічних і расових стереотипів серед американських студентів. Під стереотипами психологи вбачали

<sup>100</sup> Голик Р. Й. Культурна пам'ять і Східна Європа: писемна культура та формування суспільних уявлень в Галичині. – С. 66.

<sup>101</sup> Lippmann W. Public opinion. – Р. 18.

<sup>102</sup> Gostkowski Z. Teoria stereotypu i poglądy na opinię publiczną Waltera Lippmanna. – S. 50.

<sup>103</sup> Lippmann W. Public opinion. – Р. 59.

<sup>104</sup> Ibidem. – Р. 63.

<sup>105</sup> Gostkowski Z. Teoria stereotypu i poglądy na opinię publiczną Waltera. – S. 50.

“усталені враження, що незначною мірою підпорядковуються фактам і претендують на репрезентацію останніх”<sup>106</sup>. Виникають стереотипи з того, що люди спочатку дають визначення явищу, а лише потім за ним спостерігають. Основним способом вивчення стереотипів, що його запропонували Даніель Катц і Кеннет Брайлі, стали два списки, один з яких налічував 84 прикметники, що описували людські риси, а інший – назви десяти етнічних груп. Студенти мали підкреслити ті прикметники зі списку, які, на їхню думку, були типовими чи характерними для певної національності. Тобто стереотип був “набором прикметників, які респонденти приписували етнічним групам”<sup>107</sup>.

Інтенсифікація досліджень стереотипів припала на роки після Другої світової війни, коли в їхньому існуванні почали вбачати одну із важливих причин напруги в міжнародних відносинах<sup>108</sup>. Серед дослідників того часу цікаве трактування стереотипів запропонував американський соціальний психолог Гордон Олпорт (Gordon Allport), який стереотипом назвав “позитивне або негативне перебільшене переконання, пов’язане з певною категорією (поняттям)”<sup>109</sup>. Стереотип, на його думку, виникає в процесі категоризації світу і його основна функція полягає у підтвердженні (наданні раціонального пояснення) людської поведінки стосовно цих категорій<sup>110</sup>.

**Європейські підходи.** Проблеми стереотипів розробляли й західноєвропейські дослідники. Німецька лінгвістка Ута Квастгофф (Uta Quasthoff) запропонувала соціолінгвістичну дефініцію стереотипу: “Стереотипи є вербальною формою виразу переконань, що стосуються соціальної групи чи окремих людей, членів цієї групи”<sup>111</sup>.

<sup>106</sup> Цит. за: Schaff A. Stereotypy a działania ludzkie / A. Schaff. – Warszawa, 1981. – S. 57.

<sup>107</sup> Kurcz I. Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji. – S. 32.

<sup>108</sup> Szarota T. Badania nad stereotypem Polaka w Niemczech i Niemca w Polsce. – S. 209.

<sup>109</sup> Allport G. W. The nature of prejudice / G. W. Allport. – Reading, MA: Addison-Wesley, 1979. – P. 191.

<sup>110</sup> Ibidem.

<sup>111</sup> Цит. за: Benedyktowicz Z. Stereotyp-obraz-symbol. O możliwościach nowego spojrzenia na stereotyp / Z. Benedyktowicz // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne. – Warszawa-Kraków, 1988. – Zeszyt 24. – S. 20.



В логічному аспекті переконання є безпідставно узагальненими і спрощеними, емоційно-тенденційними судженнями, які приписують групі осіб певні риси, властивості, особливості поведінки або заперечують їх. В лінгвістичному аспекті таким переконанням є думка про когось чи про щось.

Лише в 1970-х роках стереотипи почали вивчати історики. Польський дослідник Томаш Шарота (Tomasz Szarota) у 1977 році запропонував таку дефініцію терміна національний стереотип – це “набір рис, з допомогою яких певна етнічна група в конкретний історичний момент окреслює власний чи чужий національний характер, при цьому підставами для такого стереотипу є власна система цінностей і переказана народна традиція, проте його форма (стереотипу – Л. Х.) залежить від ступеня ознайомлення з історією і культурою національної групи, що є об’єктом стереотипу”<sup>112</sup>. Стереотип може виступати або у візуальній формі та містити в собі символи, які викликають асоціації, або в семантичній формі, де, крім того, виокремлюються риси, якими, як вважається, наділена група. Предметом дослідження стереотипів є уявлення національного характеру.

Значний внесок в опрацювання теорії стереотипів зробив польський соціолог Адам Шафф (Adam Schaff), який стереотипом називав “негативне або позитивне оцінне судження, підкріплене переконанням”<sup>113</sup>. Адам Шафф вважав, що стереотипи завжди є вербальними (спрямованими лише на соціальні групи). Авербальних стереотипів (спрямованих і на предмети), на його думку, немає<sup>114</sup>. Тому стереотип завжди пов’язаний зі словом чи мовним зворотом. Утім, слово чи вислів, на відміну від речення, а часто системи речень, не розкриває змісту стереотипу.

Характерні властивості стереотипу (за Адамом Шаффом) такі: а) об’єктом стереотипу є групи людей (раса, народ, клас, статі і суспільні відносини між ними); б) стереотип має соціальну

<sup>112</sup> Szarota T. Badania nad stereotypem Polaka w Niemczech i Niemca w Polsce. – S. 216.

<sup>113</sup> Schaff A. Stereotypy a działania ludzkie. – S. 115.

<sup>114</sup> Schaff A. Stereotyp: definicja a teoria / A. Schaff // Kultura i Społeczeństwo. T. XXII. – 1978. – № 3. – Lipiec–Wrzesień. – S. 74.

генезу, індивідуум набуває його незалежно від особистого досвіду, як вираз громадської думки в процесі виховання; в) стереотип є завжди емоційно забарвленим (позитивно або негативно); г) стереотип або повністю суперечить фактам, або узгоджується з останніми лише частково, створюючи вигляд цілковитої істинності свого змісту; д) стереотип є стійким до змін, що пов'язано із його незалежністю від досвіду; е) соціальна функція стереотипу полягає в захисті усталених у групі чи суспільстві цінностей та оцінок; є) стереотип завжди пов'язаний із словом-назвою або виразом, що складається з більшої кількості слів. Слово-назва є імпульсом, через який стереотип активізується за певних умов<sup>115</sup>.

Адам Шафф загострює увагу на способі набуття стереотипу, стверджуючи, що особа набуває стереотип від родини, оточення в дитинстві, колег, у школі, на роботі та ін. На ранніх етапах розвитку дитини стереотипи їй передаються разом з мовою через сукупність понять і відповідних емоційних реакцій<sup>116</sup>.

У праці Адама Шаффа порушено проблему зв'язку між такими категоріями, як стереотип і ставлення. На думку соціолога, отожднювати ці поняття – помилково. Стереотипи, зазвичай, є складовими елементами ставлення однієї людини до іншої. Останнє не може перебувати під впливом стереотипу-переконання. Ці дві категорії існують в єдності, зберігаючи при цьому свою генетичну і функціональну відмінність<sup>117</sup>. Щодо функціональних відмінностей, то ставлення є станом готовності до дій, а стереотип – категорією, де домінує емоційний чинник й існує певний елемент пізнання навколишньої дійсності. Аналізуючи ставлення поляків до українців та різних історичних подій зі спільної історії, виходимо саме із принципу, що стереотипи не є самим ставленням, а лише його складовою частиною. І ставлення, і стереотипи мають складну пізнавально-емоційно-біхевіористичну структуру, проте у ставленні переважає біхевіористична складова, а в стереотипі – емоційна.

Інший польський дослідник, етнолог Анджей Мірґа (Andrzej Mirga), запропонував розглядати стереотипи як частину категорії

<sup>115</sup> Schaff A. Stereotypy a działania ludzkie. – S. 115–116.

<sup>116</sup> Ibidem. – S. 120.

<sup>117</sup> Ibidem. – S. 83.

“свій-чужий”. Функціонування стереотипів слід шукати у двох площинах: суспільної свідомості і групової поведінки. Суспільна свідомість – це первинне місце виникнення стереотипів, вона визначає групову поведінку, де стереотипи реалізуються. Іншими словами, групова поведінка демонструє стереотипи в їх актуальній формі й вигляді<sup>118</sup>.

На відміну від багатьох дослідників, які вважали, що поява стереотипів не залежить від особистого досвіду, Анджей Мірґа висунув тезу про те, що їх можна перекрутити або поглибити саме через досвід. Це науковець продемонстрував на прикладі стереотипів циган серед поляків. Якщо брати групу загалом, то її сприймали в загальних стереотипах (брудні, неохайні, злодії, майстри в ковальстві та співі), якщо ж мова йшла про окремі циганські сім’ї, то тут, залежно від знайомства, існували вже інші стереотипи (сім’ї, які важко працюють, доглядають за домом, не крадуть). Традиційним наслідком таких спостережень ставало твердження, що та чи інша сім’я “відрізняється від решти, тому вони уже не є справжніми циганами, бо справжні цигани...”<sup>119</sup>. Звідси один із головних висновків Анджея Мірґи: стереотипи не розповідають про дійсність, а лише про суспільну свідомість, яка регулює ставлення, що має безпосередній вплив на дійсність.

Анджей Мірґа важливу роль відводив категорії “свій-чужий”. З допомогою цих понять формується вичерпний образ соціальної дійсності, в якій стереотипи виконують особливу функцію – результат категоризації на “своїх” і “чужих”, формуючи відповідні моделі в суспільній свідомості. Категоризація дійсності є одночасно оцінкою її елементів<sup>120</sup>.

У кінці 1980-х років польський етнолог Збіґнєв Бенедиктович (Zbigniew Benedyktowicz) створив нову концепцію вивчення стереотипів, насамперед етнічних. Основною тезою концепції вченого стало те, що стереотипи говорять не стільки про тих, кого стосуються,

<sup>118</sup> *Mirga A. Stereotype as a Model of “One’s Own” and “Stranger”. Theoretical Remarks on Ethnic Stereotype / A. Mirga // Ethnologia Polona. – 1986. – Vol. 12. – P. 97.*

<sup>119</sup> *Ibidem.* – P. 101.

<sup>120</sup> *Ibidem.* – P. 100.

як про тих, хто їх створив<sup>121</sup>. До цього такі думки висловлював польський історик Анджей Гарлицький (Andrzej Garlicki): “Стереотипи не багато нам говорять про тих, кого вони стосуються. Набагато більше про тих, хто їх витворив. Про їх ментальність, знання, географічні горизонти. Аналіз рис, з допомогою яких оцінюють іноземців, дозволяє відтворити світогляд тих, хто оцінює”<sup>122</sup>. Таку ж тезу висував і згаданий Анджей Мірга<sup>123</sup>.

На думку Збігнєва Бенедиктовича, аналізуючи уявлення певної соціальної групи чи народу про інших, слід ставити такі питання: 1) уявлення виникли внаслідок безпосередніх соціальних контактів, чи поза ними; 2) як впливають ці стереотипи на сучасні відносини між групами; 3) наскільки правдиво стереотипи відображають дійсність або ж спотворюють її<sup>124</sup>.

Стереотипи нерідко стають інтеграційним чинником суспільства; присутні в мотивації суспільних діянь, в ідеології, а також у пропаганді. Вони є позитивними і негативними судженнями, які ґрунтуються на переконаннях; мають суспільну генезу, індивідуум переймає їх як вираз суспільної думки через родину та середовище, незалежно від особистого досвіду; є емоційно забарвленими (негативно чи позитивно); повністю суперечать фактам або лише частково їм відповідають, але завжди подаються як єдино правильні й залишаються незмінними протягом тривалого періоду часу<sup>125</sup>.

Як вважав Збігнєв Бенедиктович, стереотипи є “мислиннево-прагматичною категорією, пов’язаною не лише з пізнавальними функціями, але й емоціями, волею та ін.”<sup>126</sup>. Він виокремив два основні підходи до їх аналізу і розуміння, які усталилися в науці. Перший – акцентував увагу на недоречності стереотипів та їх негативній ролі в пізнавальному процесі. У межах другого – стереотипи є різновидами інструментів пізнання, за допомогою яких суспільство переказує традицію, культурну спадщину та досвід.

<sup>121</sup> *Benedyktowicz Z. Stereotyp-obraz-symbol.* – S. 10.

<sup>122</sup> *Sąsiedzi i inni / [przedm. i red. nauk. A. Garlicki].* – Warszawa, 1978. – S. 5.

<sup>123</sup> *Mirga A. Stereotype as a Model of “One’s Own” and “Stranger”.* – P. 105.

<sup>124</sup> *Benedyktowicz Z. Stereotyp-obraz-symbol.* – S. 10.

<sup>125</sup> *Ibidem.*

<sup>126</sup> *Ibidem.* – S. 11.

**Новітні трактування.** Значно урізноманітнилися способи вивчення стереотипів у 1990-х – на початку 2000-х років. Різні наукові дисципліни пробували виробити власну теоретичну базу дослідження стереотипів як явищ, а також, що найголовніше, створити свій методологічний апарат для їхнього аналізу. Зокрема, соціальний психолог Здзіслав Хлевінський (Zdzisław Chlewiński) розглядав стереотипи як “результат пізнавальної категоризації людей, який окремим особам, належним до певної категорії, приписував окреслені, відповідно відібрані риси чи особливості поведінки”<sup>127</sup>. Стереотипи, на його думку, мають такі ознаки: пізнавальний характер змісту (зміст стереотипу складають погляди, переконання, судження, уявлення, які роблять його спрощеним знанням, складним для верифікації); оцінно-емоційний характер змісту (стереотипи мають сильне емоційне забарвлення); узагальнення змісту (в стереотипах існує загальне приписування найчастіше негативних рис усім членам певної групи (наприклад твердження “всі однакові”); довга тривалість (стереотипи не піддаються змінам під впливом інформації, суперечливої їхньому змістові); сильна сполучність стереотипів (часто стають частиною ідеології, зміцнюючись тим самим); суспільний характер (стереотипи стосуються суспільних груп, їх утворюють групи, і вони існують завдяки групі); вербальний характер (виражаються через систему мови); суб’єктивна упевненість (переконання у своїй точності, правдивості)<sup>128</sup>.

Важливе значення для розуміння стереотипів має те, які функції вони виконують у пізнавальній діяльності і суспільній поведінці людей. Функції стереотипів (за Здзіславом Хлевінським) такі: 1) пристосувальна (допомагають людині зорієнтуватися в складному світі, надають відносно “зрозумілу” карту суспільного оточення); 2) економії пізнавальних зусиль і надання почуття безпеки (дають відчуття пізнавального контролю над світом); 3) передбачувальна (дозволяють передбачувати поведінку головно членів власної групи, які мають такі ж стереотипи); 4) комунікативна (покрашують або погіршують комунікацію

<sup>127</sup> Chlewiński Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. – S. 11.

<sup>128</sup> Ibidem. – S. 11–17.

всередині групи та з членами іншої); 5) пропагандистська (дозволяє використовувати їх в пропаганді, рекламі, для зміцнення власної ідентичності, інтеграції групи у випадку відчуття загрози); 6) конфліктоутворююча (стереотипи є каталізаторами агресії)<sup>129</sup>.

Дещо інший підхід запропонували французькі дослідники Жан Бертінг (Jan Berting) і Крістіан Віллайн-Гандоссі (Christiane Villain-Gandossi), називаючи стереотипами загальні віддзеркалення суспільних явищ, які завжди є оцінними. Стереотипи – “негнучкі, стислі відображення складного зовнішнього світу”<sup>130</sup>, що не постають із безпосереднього досвіду, а з традиції, переказу і через посередництво. Якщо стереотипи сильно закорінені в колективній свідомості, то вони не піддаються впливу досвіду, який не відповідає встановленим уявленням<sup>131</sup>.

Водночас дослідники часто звертали увагу на спільні й відмінні риси стереотипів та упереджень. Здзіслав Хлевінський вважав, що вони є аверсом і реверсом однієї медалі<sup>132</sup>. Психолог Януш Добешевський (Janusz Dobieszewski), як на одну з різниць між цими поняттями, вказував те, що люди “керуються упередженнями, а мислять стереотипами”<sup>133</sup>. На його думку, упередження є явищами з інстинктивно-інтуїтивної сфери, передсвідомої чи підсвідомої, тоді як стереотипи є розумовими конструкціями, які часто можуть претендувати на соціальну теорію. Якщо упередження виявляються на рівні емоцій, в безпосередніх контактах між людьми і суспільними групами, то стереотипи засвідчені на рівні індивідуальної чи групової думки, в пресі, медіях, публіцистичних, наукових текстах, есе.

<sup>129</sup> Chlewiński Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. – S. 18–19.

<sup>130</sup> Berting J. Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne / J. Berting, Ch. Villain-Gandossi // *Narody i stereotypy* / [red. nauk. T. Walas i J. Woźniakowski]. – Kraków, 1995. – S. 22.

<sup>131</sup> Ibidem. – S. 14.

<sup>132</sup> Chlewiński Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. – S. 15.

<sup>133</sup> Dobieszewski J. Przesady, uprzedzenia, stereotypy – kilka refleksji o pojęciach / J. Dobieszewski // *Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan*. – Warszawa, 2006. – S. 42.

**Сучасні напрямки інтерпретації стереотипів.** На початку ХХІ століття сформувалося декілька напрямів дослідження стереотипів. Охарактеризуємо ширше два з них: психодинамічний та соціокультурний. Одразу зауважимо, що вони практично не суперечать один одному й допомагають всесторонньо дослідити явище. Обидва підходи сходяться на спільних рисах стереотипів: спрощеному характері, стійкості до змін та надмірному узагальненні людей і подій.

Психодинамічний напрям вивчення стереотипів найпоширеніший у соціальній психології. Його прихильники досліджують стереотипи як складові елементи репрезентації дійсності, головною суспільно-культурною. Психологічний аспект вивчення стереотипів зосереджується на пошуку причинних і кореляційних зв'язків між певними стереотипами і формуванням почуття власної ідентичності<sup>134</sup>.

У межах такого бачення розвинулися різні напрями дослідження, наприклад, теорія авторитарної особистості. Згідно з нею, одним із синдромів такої особистості є негативна налаштованість щодо інших національних груп, а його складником – категоризація речей та соціальних груп. Джерелом стереотипів авторитарної особистості є несвідомі поштовхи, а самі стереотипи, для підвищення власної самооцінки, мають оборонний характер. Пізнавальна теорія розглядає стереотипи як певну форму класифікації з допомогою спрощень. Вказаний підхід шукає джерел стереотипів в обмежених пізнавальних здатностях людини сприймати усю доступну інформацію, що спонукає до селекції і вибіркового сприйняття фактів, які роблять світ простішим і приємнішим<sup>135</sup>.

Найдавнішим напрямом дослідження стереотипів вважається соціокультурний, який сформувався ще у 1930-х роках. Якщо Волтер Ліппман розглядав стереотипи передовсім з точки зору індивідуальності, то його наступники почали вписувати це явище в ширші культурні контексти, де суб'єктивне існування стереотипів походило від об'єктивного існування культури<sup>136</sup>.

<sup>134</sup> Chlewiński Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. – S. 10.

<sup>135</sup> Kurcz I. Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji. – S. 32.

<sup>136</sup> Zalecki J. The Polish and their attitudes to Ukraine and the Ukrainians in the period of the “Orange Revolution” – between warmth and prejudice. – C. 2.



Національна традиція, моральні цінності, релігійна система тісно вплетені в процес соціального виховання, переносять стереотипи від покоління до покоління і впливають на перейняття окремими особами суспільної спадщини разом із наявними в ній стереотипами. Саме тому культура визначає суспільні ролі, суспільні стандарти, а також стереотипи<sup>137</sup>. Останні формують, відтворюють та передають різним способом: через соціалізацію в сім'ї, школі, культурну традицію, спілкування, за посередництвом літератури, газет, телебачення<sup>138</sup>. Мова, як носій стереотипів, забезпечує їм тривалість у певному середовищі. Під час набуття стереотипів важливе значення має навчання історії, коли стереотипи передаються через підручники. Чільне місце тут також належить художній літературі та мас-медіа<sup>139</sup>. На зміну стереотипів можна вплинути лише через зміну стандартів і ролей. Найкращим способом для цього є пропаганда та мас-медіа<sup>140</sup>.

Спільною рисою наукових дисциплін, які досліджують стереотипи в межах соціокультурного напрямку, є увага не лише на механізмах і процесах, що відбуваються в психіці особи, а передусім на зовнішніх впливах на психіку: “об’єктивізованих культурних творах індивідуумів та результатах її суспільної діяльності”<sup>141</sup>. Стереотипи тут розглядаються часто як необхідний елемент спільної мови і культурний код, а їх існування пов’язують з певним “культурним автоматизмом”, що має свої джерела в міфічних структурах свідомості<sup>142</sup>.

<sup>137</sup> Kurcz I. Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji. – S. 32.

<sup>138</sup> Серєда В. Функціонування історичних стереотипів у свідомості населення сучасної України: регіональний аспект / В. Серєда, О. Серєда // Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / [за ред. Л. Запшкільняка]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2009. – С. 37.

<sup>139</sup> Chlewiński Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. – S. 20.

<sup>140</sup> Kurcz I. Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji. – S. 32.

<sup>141</sup> Kofta M. Wstęp. Czy możliwy jest dialog między społeczno-kulturowym a psychologicznym podejściem do stereotypów / M. Kofta, A. Jasińska-Kania // Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe / [pod red. M. Kofty i A. Jasińskiej-Kani]. – Warszawa, 2001. – S. XVI.

<sup>142</sup> Kępiński A. Lach i Moskal. Z dziejów stereotypu / A. Kępiński. – Warszawa–Kraków, 1990. – S. 12.



У межах соціокультурного підходу працюють соціологи, мовознавці, політологи. Перші, з урахуванням суспільно-культурних чинників, вивчають умови формування стереотипів, а також функції, які вони виконують в суспільній поведінці та ставленні до “інших”<sup>143</sup>. Натомість лінгвісти акцентують на тому, що генеза і функції стереотипів тісно пов’язані з мовою. Через мову стереотипи формуються, переходять до інших поколінь і знаходять своє вираження. У політології виділяють т. зв. “політичний стереотип” як “комплекс уявлень про суб’єкти політичного процесу, що може бути виражений у формі візуального образу або судження”<sup>144</sup>. Джерелами політичних стереотипів називають також традицію, досвід, але важливе місце (якщо не ключове) в їх генеруванні відводять засобам масової інформації<sup>145</sup>.

Крім того, соціокультурний підхід важливим чинником формування стереотипів вважає суспільну (історичну) ідентичність. Водночас ширше розглядається національна ідентичність, яка формує відчуття приналежності до спільноти з довгою історією, чий спільні надбання, успіхи чи поразки є джерелом відчуття власної гідності, гордості або сорому<sup>146</sup>.

**Стереотипи та історична наука.** У категоріях національної ідентичності та історичної свідомості стереотипи вивчає історична наука. Історики брали джерела для власних теоретичних досліджень з таких наук, як соціологія, етнологія, лінгвістика. Тому передумовою для появи в науковому обігу історичних стереотипів ставали стереотипи соціальні, етнічні, національні. Для формування історичних стереотипів важливе значення мають також поняття історичного міфу та історичної пам’яті.

Етнічні стереотипи від соціальних відрізняються тим, що група, яка є об’єктом стереотипу, стає етнічною або національною. Тому етнічними (національними) стереотипами називають “усталені,

<sup>143</sup> Chlewiński Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. – S. 10.

<sup>144</sup> Шерман О. М. Політичний стереотип: місце у політичному процесі та технології формування засобами масової інформації / О. М. Шерман. – Львів, 2008. – С. 16.

<sup>145</sup> Там само. – С. 200.

<sup>146</sup> Kořta M. Wstęp. Czy możliwy jest dialog między społeczno-kulturowym a psychologicznym podejściem do stereotypów. – S. XIX.

тривкі, колективні переконання про особисті характеристики, переважно персональні риси, а також про поведінкові типи, які нібито притаманні певній етнічній/національній групі”<sup>147</sup>. Як і соціальні, етнічні стереотипи виникають в процесі того, що люди категоризують світ, спрощено його сприймають та підкреслюють відмінності між своєю і чужою групами.

Російський дослідник Сергій Чугров етнічними стереотипами називає “стійкі, схематичні та емоційно забарвлені погляди однієї нації на іншу чи на себе”<sup>148</sup>. На думку вченого, поняття “етнічний стереотип” є ширшим, аніж “національний стереотип”, тому етнічні стереотипи він поділив на дві групи. Перша – це власне національні стереотипи як природні складові національної свідомості, колективні уявлення про свою етнічну окремішність, відмінність від інших національностей. Друга група – “націоналістичні – стійкі, емоційно забарвлені, схематичні образи, що існують у масовій свідомості і використовуються для формування суспільної думки в дусі ворожості до інших націй”<sup>149</sup>. На думку історика, друга група стереотипів є маніпулятивною, часто накинутою політиками з чітко заданою метою.

Національні стереотипи дослідники прив’язують до національної ідентичності, яка є суспільною конструкцією, котра пронизує життя народу, а тому перебуває в залежності від стереотипів, як авто-, так і гетеро-, особливо сусідніх народів<sup>150</sup>.

Беручи до уваги описані вище підходи, львівські дослідники Вікторія Середа та Остап Середа дали визначення терміна “історичний стереотип”. На їхню думку, історичні стереотипи – це “спрощені й усталені оцінки впливу особливостей історичного розвитку на сучасний стан, культуру та суспільні установки

<sup>147</sup> *Середа В.* Вплив польських та українських шкільних підручників з історії на формування польсько-українських етнічних стереотипів. – С. 387–388.

<sup>148</sup> *Чугров С.* Этнические стереотипы и их влияние на формирование общественного мнения / С. Чугров // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 1. – С. 50.

<sup>149</sup> Там само. – С. 51.

<sup>150</sup> *Berting J.* Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne. – S. 19.

певної групи людей (власної або чужої)”<sup>151</sup>. Натомість Леонід Зашкільняк назвав історичні стереотипи “стійкими уявленнями про минуле своєї або чужої соціальної спільноти (етносу, нації, класу), котрі набули поширення в конкретному соціумі й перетворилися (чи перетворюються) на стійкий елемент суспільної свідомості”<sup>152</sup>. Як бачимо, в обох дефініціях вказано на нерозривний зв’язок між сучасними уявленнями про “себе” або “іншого” та особливостями й обставинами історичного минулого.

Вказаний автор розглядає стереотипи як “історичний комплекс навиків та стандартів соціальної поведінки, присутній у свідомості особистості”<sup>153</sup>. До того ж вважає, що окремі індивідууми та спільноти часто не усвідомлюють ролі, яку відіграють ці стереотипи в уявленнях та діяльності людей. Складаючись із двох компонентів (емоційного і оцінного), історичні стереотипи є результатом не лише особистого досвіду, але також і уявлень, закорінених в історичній пам’яті та культурі певної спільноти<sup>154</sup>. Через стереотипи остання прагне захистити свої інтереси, а тому вони майже ніколи не зникають безслідно, дуже повільно змінюються і стають частиною нових – позитивних або негативних.

Історичні стереотипи мають тісний зв’язок з історичними міфами. Історик Єжи Топольський (Jerzy Topolski) міфом назав формулювання, які розповідають (або пояснюють) про світ, отримали статус фактографічних і символічних істин, сакралізованих меншою чи більшою мірою<sup>155</sup>. Для польського дослідника Войцеха

<sup>151</sup> *Середа В.* Функціонування історичних стереотипів у свідомості населення сучасної України: регіональний аспект. – С. 37.

<sup>152</sup> *Зашкільняк Л.* Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики / Л. Зашкільняк // Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / [за ред. Л. Зашкільняка]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2009. – С. 21.

<sup>153</sup> Там само. – С. 8.

<sup>154</sup> *Zaszkilniak L.* Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków / L. Zaszkilniak // Przegląd Wschodni. – 2011. – Tom XI. – Zeszyt 4 (44). – S. 807.

<sup>155</sup> *Topolski J.* Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi / J. Topolski // Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX ww. Studia historyczne. Księga Pamiątkowa ofiarowana prof. drowi Lechowi Trzeciakowskiemu w 60 rocznicę urodzin / [red. J. Topolski, W. Molik, K. Makowski]. – Poznań, 1991 – S. 244–245.

Вжесінського (Wojciech Wrzesiński) історичним міфом є ідея, “по-роджена з легенди про подію, що мала колись місце”<sup>156</sup>. Незважаючи на зміст, міф завжди стосується сучасності, виконуючи ті завдання, які відповідають інтересам більшості. Медієвіст Генрик Самсонович (Henryk Samsonowicz) порівняв міф з пам’яттю про певну подію: “Міф – це знак, генеза якого не завжди зрозуміла, але котрий є розпізнавальним гаслом і полегшує контакт всередині суспільної групи”<sup>157</sup>. Гжегож Маркевич (Grzegorz Markiewicz) історичним міфом назвав певну інтерпретацію не лише минулого, а й сучасності та майбутнього; головною рисою міфу, яка відрізняє його від інших уявлень і поглядів, є його об’єктивна фальшивість. Проте з міфічними уявленнями завжди пов’язана сильна індивідуальна або групова віра в його правдивість<sup>158</sup>.

Сучасна світова, а почасти й українська, історична наука змирилася з фактом присутності історичних міфів у суспільній свідомості і малоефективністю боротьби з ними. Для фахівців міф уже є не лише вигадкою чи спотвореним історичним знанням, але й відмінною від історії розповіддю про минуле. “На поверхні” міфи тримає практично неперевірена віра індивідуумів у справжність перших<sup>159</sup>. На думку Єжи Топольського, міфи присутні й у професійному історіописанні, де виявляються через квапливі узагальнення, містифікацію, надмірне вихваляння історичних постатей, послуговування стереотипами, прогнозування ролі історичних фактів у формуванні історичного розвитку людства в майбутньому<sup>160</sup>. Можна ствердити, що міфи відіграють важливу роль у формуванні суспільних зв’язків і свідчать не про те, яким було минуле, а швидше про “сучасний стан духу і тривоги людей”<sup>161</sup>. Особливо

<sup>156</sup> Wrzesiński W. Polska mitologia polityczna XIX i XX wieku / W. Wrzesiński // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polskie mity polityczne XIX i XX wieku / [pod red. W. Wrzesińskiego]. – Wrocław, 1994. – S. 16.

<sup>157</sup> Цит. за: Markiewicz G. Rozważania wstępne nad pojęciem mitu historycznego / G. Markiewicz // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polskie mity polityczne XIX i XX wieku / [pod red. W. Wrzesińskiego]. – Wrocław, 1994. – S. 24.

<sup>158</sup> Markiewicz G. Rozważania wstępne nad pojęciem mitu historycznego. – S. 25.

<sup>159</sup> Шацька Б. Минуле – пам’ять – міт / Б. Шацька. – Чернівці, 2011. – С. 97–98.

<sup>160</sup> Topolski J. Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi. – S. 250.

<sup>161</sup> Шацька Б. Минуле – пам’ять – міт. – С. 98.

це підтвердили події літа 2016 року, коли політично заангажована ухвала польського Сейму щодо визнання трагедії волинських сіл у 1943 році геноцидом проти поляків вийшла за межі урядових та редакційних кабінетів і стала для пересічних громадян приводом занепокоєнь за майбутнє міжнаціональних відносин.

**Історичні міфи та стереотипи.** Якщо за допомогою міфів людина пізнає світ, то стереотипи закріплюють це пізнання (а разом з тим і міфи) у “вербальних і невербальних структурах свідомості”<sup>162</sup>. Міфи, як і стереотипи, відіграють позитивну і негативну роль у людській діяльності. До позитивних функцій історичних міфів зараховують інтеграційну та дидактичну. Водночас ці функції завдають і багато шкоди суспільству, бо спотворюють минуле, перешкоджають об’єктивному пізнанню історичного процесу, зіштовхують між собою різні народи та ін.<sup>163</sup>.

З історичною пам’яттю пов’язані історичні стереотипи, адже останні є складовою частиною історичної пам’яті. Якщо взяти до уваги визначення історичної пам’яті, запропоноване українською дослідницею Іриною Колесник<sup>164</sup>, то можна ствердити, що усі донаукові, наукові, квазінаукові, позанаукові і масові знання та уявлення про минуле наскрізь просякнуті історичними стереотипами. Як і стереотипи, історична пам’ять відтворює минуле та репрезентує його символічно. Джерелом для формування історичної пам’яті є нефахові знання: ЗМІ, література, мистецтво, шкільна освіта, які також наповнені стереотипами.

І, нарешті, існування історичної свідомості теж нерозривно пов’язане з історичними стереотипами. Бо у випадку окремої особи історична свідомість стає конкретним стереотипом, який узагальнює певні події, пов’язані з відносинами між окремими народами<sup>165</sup>. Присвоєння стереотипного образу історії, зміцнене художньою літературою, мистецтвом, заангажованою

<sup>162</sup> *Зашкільняк Л.* Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики. – С. 25.

<sup>163</sup> *Руда О.* Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. – С. 57.

<sup>164</sup> *Колесник І.* Історична пам’ять та історіографія: архетипи взаємодії. – С. 56.

<sup>165</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 79.

публіцистикою, ніби звільняє від ґрунтового пізнання фактів або стає причиною вибіркового вивчення історії, зміцнюючи цим стереотипне її сприйняття<sup>166</sup>.

**Дефініція поняття. Історик і стереотипи.** Виходячи з представлених думок, спробуємо дати власне визначення терміна “історичні стереотипи”. Отже, на нашу думку, історичними стереотипами є комплекс спрощених, оцінних, емоційно забарвлених та стійких до змін образів і символів, через які соціальна спільнота сприймає, розуміє та реконструює своє чи іншої групи історичне минуле, а також історію відносин між цими групами. Історичні стереотипи бувають позитивними та негативними, майже ніколи не зникають, а лише частково або повністю змінюються у напрямку протилежних полюсів.

Учений, що вивчає такі стереотипи, є одночасно і дослідником історії, і духовної культури. Його завдання – спробувати реконструювати сферу людських думок і відчуттів. З одного боку, це погляди, думки, оцінки, з іншого – психічна реакція і настрої<sup>167</sup>. Не менш важливою метою для дослідника є намагання знайти відповіді на питання, пов’язані з причинами негативного чи позитивного ставлення, з антипатією/симпатією. Предметом зацікавлень фахівця є як генеза, так і функціонування історичних стереотипів<sup>168</sup>. Водночас, репрезентуючи національну історіографію, дослідники часто стають заручниками колективної історичної свідомості, сприймаючи інших суб’єктів історичного процесу в категоріях свій/чужий, стереотипізуючи тим самим представників різних соціальної, етнічної, національної груп<sup>169</sup>.

Джерелами стереотипів для істориків, здебільшого, стають матеріали, спрямовані на масову аудиторію: публіцистичні тексти, спогади, описи подорожей, шкільні підручники, художня література, інтернет-портали, таблоїди. А також офіційні документи: виступи політичних діячів, заяви партій та громадських

<sup>166</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 80.

<sup>167</sup> *Szarota T.* Stereotypy narodowe jako temat badań historycznych w Polsce. – S. 4.

<sup>168</sup> *Ibidem.*

<sup>169</sup> *Колесник І.* Українська історіографія: концептуальна історія / І. Колесник. – Київ, 2013. – С. 132–133.

організацій, ухвали, відозви представницьких органів влади. Серед інших джерел – твори мистецтва, починаючи від політичної реклами і закінчуючи провокативними пам’ятками монументального мистецтва. Аудіовізуально стереотипи поширюють мас-медіа: періодична преса, радіо, телебачення, Інтернет, кіно.

**Основні методи вивчення стереотипів.** Гуманітарні науки аналізують соціальну реальність (складовою якої і є стереотипи) за допомогою кількісних і якісних методів. Кількісний підхід, орієнтований на природничо-наукову модель дослідження, полягає у зборі інформації емпіричним шляхом. Потім за допомогою отриманої інформації дослідник підтверджує чи спростовує висунуту гіпотезу<sup>170</sup>. Головними засадами кількісних методів є точність, об’єктивність, відповідність незалежним критеріям. До кількісних методик зараховують анкетування, телефонні інтерв’ю, контент-аналіз. Натомість у якісних методах акцентовано на розумінні змісту соціальної взаємодії та глибинних механізмів її організації через застосування різних дослідницьких стратегій. До якісних методів належать аналіз мемуарів, біографій, глибинне інтерв’ю, дискурс-аналіз та ін.<sup>171</sup>.

Перші прикладні дослідження стереотипів проводилися на основі шкали вимірювання ставлення однієї групи до іншої. Їх мета – виявити емоційно-оцінний компонент стереотипу. Найвідомішим методом є т. зв. шкала соціальної дистанційованості Богардуса, яку впровадив у 1925 році американський соціолог Еморі Богардус (Emory S. Bogardus). Розглядаючи стереотипи як “не варту довіри, ненаукову генералізацію, яку здійснюють люди щодо інших осіб або груп”<sup>172</sup>, вчений запропонував вивчати їх через аналіз ставлення, що фіксує ступінь відкритості чи закритості стосовно членів іншої раси<sup>173</sup>. Шкалу Богардуса в модифікованій формі застосовують у соціології і сьогодні: акцент ставиться на

<sup>170</sup> Костенко Н. Масова комунікація / Н. Костенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 143.

<sup>171</sup> Там само. – С. 144.

<sup>172</sup> Schaff A. Stereotypy a działania ludzkie. – S. 62.

<sup>173</sup> Кцоева Г. У. Методы исследования этнических стереотипов / Г. У. Кцоева // Социальная психология и общественная практика / [ред. Е. В. Шорохова, В. П. Левкович]. – Москва, 1985. – С. 226.



схильності опитуваних до участі в соціальних відносинах з представниками іншої групи. Вважається, що відчуття соціальної та культурної дистанційованості є результатом інформації, стереотипів, ксенофобських настроїв, поширених у певній групі щодо іншої<sup>174</sup>. Польська дослідниця Іда Курч (Ida Kurcz) зараховує шкалу Богардуса до групи евалуативних (оцінних) методів вивчення стереотипів. Використання такого типу методів передбачає отримання від респондентів відповіді про ставлення до заданого об'єкта, міру відкритості чи закритості до нього і бажання взаємодіяти з ним<sup>175</sup>.

Часто стереотипи є не лише знаками, які виникають через мову. Їх глибший зміст можна побачити також і за допомогою аналізу історичного контексту, в якому цей знак хтось вжив<sup>176</sup>. На думку німецького дослідника Ганса Геннінга Гана, найкращим методом для дослідження історичних стереотипів є аналіз дискурсу в історичному контексті<sup>177</sup>.

Дискурс-аналіз – якісний метод, що вимагає від дослідника сумлінного та професійного підходу. Під дискурсом розуміють усі типи формальної та неформальної словесної взаємодії, а також писані тексти всіх різновидів. При цьому пам'ятаємо, що текст лише тоді починає набувати значення, коли має місце взаємодія між текстом, причинами його появи та засобами поширення. Як влучно зауважила українська дослідниця Ірина Колесник, дискурс-аналіз “дає уявлення про роль текстів і понять у конструюванні соціальної реальності”<sup>178</sup>. Тому, аналізуючи текст, дослідник шукає відповіді на питання, які визначають мету дослідження і розкривають проблему. Працюючи з текстами, вчений не може уникати відповідальності за свої судження про їх зміст. Результати і якість аналізу залежать від його індивідуальних рис. На спосіб проведення аналізу впливають знання і зацікавлення вченого,

<sup>174</sup> Wnuk-Lipińska E. Poczucie dystansu kulturowego wobec narodów europejskich / E. Wnuk-Lipińska // Kultura i Społeczeństwo. T. XXXVI. – 1978. – № 3. – S. 108.

<sup>175</sup> Kurcz I. Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji. – S. 42.

<sup>176</sup> Hahn H. H. Centrum i peryferie: zmienność i podobieństwo mechanizmów generujących stereotypy. – S. 40.

<sup>177</sup> Ibidem.

<sup>178</sup> Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. – С. 294.



його обізнаність із соціальною та політичною проблематикою, знання мов і культур<sup>179</sup>.

Крім того, методологічні засади дискурс-аналізу передусім ґрунтуються на важливості ролі і місця мови в досліджуваній проблематиці. Адже за допомогою мови людина може порозумітися з іншими, пізнає світ, отримує досвід, передає свою культуру наступним поколінням та ін. Тому розуміння соціального світу можна досягнути з допомогою дискурсу, а в окремих випадках лише через нього<sup>180</sup>. З іншого боку, дискурс як продукт людської активності завжди постає в певному контексті і тому не може розглядатися ізольовано від ситуації, в якій він був створений.

Найкращими джерелами для аналізу є такі, що постали незалежно від впливу дослідника. Тому вчені аналізують архівні джерела, кореспонденцію, публічні виступи, наукові тексти, вільні інтерв'ю, розмови<sup>181</sup>. Наприклад, особливості історичної пам'яті сучасної Польщі рельєфно відображають стенограми засідань Сенату і Сейму перед прийняттям оцінних документів щодо дражливих сюжетів польсько-німецьких, польсько-російських, польсько-українських, польсько-литовських відносин.

Серед інших поширених методів, за допомогою яких вивчають громадську думку, є методи анкетування та телефонного опитування, що активно застосовуються для вивчення ставлення одних народів до інших, а також для виявлення панівних стереотипів та упереджень.

Одним із головних методів представленої роботи є дискурс-аналіз. Ідеться головню про тексти преси, виступи та інтерв'ю політиків ліберального та праворадикального штибів, гостропубліцистичні статті. З'ясовуючи природу образів, постає питання: що власне є стереотипом в аналізованому тексті? Польські дослідниці Анна Потоцька-Хозер (Anna Potocka-Hoser) та Анна Полковська (Anna Polkowska) вважають, що в дискурс-аналізі, як і в будь-якому

<sup>179</sup> Potocka-Hoser A. Analiza dyskursu a badanie stereotypowości pojęć politycznych / A. Potocka-Hoser, A. Polkowska // *Kolokwia Psychologiczne*. T. 1: Stereotypy i uprzedzenia / [pod red. Z. Chlewińskiego i I. Kurcz]. – Warszawa, 1992. – S. 193.

<sup>180</sup> Ibidem. – S. 190.

<sup>181</sup> Ibidem. – S. 192.

якісному дослідженні, стереотипом є те, що “шаблонне, вкорінене і постійно повторюється без змін”<sup>182</sup>.

Загалом виявлення стереотипів відбувалося на основі схеми, що її уклали вищезгадані дослідниці. Історичні стереотипи були: 1) складовими елементами суджень, оцінок, поглядів, які часто публічно вживалися або зафіксовані у великій кількості джерел; 2) використовувані у значенні, відмінному від наукового пояснення (викривлене тлумачення історичних подій, подання фактів, оцінок не в усій їхній складності, а з не врахуванням одних особливостей та надмірному акцентуванні на інших); 3) загальними, тобто поширеними серед певної групи людей; 4) пов’язаними із емоціями (позитивними або негативними), і, як наслідок, викликали в реципієнта сильні емоційні реакції.

Отже, пошук та систематизація історичних дискурсів про Україну й українців у демократичній Польщі вимагає інтердисциплінарного підходу із застосуванням методів та напрацювань різних напрямків історичної науки (політична, інтелектуальна, повсякденна історія) та суміжних дисциплін (культурологія, соціологія, політологія, міжнародні відносини). Такий підхід повинен всебічно розкрити проблему браку толерантності та допомогти зрозуміти національні наративи новітньої доби.

**Чи можна подолати стереотипи?** Важливим елементом сприйняття/несприйняття стереотипів є їхня здатність змінюватися у позитивний чи негативний бік. Серед фахівців щодо цього існують різні думки. У 1993 році в Кракові на конференція “Народи і стереотипи”, дослідники розглядали стереотипи, ґрунтуючись на інтердисциплінарному підході. Один із його організаторів Яцек Возняковський (Jacek Woźniakowski) висловив переконання, що міжнаціональні стереотипи можна подолати. Для цього, вважає вчений, “потрібна загальноєвропейська освіта, котра могла б зламати закостенілі зразки оцінок різних народів”<sup>183</sup>. Схожої думки дотримувався Януш Добешевський: “Як явище

<sup>182</sup> Potocka-Hoser A. Analiza dyskursu a badanie stereotypowości pojęć politycznych. – S. 193.

<sup>183</sup> Kurylec B. Polak, Filipińczyk dwa bratanki / B. Kurylec // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 151. – 1 lipca.

розумове і інтелектуальне, стереотипи можна змінювати і долати виключно за допомогою інтелектуальних засобів. А це інформаційний вплив, підкреслення внутрішніх відмінностей груп, які є об’єктом (але й суб’єктом стереотипів), представленням міжгрупових подібностей, рекатегоризація (наприклад, заміна “цигана” на “рома”)<sup>184</sup>.

Низка дослідників зауважує, що усе “зло” від стереотипів полягає не так у тому, що вони пропонують фальшивий образ дійсності, як в унеможливленні у зв’язку з ними появи альтернативного бачення цієї дійсності<sup>185</sup>. Досвід показує, що стереотипи не завжди помилкові і можуть містити в собі “зерна правди”, а також правильно віддзеркалювати міжгрупові різниці<sup>186</sup>.

Міжнаціональні контакти призводять навіть до зміцнення стереотипних уявлень. Особливо це стосується країн-сусідів, чия спільна історія в умовах боротьби за владу та територію сприяла виникненню в етнічній свідомості негативних образів один про одного<sup>187</sup>. Про опірність стереотипів до змін говорила Іда Курч, припустивши, що з новою інформацією, глибшим пізнанням цілого образу стереотипи не змінюються автоматично. Як приклад дослідниця навела расову інтеграційну політику США та аналіз її результатів<sup>188</sup>. Схожим чином можна трактувати побутові контакти на польсько-українському пограниччі.

Аналізуючи історичні стереотипи України та українців у Польщі кінця ХХ – початку ХХІ століття в рамках соціокультурного

<sup>184</sup> Dobieszewski J. Przesady, uprzedzenia, stereotypy – kilka refleksji o pojęciach. – S. 45.

<sup>185</sup> Orłowski H. Stereotypy “długiego trwania” a procesy nation building / H. Orłowski // Akulturacja/asymilacja na pograniczach kulturowych Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Tom 1: Stereotypy i pamięć / [red. naukowa R. Traba]; Instytut Studiów Politycznych PAN, Niemiecki Instytut Historyczny. – Warszawa, 2009. – S. 17.

<sup>186</sup> Jasińska-Kania A. Socjologiczne aspekty badań nad stereotypami / A. Jasińska-Kania // Obraz Polski i Polaków w Europie / [pod redakcją L. Kolarskiej-Bobińskiej]. – Warszawa, 2003. – S. 20.

<sup>187</sup> Кацберт Т. Національні стереотипи в англо-німецьких відносинах: лінгвокультурний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т. Кацберт. – Київ, 2008. – С. 2.

<sup>188</sup> Kurcz I. Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji. – S. 36.

напрямку, вважаємо, що стереотипи таки піддаються змінам. Глибше взаємопізнання народів-сусідів, споріднених мовно та культурно, налагодження безпосередніх культурно-освітніх та господарських контактів мають значний вплив на трансформацію і зміну негативних стереотипів. Тому одне із завдань гуманітаріїв полягає в адекватному простеженні змін у ставленні поляків до українців та появи позитивних образів у контексті українських революційних змін, що спрямовані на інтеграцію країни до європейської спільноти.

# ЗРОЗУМІТИ НОВІТНЮ УКРАЇНУ: ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ

## Гене́за історичних стереотипів та шляхи їх поширення

**За Рюриковичів і П'ястів.** Появу найдавніших польських історичних стереотипів, пов'язаних з Україною, дослідники відносять до епохи перших контактів між народами у період Київської Русі та Польського королівства. Спочатку образи мали більше спільного з літературною поетикою, аніж з науковими історичними конструкціями. Вони, зазвичай переповнені емоціями, впливали на уяву та формували погляди, далекі від правди<sup>189</sup>.

Але поява цих конструкцій віддавна була наслідком політичної боротьби і протистояння. Один з найвідоміших польських хроністів Ян Длугош (Jan Długosz) (1415–1480), подаючи інформацію про коронацію галицько-волинського князя Данила Романовича, спочатку створив текст, близький до тексту Іпатіївського літопису, а потім закреслив його і на маргінесі подав фальсифікований, навмисно принижуючи образ князя<sup>190</sup>. Свідомі спотворення історичних подій допускали і попередники Длугоша, зокрема Вінцентій

<sup>189</sup> Serczyk W. Stereotypy w historii stosunków polsko-ukraińskich. Drogi do prawdy. – S. 14.

<sup>190</sup> Войтович Л. “Подвійна” коронація Данила Романовича: загадка легенди чи реальний факт // Княжа доба: Історія і культура. – Вип. 9. Король Данило Романович. – Львів, 2015. – С. 133–142; Його ж. Король Данило Романович: спроби фальсифікації портрету // Чорноморський літопис. – Вип. 11. – Миколаїв: Чорноморський державний університет імені Петра Могили, 2016. – С. 13–32.

Кадлубек (Wincenty Kadłubek) (1160–1223)<sup>191</sup>. Вже значно пізніше з’явилася легенда про “меч-щербець”<sup>192</sup>, у якій похід до Києва 1018 року Болеслава Хороброго (Bolesław I Chrobry) (967–1025) на підтримку зятя Святополка подавався як здобуття міста поляками, а польський володар, в’їжджаючи до Києва, начебто вдарив мечем об міську браму – Золоті ворота. Від сильного удару меч надщербився і отримав історичну назву “меч-щербець”. Цю легенду підхопили польські романтики в епоху антиросійських повстань і мрій про відродження держави, а підняв до рівня національного символу знаменитий польський художник Ян Матейко (Jan Matejko), увічнивши цю подію на своїй картині. Зрозуміло, що у 1018 році Болеслав Хоробрий не міг ударити мечем у Золоті ворота, бо останніх тоді ще не було<sup>193</sup>. Міську браму збудували лише близько 1037 року, коли польський король уже не жив. А “надщерблений” меч виготовили аж за 250–300 років<sup>194</sup>. Не маючи жодного реального підґрунтя, ця легенда-стереотип міцно вкоренилася не лише у польській свідомості, але й в українській. Про останнє свідчить протест української сторони в дискусії щодо цвинтаря Орлят проти встановлення символічного меча на плиті невідомого солдата.

**Шляхетсько-козацькі стереотипи.** Багато з поширених сьогодні стереотипів про українців сформувалося під впливом конфліктів між козаками та польською шляхтою у XVII–XVIII століттях. Перші характеристики “русинів” з’явилися в старопольських хроніках у XVI століття і мали швидше позитивний характер. До початку XVII століття козаків наділяли такими рисами, як незалежність, хоробрість, готовність захищати Річ Посполиту<sup>195</sup>. Однак уже в середині XVII століття засвідчено появу негативних

<sup>191</sup> Головка А. Б. Юго-Западная Русь XII в. в хронике краковского епископа Винцентия Кадлубека // Минуле і сучасне Волині. – Луцьк, 1988. – С. 120–122.

<sup>192</sup> Wójcik Z. U źródeł polsko-ukraińskiej teraźniejszości / Z. Wójcik // Znak. – 1984. – № 11–12(360–361). – listopad-grudzień. – S. 1456.

<sup>193</sup> Jasienica P. Polska Piastów / P. Jasienica. – Warszawa, 2007. – S. 87.

<sup>194</sup> Serczyk W. Stereotypy w historii stosunków polsko-ukraińskich. – S. 14.

<sup>195</sup> Fiń A. Obraz Ukraińca w oczach Polaków. Refleksje nad historycznymi uwarunkowaniami stereotypu Ukraińca na pograniczu polsko-ukraińskim / A. Fiń // Biuletyn Ukrainoznawczy. – 2005. – № 11. – S. 33.

образів українців. Сам же стереотип “українця-варвара”, жорстокої і аморальної людини польські хроністи створили на протигу добропорядному польському шляхтичеві, змушеному протистояти зазіханню на “польську Русь”<sup>196</sup>. Під час війн у польській свідомості утвердилося протиставлення козака полякові, де “русин” став ознакою козака, а “шляхтич” – поляка<sup>197</sup>. Стереотипи козаків як зрадливих, підступних, свавільних, гордих, перейшли в історичну та художню літературу XIX і XX століть.

**Польська романтична традиція.** Символом збірного негативного образу українця в польській романтичній літературі став роман Генрика Сенкевича “Вогнем і мечем”, автор якого приписав козакам неймовірну жорстокість, жагу до вбивств, бунтів і заколотів. Присутні в оповіді позитивні українські персонажі “нівельюються” під описами звірств черні<sup>198</sup>. Про вплив роману на польське суспільство свідчить хоча б те, що до 1935 року він був обов’язковим твором шкільної програми. Деякі польські критики в кінці XIX століття прирівнювали працю Генрика Сенкевича до творів Гомера<sup>199</sup>.

Романтична інтерпретація війн між козаками і Річчю Посполитою спричинила появу в польській свідомості негативного образу українця-козака, який нищить костели, вбиває людей, спалює домівки. Головним героєм багатьох стереотипів став українець “з червоними від крові руками і косою як невід’ємним атрибутом”<sup>200</sup>. Із особистих якостей українців польські автори виводили міфи про неспроможність існування українців як окремої нації, а

<sup>196</sup> Руда О. Образ козацтва в польській історіографії другої половини XIX – першої половини XX ст. / О. Руда // Історія – ментальність – ідентичність. Випуск IV: Історична пам’ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / [за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги]. – Львів, 2011. – С. 267.

<sup>197</sup> Сисин Ф. З історії польсько-українських стереотипів. – С. 22.

<sup>198</sup> Сосновська Д. Стереотип України та українця в польській літературі. – С. 92.

<sup>199</sup> Radziejowski J. Ukraińcy i Polacy – kształtowanie się wzajemnego obrazu i stereotypu / J. Radziejowski // Znak. – 1984. – № 11–12 (360–361). – Listopad-grudzień. – S. 1473.

<sup>200</sup> Modnicka N. “Owo monstrum – stereotyp” – Ukraińcy dawniej i dziś / N. Modnicka // Tygiel Kultury. – 1999. – № 1–3 (37–39). – S. 28.

лише як етнічної групи поляків<sup>201</sup>. Українців вважали польським плем'ям, яке відрізнялося тільки суспільним становищем і релігійним обрядом. Українську мову – наріччям польської, а культуру – регіональною відмінністю польської<sup>202</sup>.

Доповнила набір стереотипів польська історична наука XIX століття. Саме її представники створили та поширили міфи культурної вищості польського народу, “передмур'я християнства”, “ягеллонської ідеї”, “східних кресів”, які міцно утвердилися в суспільній свідомості поляків<sup>203</sup>.

Уявлення про українців в XIX столітті мали не лише негативне забарвлення. У польській літературі періоду раннього романтизму існував напрям, відомий як “польське українофільство”, або “українська школа”, представники якого (Антон Мальчевський (Antoni Malczewski), Юзеф Богдан Залеський (Józef Bohdan Zaleski), Северин Гощинський (Seweryn Goszczyński), Юліуш Словацький (Juliusz Słowacki) та ін.) долали негативні стереотипи українців за допомогою культурних засобів. Причини поразки польських державних прагнень поети вбачали у тих несправедливих кривдах, що їх зазнали українці від поляків у попередніх століттях<sup>204</sup>. Тому тісна дружба і співпраця поляків з українцями була, на їхню думку, необхідною передумовою в протистоянні Москві й моделям поведінки деспотичного Сходу<sup>205</sup>.

**Нелегке XX століття.** Уже в новітню добу, особливо під час та після українсько-польської війни 1918–1919 років, листопадових боїв 1918 року за Львів та Перемишль, у польському інтелектуальному середовищі виник образ “вторгнення українців у Галичину”.

<sup>201</sup> Pietrzak H. Stereotypy polsko-ukraińskie i sposoby ich przezwyciężania / H. Pietrzak // Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2000. – S. 199.

<sup>202</sup> Radziejowski J. Ukraińcy i Polacy – kształtowanie się wzajemnego obrazu i stereotypu. – S. 1469.

<sup>203</sup> Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. – С. 60–88.

<sup>204</sup> Гаврилюк С. Еволюція українсько-польських стереотипів упродовж XIX – поч. XX ст. – С. 372.

<sup>205</sup> Сосновська Д. Стереотип України та українця в польській літературі. – С. 89.



Поляки ідентифікували себе із захисниками давньої Речі Посполитої, а українців – з козаками Богдана Хмельницького та гайдамаками, які нападають на галицькі міста<sup>206</sup>. Це добре ілюструють спомини, повідомлення та звіти учасників листопадових подій, зібрані в міжвоєнний період під загальною назвою “Оборона Львова”<sup>207</sup>.

Як відомо, до своїх сусідів-українців поляки наприкінці Першої світової війни могли бути прихильними, неприхильними чи байдужими. Враховуючи всю складність суспільно-політичної ситуації осені 1918 року, а саме: розпад імперії Габсбургів, проголошення 1 листопада ЗУНР та відродження 11 листопада Польської держави, негативне ставлення поляків до українців не може викликати заперечень. Хоча переконання, що всі поляки, які перебували у Львові під час листопадових боїв, не толерували українців, є теж стереотипом, проте вже сучасним. Це, зокрема, підтверджують окремі спогади львівських поляків, у яких фіксуємо позитивне сприйняття українців.

Частина учасників боїв вважала українців сміливими та професійними воїнами, а УГА гідним супротивником. Наприклад, польський офіцер Кароль Бачинський (Karol Baczyński) підкреслював: “Треба визнати, що і українці захищали вправно свої позиції”<sup>208</sup>. Особливу потугу мав полк Українських січових стрільців, який прибув до Львова із Чернівців 4–5 листопада 1918 року. Командант школи Сенкевича та командир II групи оборони міста Мечислав Борута-Спехович (Mieczysław Boruta-Spiechowicz), оцінюючи українські сили, відкидав їх моральні якості. Проте чутки, що мають підійти січовики з фронтовим досвідом, дещо стривожили команданта, який називав УСС “вишколеною формацією,

<sup>206</sup> Голик Р. ЗУНР чи Małopolska Wschodnia?: образ Галичини 1918 року в ментальності українців та поляків. – С. 63.

<sup>207</sup> Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. Źródła do dziejów walk o Lwów i województwa południowo-wschodnie. T. 1. Relacje uczestników. – Warszawa, 1991. – 363 s.; Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. Źródła do dziejów walk o Lwów i województwa południowo-wschodnie. T. 2. Relacje uczestników. – Warszawa, 1993. – 864 s.; Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. T. 3 Organizacja listopadowej obrony Lwowa. Ewidencja uczestników walk. Lista strat. – Warszawa, 1994. – 444 s.

<sup>208</sup> Baczyński K. Wspomnienia z czasu obrony Lwowa / K. Baczyński // Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. T. 1. – S. 28.

що могла стати серйозною перепорою на шляху до перейняття поляками влади”<sup>209</sup>.

Взаємовідносини поляків з українцями напередодні та під час листопадових боїв описав учасник тих подій Францішек Яжембінський (Franciszek Jarzębiński). Перебувавши у Львові в жовтні 1918 року, молодий підпоручник разом з іншими офіцерами частоту відпочивав у казино на вул. Бема (сучасна Ярослава Мудрого), куди також заходили і “русини”. Між місцевими поляками й українцями панували “дружні та сердечні настрої”, “не було помітних жодних національних відмінностей”<sup>210</sup>. Під час домовленостей про припинення боїв “польські та українські вояки організовували спільні свята, не шкодуючи собі алкоголю”<sup>211</sup>.

Повага та приязнь поляків до галицьких українців закінчувалися там, де розпочиналися українські державницькі прагнення. Саме тоді українці перетворювалися на ворогів, “невихованих” і “примітивних” людей, а їхні образи спотворювалися численними стереотипами, що сягали своїми коріннями знову ж таки XVII–XVIII століття\*. ЗУНР для польських військовиків була інтригою Австрії та Німеччини. Командир польських бойових груп у Львові Чеслав Мончинський (Czesław Mączyński) вважав, що саме за підтримки вищезгаданих держав “руське населення взяло собі назву українці” і вирішило будувати свою державу<sup>212</sup>. Захоплення українцями влади поляки розцінювали як руський замах на “наш улюблений Львів”<sup>213</sup> та називали аферою<sup>214</sup>. Автори часто не приховували свою

<sup>209</sup> *Boruta-Spiechowicz M.* Walka o Lwów (1–22 listopada 1918 r.) / *M. Boruta-Spiechowicz* // *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*. T. 1. – S. 38.

<sup>210</sup> *Jarzębiński F.* Prawy pododcinek sektora Bema w obronie Lwowa 3–22 listopada 1918 r. / *F. Jarzębiński* // *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*. T. 2. – S. 169.

<sup>211</sup> *Ibidem*. – S. 195.

\* У спогадах поляків часто можна зустріти такі епітети українців, як “гайдамаки”, “нащадки Богуна”, “різуні”, “хлопські банди” та ін.

<sup>212</sup> *Mączyński C.* Odpowiedź na kwestionariusz o listopadowej obronie Lwowa / *C. Mączyński* // *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*. T. 1. – S. 324.

<sup>213</sup> *Baczyński K.* Wspomnienia z czasu obrony Lwowa. – S. 16.

<sup>214</sup> *Jakubski A.* Walki listopadowe we Lwowie w świetle krytyk / *A. Jakubski* // *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*. T. 1. – S. 161; *Laveaux de L.* Rola POW w przygotowaniu obrony Lwowa / *L. Laveaux de* // *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*. T. 1. – S. 291; *Paport służbowy mjr. Zdzisława Trzeźniowskiego, dowodcy I bat.*

стурбованість успіхами українців та можливістю назавжди втратити Львів. Кароль Бачинський згадував, що серце полякам кралося, коли вони бачили український прапор на львівській Ратуші<sup>215</sup>.

Враховуючи те, що більшість авторів звітів та повідомлень походили з військового середовища, слід відзначити емоційну скупість цих спогадів. В основному мова йшла про перебіг воєнних дій, лише подекуди у формі відступів висловлювалися думки та погляди, які дозволяють зрозуміти уявлення поляків про українську громаду міста. Найінформативнішими тут є спогади шефа штабу Головного командування польських бойових груп, раніше доцента Львівського університету та корінного львів'янина Антонія Якубського (Antoni Jakubski).

На думку Антонія Якубського, польська протидія українцям – це повстання проти влади, встановленої українцями в ніч на 1 листопада 1918 року, що була “нелегальною владою військової сили, і діяла лише пострілами на вулицях та відозвами до населення”<sup>216</sup>. Автор спогадів, розмірковуючи над тогочасною суспільно-політичною ситуацією, дійшов висновку, що українського “замаху” можна було сподіватися, зважаючи на революційні події на Наддніпрянщині. Новини, які надходили з-за Збруча, переконували, “що з найспокійніших людей, з найлінійшого з-поміж слов'янських племен українського хлопа, народжується кривавий звір, здатний потопити в крові свої суспільні кривди”<sup>217</sup>. Водночас Антоній Якубський негативно описав українське військо та самих українців. Порівнюючи український та польський бойовий дух, він стверджував, що в українському таборі бойовий та героїчний запал походив не від головної військової команди, а від Української Національної Ради, тобто від цивільної влади. На його думку, в українське військо людей заганяли батогамі, тому там поширювалося дезертирство. Проте польські захисники Львова – приклад героїзму та самопосягати,

1 p. strzelców lwowskich, Lwów, 10 grudnia 1918 r. // Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. T. 1. – S. 346.

<sup>215</sup> Baczyński K. Wspomnienia z czasu obrony Lwowa. – S. 31.

<sup>216</sup> Jakubski A. Walki listopadowe we Lwowie w świetle krytyk. – S. 104.

<sup>217</sup> Ibidem. – S. 105.

а цивільна влада (Польський Національний Комітет) лише гальмувала процес відвоювання Львова. Далі польський офіцер підсумував: “Серед рис противника мусимо відзначити самопосвяту і досконалу службу його великим гаслам”<sup>218</sup>.

Автор також розповів про випадок, що трапився з ним 3 листопада 1918 року. Вранці цього дня Антоній Якубський йшов вул. Коперника по стороні Пошти, де не дозволено було ходити. Там він побачив декількох українських вояків, одягнутих в австрійські мундири зі синьо-жовтими кокардами; українці мали жалюгідний вигляд та викликали лише співчуття. Один з них, зрілого віку, крикнув до Якубського розпачливим голосом: “Руки вверх!”. Потім українець підійшов і почав обшукувати кишені. Бачачи, що старша людина хвилюється, польський офіцер промовив українською: “Не бійся, старий!”. Українець лише посміхнувся. Тоді до них підійшов молодий солдат з багнетом і повійськовому наказав негайно перейти на другий бік вулиці. Цим прикладом Антоній Якубський стверджував, що лише частина українського війська була придатною до боротьби з поляками, а решта чекала нагоди втекти з міста<sup>219</sup>.

Даючи загальну оцінку листопадovým подіям, Антоній Якубський підсумовував: польська бойова акція перетворила чисельніше українське військо із таких, які беруть облогою, в таких, котрі знаходяться в облозі, а коли в цій ситуації ворог не зумів втриматися, то зовсім вигнала його з міста. Отже, у спогадах командира штабу Головного командування українці постають гідними противниками, ідейними лідерами з національними почуттями. Проте місто Львів, як і уся Східна Галичина, на його думку, не можуть і не повинні вважатися територією проголошеної української держави – ЗУНР. Як вважав Антоній Якубський, більшість українського населення не досягла рівня національної самосвідомості і є лише етнографічною групою – русинами<sup>220</sup>.

Промовистим є факт, що на стереотипи українців, зрештою, як і білорусів та литовців, вплинули також і уявлення поляків

<sup>218</sup> *Jakubski A.* Walki listopadowe we Lwowie w świetle krytyk. – S. 173.

<sup>219</sup> *Ibidem.* – S. 190.

<sup>220</sup> *Ibidem.* – S. 240.

про власну державу. Довгий час не лише крайня правиця (ендеція) вірила у відбудову держави у територіальних межах Першої Речі Посполитої, відводивши іншим народам лише обмежену автономію. Тому національно-державні прагнення українців викликали суспільні негачії. Польський історик Януш Тазбір ставлення польських політиків до українців, як одного із польських племен, що відрізнялося від горян, мазурів чи “велькополян” лише соціальним статусом й іншою вірою, порівняв із почуттями батьків, які часто не хочуть зрозуміти, що їх діти вирости і прагнуть заснувати власні родини<sup>221</sup>. Звідси в українському виступі вбачали австрійську, німецьку чи московську інтригу<sup>222</sup>. Польські націонал-демократи початку XX століття спричинилися до того, що міф австрійської інтриги надовго “засів” у польській свідомості. Ці настрої відродилися вже в Другій Речі Посполитій, а їх посилювала прихильність Берліна до українського націоналістичного руху та побоювання поляків за територіальну цілісність власної держави. Згадані переконання призводили до неприпустимих помилок у національній політиці Бельведеру, а також впливали на ставлення поляків до західних українців та білорусів.

У міжвоєнний період з'явилися і нові образи: “завжди вірного Львова” (*Leopolis Semper Fidelis*), підкріпленого орденом “Віртуті Мілітарі” (*Virtuti Militari*), а також міф “дитячого хрестового походу”, чи “львівських Орлят” – нерівного бою між групою сміливих польських школярів із двадцятитисячним українським військом<sup>223</sup>. Бачення Львова як бастиону польськості на Сході утвердилося і завдяки масовим публічним заходам – військовим парадом, спортивним змаганням, всімиським святкуванням Дня незалежності Польщі та “звільнення Львова” від українців, які припадали на 11 та 23

<sup>221</sup> *Tazbir J. Stereotypów żywot twardy / J. Tazbir // Tazbir J. Długi romans z muzą Klio / J. Tazbir. – Warszawa, 2007. – S. 159.*

<sup>222</sup> *Kowal P. Przyczynki do dziejów “sprawy ukraińskiej” w Polsce / P. Kowal // Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów / [pod red. P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak]. – Wrocław, 2008. – S. 10.*

<sup>223</sup> *Голик Р. ЗУНР чи Małopolska Wschodnia?: образ Галичини 1918 року в ментальності українців та поляків. – С. 67–68.*

листопада відповідно<sup>224</sup>. Період перебування українських етнічних земель у складі міжвоєнної Польщі змінив у свідомості поляків стереотипи “польськості” східних територій, українців як “різунів”, “бунтівників”, неспроможних на конструктивну співпрацю<sup>225</sup>.

Доброю ілюстрацією того, як у центральній та південній Польщі міжвоєнної доби уявляли собі західних українців, є уривок зі спогадів польського еміграційного письменника Анджея Хцюка (Andrzej Chciuk). Коли одного разу до Хцюків приїхали в гості брати з Катовиць, то вони понад усе хотіли побачити українців. Коли нарешті Анджей показав їм дрогобицьких українців, гості сильно розчарувалися: “Вони виглядають так само, як наші німці на Шльонську, хіба що, може, німці охайніше вбрані”<sup>226</sup>. Також малий Хцюк дивувався, що справжні німці нічим не відрізнялися від поляків.

Польський історик Марек Фігура, проаналізувавши зміну образу українця в пресі Західної Польщі, вивів негативні стереотипи українців з новітнього періоду відродження польської держави, коли права преса вималювала образ галицького українця як “відданого ворога всього польського, який у змові з німецькими шовіністами загарбав одвічно польські землі”<sup>227</sup>. У періодиці, що її аналізував автор, домінував виразно негативний стереотип підступного українця-терориста, лукавого гайдамаки, який організовував антидержавні змови, був жадібним до “польської землі”, схильним до жорстокості і помсти полякам за “вигадані кривди”<sup>228</sup>.

Газетні публікації тієї доби негативно описували не лише політичну культуру українців, але їхній побут, народні звичаї, релігію. На думку Марека Фігури, процес формування негативних

<sup>224</sup> Zhurzhenko T. The border as pain and remedy: commemorating the Polish-Ukrainian conflict of 1918–1919 in Lviv and Przemyśl / T. Zhurzhenko // *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. – 2014. – Vol. 42. Issue 2. – P. 246.

<sup>225</sup> Zaskilniak L. Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków. – S. 810.

<sup>226</sup> Хцюк А. Атлантида: розповідь про Велике Князівство Балаку; Місяцева земля: Друга розповідь про Велике Князівство Балаку / А. Хцюк / [пер. з пол. Н. Римська]. – Київ, 2011. – С. 172.

<sup>227</sup> Figura M. Stereotyp Ukraińca w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1930 / M. Figura // *Oblicza Wschodu w kulturze polskiej* / [pod red. G. Kotlarskiego i M. Figury]. – Poznań, 1999. – S. 337–367.

<sup>228</sup> Ibidem. – S. 339.

стереотипів українців мав низку соціально-політичних передумов. Першими були політичні чинники та бажання українців відродити власну національну державу. Не менш вагомою причиною, як вважав історик, була етнокультурна відмінність між поляками і українцями через належність до різних культурно-релігійних цивілізацій. Східна церковна традиція (після Берестейської унії 1596 року) стала основою для формування дискурсу галицького українця греко-католика, відповідника стереотипу поляка-католика<sup>229</sup>. Важливу роль у появі стереотипів відіграло також різне бачення поляками і українцями тих самих історичних подій. Ці розбіжності, наголошує автор, поглиблювалися із поступовим розвитком української національної свідомості, яка мала козацьке підґрунтя<sup>230</sup>.

У міжвоєнний період і надалі зміцнювалися уявлення, за якими добрі відносини між місцевими поляками та українцями зіпсували австрійці, росіяни чи німці. У 1939 році автори путівника по цвинтарі Орлят переконували: українці і поляки жили у згоді на спільній території, відколи князь Володимир Великий приєднав Червенські міста до складу Київської Русі. Пізніше, з переходом цих територій до складу Польського королівства, а потім Речі Посполитої, “люди там жили разом, укладали між собою шлюби, ставали русинами чи поляками”<sup>231</sup>. Щоденною мовою сільського населення була малоруська чи українська, проте нова українська і польська інтелігенція послуговувалася польською мовою. За приклад брали Бучацьку академію, де польською мовою викладали василіани, а до числа її учнів входили й поляки. Проте обидва народи розділила у 1848 році австрійська політика, згідно з римською максимом “поділяй і владарюй”<sup>232</sup>. Провину за початок польсько-українського протистояння у 1918 році поляки покладали також на монархію Габсбургів.

Негативну роль для збірного образу українців відіграли й події 1940-х років XX століття. Перманентні конфлікти,

<sup>229</sup> *Figura M. Stereotyp Ukraińca w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1930.* – S. 365.

<sup>230</sup> *Ibidem.* – S. 366.

<sup>231</sup> Lwów, listopad 1918 – walki o miasto // *Lwowskie Spotkania.* – Reprint wydania z 2005 roku.

<sup>232</sup> *Ibidem.*



взаємопоборювання національних рухів посилювали емоційність взаємного сприйняття. Значний масив польської підпільної літератури ряснів негативними конотаціями стосовно українців. Образ “бандерівця-різуна”, “фашистського українського націоналіста”, “українського СС-мана” став невід’ємним атрибутом українців<sup>233</sup>. Дослідник польсько-українських відносин ХХ століття Гжегож Грицюк (Grzegorz Hryciuk) зазначає: “Людська пам’ять, а від кінця 1950-х років численні публікації сприяли формуванню однобокого бачення польсько-українського конфлікту, в якому виразним був дихотомічний поділ на “добрих” поляків і “злих” українців”<sup>234</sup>. Як наслідок, після війни саме пам’ять з 1939–1947 років домінувала в польському суспільному дискурсі про Україну<sup>235</sup>.

**Антиукраїнська риторика в Польській Народній Республіці.** До зміцнення негативних уявлень про українців у повоєнній Польщі спричинилася комуністична влада. Депортації 1944–1946 років та воєнну операцію “Вісла” 1947 року супроводжувала антиукраїнська урядова пропаганда. Також здійснювано широку кампанію з дискредитації українського населення, насамперед південно-східних воєводств Польщі. Українців представляли як таких, що активно допомагають УПА, а українські села – базами для “українських бандитів”<sup>236</sup>. Регіональна преса також долучалася до тиражування негативного стереотипу українця. У липневих номерах тижневика воєводського комітету Польської робітничої партії в Гданську “Głos Wybrzeża” публікували статті про боротьбу влади з “бандитами УПА”, пропаганда повторювала тезу, що операція “Вісла” охопила “найгірші ворожі елементи”<sup>237</sup>. Польські комуністи доклали максимум зусиль, аби недоброзичливість до

<sup>233</sup> Fiń A. Obraz Ukrainca w oczach Polaków. – S. 40.

<sup>234</sup> Hryciuk G. Jak to było w Bieszczadach... / G. Hryciuk // Mówią Wieki. – 2000. – № 07/00 (487). – S. 61–62.

<sup>235</sup> Mędrzecki W. Obraz Ukrainca w polskim dialogu publicznym po drugiej wojnie światowej. – С. 367.

<sup>236</sup> Kmīta M. Propaganda antyukraińska i kształtowanie negatywnego stereotypu Ukrainca w czasach PRL. – S. 62.

<sup>237</sup> Hałagida I. Ukraińcy w Województwie Gdańskim w latach 1947–1956 / I. Hałagida // Polska i Ukraina po II wojnie światowej / [red. W. Bonusiak]. – Rzeszów, 1998. – S. 64, 67.



радянської Росії замінити неприязню до німців, масово переселених на Захід. Наступним, після німців, ворогом мали стати українці Надсяння, Лемківщини, Холмщини і Підляшшя. Ці два образи недругів дозволяли забути про тих, хто знищував польську державу і намагався позбавити поляків власної ідентичності<sup>238</sup>.

Крім політиків, до тиражування ворожих образів долучилися провладні історики та письменники. З їхньою допомогою у свідомості пересічного поляка активно вкорінювався стереотип “українця-різуна”, “бандерівця-бандита”, “нелюдського убивці”. Широкими накладами виходили твори, де перебільшувалися злочини українських повстанців, проте замовчувалася інформація про жертви серед українського населення Холмщини, Волині та Галичини. Літературні образи на сторінках книг були зазвичай односторонніми: сміливим та справедливим полякам протистояли підступні та боягузливі українці. Українці – це найчастіше люди потайні, дволикі, синонім зла та кривди<sup>239</sup>. Серед найпопулярніших літературних творів на тему польсько-українських відносин назовемо: “Заграви в Бещадах” Яна Герхарда<sup>240</sup> та “Сліди рисячих кігтів” Ванди Жулкевської (Wanda Żółkiewska)<sup>241</sup>. Ці два романи в комуністичній Польщі були введені до обов’язкової навчальної програми основної та середньої школи. Твір Яна Герхарда від першого видання у 1959 році перевидавався 12 разів і сягнув понад 500 тисяч екземплярів загального накладу<sup>242</sup>. Його вільно продавали і у радянських книгарнях “Дружба”, зокрема у Львові та Києві. Внесок у розкриття “злочинної” діяльності ОУН і УПА спробували зробити польські військові історики Веслав Шота (Wiesław Szota) та Антоній Щесняк (Antoni Szcześniak), в роботі яких, крім традиційних штампів, подано чимало незаперечних фактів про бойові

<sup>238</sup> Prokop J. Głos w Dyskusji / J. Prokop // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji “Wisła” 1947 roku / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 99.

<sup>239</sup> Трухан М. Українці в Польщі після Другої світової війни 1944–1984 / М. Трухан. – Нью Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1990. – С. 243.

<sup>240</sup> Gerchard J. Łuny w Bieszczadach / J. Gerchard. – Warszawa, 1960. – 638 s.

<sup>241</sup> Żółkiewska W. Ślady rysich pazurów / W. Żółkiewska. – Warszawa, 1965. – 276 s.

<sup>242</sup> Motyka G. W kręgu “Łun w Bieszczadach”. – S. 18.

дії відділів УПА та АК на Закерзонні<sup>243</sup>. Чи не тому надрукований наклад (3500 примірників) на вимогу посольства СРСР був вилучений з книгарень. Через сорок років варшавське видавництво “Беллона” (“Bellona”) перевидало книгу під частково новою назвою “Дорога в нікуди. Польська війна з УПА”<sup>244</sup>.

Літературні та псевдонаукові вимисли настільки сильно закоренилися в свідомості поляків, що подекуди абсурдні історії розповідали без жодних глибших роздумів над природою їхнього походження. Прикладом може бути факт, що його неодноразово згадував львівський історик, багатолітній голова Польсько-української історичної комісії Ярослав Ісаєвич. Ідеться про розмову з однією полькою у варшавському трамваї навесні 1979 року під час візиту до ПНР Папи Римського Івана Павла II: “Того дня на зустріч з ним приїхало багато людей з різних міст і сіл. Якесь стара жінка, очевидно сільська, запитала мене: “А ви звідки – зі села чи з міста?” – “З міста”, – відповідаю. “З якого?” – “Зі Львова”. – “А чи там ще залишилися поляки, чи українці вже всіх вирізали?”<sup>245</sup>.

**Єжи Гедройць та дискурс польської опозиції.** У польському публічному просторі повоєнних років також існував невеликий сегмент з альтернативним поглядом на українців та Україну. Польська антикомуністична опозиція, і в еміграції, і частково в ПНР, у публікаціях не оминала українського питання та відверто обговорювала дискусійні проблеми (дії УПА та АК на пограниччі, формування кордонів). Найперше про трагічні сторінки польсько-українського минулого заговорили на сторінках паризького еміграційного часопису “Культура”. Редактор журналу Єжи Гедройць не боявся заборонених тем і пропонував публікувати матеріали навіть про Волинську трагедію 1943 року. Проте йому не вдалося знайти жодного українського історика, який би погодився написати про це<sup>246</sup>.

<sup>243</sup> *Szcześniak A.* Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce / Antoni B. Szcześniak, Wiesław Z. Szota. – Warszawa, 1973 – 588 s.

<sup>244</sup> *Szcześniak A.* Droga do nikąd. Wojna polska z UPA / Antoni B. Szcześniak, Wiesław Z. Szota. – Warszawa, 2013. – 590 s.

<sup>245</sup> *Ісаєвич Я.* 1943 рік у пам’яті поляків і українців. – С. 292–293.

<sup>246</sup> *Чушак Х.* Немає вільної Польщі без вільної України. – С. 146.

Саме в середовищі “Культури” визріла ідея необхідності відродження незалежних України, Білорусі та Литви як умов нормального розвитку демократичної Польщі. Основні тексти, що стосувалися східноєвропейської стратегії часопису, вийшли з-під пера Юліуша Мєрошевського (Juliusz Mieroszewski), який, на відміну від інших дописувачів “Культури”, розглядав польсько-українські відносини в широкому контексті. Його праці, зокрема “Польська Ostpolitik” та “Російський «польський комплекс» і простір УЛБ”, відіграли значну роль у формуванні нової концепції східної політики уже демократичної Польщі<sup>247</sup>. Юліуш Мєрошевський вперше публічно написав про те, що для ліквідації російського імперіалізму за допомогою одностайного фронту пригноблених народів полякам слід запевнити українців і литовців у тому, що вони не мають “територіальних претензій на Вільно чи Львів”, а також у тому, що поляки не захоплять зброєю цих міст, навіть якби цьому сприяли геополітичні обставини<sup>248</sup>. Схожі ідеї звучали також і серед внутрішньої польської опозиції та спорадично на сторінках видань другого обігу<sup>249</sup>. Водночас після демократичних перетворень у Польщі за давнини образи залишилися у свідомості значної частини поляків, насамперед старшого покоління на прикордонні.

**Джерела стереотипів: “опінієтворча преса”.** Щоби краще зрозуміти, який вплив у середовищі поляків на сприйняття України та українців мали паперові та електронні засоби масової інформації, звернемося до цифр. Згідно з соціологічними даними, у 2001 році за посередництва медіа інформацію про Україну отримували 72% поляків. З них 68% переглядали присвячені Україні телепередачі, а 54% читали про Україну в пресі<sup>250</sup>.

<sup>247</sup> Бердиховська Б. Україна в житті Ежи Гедройця та на шпальтах паризької “Культури” / Б. Бердиховська // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької “Культури” / [упоряд. Б. Бердиховська]. – Київ, 2005. – С. 29.

<sup>248</sup> Мєрошевський Ю. “Польська Ostpolitik” / Ю. Мєрошевський // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької “Культури” / [упоряд. Б. Бердиховська]. – Київ, 2005. – С. 191.

<sup>249</sup> Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України. – С. 189–190; Podlaski K. (Skaradziński B.). Białorusini, Litwini, Ukraińcy / K. Podlaski (B. Skaradziński). – Białystok, 1990 – S. 69–119.

<sup>250</sup> Konieczna J. Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. – S. 17.

Ринок польської преси був досить широким за політичними, ідеологічними і соціальними характеристиками. Проте серед великої кількості газет виділялася т. зв. “опінієтворча” (*opiniotwórcza*) періодика. Під цим терміном розуміли видання, які мали значний авторитет, займали власну нішу на ринку і впливали на формування громадської думки (*opinii publicznej*). До них насамперед належали багатотиражні “*Gazeta Wyborcza*”, “*Rzeczpospolita*” та журнал “*Polityka*”<sup>251</sup>. Значну увагу ця періодика приділяла Україні. Наприклад, в інтернет-архіві “*Gazety Wyborczej*” за 1992–2003 роки серед 2 037 810 публікацій є 3761 текст, де згадано Україну. Натомість у газеті “*Rzeczpospolita*” за період 1993–2003 років є 5949 публікацій, присвячених Україні<sup>252</sup>. Українська тематика досягала піку в часи українських Майданів та річниць Волинської трагедії.

“*Gazeta Wyborcza*” була заснована у 1989 році як періодичне видання прихильників “Солідарності” і швидко посіла важливе місце серед суспільно-політичних щоденних газет. Якщо прихильники видання вважали її джерелом об’єктивної інформації про соціально-політичну дійсність, то противники закидали їй ліво-ліберальне спрямування і заперечували її неупередженість<sup>253</sup>.

Позицію “*Gazety Wyborczej*” в українських справах добре ілюструє стаття головного редактора Адама Міхніка (*Adam Michnik*), в якій він зазначив: “Пишучи про українців чи литовців, гляймо на цей важкий вузол наших взаємних відносин литовським або українським оком. Берімо приклад з тих литовців (як мій приятель Томас Венцлова (*Tomas Venclova*) і тих українців (не одного знаю), які мають відвагу пояснювати своїм землякам польську точку зору. Пишімо про сусідів із зичливістю і компетенцією”. І далі: “Найвизначніші політики польської еміграції – Єжи Гедройць і Ян Новак-Єзьоранський – завжди застерігали поляків перед

<sup>251</sup> *Semczuk M.* Literatura i kultura rosyjska w polskiej prasie opiniotwórczej po 1989 roku (na przykładzie tygodnika “*Polityka*” i dziennika “*Gazeta Wyborcza*”) / *M. Semczuk* // *Nie tylko Wschód. Recepcja literatur obcych w czasopiśmie polskich XX wieku* / [pod red. A. Zawiszewskiej i A. Borkowskiej]. – Łask-Szczecin-Toruń, 2006. – S. 139.

<sup>252</sup> *Кресло А. С.* Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003). – С. 32.

<sup>253</sup> *Sawicz A.* Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991–1996. – S. 10.

конфліктами з сусідніми народами. Пам'ятаймо ці перестороги. В Польщі є відносно мало національних меншин, проте достатньо, аби з їхньою участю будувати поєднання або нові конфлікти. «Газета» завжди вибиратиме поєднання. Тому і надалі будемо надавати сторінки авторам російським і українським, білоруським і литовським, чеським і словацьким, а також німецьким»<sup>254</sup>.

Дещо іншою була ситуація з газетою “Rzeczpospolita”, яка існувала ще в епоху ПНР як урядова, а в демократичній Польщі отримала статус незалежної. Проте не завжди редакція могла проводити абсолютно незалежну політику, бо на початку 1990-х років 51% акцій газети і надалі залишався в руках держави<sup>255</sup>. Тому публікації в “Rzeczpospolitej”, зокрема і на українську тематику, носили виважену, в дечому консервативну позицію, яка дуже часто збігалася з урядовою точкою зору.

Про популярність “Gazety Wyborczej” та “Rzeczpospolitej” свідчать результати соціологічних досліджень серед читачів. Наприклад, у листопаді 1993 року питання сформульовано так: “Яку щоденну газету Ви читали протягом останніх двох тижнів?”. 19% дорослих поляків відповіли, що читали “Gazetę Wyborczą”, 5% – “Rzeczpospolita”<sup>256</sup>. У січні–березні 1995 року провели чергове опитування, в якому лідером знову стала “Gazeta Wyborcza” – 21,3% читачів, “Rzeczpospolita” – 10%<sup>257</sup>.

Важливим показником популярності вищезгаданих видань є регулярна інформація Департаменту громадських зв'язків аналізу і прогнозів Ради Міністрів РП про кількість поширених екземплярів (продаж, передплата, експорт, безкоштовне розповсюдження) щоденних газет та часописів на основі матеріалів Союзу контролю дистрибуції преси, до якого належать найважливіші видавництва польського ринку преси. Згідно з інформацією департаменту, у вересні 1998 року “Gazeta Wyborcza” поширила

<sup>254</sup> Michnik A. “Gazeta” – kłopot wolności / A. Michnik // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 106. – 9 maja.

<sup>255</sup> Pilot D. Rzeczą rządowa? / D. Pilot, D. Wielowieyska // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 265. – 13–14 listopada.

<sup>256</sup> Ranking dzienników // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 292. – 15 grudnia.

<sup>257</sup> Co lubią nasi najwierniejsi // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 160. – 12 lipca.

430,2 тис. екземплярів, “Rzeczpospolita” – 222,8 тис. примірників<sup>258</sup>, а за два роки, у вересні 2000 року – 463 тис. екземплярів та 200 тис. відповідно<sup>259</sup>.

**Джерела стереотипів: товариства кресов’ян.** У кінці ХХ – на початку ХХІ століття частина польського суспільства перебувала під впливом діяльності т. зв. “кресових” середовищ. Їхнє осердя складали мешканці колишніх південно-східних воєводств міжвоєнної Польщі, що змушені були покинути свої села і містечка під час Другої світової війни та у перші повоєнні роки, їхні діти, внуки та особи, емоційно прив’язані до трагедії поляків на Волині та Східній Галичині. Самі ж товариства були земляцтвами переселенців з України, Литви, Білорусі, однак навколо них гуртувалися і їхні прихильники та політичні спекулянти. Кресов’яни називали себе останніми з живих свідків історії “східних кресів” Другої Речі Посполитої, і вважали обов’язком засвідчити історичну правду про те, як жили і боролися поляки на тій землі. Просвітньо-патріотична праця для них була “зрозумілою”, адже, за їхніми словами, “плеяда спеціалістів від пропаганди і брехні докладає всіляких старань, щоби цю історичну правду стерти з пам’яті народу або абсолютно її змінити”<sup>260</sup>. Представники української національно-демократичної думки вважали кресов’ян знаряддям частини політичних сил для “нацьковування поляків на литовців, українців, білорусів”<sup>261</sup>.

Сильні сентименти поляків можна пояснити і тим, що довоєнна “кресова” традиція зміцніла в епоху ПНР, коли саме лише

<sup>258</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 400. – Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Departament Komunikacji Społecznej, Analizy i Prognozy. Informacja o wielkości rozpowszechniania prasy. Na podstawie danych Związku kontroli i dystrybucji prasy. – Dzienniki, wrzesień’1998.

<sup>259</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 399. – Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Departament Komunikacji Społecznej, Analizy i Prognozy. Informacja o wielkości rozpowszechniania prasy. Na podstawie danych Związku kontroli i dystrybucji prasy. – Dzienniki, wrzesień’2000.

<sup>260</sup> Sprawozdanie z pierwszej sesji Ogólnopolskiego Seminarium Historii Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej // Na Rubieży. – 1992. – № 1. – S. 3.

<sup>261</sup> Дашкевич Я. Фальсифікація новітньої історії українського народу в сучасній Польщі (Товариства кресов’яків та їх діяльність) / Я. Дашкевич // Український час. – 1991. – № 1 (8). – С. 15.

походження з “східних кресів” майже дорівнювало спротиву комуністичній системі. У суспільній свідомості “креси” функціонували як острівці автентичної Польщі, вільної від комуністичної брехні<sup>262</sup>. Кресов’яни, як і колишні вояки АК, для польської антикомуністичної опозиції становили важливе підґрунтя національно-патріотичної діяльності. Польський Комітет захисту робітників сприймали крізь призму того, що один із його членів походив з міжвоєнного Львова (Яцек Куронь), а інший (Ян Юзеф Ліпський) був вояком АК. Така візія майбутньої некомуністичної Польщі, близька і Комітету захисту робітників, і соборному католицизму, трактувала “креси” як переказ традиції багатокультурної Речі Посполитої, плюралізму, що збагачує польську історію. Проте вже на початку існування демократичної Польщі частина колишньої опозиції відійшла від кресов’ян. Якщо діячі Комітету захисту робітників прагнули будувати демократичну і приязну до сусідів державу, то кресов’яни – лише звичайного відродження міжвоєнної Польщі<sup>263</sup>. Останні зараховували себе не до спадщини багатонаціональної Польщі, що намагається мирно співіснувати з усіма народами (творчість Чеслава Мілоша (Czesław Miłosz), а великодержавної та ендецької. “Кресові” організації, з одного боку, переймалися правами поляків за кордоном, а з іншого – емоційно, з погордою ставилися до сусідів.

Однією з найактивніших “національно-кресових організацій” було утворене у 1991 році Товариство увічнення пам’яті жертв злочинів українських націоналістів з центром у Вроцлаві, куди у 1946–1948 роках переселили тисячі львівських поляків. Товариство від 1992 року почало випускати часопис “Na Rubieży” (до кінця 2016-го вийшло 148 номерів журналу) як фактографічно-історичний бюлетень “для внутрішнього вжитку”<sup>264</sup>. Навколо видання згуртувалися польські дослідники та громадські діячі, імена яких в Україні часто викликали негативні асоціації. З-поміж інших частими дописувачами “Na Rubieży” були Щепан Секерка

<sup>262</sup> Graczyk R. Drugie dno kresowej nostalgii / R. Graczyk // Gazeta Wyborcza. – 1994. – № 185. – 10 sierpnia.

<sup>263</sup> Ibidem.

<sup>264</sup> Od Redakcji // Na Rubieży. – 1992. – № 1. – S. 1.



(Szczepan Siekierka) (голова Товариства), Едвард Прус (Edward Prus), Владислав та Ева Семашки (Władysław i Ewa Siemaszko), Віктор Поліщук (Wiktor Poliszczuk), Владислав Філяр (Władysław Filar), Кшиштоф Бульжацький (Krzysztof Bulżacki), Фелікс Будзіш (Feliks Budzisz) та інші.

Особливе місце в поширенні негативних стереотипів про українців посіла діяльність вищезгаданого професора Едварда Пруса. Якщо в ПНР головним творцем негативного образу українського повстанця був Ян Герхард, то в демократичній Польщі ним став власне Едвард Прус, творчість якого польські історики і публіцисти розцінювали по-різному. Владислав Серчик вважав, що Едвард Прус першим із польських істориків отримав змогу працювати з радянськими архівами. Ще у 1980-х роках цей, виразно лівих переконань, історик неодноразово презентував офіційну науку ПНР в Україні, зокрема у Львові. Потрактуювши документи радянських архівів як політичні памфлети проти українських націоналістів, він абсолютно знівельював їхню цінність. Радянську інтригу в несподіваному розквіті есеїстки Едварда Пруса вбачав публіцист Богдан Скарадзінський<sup>265</sup>.

Про ступінь впливу “кресового” бачення історії українсько-польських відносин на польське суспільство важко говорити однозначно. У липні 2012 року польський журналіст Марцін Войцеховський (Marcin Wojciechowski) переконував, що кресов’яни – це міф 20–25% поляків. Чверть польського суспільства є, на нашу думку, немалим показником, і тому публіцистична діяльність “кресових” авторів потребує дослідницької уваги.

### **Велика війна і польсько-українські державотворчі змагання**

**Витоки новітніх конфліктів.** Після проголошення незалежної Української держави першим середовищем, яке звернулося до спільного минулого поляків та українців став католицький місячник “Więź” (“Зв’язок”). В опублікованій 1991 року статті “Українські політичні традиції” історика Анджея Фрішке (Andrzej Friszke)

<sup>265</sup> Jestał J. O Ukrainie i polsko-ukraińskich dyskusjach w polskich i ukraińskich publikacjach ostatnich lat. – S. 161.



початки політичної боротьби між українцями та поляками виводилися від 1848 року, коли під час Весни народів в Галичині утворилася перша політична організація українців – Головна Руська Рада<sup>266</sup>. Від цього часу українська спільнота Галичини пройшла шлях національного самоствердження і на початку ХХ століття була добре організованою, мала мережу політичних партій та молодіжних організацій, особливо парамілітарного характеру (“Січ”, “Сокил”). Бажання українців створити власну автономію і прагнення поляків утримати владу в Галичині призвело до того, що останні “кілька-надцять років перед Першою світовою війною характеризувалися сильним напруженням між поляками і українцями”<sup>267</sup>. Польсько-український конфлікт був настільки гострим, що прихильники порозуміння з обох боків втрачали свої впливи. Тоді ж, закликаючи поляків до оборони від українського наступу, в Галичині здобувала популярність національна демократія. Проявом цього протистояння, за словами Анджея Фрішке, став замах на намісника Галичини Анджея Потоцького (Andrzej Potocki) у 1908 році і мовчазна солідарність українських еліт із виконавцем замаху.

Протиірччя між обома народами не припинилися і під час Першої світової війни. Згідно з трактуванням подій, що їх подав польський історик Міхал Клімецький, галицькі українці розраховували на перемогу Австрії і Німеччини та на переділ Галичини. Як і поляки, що організували свої легіони, українці створили в 1914 році легіон УСС. Польські політичні партії різних напрямів наприкінці війни розуміли, що межі повоєнних кордонів будуть визначати держави-переможниці. Натомість “горизонт українських політиків замикався в межах Австрії”<sup>268</sup>. Українці були до кінця лояльні до цесаря, від якого очікували допомоги у перетворенні Східної Малопольщі в коронний край з українським характером<sup>269</sup>. Подане вище трактування передумов складних польсько-українських

<sup>266</sup> Friszke A. *Ukraińskie tradycje polityczne* / A. Friszke // *Więź*. – 1991. – № 11–12. – Listopad-grudzień. – S. 11.

<sup>267</sup> *Ibidem*.

<sup>268</sup> *Wojna dwóch patriotyzmów. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z prof. Michałem Klimeckim* / M. Klimecki, P. Smoleński // *Gazeta Wyborcza*. – 1998. – № 256. – 31 października – 1 listopada.

<sup>269</sup> *Ibidem*.

відносин у XX столітті можна назвати загалом раціональним, обґрунтованим знанням джерельних матеріалів.

Натомість у “кресових” середовищах домінував інший погляд на відносини між поляками і українцями. Його представники українську сторону протистояння називали “так званими українцями”, а ще частіше русинами<sup>270</sup>. Для них українці – це здебільшого австрійська вигадка, а їхній національний рух – спроба завадити відродженню польської державності. Важливе місце у польсько-українських суперечках відводили Львову, називаючи його “третьою Найяснішою столицею, п’ястівським градом Казимира Великого”<sup>271</sup>. Описи величі польського Львова, бастіону польськості, зводилися до висловів: “Львів був зіркою першої величини, яка просвітляла умисли цілих кресів південно-східної Польщі”<sup>272</sup>, “Львів – оплот польської державності, а його мешканці – герої Польщі”<sup>273</sup>. Якщо в цьому контексті і згадувалися українські діячі зі Львова, то часто з неправильно поданими прізвищами, іменами або й взагалі без них. Зокрема, Юзеф Тас (Józef Tas) у газетній статті про культурне життя Львова у XIX і XX століттях, згадав плеяду польських істориків з Львівського університету, перерахував їхні прізвища та ініціали та зауважив: “З українських істориків на увагу заслуговують М. Грушевський, Крип’якевич, Кедрина”<sup>274</sup>. В іншому місці автор неправильно написав імена діячів “Руської трійці”: “Марціян Шашкевич, Іван Вагилевич і Юзеф Головацький”<sup>275</sup>. Висловлювання такого типу свідчили передусім про неповагу до української історії та культури, їх поверхове знання та розуміння, а також про небажання позбутися стереотипного бачення українців.

<sup>270</sup> Asler R. Lwów – listopad 1918 / R. Asler // *Semper Fidelis*. – 1995. – № 6 (29). – S. 1.

<sup>271</sup> Prus E. Panteon sławy czy narodowej hańby? / E. Prus // *Na Rubieży*. – 2005. – № 77. – S. 31.

<sup>272</sup> Tas J. Gwiazdka pierwszej wielkości / J. Tas // *Życie Przemyskie*. – 1993. – № 1. – 6 stycznia.

<sup>273</sup> Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. T. 1. – S. 10–11.

<sup>274</sup> Tas J. Gwiazdka pierwszej wielkości / J. Tas // *Życie Przemyskie*. – 1993. – № 1. – 6 stycznia.

<sup>275</sup> Ibidem.

**Війна від Сяну до Збруча: Піррова перемога?** Найбільш обговорюваною в пресі і численних популярних публікаціях темою з історії відносин між поляками і українцями після завершення Першої світової війни була українсько-польська війна (за польською версією – польсько-українська) 1918–1919 років. Найбільші емоції, а за ними і міфи, викликали кількомісячні бої за Львів.

Зазначимо, що у 1990-х роках та на початку 2000-х років все ще живою залишалася легенда і міфологія “оборони Львова” 1918 року, і також відчувався брак загальних знань про тогочасні геополітичні та загальноукраїнські події. Причин цьому було декілька: більшість доступних для польського читача матеріалів про війну мали пропагандивно-полемічний характер; проблема польсько-українського конфлікту переважно трактувалася крізь призму емоцій, національної рації; після Другої світової війни тема польсько-українських відносин залишалась під табу; польські військові поховання з 1918–1920 років в Україні, зруйновані в радянський час, потребували реконструкції<sup>276</sup>.

У контексті пізніших подій, а насамперед Другої світової війни, виникло питання: наскільки потрібною для Польщі була ця війна і які вона принесла результати? Польський публіцист і дипломат Мацей Козловський спробував відповісти на ці дразливі питання. Він вважав, що війна 1918–1919 років була найнепотрібнішою із усіх війн, які провадила Польща<sup>277</sup>. Перемогу поляків Мацей Козловський назвав “Пірровою перемогою”, яка створила велику прірву між обома народами<sup>278</sup>. Польська держава, котра внаслідок цієї війни сягнула своїми кордонами по ріки Збруч і Случ, стала короткотерміновим епізодом в історії, що відбувся лише завдяки сприятливій зовнішньополітичній кон’юктурі. У міжвоєнній Польщі публіцисти газети “Rząd i Wojsko” (“Уряд і Військо”) повторювали тезу, що без незалежної України немає незалежної Польщі. Як не дивно, але це твердження справдилося вже у 1939 році, за два десятиліття після відродження держави<sup>279</sup>. Простежуючи

<sup>276</sup> Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. – S. 8.

<sup>277</sup> Ibidem. – S. 289.

<sup>278</sup> Ibidem. – S. 105.

<sup>279</sup> Ibidem. – S. 294.

подальшу лінію розвитку польсько-українських відносин, польський публіцист зазначив, що жажливі події, які відбувалися у Галичині та на Волині в роки Другої світової війни, стали наслідком “переможного походу поляків на Збруч у 1919 році”<sup>280</sup>.

Польсько-українська війна 1918–1919 років, на думку польських авторів, закінчилася витісненням української армії за Збруч і ліквідацією ЗУНР. Українці підкорилися польській перевазі, але вважали себе нацією, захопленою і окупованою Польщею<sup>281</sup>.

В останньому десятилітті ХХ століття у багатьох публікаціях щоденної преси (переважно регіональної) конфлікт 1918–1919 років описували так: 1 листопада 1918 року українці “вдарили на Львів”, “здобули Львів”, почали “атакувати місто”<sup>282</sup>. Це, як зауважила дослідниця Богуміла Бердиховська, мало означати, що українська акція була нападом ззовні й що Львів тоді хтось обороняв. З аналізу матеріалів преси виникало враження, що “українські дії захопили поляків зненацька, і це здивування триває і до сьогодні”<sup>283</sup>.

Науковим авторитетом демократичної Польщі в питаннях українсько-польської війни був історик Міхал Клімецький. Крім участі у конференціях та написання книг з зазначеної тематики, дослідник часто давав інтерв’ю для загальнонаціональних періодичних видань. Його бачення війни і розповідь про неї відрізнялися неупередженістю і критичністю, добрим джерельним підґрунтям, регулярними науковими контактами з львівським академічним середовищем. На думку вченого, вже напередодні листопадових подій 1918 року поляки, без огляду на походження, освіти, політичні переконання, не мали сумніву, що Львів є так само польським містом, як Краків або Варшава. Ніхто не припускав, що хто-небудь наважиться “посягнути на так сильний осередок польськості”<sup>284</sup>. У тодішніх польських політичних колах право на Львів, Познань чи Вільно розуміли як щось природне і незаперечне. Натомість

<sup>280</sup> Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. – S. 295.

<sup>281</sup> Friszke A. Ukraińskie tradycje polityczne. – S. 13.

<sup>282</sup> Berdychowska B. Wokół tego, co dzieli. – S. 200.

<sup>283</sup> Ibidem.

<sup>284</sup> Wojna dwóch patriotyzmów. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z prof. Michałem Klimeckim / M. Klimecki, P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 256. – 31 października – 1 listopada.

кожна спроба українців зробити місто частиною власної державності була нічим іншим, як агресією. У розмовах про територіальні межі майбутньої Польщі Львів розташовували далеко на захід від постульованого східного кордону, часто не згадуючи про його титул “міста на кресах”<sup>285</sup>. Польська громадськість Львова не бачила жодного духовного зв’язку українців зі Львовом. За переконанням Міхала Клімецького, такий політичний дискурс, а також героїчна налаштованість мешканців міста додавали бойового запалу полякам у боротьбі з галицькими українцями. Українсько-польська війна за Львів і Східну Галичину була конфліктом, котрий, однак, не загрожував територіальній цілісності відродженої Польщі. Поляки “воювали також за історичну спадщину і доробок багатьох поколінь, котрі жили на кресах”<sup>286</sup>. Описуючи перебіг війни, дослідник констатував: “Війна 1918–1919 років була війною, яка не виникала зі взаємної ненависті. Це була остання війна в стилі XIX століття, війна цивілізована, а не масовий злочин. Війна XX століття, брутальна, яку вели проти цивільних, прийшла в Галичину у 1920 році разом з більшовиками”<sup>287</sup>.

Речником українців, їхнім захисником серед поляків, без сумніву, можна назвати громадського діяча, публіциста Яцека Куроня. Як не дивно, корінний львів’янин, і, за його ж висловом, “вихований на культі львівських Орлят”<sup>288</sup>, подавав посткомуністичному польському суспільству “рації” української сторони. Яцек Куронь вважав, що війна за Львів мусила б виникнути, адже “Львів, сміливо можна сказати, був серцем України, там, з огляду на австрійський лібералізм, виникали українські незалежницькі організації та науково-громадські інституції”<sup>289</sup>. Цю тезу підтвердив

<sup>285</sup> *Klimecki M.* Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. – S. 8.

<sup>286</sup> *Klimecki M.* Walczono nie tylko o Lwów / M. Klimecki // *Rzeczpospolita*. – 1993. – № 265. – 13–14 listopada.

<sup>287</sup> *Wojna dwóch patriotyzmów. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z prof. Michałem Klimeckim* / M. Klimecki, P. Smoleński // *Gazeta Wyborcza*. – 1998. – № 256. – 31 października – 1 listopada.

<sup>288</sup> *Kuroń J.* Rozumiem protest Ukraińców. Notowała Iza Chruślińska / J. Kuroń, I. Chruślińska // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 119. – 23 maja.

<sup>289</sup> *Ibidem*.

львів'янин Ярослав Грицак в інтерв'ю “Gazecie Wyborczej”: “ЗУНР була єдиною в історії України спробою будувати нормальну, а отже, демократичну державу, сильно відмінну від збунтованої і анархічної проби київської державності, чи УНР”<sup>290</sup>. ЗУНР творили “солідні, цісарсько-королівські чиновники української національності, виховані українськими парламентаристами Крайового Сейму в автономній і самоврядній Галичині. Вони запроектували державу, яка відповідала тодішнім європейським стандартам”<sup>291</sup>.

Різними були й оцінки перебігу війни, її результатів та наслідків. Польський україніст Володимир Мокрий писав, що в листопаді 1918 року українці, опанувавши територію на схід від Сяну, включно зі Львовом, були “змушені віддати частину Львова полякам, бо останні організували його збройну оборону, чим започаткували польсько-українську війну”<sup>292</sup>. Дев'ятимісячна війна, “сповнена особливої й безглуздої жорстокості, та знищення суверенної української держави польським військом, стали джерелом довгої ворожості галичан до поляків”<sup>293</sup>.

Яцек Куронь зауважив, що у 1918 році поряд з Польщею, Литвою, Чехословачиною могла відродитися і незалежна Україна, проте поляки і українці не зуміли порозумітися, тому війна на прикордонні була неминучою, ставши жакливим провіщенням поразки 1939 року<sup>294</sup>. Сміливий погляд Яцека Куроня на цю війну був нетиповим для значної частини польського суспільства, адже мав проукраїнський характер. На думку політика, незалежної України не можливо було збудувати без Львова – символу самостійницьких прагнень. Полякам було легше, бо вони мали Краків. Війну за Львів, як і всю кампанію 1918–1919 років, Варшава виграла не лише через відчуття власного дому, але й завдяки тому, що з польського боку воювала вишколена у Франції

<sup>290</sup> *Ukraińskie puzzle. Z Jarosławem Hrycakiem rozmawia Paweł Smoleński / J. Hrycak, P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 271. – 19 listopada.*

<sup>291</sup> *Ibidem.*

<sup>292</sup> *Мокрий В. Українців і поляків сьогодні, учора, завтра. – С. 48.*

<sup>293</sup> Там само. – С. 49.

<sup>294</sup> *Kuroń J. Rozumiem protest Ukraińców. Notowała Iza Chruślińska / J. Kuroń, I. Chruślińska // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 119. – 23 maja.*

союзна армія генерала Юзефа Галлера (Józef Haller). Остання ве-ла бої всупереч міжнародним умовам, адже, сформована на Заході для антибільшовицького спротиву, не мала права брати участі в українсько-польських боях<sup>295</sup>. Аналізуючи війну, Яцек Куронь називав її “братовбивчою”, “черговою війною в родині й черговим цвяхом в труну РП і України”.

Однак “кресові” публіцисти по-іншому розцінювали поразку українців у боротьбі за Львів. Кшиштоф Бульжацький, щиро відданий культу “Орлят”, стверджував, що “регулярна українська армія Січових Стрільців програла у Львові львівським дітям, львівським орлятам”<sup>296</sup>. Таку ж думку висловлено на сторінках “Gazety Wyborczej”<sup>297</sup>. Приєднання Львова до Польщі не компенсувало втрати давніх східних земель, бо “після того, як поляки вибороли незалежність у 1918 році, давній польський східний рубіж перемістився на 400–900 км на захід, залишаючи новій більшовицькій Росії за Збручем близько 2 млн поляків, долі яких можна поспівчувати”<sup>298</sup>.

Отож, у “кресовому” контексті незаперечним видавався факт, що Східна Галичина – польський край. Втім, окремі публіцисти були іншої думки. Анджей Фрішке назвав Галичину землею, де співіснували три мови, релігії і культури: “Автохтонами тут були українці, поляки і євреї”<sup>299</sup>. Сільське населення – переважно українське, хоч і траплялися “польські острови”. В містах переважали поляки і євреї. Львів, маючи польський характер, залишався оточеним українськими селами. Як місто з великими історичними традиціями, столиця галицької автономії та важливий культурний центр, Львів викликав у поляків особливі сентименти. Сильні почуття Львів породжував також в галицьких українців – як середньовічний руський град, а передусім “колиска українського національного відродження”. Суперечки за Львів неможливо було розв’язати так, аби задовольнити супротивників. Перемога однієї

<sup>295</sup> Kuroń J. Rozumiem protest Ukraińców.

<sup>296</sup> Bulżacki K. Nie wolno zmuszać do pokuty / K. Bulżacki // Na Rubieży. – 2003. – № 68. – S. 5.

<sup>297</sup> Smoleński P. I pryjde tretij deń / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 2000. – № 141. – 17–18 czerwca.

<sup>298</sup> Od Redakcji // Na Rubieży. – 1992. – № 1. – S. 1–2.

<sup>299</sup> Friszke A. Ukraińskie tradycje polityczne / A. Friszke. – S. 13.



сторони дорівнювала відчуттю поразки в іншій. Тому польсько-український конфлікт за Львів “протягом кількох десятиліть залишався кривавою раною”<sup>300</sup>.

**Союз 1920 року: “Панове українці, я вас перепрошую”.** Не так часто на сторінках польської періодики зазначеного періоду можна знайти публікації про Українську революцію 1917–1921 років на Наддніпрянській Україні. Анджей Фрішке писав, що революція 1917 року заперечила багато міфів, зокрема, переконання поляків про духовну єдність давньої Речі Посполитої<sup>301</sup>. У період між Лютневою і Жовтневою революціями українці організували самостійне політичне і громадське життя, однак через несприятливі зовнішні умови вони не змогли відстояти власної незалежної держави.

Згідно з Анджеєм Фрішке, в українській політичній думці тієї доби існували три орієнтації. Перша виходила з тези, що справжня Україна лежить над Дніпром, і її найголовніша мета – відрив від Росії. У цій орієнтації українці шукали союзника для боротьби з Росією. Павло Скоропадський вбачав союзника в Німеччині, Симон Петлюра – в Польщі (ціною польської підтримки стала відмова від претензій на Східну Галичину і Західну Волинь). Згідно з другим політичним напрямком, справжня Україна також лежала над Дніпром, але рівень національного розвитку був набагато вищим у Галичині, тому відмова від цих земель на користь Польщі вважалася для прихильників цього напрямку недопустимою. Небажання Польщі відмовитися від Східної Галичини і Західної Волині означало ворожу позицію щодо української державності, союзниками якої були Австрія і Німеччина. Третьою орієнтацією в українській політиці була комуністична/інтернаціональна: її прихильники визнавали УРСР виразником українських прагнень, не заперечували автономію українців у Радянській державі, виступали за широкі культурні права і проведення суспільних реформ як гарантій національного розвитку<sup>302</sup>.

Найчастіше у тогочасній пресі згадували і коментували союзний акт 1920 року, який порівнювали з Гадяцькою угодою

<sup>300</sup> Friszke A. *Ukraińskie tradycje polityczne*. – S. 14.

<sup>301</sup> Ibidem. – S. 15.

<sup>302</sup> Ibidem. – S. 16.



1658 року, називаючи їх “винятковими прикладами рівноправного польсько-українського партнерства”<sup>303</sup>. Оригінальністю думки вирізнявся Яцек Куронь, вважаючи, що спільна війна проти більшовиків у 1920 році закінчилася зрадою України Польщею. Тезу про невиконання Бельведером узятих на себе зобов’язань Яцек Куронь, найімовірніше, почерпнув з публікацій польських опозиційних видань другого обігу<sup>304</sup>. Це додатково свідчить про певний вплив концепцій опозиціонерів на трактування у колах польської еліти українсько-польських відносин.

На думку Яцека Куроня, пакт Пілсудського–Петлюри, що передбачав відмову майбутньої української держави від Східної Галичини і Західної Волині, значно послабив зацікавленість галицьких українців у війні з більшовиками. Вже Ризький мир 1921 року фактично перекреслив самостійницькі прагнення українців. Після підписання договору, Юзеф Пілсудський поїхав до Шипйорна, де були інтерновані петлюрівські війська, і проголосив: “Панове українці, я вас перепошую”<sup>305</sup>. Після березня 1921 року Польща стала приреченою на “вороже радянське сусідство і постійні українські змови всередині держави”<sup>306</sup>. Українці натомість – на антирадянський і антипольський спротив, що зробило з них “потенційних союзників імперської Німеччини”<sup>307</sup>. Як вважав колишній пілсудчик Ян Карський (Jan Karski), для України Ризький мир був тим, чим для Польщі стала Ялта 24 роки по тому<sup>308</sup>.

Щоправда, деякі статті про спільний похід поляків та українців не були позбавлені ностальгічних настроїв. Коли у травні 1920 року об’єднані сили вступили в Київ, то урочистий парад на

<sup>303</sup> Осадчук Б. Модель вибачення / Б. Осадчук / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 243, 18/10/1995 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава. – С. 43–53.

<sup>304</sup> Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України. – С. 134.

<sup>305</sup> Kuroń J. Rozumiem protest Ukraińców. Notowała Iza Chruslińska / J. Kuroń, I. Chruslińska // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 119. – 23 maja.

<sup>306</sup> Kuroń J. W pułapce historii / J. Kuroń // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 143. – 21–22 czerwca.

<sup>307</sup> Ibidem.

<sup>308</sup> Pozostał mit // *Gazeta Wyborcza*. – 1995. – № 109. – 12 maja.

Хрещатику приймав командувач польських військ Едвард Смігли-Ридз (Edward Śmigły-Rydz). Після урочистостей генерал піднявся на вершину дніпрового схилу і, як описував польський журналіст Лешек Мочульський (Leszek Moczulski): “Недалеко від величезної липи, що росте і сьогодні, а посаджена митрополитом Могилою за короля Владислава IV вище пам’ятника святому Володимирі, генерал дивився на протилежний берег ріки. Звідти стільки разів від XIII століття надходило спустошення; коли падав Київ, воно сягало далеко – до Легниці (Legnica) і далі”<sup>309</sup>. У цих словах присутній сентиментальний образ “кресів” і Києва як крайнього бас-тйону польської культури та традиції.

Окремо згадаємо про ставлення поляків до постаті Симона Петлюри. Навіть сучасні українці цього державного діяча УНР сприймають не завжди однозначно. Союз Пiлсудського–Петлюри і польсько-українсько-більшовицька війна ще в міжвоєнний період стали причиною розколу серед українців, які мали різні погляди на належність західноукраїнських земель до відродженої Польської держави<sup>310</sup>. Більшість українського політикуму Галичини не визнала “окупації” цих земель і намагалася чинити опір встановленню польської адміністрації<sup>311</sup>. Щодо поляків, то, наприклад, опозиціонери 1970-х – 1980-х років порівнювали Симона Петлюру з Юзефом Пiлсудським. Були також спроби реабілітувати його ім’я серед міжнародної спільноти<sup>312</sup>. Про маловідомість та непопулярність Симона Петлюри серед сучасних поляків говорив вже в 1990-х роках редактор “Культури” Єжи Гедройць, який продовжував популяризувати отамана армії

<sup>309</sup> Moczulski L. Sława niesława / L. Moczulski // *Gazeta Wyborcza*. – 1993. – № 283. – 4–5 grudnia.

<sup>310</sup> Литвин М. Війна в українській історії: російський чинник, західноукраїнський контекст / М. Литвин // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / [гол. редкол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред. І. Соляр, відп. секретар М. Чебан]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2015. – Вип. 27: Ювілейний збірник на пошану Юрія Сливки. – С. 383–386.

<sup>311</sup> *Zaszkilniak L. Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków*. – S. 810.

<sup>312</sup> Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України. – С. 135; *Klimecki M. Armia atamana Petlury* / M. Klimecki // *Rzeczpospolita*. – 1994. – № 72. – 26–27 marca.

УНР: Симон Петлюра “борючись за незалежність України, спричинився до польсько-українського порозуміння і був вбитий в Парижі агентом НКВС. СРСР зробив усе, щоби затерти про нього пам’ять в Україні”<sup>313</sup>. Традицію вшановувати пам’ять Симона Петлюри еміграційні діячі не переривали: “Протягом багатьох років лише “Культура” в річниці смерті Петлюри покладала квіти на його могилі на цвинтарі Монпарнас у Парижі. Я хочу діждатися тієї хвилини, коли це зробить посол РП від імені Президента і Уряду”<sup>314</sup>.

До слова, в історичній пам’яті сучасних українців постать Юзефа Пілсудського майже відсутня. В УРСР пропагували тезу, що в міжвоєнній “панській” Польщі перебування при владі Пілсудського дорівнювало “фашистській диктатурі”. Незацікавленість і несприйняття маршалка сучасними українцями позбавило їх інформації про те, що майбутній командувач вчився у Харківському університеті, був організатором стрілецького руху у Львові<sup>315</sup>. Реставровану в часи незалежності меморіальну таблицю над входом до будинку номер 6 на вул. Героїв Майдану львів’яни також мало знають. Її демонструють переважно туристам із Польщі.

Схоже трактування цієї сторінки українсько-польських відносин присутнє і в публічних виступах Президента Польщі Александра Квасневського. Період 1918–1920 років в історії обох народів польський президент назвав “спробою Польщі допомогти Україні утворити незалежну державу”<sup>316</sup>. Так Варшава прагнула виправити помилку зі середини XVII століття, коли внаслідок козацьких воєн “Україна на триста років була кинута в обійми Росії”<sup>317</sup>. Проте Бельведер мав свій інтерес в існуванні незалежної України. На самотійну Україну за східним кордоном Другої Речі Посполитої дивилися як на важливий чинник зміцнення незалежності молодой

<sup>313</sup> Kwiaty dla Petlury. Rozmowa z Jerzym Giedroyciem o Ukrainie // Polityka. – 1998. – № 4. – 24 stycznia.

<sup>314</sup> Ibidem.

<sup>315</sup> Hrycak J. Nieobecny. Ukraińcy wobec Piłsudskiego / J. Hrycak // Wiąż. – 2010. – № 5–6. – Maj–Czerwiec. – S. 62–65; Garlicki A. Józef Piłsudski: 1867–1935 / A. Garlicki. – Warszawa, 1988. – S. 161.

<sup>316</sup> Kwaśniewski A. Dom wszystkich Polska / A. Kwaśniewski. – S. 200.

<sup>317</sup> Ibidem.

польської держави, а також як на можливий антибільшовицький щит. Повернення до “кардинальної доктрини нашої закордонної політики” в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, було, на думку Александра Квасневського, свідченням тягlosti польської східної політики.

**Друга Річ Посполита. Українська політична ірредента.** Значно менше публікацій у періодичних виданнях демократичної Польщі присвячено історії України та польсько-українським відносинам міжвоєнного періоду. Якщо про українців і є згадки в статтях, то лише фрагментарні.

Уже згаданий Анджей Фрішке у 1991 році подав абсолютні цифри українців, які у 1921–1939 роках проживали в різних державах: понад 20 млн знаходилися під радянським пануванням, близько 5 млн проживали в Польщі, 800 тис. – в Румунії (Північна Буковина) і 600 тис. – у Чехословаччині (Закарпаття)<sup>318</sup>. Проте для утвердження державно-політичних традицій особливе значення мали події в УРСР та серед українців у Польщі.

У Другій Речі Посполитій українське та єврейське питання були одними із найскладніших<sup>319</sup>. Причиною щоразу глибших польсько-українських зіткнень був факт, що польське суспільство безперервно жило мрією з минулого століття про самостійну Польщу в межах 1772 року<sup>320</sup>. Серед поляків у міжвоєнний період домінували антиукраїнські настрої. Побутувало переконання, що галицькі українці прагнуть відокремити від польської держави декілька воєводств, а тому загрожують існуванню Речі Посполитої. Українців не вважали повноправною нацією, війну з ними розглядали як боротьбу з бунтарями. У міжвоєнний період поширення набула пропагована ендеками теза, що “українці не є народом, а етнографічною масою (групою) і лише через німецьку і більшовицьку підтримку ними керує «українська партія»”<sup>321</sup>. Українцям відмовляли в праві називатися українцями і всіляко підтримували назву русини, котру самі українці відкидали.

<sup>318</sup> Friszke A. Ukraińskie tradycje polityczne. – S. 16.

<sup>319</sup> Wójcik Z. U źródeł polsko-ukraińskiej teraźniejszości. – S. 1455.

<sup>320</sup> Мокпий В. Українців і поляків сьогодні, учора, завтра. – С. 47.

<sup>321</sup> Friszke A. Ukraińskie tradycje polityczne. – S. 17.

Між двома війнами в образ “чужого” однаково вписувалися як українці чи білоруси, так і чехи та євреї. Це передусім іноземці, в починаннях яких вбачали загрозу найперше для Костелу та загалом для держави. Якщо гусит чи іудей могли нести зі собою згубу для людських душ, то українець і білорус у міжвоєнній Польщі – символи політичної ірреденти, небезпечної для територіальної цілісності Речі Посполитої<sup>322</sup>.

Українці в Польщі так само поділялися на дві групи. Галицькі українці вважали себе підкореною нацією, не визнавали факту приєднання до Польщі і офіційно вимагали відокремлення від Польщі Східної Галичини, Волині, Холмщини і Підляшшя. Православні українці, колишні російські піддані, що проживали на Волині, Холмщині і Підляшші, перебували під сильним впливом класових ідей та міфу радянської України 1920-х років. Серед цієї групи масову підтримку отримували ліворадикальні партії (КПЗУ, Сельроб та ін.).

Український комунізм у 1920-ті роки був популярним і впливовим: не давав змоги формувати політичний плюралізм і демократичну культуру, обмежував релігійну свободу, але уможлиблював розвиток мови, освіти, культури, української науки. Серед прихильників погляду на те, що радянська Україна є формою української державності, були не лише українські комуністи, але також і деякі інтелектуали, наприклад, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко. До кінця 1920-х років праві українські політики в Польщі вважали, що в СРСР українці мали більші права і можливості національного розвитку, аніж у Польщі<sup>323</sup>.

Ганебним актом польської національної політики щодо українців стала акція пацифікації 1930 року – репресій проти українських громадських та політичних діячів, кооператорів. На сторінках сучасної польської преси про пацифікацію відверто говорив Яцек Куронь. Про методи дій польського війська він довідався від батька, котрий їздив на Волинь як журналіст: “Розвалили молочарню, молоко текло в канаву, українські книжки скидали на купи й палили, палили школи та церкви, а старші селяни мусили

<sup>322</sup> *Tazbir J. Stereotypów żywot twardy.* – S. 153–154.

<sup>323</sup> *Friszke A. Ukraińskie tradycje polityczne.* – S. 17.

зняти перед усім селом штани, оголити зад і польські солдати та поліцаї сікли їх. Нагадаю також про тюльпани: підвішування за ноги українських жінок, які чинили опір”<sup>324</sup>.

Символом владних репресій 1930-х років став концентраційний табір (obóz odosobnienia) у Березі Картузькій. Про українців-в’язнів табору в польській пресі писали, що вони були там найбільш сконсолідованою групою. Націоналісти створили таємну організацію в таборі, проводили лекції з історії, літератури, іноземних мов. Існувала також українська табірна поезія<sup>325</sup>. Відзначимо, що через Березу пройшло чимало знакових діячів ОУН – Степан Бандера, Роман Шухевич, Дмитро Грицай, Ярослав Старух та ін. У 1934–1935 роках в’язнем табору був Тарас Бульба-Боровець, пізніше засновник “Поліської Січі”<sup>326</sup>.

Після 1935 року праві урядові кола прагнули обмежити українські права і розпочали активніше впроваджувати колонізаційні заходи: примусове навернення в римо-католицизм населення Волині, знищення церков на Холмщині в 1938 році. Проведено брутальну пацифікацію в Тернопільському воєводстві<sup>327</sup>.

**Чий “східні креси”?** Окреме місце в польській суспільній свідомості займав міф “східних кресів”, насичений негативними стереотипами про українців. Його початки сягають ще XIV століття, коли під час боротьби з татарами і турками зародилася візія східного кордону Польщі як “передмур’я християнства”<sup>328</sup>. “Креси” перетворилися на місце, де в боротьбі з турками і татарами героїчно загинули найвідважніші герої-лицарі Польщі.

<sup>324</sup> Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – Київ, 2012. – С. 195; Не можна змушувати до покути. З Яцеком Куронем розмовляє Павел Смоленський / Я. Куронь, П. Смоленський / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 126, 31/05/2003–01/06/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 153.

<sup>325</sup> Misiuk A. Białym żelazem / A. Misiuk // Gazeta Wyborcza. – 1994. – № 160. – 12 lipca.

<sup>326</sup> Шаповал Ю. Українська Повстанська Армія: 70 років самотності / Юрій Шаповал // Дзеркало тижня. – 2012. – № 36. – 12 жовтня.

<sup>327</sup> Friszke A. Ukraińskie tradycje polityczne. – S. 19.

<sup>328</sup> Kiedy kres Kresów? Rozmowa z prof. Danielem Beauvois / D. Beauvois, I. Chruslińska, P. Tuma // Wiele twarzy Ukrainy. – Lublin, 2005. – S. 270.

Інше значення міфу пов'язувало його із переконанням про польську цивілізаційну і культурну вищість<sup>329</sup>. Сакралізована легенда пройшла довгий шлях і через літературу, поезію, художнє мистецтво сильно вкоренилася в свідомості. Саме ж розуміння “кресів”, витворене в міжвоєнному двадцятилітті, означало лінію східного пограниччя Першої Речі Посполитої. Згідно зі “Словником польської мови”, виданим у 1902 році, “кресами” в давній Польщі називали оборонну лінію проти татарів і Волощини, що простягалася від Дніпра до Дністра<sup>330</sup>.

На зорі української незалежності в польській пресі з'явилося декілька присвячених цій проблемі статей. У 1992 році в журналі “Polityka” у статті під промовистою назвою “Кінець міфу кресів?” (“Kres mitu kresów?”) йшлося про необхідність позбавитися від давніх стереотипів стосовно східних кордонів колишньої Речі Посполитої<sup>331</sup>. Через десять років Ян Відацький (Jan Widacki) в “Gazecie Wyborczej” писав: “Нормальний, вільний народ у своїй суверенній державі не може жити лише минулим, легендою і міфом. Є час для «бадьоріння сердець», але є час для критичного переосмислення власної історії”<sup>332</sup>. Вважалося, що на заваді порозумінню стоять “кресові туги” (tęsknoty kresowe), які його блокують, а тому повинні ставати маргінальними<sup>333</sup>.

Проте не всі автори закликали покласти край міфу “східних кресів”. Свобода слова в посткомуністичній Польщі спричинилася до появи великої кількості статей, досліджень чи просто листів, які “відробляли” довгий час заборонену глорифікацію “польського чину на Сході”<sup>334</sup>. У публіцистиці постійно з'являлися

<sup>329</sup> Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. – С. 84.

<sup>330</sup> Słownik języka polskiego / [red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki]. T. II (H–M). – Warszawa, 1902. – S. 543; Tatarkiewicz A. Kres mitu kresów / A. Tatarkiewicz // Polityka. – 1992. – № 2. – 11 stycznia.

<sup>331</sup> Ibidem.

<sup>332</sup> Widacki J. Kresy – nasza miłość, nasz kłopot / J. Widacki // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 99. – 26–28 kwietnia.

<sup>333</sup> Kiedy kres Kresów? Rozmowa z prof. Danielem Beauvois. – S. 277.

<sup>334</sup> Beauvois D. Mit “Kresów Wschodnich”, czyli jak mu położyć kres / D. Beauvois // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polskie mity polityczne XIX i XX wieku / [pod red. W. Wrzesińskiego]. – Wrocław, 1994. – S. 94.



полоноцентричні мотиви про віленські чи польські цвинтарі, про польське мистецтво, переслідування, заслання, великі історичні постаті.

На думку історика Даніеля Бовуа (Daniel Beauvois), слова “креси” потрібно уникати, тому що “креси” могли бути не лише польськими, таке визначення завжди залишалося “сіллю в оці східних сусідів Польщі, яких слід шанувати”<sup>335</sup>. Гідність цих народів уже не могла співіснувати з трактуванням їх як периферії Польщі. Повертаючись до спільної історії поляків, українців, литовців та білорусів в складі єдиної держави, дослідник вважав, що називання східних територій “кресами” є недоречним, бо гармонійної багатокультурності між ними ніколи не було. Реакція на статтю Даніеля Бовуа від “кресових” товариств надійшла швидко. У часописі “Na Rubieży” студію французького вченого розкритикували, зазначивши, що вона “написана ніби на доручення українських націоналістів”<sup>336</sup>. Автор допису доводив, що українцям-русином – і селянам, й інтелігенції, завжди добре жилося під польським пануванням, а Річ Посполита, як спільна держава поляків, українців та литовців, була толерантною<sup>337</sup>.

**Великий голод в Україні.** Значно менше в щоденній пресі можна було прочитати статей, присвячених драматичним подіям в УРСР. За незначними винятками, таких матеріалів не публікували. У 2003 році “Gazeta Wyborcza” надрукувала велику статтю (на два номери) діяча ОУП Мирослава Чеха під назвою “Великий голод”, яка наблизила до пересічних поляків проблеми не лише західної частини України, а й центральної і східної. Автор детально прослідкував причини, перебіг та наслідки Голодомору, подавши і фактографію подій, і доступні документи влади чи висловлювання організаторів злочину. Аналізуючи передумови комуністичної політики винищення українців як народу, Мирослав Чех звернув увагу на можливий польський чинник. У цьому контексті

<sup>335</sup> Beauvois D. Demokracji szlacheckiej nie było / D. Beauvois, J. Kurski // Gazeta Wyborcza. – 2006. – № 24. – 28–29 stycznia.

<sup>336</sup> Bulżacki K. Młot “Kresów Wschodnich” / K. Bulżacki // Na Rubieży. – 1998. – № 30. – S. 10.

<sup>337</sup> Ibidem. – S. 11.



авторитетний публіцист писав: “В основі рішення Сталіна про вищення українського селянства лежав страх перед Польщею і Пілсудським, а також їх союзом з українськими незалежниками”<sup>338</sup>. Тиран організував Великий голод як операцію для очищення і зміцнення передпілля у разі ймовірної конфронтації з капіталістичними державами, передусім з Польщею. Диктатор визнав: якщо б почалася війна, то український незалежницький рух міг стати особливо небезпечним внутрішнім ворогом. Базою цього руху для Кремля було національно свідоме село. Тому влада дійшла висновку, що невиконання заготівельних планів – це елемент політичної гри прихильників української незалежності (петлюрівців) та польської агентури<sup>339</sup>.

Даючи загальну оцінку голоду, Мирослав Чех назвав його штучним, ініційованим самим Сталіном та його найближчим оточенням. Польською мовою слово голодомор звучить “romór”, і Мирослав Чех навів декілька його значень: “Це слово означає масову смерть, яка налічує мільйони людських життів. Також воно означає злочини, вчинені комуністами з усією умисністю. І, нарешті, означає біль, терпіння і трагедію, які неможливо висловити”<sup>340</sup>.

Автор навів цифру від 5 до 9 мільйонів жертв від голоду, з яких на Україну припало 3–7 мільйонів. Під час Голодомору “Україна стала полігоном, на якому Сталін випробував власну технологію влади, повторно застосовану під час чисток т. зв. “Великого терору” 1937 року, депортації непевних народів і національних меншин у 1944–1945 роках та антисемітської кампанії початку 1950-х років”<sup>341</sup>. Публікація значно наблизилася поляків до пізнання трагічної сторінки історії України ХХ століття.

<sup>338</sup> Czech M. Wielki głód / M. Czech // Gazeta Wyborcza. – 2003. – № 63. – 15–16 marca.

<sup>339</sup> Czech M. Wielki głód (2) / M. Czech // Gazeta Wyborcza. – 2003. – № 69. – 22–23 marca.

<sup>340</sup> Ibidem.

<sup>341</sup> Czech M. Wielki głód (2) / M. Czech // Gazeta Wyborcza. – 2003. – № 69. – 22–23 marca.

### **Польсько-український конфлікт періоду Другої вітової війни та повоєнних років**

Набагато більше негативних образів про українців в історичній пам'яті поляків пов'язано з болісним східноєвропейським досвідом Другої світової війни. Трагічне протистояння народів та цинічна комуністична пропаганда спричинилися до того, що в українцях поляки вбачали передусім кривдників. Тому в 1992 році громадяни Польщі переважно вважали, що протягом усієї історії польсько-українських відносин вони зазнали від українців “більше зла, аніж добра”. Проте українці, на думку більшості населення, зазнали від поляків більше доброго, аніж злого<sup>342</sup>.

**У полоні комуністичного міфотворення.** У середині 1980-х років польський літературознавець українського походження з Кракова Володимир Мокрий (згодом засновник Фондації св. Володимира, посол Сейму X-го скликання) писав, що “українськість”, як і 50 років тому, для багатьох поляків означала й далі “різати ляхів”, і вони здебільшого асоціювали її з діяльністю Української повстанської армії<sup>343</sup>. Як би це прикро не звучало, але майже за 20 років інший дослідник констатував те саме: “Стереотип «різуна» залишається історично неправильним і політично небезпечним”<sup>344</sup>. У Польщі інформація про історію України під час Другої світової війни найчастіше зводилася до думки, що значна частина українського суспільства зробила ставку на гітлерівську Німеччину, а жертвами такої співпраці стали сотні тисяч поляків.

Тезу Володимира Мокрого підтверджує редакційна стаття, вміщена в першому номері часопису “*Na Rubieży*”, де коротко представлено перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни разом із визначенням винуватців цих подій: “Воєнна поразка Польської держави у вересні 1939 року призвела до поневолення нашого народу двома тоталітаризмами. Проте на Східних кресах ми мали не лише двох окупантів, а й два націоналізми: засліплений ненавистю до поляків і всього польського український націоналізм і

<sup>342</sup> *Datner-Śpiewak H. Polacy, Żydzi i inni / H. Datner-Śpiewak, I. Krzemiński // Rzeczpospolita. – 1992. – № 304. – 29 grudnia.*

<sup>343</sup> *Мокрий В. Українців і поляків сьогодні, учора, завтра. – С. 45.*

<sup>344</sup> *Brusnyj A. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii. – S. 67.*

подібний литовський. Для поляків, які походили з південно-східних кресів Другої Речі Посполитої, український націоналізм став синонімом геноциду, грабунку й пожежі. Це – історія нашого національного голокосту”<sup>345</sup>. І далі ще радикальніше: “Крім т. зв. УПА, в винищувальних акціях також брали участь усі українські формації, які співпрацювали з гітлерівцями: поліційні, охоронні, військові. Всі вони допомагали окупанту шукати й ліквідовувати залишки польських євреїв та циган, що шукали сховку в польських лісах і присілках”<sup>346</sup>. УПА, на думку редакції, “здійснила збройну агресію на землі сучасної південно-східної Польщі й назвала цю територію «Закерзонською Україною», запровадивши своєрідний упівський терор”<sup>347</sup>. Конфлікт українців із поляками кресов’яни вважали агресією, що мала на меті відірвати від Польщі її одвічні провінції: Підляську і Холмську землі, Посяння аж до Нового Таргу.

Кресов’яни звинувачували українців у створенні своїми діями стереотипу “українця-різуна” (поширеного у свідомості людей зі “східних кресів”). Проте не увесь український народ “кресовські” публіцисти підводили під один знаменник. На Загальнопольському семінарі з історії “східних кресів” Другої Речі Посполитої (проходив 1992 року у Вроцлаві) магістр Тадеуш Свобода (Tadeusz Swoboda) запропонував розрізняти український народ і групу українців, “відповідальних за вчинені злочини”, назвавши останніх “українерами” (“Ukrainer”) <sup>348</sup>. На його думку, означення “українер” мало би відповідати назві “нацист” і віддзеркалювати суть синтезу українського націоналізму з німецьким фашизмом. Отже, за Тадеушем Свободою, “українери – це група колишніх громадян Польщі українського походження, які, захоплені фашистською ідеологією, вчинили злочин геноциду, а також усі, хто ці злочини приховує і разом із неофашистами діє ворожо проти Польщі”<sup>349</sup>. Як бачимо, накидання негативних

<sup>345</sup> Od Redakcji // Na Rubieży. – 1992. – № 1. – S. 1.

<sup>346</sup> Ibidem.

<sup>347</sup> Ibidem. – S. 2.

<sup>348</sup> Sprawozdanie z pierwszej sesji Ogólnopolskiego Seminarium Historii Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej // Na Rubieży. – 1992. – № 1. – S. 7.

<sup>349</sup> Ibidem..

ярликів на український національний рух кресов’яни інколи доводили до абсурду.

**Вбивства польських вчених у Львові.** Детальний аналіз польської періодики та політичної думки дозволяє виокремити такі історичні сюжети з Другої світової війни та перших повоєнних років, навколо яких формуються історичні стереотипи про українців і Україну в сучасній Польщі: вбивства польських учених у липні 1941 року у Львові; діяльність українського національного руху та його відносини з польським націоналістичним підпіллям; польсько-український конфлікт на Волині і в Галичині у 1943–1944 років; Варшавське повстання 1944 року та участь у ньому українців; переселенська акція “Вісла” 1947 року; проблема повоєнного врегулювання кордону між ПНР та УРСР.

Спекулятивною темою для польського суспільства стало вбивство нацистами в липні 1941 року польських учених у Львові. Головні стереотипи тут полягали у приписуванні українцям участі в цих подіях. У 1995 році в листі до “Gazety Wyborczej” дописувач наголошував: “Багато фактів вказує на те, що функціонери батальйону «Нахтігаль» допомогли німцям арештувати львівських професорів, яких німці розстріляли на Вулецьких пагорбах 5 липня 1941 року”<sup>350</sup>. На ймовірній причетності українців до вбивств львівських учених постійно наголошували “кресові” публіцисти на сторінках своїх часописів<sup>351</sup>.

Насправді цей міф запустили радянські спецслужби після вбивства в Мюнхені Степана Бандери та викриття його вбивці, щоби скомпрометувати український націоналістичний рух. На думку Ярослава Дашкевича, аналогічну атмосферу штучно витворили після вбивства Симона Петлюри, звинуваченого посмертно в організації єврейських погромів в Україні<sup>352</sup>. Але фактичних підстав для таких звинувачень майже не було. Хоча ще в 1960 році Вищий

<sup>350</sup> Pawłowski A. Za czym podszepem / A. Pawłowski // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 184. – 9 sierpnia.

<sup>351</sup> Pawłowski A. W sprawie Cmentarza Orłąt i nie tylko. Do Pana Jacka Kurońa / A. Pawłowski. – Режим доступу: <http://www.cracovia-leopolis.pl/index.php?pokaz=art&id=863> [дата звернення 16 липня 2015].

<sup>352</sup> Дашкевич Я. Фальсифікація новітньої історії українського народу в сучасній Польщі. – С. 18.

народний суд НДР на показовому заочному процесі звинуватив поручника батальйону “Нахтігаль” Теодора Оберлендера (Theodor Oberländer), після війни – міністра в уряді Конрада Аденауера (Konrad Adenauer), у вбивстві польських учених, однак ці звинувачення відкинула прокуратура ФРН і виправдала його, стверджуючи, що злочини вчинило гестапо<sup>353</sup>. Проте міф про участь українців у розстрілах львівських професорів міцно засів у польській свідомості. Україніст Володимир Мокрий писав, що бійці батальйону “Нахтігаль”, які співпрацювали з німцями і разом із ними ввійшли на територію Східної Галичини, в кількісному відношенні становили нечисленну групу порівняно з усім українським народом. Проте ця група справила великий вплив на формування стереотипу українця в очах поляків. Таким стало переконання значної частини польського суспільства й істориків у тому, що саме українці вбивали польських вчених у Львові в липні 1941 року, а також допомагали німцям придушити Варшавське повстання<sup>354</sup>.

Незважаючи на те, що польські й українські історики неодноразово спростовували причетність українців до вбивств учених, на початку XXI століття знову почали звучати закиди в їхній бік. У квітні 2002 року в Польщі був зареєстрований Союз нащадків львівських професорів, замордованих гестапо в липні 1941 року (Związek Potomków Lwowskich Profesorów Zamordowanych przez Gestapo w lipcu 1941). Одним із його завдань стало: “Нагадувати громадськості у країні і за кордоном про цей злочин”<sup>355</sup>. У 2005 році Союз навіть написав листа президенту Вікторові Ющенку, в якому назвав вояків “Нахтігалю” виконавцями вбивства польських учених<sup>356</sup>. На думку українських істориків Ярослава Ісаєвича та Кіма Науменка, спроби окремих громадських

<sup>353</sup> Kotarska E. Tekurowe tablice / E. Kotarska // Gazeta Wyborcza. – 1996. – № 209. – 7–8 września.

<sup>354</sup> Мокрий В. Українців і поляків сьогодні, учора, завтра. – С. 54.

<sup>355</sup> Ісаєвич Я. На шляху до правди. Убивство польських професорів у Львові (липень 1941 р.): кому вигідні фальсифікації / Я. Ісаєвич, К. Науменко // Екстракт 150. У двох частинах. Частина 1 / [за заг. ред. Л. Івшиної]. – Київ, 2009. – С. 663.

<sup>356</sup> Боляновський А. Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року: факти, міфи, розслідування: монографія / А. Боляновський. – Львів, 2011. – С. 100.

організацій відродити старий міф про причетність вояків “Нахтігалью” чи членів ОУН, до вбивств польських науковців мали на меті просто дискредитувати український національний рух<sup>357</sup>.

У 2006 році польський Інститут національної пам’яті зупинив слідство у справі вбивства науковців. У монографії українського історика Андрія Боляновського на основі джерельних матеріалів переконливо спростовано причетність українців до львівських вбивств<sup>358</sup>. Ці факти дають підстави говорити про необхідність викорінення ганебного міфу, що стоїть на заваді польсько-українському порозумінню. Солідаризуємося з дослідницею Олею Гнатюк в тому, що т. зв. “націоналістична” версія вбивства, згідно з якою співучасниками злочину були українські націоналісти, мала виразно пропагандистське забарвлення і була створена радянською прогандандою (вперше публічно озвучена Володимиром Беляєвим) задля дискредитації українського національного руху<sup>359</sup>.

**Українські повстанці: герої чи злочинці?** Для польського суспільства кінця ХХ – початку ХХІ століття символом участі українців у кривавій війні була, безперечно, УПА. Ставлення до неї було неоднозначним: або повне заперечення її визвольного та військового виміру, або спроби вписати її діяльність у межі українського національно-визвольного руху ХХ століття. Важливу справу для узгодження думок щодо ролі УПА в історії обох народів зробили вчені-учасники циклу наукових семінарів “Україна–Польща: важкі питання”, українські і польські історики Анджей Айненкель (Andrzej Ajnenkiel), Гжегож Грицюк, Леонід Зашкільняк, Ігор Ільюшин, Ярослав Ісаєвич, Юрій Киричук, Міхал Клімецький, Станіслав Кульчицький, Микола Кучерепа, Микола Литвин, Гжегож Мотика, Іван Патриляк, Анджей Пачковський (Andrzej Paczkowski), Анджей Леон Сова (Andrzej Leon Sowa), Володимир Трофимович, Владислав Філяр, які подали приклад

---

<sup>357</sup> Ісаєвич Я. На шляху до правди. – С. 663.

<sup>358</sup> Боляновський А. Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року: факти, міфи, розслідування: монографія / А. Боляновський. – Львів, 2011. – 188 с.

<sup>359</sup> Гнатюк О. Відвага і страх / [пер. з польської М. Боянівської]. – Київ, 2015. – С. 48.

важливості міжнаціонального діалогу з суперечливих проблем та поваги до права кожного народу вшановувати свої військові традиції (УПА/АК)<sup>360</sup>.

Проте для “кресових” товариств, насамперед членів Товариства увічнення пам’яті жертв злочинів українських націоналістів, УПА залишалася радикальним націоналістичним рухом або навіть бандою. Мета її діяльності полягала у винищенні євреїв і поляків, різанині поляків та ліквідації польської самооборони<sup>361</sup>. Чималий вплив на радикалізацію УПА мала, на думку окремих польських правих громадських діячів, поезія Тараса Шевченка, зокрема уманські сюжети 1768 року із поеми “Гайдамаки”. Герої Шевченкових творів – Гонта, Залізняк – стали прикладом для новітніх гайдамаків, що “мордували власних дружин, матерів і сестер”<sup>362</sup>. Тараса Шевченка звинувачували в тому, що він “прославляє уманську різанину 1768 року, коли зухвала голота – кожна друга назва буде фальшивою – вимордувала тисячі беззахисних поляків і євреїв”<sup>363</sup>. Символічною постаттю для ОУН та УПА, за переконанням кресов’ян, був Степан Бандера, найчастіше представлений в образі “кривавого вождя”, що, звертаючись “до своїх підлеглих”, говорив про “необхідність терору, море крові”<sup>364</sup>.

Окремої думки були кресов’яни про боротьбу УПА з нацистами, яку повністю заперечували. Поширений ще польським Рухом опору 1940-х років та радянською пропагандою образ “українця-колаборанта” перетворився на стереотипний шаблон “німецько-фашистського прислужника”<sup>365</sup>. Згідно з таким дискурсом, німців

<sup>360</sup> Polska–Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1939–1945. – Warszawa, 2003. – 184 s.

<sup>361</sup> Berdychowska B. Wokół tego, co dzieli. – S. 201.

<sup>362</sup> Цит. за: Литвин М. Про книгу Г. Команського і Щ. Сєкерки (Рецензія) / М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські взаємини [відп. ред. Ю Сливка]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2005. – С. 400.

<sup>363</sup> Ziemiński A. Rzeczy ukraińskie / A. Ziemiński. – Chotomów, 1991. – S. 81.

<sup>364</sup> Литвин М. Про книгу Г. Команського і Щ. Сєкерки.

<sup>365</sup> Zaszkilniak L. Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków. – S. 811.



українські націоналісти трактували як стратегічних союзників й уникали будь-яких сутичок із ними. Публіцист Яцек Вільчур (Jacek Wilczur) переконував: навіть якщо і доходило до українсько-німецьких боїв, то це було лише випадковістю. Після таких зіткнень українські командири перепрошували німців<sup>366</sup>. Інколи дописи “кресових” авторів вирізнялися певною непослідовністю, бо в розмовах про співпрацю УПА з німцями українським націоналістам приписували гасло “Поляки в землю, німці – до Берліна, по Жешув – Україна”<sup>367</sup>. Їхня типова риторика зводилася до заперечення УПА як визвольної армії і приписування їй кримінальної чи злочинної діяльності.

Негативний стереотип повстанця УПА активно поширював Едвард Прус, переповідаючи різні легенди. За його словами, кожен “упівець перед складанням присяги мав вбити людину”<sup>368</sup>. Повстанці нібито утримували спеціальні єврейські гетто, щоб рекрути “мали кого мордувати перед вступом в УПА”<sup>369</sup>. У книзі “Атаманія УПА” він саркастично та цинічно писав: “Треба крові – даймо море крові! Треба терору – зробімо його пекельним, – проголошувала ОУН”<sup>370</sup>.

Едвард Прус подав свою версію смерті генерала Романа Шухевича. Згідно з нею, пораненого Головного командира УПА ввіймали в Білгородці під Львовом, тримали у психіатричній лікарні, а пізніше знищили<sup>371</sup>. Перед смертю інтерв’ю у Романа Шухевича нібито взяв агент Комітету державної безпеки Володимир Беляєв і передав її Едвардові Прусу. Свою обізнаність із методами діяльності і “кривавими традиціями” ОУН та УПА автор обґрунтовував і тим, що особисто боровся з УПА. У ПНР історик твердив, що воював у складі “истребительных батальйонов” радянського НКВС. У часи

<sup>366</sup> *Berdychowska B.* Wokół tego, co dzieli. – S. 202.

<sup>367</sup> *Korman A.* UPA – formacja zbrodnicza / A. Korman // *Na Rubieży.* – 1997. – № 2. – S. 1.

<sup>368</sup> *Hugo-Bader J.* Rycerz stepowej stancicy / J. Hugo-Bader // *Gazeta Wyborcza.* – 1996. – № 296. – 20 grudnia.

<sup>369</sup> *Ibidem.*

<sup>370</sup> *Smoleński P.* I pryjde tretij deń / P. Smoleński // *Gazeta Wyborcza.* – 2000. – № 141. – 17–18 czerwca.

<sup>371</sup> *Hugo-Bader J.* Rycerz stepowej stancicy / J. Hugo-Bader // *Gazeta Wyborcza.* – 1996. – № 296. – 20 grudnia.



демократичної Польщі, бажаючи скинути з себе тавро співпраці з радянськими спецорганами, він уже говорив про “Сірі Шеренги” (Szare Szerengi). Проте в тих місцях, на які вказував Едвард Прус, розповідаючи про бої з УПА, “Сірих Шеренг” ніколи не було<sup>372</sup>.

Подібним елементом негативного стереотипу українця стали розповіді про те, як українські священики масово освячували повстанські ножі й сокири, з якими ті вирушали на польські села. “Кресові” публіцисти переказували розповідь Яніни П., котра нібито бачила українців, що йшли посвячувати сокири, коси і вила, якими пізніше вбивали поляків<sup>373</sup>. У проаналізованій пресі й популярних статтях спростування цього факту польськими публіцистами чи істориками не знаходимо. Як виняток можна навести статтю публіциста Павла Смоленського, в якій заперечено таке узагальнення і зазначено, що випадок мав місце лише в одному селі під назвою Штунь<sup>374</sup>.

Негативний стереотип УПА, що його пропагували “кресові” організації, часто підтримувала частина політикуму Польщі. На одному із засідань Сенату у квітні 1997 року посол від Вроцлавського воєводства Марія Берни (Maria Berny), декларуючи підтримку діяльності Товариства увічнення пам’яті жертв злочинів українських націоналістів, назвала воїнів УПА “дихаючими жадобою вбивства ордами, озброєними німецькою зброєю, а часто обрізами, ножами і вістрями”<sup>375</sup>. Діяльність УПА була для сенаторки нічим іншим, як звірячими вбивствами, підпалами польських сіл і навіть “вирубуванням та нищенням садів, посаджених польською рукою”<sup>376</sup>.

<sup>372</sup> Smoleński P. I pryjde tretij deń / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 2000. – № 141. – 17–18 czerwca.

<sup>373</sup> Jęstal J. O Ukrainie i polsko-ukraińskich dyskusjach w polskich i ukraińskich publikacjach ostatnich lat. – S. 167.

<sup>374</sup> Smoleński P. I pryjde tretij deń / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 2000. – № 141. – 17–18 czerwca.

<sup>375</sup> Oświadczenie senator Marii Berny na 97. posiedzeniu Senatu w dniu 17 kwietnia 1997 r. // Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Senatu RP III kadencji w dniu 17 kwietnia 1997 r. – Режим доступу: <http://ww2.senat.pl/k3/dok/sten/097/097sten.htm> [дата звернення 11.04.2015].

<sup>376</sup> Ibidem.

Інший спосіб висвітлення ролі повстанців у відносинах між поляками й українцями в роки Другої світової війни знаходимо на сторінках “Gazety Wyborczej”, а також у публікаціях польських істориків. У 1991 році, одразу після проголошення незалежності України, у статті під назвою: “Сусідами залишимося назавжди” (“Sąsiadamy pozostaniem zawsze”) журналіст Адам Кшемінський (Adam Krzemiński) писав: “Як існує польська вина перед українцями, а саме політика Польщі в міжвоєнний період, що полягала в дискримінації русинів, пацифікації українських сіл, необґрунтованій панськості та гоноровитості поляків, існує й українська вина перед поляками, частиною якої була діяльність УПА та інших формацій під час Другої світової війни. Цієї вини (української – Л. Х.) не зменшує факт, що український тероризм був формою боротьби за незалежність і реакцією на багатолітнє приниження з нашого боку”<sup>377</sup>.

До цієї теми на сторінках преси неодноразово звертався авторитетний польський історик Ришард Тожецький (Ryszard Torzecki). Він вважав, що УПА воювала проти радянської армії, поляків та гітлерівців. Саме така послідовність представляла значимість противника. УПА уникала сутичок із регулярними арміями, атакувала пацифікаційні загони й адміністративні центри ворога. Проти німців повстанці воювали, щоб захистити себе та мирне населення, уникали сутичок із Вермахтом, трактуючи його союзником у боротьбі з радянським військом<sup>378</sup>. Для Ришарда Тожецького УПА була “військовим формуванням, що боролось за незалежність України”<sup>379</sup>.

Для польської колективної пам’яті чи не найболючішим актом вважався польсько-український конфлікт на Волині й у Галичині в 1943–1944 роках. Його передумови Ришард Тожецький вбачав

<sup>377</sup> Krzemiński A. Sąsiadamy pozostaniem zawsze / A. Krzemiński // Gazeta Wyborcza. – 1991. – № 219. – 19 września.

<sup>378</sup> Torzecki R. Stosunki polsko-ukraińskie na powojennych rozdrożach. Próba bilansu / R. Torzecki // Dzieje Najnowsze. Rocznik XXVII. – 1995. – № 4. – S. 95.

<sup>379</sup> Коріння трагедії. З проф. Ришардом Тожецьким розмовляє Іза Хруслінська / Р. Тожецький, І. Хруслінська / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 161, 12/07/2003–13/07/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 61.

у тому, що провідники ОУН від початку війни намагалися через суспільний натиск деполонізувати Західну Україну: “З допомогою листівок закликали польське населення покинути ці землі, роздмухували антипольські настрої, спорадичними нападами і підпалами спричиняли громадську паніку. Такий тиск не приносив результату. Тоді українці застосували силу”<sup>380</sup>. Як стверджував Ришард Тожецький, супротивні сили активізувалися на Волині, Поліссі, у Східній Галичині й Холмщині у 1943–1944 роках: “Братовбивчі бої були жажливими. Вбивали людей, горіли польські села, рідше – українські. АК й УПА воювали між собою і з окупантами. Змагання українського, польського, німецького та російського націоналізмів повністю анархізували життя на Західній Україні”<sup>381</sup>.

Аналогічну оцінку подав краківський дослідник Володимир Мокрий. На його думку, поразки на Східному фронті стали причиною прихильного ставлення гітлерівців до ОУН та УПА, які боролися проти радянських партизанів. Тому німецька адміністрація не ліквідовувала ворожих їй відділів українських націоналістів, “не припиняла також їхнього терору проти польської людності, що почав його, як вказують історики, незалежний і не підпорядкований політичним центрам ОУН та УПА загін «Бульби»”<sup>382</sup>. Ініціатором початку масових вбивств учений вважав Тараса Бульбу-Боровця, командувача “Поліської Січі”. Натомість варшавський дослідник Гжегож Мотика наголосив, що “історики не знайшли жодного доказу причетності загонів Тараса Бульби-Боровця до вбивств польського цивільного населення”, адже угруповання Боровця відмовилося підпорядковуватися бандерівцям<sup>383</sup>.

Саме на значущості УПА для української національної свідомості неодноразово наголошували польські дослідники та журналісти на сторінках періодичних видань. Згідно з таким трактуванням, Польща мала б усвідомити, що “для слабкої національної парадигми України УПА відіграє не меншу роль, ніж

<sup>380</sup> *Torzecki R. Wisła zaczęła się w Moskwie / R. Torzecki // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 116. – 20 maja.*

<sup>381</sup> *Ibidem.*

<sup>382</sup> *Мокрий В. Українців і поляків сьогодні, учора, завтра. – С. 55.*

<sup>383</sup> *Motyka G. Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. – S. 303.*

АК у польській свідомості”<sup>384</sup>. За образним висловом журналіста Мацея Стасінського (Maciej Stasiński), “для українців бої з поляками – це їхній шлях до власної держави, від Хмельницького до УПА, це їхня найдовша війна новітньої історії”<sup>385</sup>. У репортажі Пйотра Косцінського (Piotr Kościński) на сторінках газети “Rzeczpospolita” стверджено, що ставлення до повстанців коливалося від позитивного на Заході України до негативного на Сході. Натомість повстанські комбатанти прагнули, щоб український народ визнав УПА армією, що воювала за незалежну Україну. Репортаж закінчувався словами: “Для колишніх партизанів сучасна Україна не є тією вимріяною державою, за яку вони воювали”<sup>386</sup>.

Конфлікти між обома народами в роки Другої світової війни поляки часто сприймали крізь призму кількості жертв протистояння. Від початку 1990-х років історики і публіцисти озвучували найрізноманітніші цифри. У 1992 році в часописі “Na Rubieży” Александер Корман (Aleksander Korman) назвав число від 500 до 800 тис. осіб, які загинули від рук українців<sup>387</sup>. З часом ці цифри переглядали, і вже у 2000 році Владислав і Ева Семашки говорили про 50–60 тис. загиблих поляків<sup>388</sup>. У науково-популярних статтях історик Гжегож Мотика вважав, що за 1943–1948 роки від рук українців загинуло 80–100 тис. осіб<sup>389</sup>, натомість кількість українських жертв сягнула 15–20 тис<sup>390</sup>. В останній книзі, присвяченій

<sup>384</sup> Brusnyj A. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii. – S. 67.

<sup>385</sup> Стасінський М. Як поляк з українцем / М. Стасінський / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 94, 22/04/1997 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 220.

<sup>386</sup> Kościński P. Polacy byli wrogami / P. Kościński // Rzeczpospolita. – 2002. – № 227. – 28–29 września.

<sup>387</sup> Sprawozdanie z pierwszej sesji Ogólnopolskiego Seminarium Historii Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej // Na Rubieży. – 1992. – № 1. – S. 7.

<sup>388</sup> Калищук О. Проблема українсько-польського протистояння на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни в історичній науці: демографічний зріз / О. Калищук // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Збірник наукових праць. / [відп. ред. М. Литвин]. – Львів, 2010–2011. – Вип. 3–4. – С. 298.

<sup>389</sup> Motyka G. W kręgu “Łun w Bieszczadach”. – S. 13.

<sup>390</sup> Мотика Г. Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій / Г. Мотика // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2003. – Ч. 28. – С. 54.

польсько-українському конфліктові, дослідник повторив інформацію про польські жертви, проте кількість українських зменшив до 10–15 тис.<sup>391</sup>. На жаль, тривалий час польські автори намагалися подати суспільству документально непідтверджене число втрат, тому деякі посли до Сейму знову говорили про 200 тис. “жертв українських злочинів”<sup>392</sup>.

**Варшавське повстання 1944 року.** Стереотипом ще від часів ПНР був образ українців – учасників придушення Варшавського повстання 1944 року. Він також притаманний і публічному дискурсу демократичної Польщі. Найчастіше носіями таких переконань були люди, які пройшли повстання і щиро вірили, що в його придушенні з особливою жорстокістю брали участь українці. Інколи головним аргументом для цього були слова: “Не говорили по-німецьки, ми їх не розуміли, а значить це мусили бути українці” або: “Мали розкосі очі”<sup>393</sup>. Не останню роль у поширенні такого стереотипу відіграла і підпільна польська преса. Зокрема, в “Інформаційному бюлетені” АК (“Biuletyn Informacyjny”) 20 серпня 1944 року безапеляційно стверджено: “Найдикішим знарядям ворожого терору в Варшаві від першого дня повстання стали українці. Неможливо перечислити довгий список здійснених ними масових вбивств, гвалтів, грабежів і звірств, які вони здійснили. Головно їх руками німці спалюють цілі частини міста..., чекає їх ще суворий поразунок і кара”<sup>394</sup>.

У 1993 році в листі до “Gazety Wyborczej” невідомий читач описував, як у перших днях серпня 1944 року українці зайняли Саську Кемпу (Saska Kępa – частина Варшави): “Це були молоді люди, що добре говорили польською. Одягнуті в німецькі мундири СС, на рукавах носили чорні стрічки з написом «SS-Galizien»”<sup>395</sup>. За словами очевидця, “українці” нібито встановили цілодобову комендантську годину, а якщо когось бачили на вулиці чи у вікні, то

<sup>391</sup> Motyka G. Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. – S. 447–448.

<sup>392</sup> В'ятрович В. Друга польсько-українська війна 1942–1947. – С. 256.

<sup>393</sup> Сосновська Д. Стереотип України та українця в польській літературі. – С. 95.

<sup>394</sup> Цит. за: Motyka G. Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. – S. 266.

<sup>395</sup> Ukraińcy w Powstaniu Warszawskim // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 16. – 20 stycznia.

відразу ж стріляли. Далі автор допису змалював прихід на Кемпу полку Вермахту зі сходу. До командира полку прийшла група мешканців зі скаргами на дивізію Ваффен СС “Галичина”. За наказом німців скликано польовий суд. Двох українців стратили, відкликали комендантську годину, закінчилися грабежі та стрілянина по беззахисних мешканцях. Варшав’янин закінчив розповідь несподівано: “Попри ненависть, яку ми відчували до німців, мешканці Саської Кемпи були дуже вдячними невідомому командирові Вермахту”<sup>396</sup>. Цитований фрагмент ще раз засвідчує довготривалість пропагандистського стереотипу, що “німецькі злочини були дитячою забавкою порівняно з українськими”.

Поширене переконання про причетність дивізійників до розгрому повстання неодноразово спростовували польські та українські історики. У грудні 1992 року Ришард Тожецький на телебаченні публічно сказав, що жодна формація німецької дивізії “Галичина” не брала участі у придушенні повстання, бо вона була розбита ще в липні 1944 року під Бродами<sup>397</sup>. А такі розмови про українців історик пояснював помилковою переконаністю учасників повстання, що “власівці” чи козаки РВА – це українські частини. Тому часто солдатів бригади РВА Броніслава Камінського, бригади СС Оскара Дірлевангера (Oskar Paul Dirlewanger), а також підрозділів калмиків і донських козаків, які брали участь у кривавих злочинах, мешканці Варшави називали українцями<sup>398</sup>.

**УПА та АК: спроба діалогу.** Не лише сторінки польсько-українського протистояння наповнювали інформаційний простір сучасної Польщі. З’являлися публікації, присвячені співпраці між поляками й українцями. Як відомо, спроби примирення між УПА та АК–ВіН існували під час Другої світової війни і закінчилися

<sup>396</sup> Ukraińcy w Powstaniu Warszawskim.

<sup>397</sup> Torzecki R. Ukraińcy w powstaniu / R. Torzecki // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 23. – 28 stycznia.

<sup>398</sup> Motyka G. Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. – S. 267; Боляновський А. Українці, росіяни й поляки у Збройних силах Німеччини у 1939–1945 роках: порівняльний аналіз / А. Боляновський // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Збірник наукових праць. / [відп. ред. М. Литвин]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2012. – Вип. 5. – С. 71–91.

підписанням порозуміння в селі Руда Ружанецька (сьогодні Любачівський повіт Підкарпатського воєводства) у травні 1945 року. У польський публічний дискурс інформацію про ці події ввели Гжегож Мотика та Рафал Внук (Rafał Wnuk) – автори книги про зазначену співпрацю<sup>399</sup>. Щоб передати напружену атмосферу подій, історики навели спогади одного з учасників зустрічі: “Під час розмови ми взаємно придивлялися. Придивлялися один до одного ті, хто ще недавно воював між собою не на життя, а на смерть, хто віддавав накази для вбивства. Розмови проходили досить спокійно. Наші співрозмовники були людьми з достатнім рівнем, людьми досвідченими і відповідальними”<sup>400</sup>. Кінцевою метою кількох переговорів мало стати відродження двох демократичних держав. На думку авторів, вказані контакти апелювали до традицій порозуміння Пілсудського–Петлюри 1920 року<sup>401</sup>.

Хоча під час спорадичних перемовин точкою непорозуміння залишалося питання територіальної приналежності Львова та Перемишля, все-таки на деякий час братовбивчі бої та непотрібні втрати по обидва боки було зупинено. Вважаємо, що образ спільної діяльності українців та поляків проти комуністичного режиму має шанси перетворитися в позитивний урок польсько-української історії XX століття.

Досить переконливо про спроби польсько-українського порозуміння розповідали учасники подій. Колишній воїн ВiН, командир групи, що виконувала смертні вироки, Пйотр Стохла (Piotr Stochla) згадував про співпрацю поляків з УПА так: “Ніхто цього не соромився. Це було необхідним”. Одного разу загін Пйотра Стохли, на прохання командира української сотні “Гриня”, виконав вирок над іншим українським командиром “Залізнякам”, ініціатором масакри в Лютовиськах (Lutowiskach): “Там було вибито ціле село, підпалили поляків і українців, які були в церкві”<sup>402</sup>. Але така

<sup>399</sup> Motyka G. Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947 / G. Motyka, R. Wnuk. – Warszawa, 1997. – 212 s.

<sup>400</sup> Motyka G. Weszli nasi, weszli oni / G. Motyka, R. Wnuk // Gazeta Wyborcza – 1994. – № 207. – 6 września.

<sup>401</sup> Ibidem.

<sup>402</sup> Stochla P. Bilem świat po pysku. Spisał Jarosław Gawlik / P. Stochla, J. Gawlik // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 132. – 8 czerwca.



співпраця поєднувалася із протистоянням. Коли Пйотр Стохла познайомився зі своєю першою дружиною Стенею, та була у глибокому смутку, бо минуло лише декілька тижнів з часу, як “бандерівці закопали живцем її батька”<sup>403</sup>. Для неї Пйотр Стохла разом із товаришем спалили п’ять українських хат у сусідньому селі.

Співпраця на особистому рівні часто зводилася до допомоги через родинні зв’язки. Коли мешканку Любачева Гелену Оларнік (Helena Olearnik) хотіли вивезти на роботи до Німеччини, кузинка-українка, яка працювала в німецькій адміністрації, попередила Гелену про наявність її прізвища у списках на вивезення. Потім українка кільканадцять днів переховувала Гелену Оларнік у себе вдома, допоки не виїхав транспорт до Німеччини і справа затихла<sup>404</sup>.

Найкраще співпраця між ВіН та УПА склалася в Томашівському і Грубешівському повітах і була викликана наступом Червоної армії. Масштабною акцією українців та поляків у цьому регіоні став напад на Грубешів проти ночі на 28 липня 1946 року. У ній взяли участь 150 солдатів з АК–ВіН та 300 з УПА. Головними наслідками атаки стали звільнення арештованих із місцевої тюрми, знищення документів Комісії з переселення та розбиття поста Управління безпеки і НКВС<sup>405</sup>. Проте лондонський уряд Польщі виступив проти продовження діалогу з УПА, тому в квітні 1946 року командант Управління ВіН заборонив усі можливі контакти з українським підпіллям.

Крім командування АК, неприхильно до польсько-українського порозуміння ставилися середовища польських народовців. Партизани з організації НЗС на інформацію про примирення відрагували антиукраїнським рейдом теренами Люблінщини. Однією

<sup>403</sup> *Stochla P.* Bilem świat po pysku.

<sup>404</sup> *Bek W.* Na rozstajach życia / *W. Bek* // *Życie Przemyskie*. – 1997. – № 33. – 13 sierpnia.

<sup>405</sup> Літопис Української повстанської армії. Том 36. Тактичний відтинок УПА 28 “Данилів”: Холмщина і Підляшшя (Документи і матеріали) / [ред: П. Потічний; упор. П. Потічний, С. Шпак, Є. Штендера]. – Торонто–Львів, 2003. – С. 449–482; *В’ятрович В.* Друга польсько-українська війна 1942–1947 / *В. В’ятрович*. – Київ, 2011. – С. 216–221; *В’ятрович В.* Історія з грифом “Секретно” / *В. В’ятрович*. – Львів, 2011. – С. 121–128.



з найбільших акцій НЗС стала атака на село Верховини під Холмом, здійснена 6 червня 1945 року, мешканці якого, здебільшого українці, толерували новосформовану прокомуністичну владу. Акцією керував безпосередньо командир угруповання майор Мечислав Паздерський, “Сірий” (Mieczysław Pazderski, “Szary”). Її наслідком стала смерть 194 осіб<sup>406</sup>.

У 1996 році в “Gazecie Wyborczej” з’явилася велика публікація під назвою “Червоні жоржини” (“Czerwone dalie”), присвячена нападowi на село Верховини, а також суспільному резонансу цієї акції<sup>407</sup>. У статті наголошено на тому, що беззахисні мешканці села були жорстоко вбиті озброєним відділом у польських мундирах.

**Трагедія Павлокоми.** Ще одним символом польсько-українського складного минулого, який обріс численними стереотипами, стала трагедія прикордонного села Павлокома. У 1998 році журналіст Павел Смоленський у великому репортажі “Тихо, Діонізію” (“Cichaj, Dionizy”) описав сучасні перипетії навколо жорстокого вбивства 365 мешканців-українців, що його здійснив польський озброєний відділ 3 березня 1945 року<sup>408</sup>.

Щоправда, кількість жертв, подана в репортажі, не остаточна, бо, за різними даними, вона сягала від 366 до 500 осіб<sup>409</sup>. На початку 1945 року невелика озброєна група забрала з Павлокоми сім (за іншими даними – дев’ять<sup>410</sup>) мешканців-поляків, яких розстріляли у навколишніх лісах. Утім, осіб-викрадачів не встановлено. Поляки з Павлокоми стверджували, що це були “упівські банди” і про них знала вся Павлокома: “Чому мав поляк на поляка нападати?”<sup>411</sup>. Українці ж вважали: поляків, які до того співпрацювали з німцями під час окупації, вбили енкаведисти, а мешканцям розповіли, що це справа рук українців. “Відплатний напад” на село вчинила група

<sup>406</sup> Motyka G. Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. – S. 371–372.

<sup>407</sup> Lipiński P. Czerwone dalie / P. Lipiński // Gazeta Wyborcza. – 1996. – № 35. – 10–11 lutego.

<sup>408</sup> Smoleński P. Cichaj, Dionizy / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 50. – 28 lutego – 1 marca.

<sup>409</sup> В’ятрович В. Друга польсько-українська війна 1942–1947. – С. 198.

<sup>410</sup> Motyka G. Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. – S. 363.

<sup>411</sup> Smoleński P. Cichaj, Dionizy / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 50. – 28 lutego – 1 marca.

під командуванням поручника Юзефа Бісса, “Вацлава” (Józef Biss, “Wacław”). Чоловіків розстріляли на цвинтарі, частину жінок і дітей вигнали, наказуючи втікати “за Збруч”, інших вбили в домівках.

Жертв акції почали вшановувати лише в 1990-х роках. Тоді місце розстрілів і поховань перебувало в занедбаному стані у межах старого сільського цвинтаря. На кладовищі було багато сміття, паслися корови, свині. Його впорядкуванням займався місцевий мешканець Діонізій Радонь (Dionizij Radoń), син поляка й українки, який з матір’ю врятувався від розправи, а від 1946 року постійно ставив свічки на місці поховань. Коли Діонізій Радонь самотійно і неформально насипав на місці могили три невеликі земляні кургани, із великим скандалом та криками: “Скажи, де наші поляки?”, – селяни їх зруйнували.

Українська громада з Перемишля звернулася до війта гміни Динів (до складу котрої і входила Павлокома) Станіслава Восьного (Stanisław Woźny) з проханням дозволити відправляти панахиди на цвинтарі. Війт скликав із цього приводу збори мешканців Павлокоми, які перетворилися на антиукраїнську маніфестацію. Самого ж Станіслава Восьного місцеві мешканці почали називати “різуном, тобто українцем”<sup>412</sup>. Оскільки той до місцевої гміни приїхав із Бецад, то легенда легко прижилася. Проте названий “бандерівцем” війт був людиною, чиє ставлення до українців переповнювали стереотипи. У його розповідях щодо становлення української громади постійно звучали закиди про плановані провокації українців із Польщі та з-за кордону проти РП. Сам війт твердив, що ім’я його батька ще в 1970-х роках перебувало у смертному списку українців лише через те, що той був поляком. Про Другу світову війну Станіслав Восьний говорив: “Знаємо, як було. Українці пилами тляли, топили у криницях, паси шкіри дерли, а потім солили. Тому допоки я тут є, жодного українського пам’ятника не буде. Досить, що в Перемиському воєводстві маємо бандитські пам’ятники”<sup>413</sup>. Крім негативних стереотипів про українців, у висловлюваннях Станіслава Восьного звучали й

<sup>412</sup> Smoleński P. Cichaj, Dionizy / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 50. – 28 lutego – 1 marca.

<sup>413</sup> Ibidem.

шовіністичні акценти: “Польща лише для поляків”, а українці в Польщі – це лише асимільовані, чемні, “якісь вихрещенці”<sup>414</sup>.

Справа українського цвинтаря вирішилася після кількарічних дискусій у 2006 році, коли у присутності президентів Віктора Ющенка та Леха Качинського (Lech Kaczyński) урочисто відкрили пам’ятник жертвам трагедії перших днів березня 1945 року (не вказуючи при цьому, що вони були українцями)<sup>415</sup>. Саме ж відкриття стало можливим лише завдяки, як мінімум, двом компромісам. Один – з мешканцями Павлокоми, який полягав в обіцянці РОП-БіМ Республіки Польща допомогти встановити хрест у пам’ять убитих поляків. Другий – згода Львівської міської ради розмістити на Могилі невідомого солдата на цвинтарі Орлят компромісний напис: “Тут лежить польський солдат, що поліг за Вітчизну”<sup>416</sup>.

**Уроки операції “Вісла” 1947 року.** Закінчення Другої світової війни і перші повоєнні роки залишаються в історичній пам’яті обох народів символами масових депортацій та репресій. Для українців її апогеєм була, без сумніву, воєнна акція “Вісла”, хід, причини та наслідки якої польське суспільство не до кінця визнавало. Роками в ПНР існувала т. зв. “залізна” версія перебігу операції: “28 березня 1947 року в околицях бещадського села Яблонки (Jabłonki), в засідці УПА загинув віце-міністр національної оборони, генерал Кароль Свєрчевський (Karol Świerczewski). Це нібито стало краплею, яка переповнила польську «чашу гіркоти». Через кільканадцять годин найвищі органи державної влади вирішили переселити з територій південно-східної Польщі громадян української національності. За місяць частини Війська Польського оточили українські села і розпочали операцію, яка тривала кільканадцять тижнів. Внаслідок цієї операції 150 тис. українців переселили на т. зв. «Повернені землі» («Ziemie Odzyskane»), де вони отримали понімецькі господарства та почали нове гідне життя щонайменше в аналогічних, а часто в кращих умовах. Мовою пропаганди це звучало так:

<sup>414</sup> Smoleński P. Cichaj, Dionizy.

<sup>415</sup> Przed krzyżami Pawłokomy // Życie Podkarpackie. – 2006. – № 20. – 17 maja.

<sup>416</sup> Горчиця А. “Воїнам УПА” чи “повстанцям”? Як поляки реагують на меморіальні написи / А. Горчиця. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/04/28/37321/> [дата звернення 19.06.2015].

«Народна Польща подала руку тим, хто підтримував бандитів з УПА»<sup>417</sup>. Згідно з офіційною версією, нічого злого, окрім смерті генерала Кароля Свєрчевського, не трапилося.

Польська пам'ять про акцію “Вісла”, сформована комуністичною пропагандою, інтерпретувала операцію як слушну відповідь за злочини УПА під час війни чи після неї<sup>418</sup>. Центральна та локальна преса публікувала звинувачення, спрямовані проти українського націоналістичного підпілля, у зв'язку з вбивством віце-міністра оборони Кароля Свєрчевського. Газета “*Życie Warszawy*” (“Життя Варшави”) повідомляла, що генерал загинув від руки українських фашистів, а точніше – членів дивізії Ваффен СС “Галичина” та бригади Камінського<sup>419</sup>. Водночас у поляків сформувалася певна поблажливість до злочинів, вчинених їхніми співгромадянами. Як зазначав історик Ян Прокоп (Jan Prokop), у значної частини суспільства існувало переконання: якщо поляки навіть і били, то було в них щось людського. Такі поблажливі автостереотипи легко розвіювалися після німецьких свідчень про масове виселення із західних земель Польщі: “Росіянин міг змилосердитися, натомість поляк топтав кусок хліба, аби не дати дитині”<sup>420</sup>.

На початку 1990-х років т. зв. “офіційну” версію підтримували “кресові” історики та публіцисти. Зокрема, Ришард Шавловський (Ryszard Szawłowski) писав, що “Віслу” було продиктовано “станом вищої державної необхідності (позбавлення УПА логістичної бази, яка функціонувала виключно завдяки підтримці місцевого населення, що могло забезпечувати упівцям розквартирування, їжу та людський матеріал ще протягом багатьох років)”<sup>421</sup>.

<sup>417</sup> Nic, tylko wstyd. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z Grzegorzem Motyką / G. Motyka P. Smoleński, // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 99. – 27–28 kwietnia.

<sup>418</sup> Prokop J. Głos w Dyskusji / J. Prokop // *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji “Wiśła” 1947 roku* / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 99.

<sup>419</sup> Kmita M. Propaganda antyukraińska i kształtowanie negatywnego stereotypu Ukraińca w czasach PRL. – S. 60.

<sup>420</sup> Цит. за: Prokop J. Głos w Dyskusji / J. Prokop // *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji “Wiśła” 1947 roku* / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 99.

<sup>421</sup> Szawłowski R. Przedmowa / R. Szawłowski / *Siemaszko W. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Tom I* / W. Siemaszko, E. Siemaszko. – Warszawa, 2000. – S. 15.

Проте тиражована щоденна преса час від часу публікувала нові інтерпретації “Вісли” авторства молодих істориків. Зокрема, Гжегож Мотика багато в чому не погоджувався зі створеною в ПНР легендою про “Віслу”. Він твердив, що смерть Кароля Сверчевського не впливала на форму перебігу акції чи на рішення про її проведення, а стала лише приводом пришвидшити термін операції, бо вона й так би відбулася<sup>422</sup>. Інша теза, яку заперечив історик, це те, що вся українська громада в Польщі була однорідно націоналістичною, антипольською й антикомуністичною.

По-новому почали розглядати історики та журналісти вплив сталінської Москви на перебіг масових переселень, вважаючи, що координація і спосіб проведення злочинної акції “Вісла” мали усі ознаки радянського впливу: “Нею керували органи безпеки, за нею пильно слідкувало НКВД”<sup>423</sup>. Метою акції “Вісла”, незважаючи на пропаганду, була не лише ліквідація відділів УПА, але й “спроба асиміляції української національної меншини”<sup>424</sup>. А її результатом стало те, що “150 тис. українців, розпорошених по «Повернених землях», жили там, оточені ненавистю і міфом різну”<sup>425</sup>.

До інформації про жорстокість депортаційної акції додавалися також і відомості про допомогу польського населення українцям в уникненні депортації. Такі дані дослідники знаходили у звітах УПА і поширювали серед широкого загалу, щоб актуалізувати всю складність відносин між народами: “Адміністрація фальсифікувала дані, рядові солдати, а часом і офіцери «викидали переселенців через двері, а назад впускали через вікна»”<sup>426</sup>.

Чергова інтерпретація акції “Вісла” полягала у представленні її як складового елемента польсько-українських конфліктів у

<sup>422</sup> Nic, tylko wstyd. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z Grzegorzem Motyką / G. Motyka, P. Smoleński, // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 99. – 27–28 kwietnia.

<sup>423</sup> Torzecki R. Wisła zaczęła się w Moskwie / R. Torzecki // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 116. – 20 maja.

<sup>424</sup> Kosterkiewicz R. Szukanie prawdy / R. Kosterkiewicz // *Życie Podkarpackie*. – 2002. – № 17. – 22 kwietnia.

<sup>425</sup> Smoleński P. Miałoby być cicho i spokojnie / P. Smoleński // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 205. – 2–3 września.

<sup>426</sup> Nic, tylko wstyd. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z Grzegorzem Motyką / G. Motyka, P. Smoleński, // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 99. – 27–28 kwietnia.

XX столітті. У такій оцінці можна знайти аргументи на підтримку концепції т. зв. “довгої війни” між українцями і поляками. Отже, “акція «Вісла» – це фінал драматичних польсько-українських конфліктів, якому передувала боротьба за Львів у листопаді 1918 року, війна 1918–1919 років, пацифікації польських сіл і містечок на Волині, Поділлі, Львівській землі, здійснені в 1943–1944 роках УПА, польською самообороною і відплатними акціями обох сторін”<sup>427</sup>.

У демократичній Польщі справа акції “Вісла” набула також і суспільно-політичного звучання. Ще в травні 1990 року на зустрічі українських і польських політиків в містечку Яблонна під Варшавою про акцію говорили її учасники. Дух антиукраїнської кампанії відтворив український публіцист із Берліна Богдан Осадчук, зазначивши, що меморіал Кароля Сверчевського в Яблонках, заснований ще під час воєнного стану з ініціативи генерала Войцеха Ярузельського (Wojciech Jaruzelski), був місцем масових патріотичних акцій, дитячих екскурсій, де постійно демонстрували фільми про “українських фашистів з УПА”<sup>428</sup>. Долати негативні стереотипи, пов’язані з акцією “Вісла”, на зустрічі закликав Яцек Куронь: “Перший крок від стереотипу полягає не в тому, що на місце образу українця з ножем прийде стереотип українця-ангела. Перший крок – це розбити стереотип, тобто сказати, що все це дуже складне. З обох боків. Думаю, що це є той перший крок і лише потім можна йти далі”<sup>429</sup>.

Важливим кроком демократичної польської влади на шляху до подолання негативних польсько-українських стереотипів стала спеціальна ухвала Сенату РП від 3 серпня 1990 року, у якій засуджено депортаційну операцію “Вісла”. У документі зазначено, що “з огляду на присутність українського населення в Польщі, особливого значення набуває взаємопізнання, порозуміння та

<sup>427</sup> *Stańczyk T.* Jeśli nie można ich zapomnieć... / *T. Stańczyk* // *Rzeczpospolita*. – 1993. – № 147. – 26–27 czerwca.

<sup>428</sup> *Archiwum Akt Nowych*. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 127. – Forum polsko-Ukraińskie. – Teksty wystąpień na spotkaniu delegacji deputowanych Rady Najwyższej Ukraińskiej SRR członków Ludowego Ruchu Ukrainy na rzecz przebudowy z przedstawicielami Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego”, Jabłonna 4–5 maja 1990 r. – S. 31.

<sup>429</sup> *Ibidem*. – S. 25.

поєднання поляків з українцями”<sup>430</sup>. Усю відповідальність за “болючі події, які відбувалися в повоєнний період на нашій спільній батьківщині”<sup>431</sup>, сенатори поклали на комуністичну владу. Разом з тим, Сенат засудив акцію “Вісла”, як притаманний тоталітарним системам приклад застосування колективної відповідальності<sup>432</sup>. Цей жест насамперед позитивно сприйняли українці в Польщі, розцінивши ухвалу як політичну реабілітацію<sup>433</sup>. Але для деякої частини українців акція “Вісла” легітимізувалася як одна з історичних провин Польщі перед Україною<sup>434</sup>.

Натомість частина польського суспільства не могла сприймати проведення акції поза контекстом діяльності УПА. Додатковим підтвердженням цього стала реакція на ухвалу Сенату у вигляді редакційної статті в газеті “*Życie Przemyskie*”. Головний редактор видання Яцек Боженцький (Jacek Borzęcki) закидав Сенатові Польщі брак послідовності у прийнятті ухвал. На його думку, засуджуючи акцію “Вісла”, справедливо було й засудити причину масових переселень: “Коли, зрештою, слушно засуджується брутальність військової акції, метою якої було знищення відділів Української повстанської армії, то справедливність диктує однозначно засудити сферу діяльності УПА, пов’язану з масовими вбивствами мешканців польських сіл і міст”<sup>435</sup>. Редактор зазначив: “Важливість цього питання для мешканців південно-східних кресів Польщі Варшава не завжди розуміла, але слід пам’ятати, що в Перемишлі деякі справи по-іншому сприймаються, ніж у Варшаві, і до Варшави ніхто не виявляє територіальних претензій”<sup>436</sup>.

<sup>430</sup> Uchwała Senatu RP potępiająca akcję “Wisła”, 3 VIII 1990 // *Ukraińcy w Polsce 1989–1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje* / [oprac. i red. M. Czech]. – Warszawa, 1993. – S. 130.

<sup>431</sup> Ibidem.

<sup>432</sup> Ibidem. – S. 131.

<sup>433</sup> Czech M. Chronić nas od przyjaciół / M. Czech // *Gazeta Wyborcza*. – 1992. – № 222. – 21 września.

<sup>434</sup> Nowak A. Historie politycznych tradycji: Pilsudski, Putin i inni / A. Nowak. – Kraków, 2007. – S. 377.

<sup>435</sup> Borzęcki J. Szukajmy tego co łączy / J. Borzęcki // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 24. – 12 czerwca.

<sup>436</sup> Ibidem.



Значного суспільного розголосу акція “Вісла” набула у 1997 році, через п’ятдесят років після трагічних подій. 5–6 квітня Конгрес ОУП прийняв послання “До польського народу”, в якому звернувся з пропозицією взаємного поєднання і вибачення: “Піддані важким історичним випробуванням, українці у Польщі добре розуміють страждання і біль невинних жертв останньої війни і повоєнного періоду. Особливо ми відчуваємо біль тих поляків, які зазнали кривди від українських рук. Шануємо пам’ять загиблих, а родинам тих, хто зазнав несправедливості, висловлюємо глибоке співчуття і людську солідарність. Приєднуємося до тих українських голосів, котрі говорять: «Пробачаємо і просимо вибачення»”<sup>437</sup>. Наступного дня після Конгресу цей заклик на першій сторінці розмістила “Gazeta Wyborcza”, що вийшла тиражем 500 тис. примірників. Конгрес прийняв також відозви до Сейму, Президента і Прем’єра Польщі, де йшлося про вимогу засудити акцію “Вісла”, повернути депортованим втрачене майно, надати в’язням табору праці в Явожно тих прав, які отримали інші жертви сталінських репресій<sup>438</sup>.

На відозву ОУП відповів віце-маршалок Сейму, член партії СДЛ Марек Боровський (Marek Borowski). Він не бачив причин для засудження “Вісли” Сеймом: “Акція була наслідком, а не причиною певних подій – не так, як сталінська політика денационалізації, коли переселяли цілі невинні народи. Ці українці не були спокійним і тихим народом, тодішня влада мусила щось робити, реагувати”<sup>439</sup>. До висловлювань Марєка Боровського додався голос сенатора від цієї ж партії Марії Берни. У згаданій промові в Сенаті вона сказала: “Не можливо відділити акцію «Вісла» від убивств, здійснених перед 1944 роком на Волині, а потім на східних землях. Я не хочу поширювати ненависті, але коли ми, поляки, повинні засудити акцію «Вісла»,

<sup>437</sup> До польського народу. Послання Конгресу українців у Польщі / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 81, 07/04/1997 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 112.

<sup>438</sup> Krzemień E. Naprawcie zło / E. Krzemień // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 81. – 7 kwietnia.

<sup>439</sup> Ibidem.



а в Явожні збудувати пам'ятник нашим убивцям, я не можу мовчати”<sup>440</sup>.

У 50-ту річницю акції “Вісла” президенти Александер Квасневський та Леонід Кучма підписали Декларацію польсько-українського поєднання, яку публічно підтримали представники єпископату Польщі, частина політичних партій (зокрема Унія Свободи та Акція Виборча Солідарність) та учасники Конгресу ОУП. Але з різким спротивом цим намірам виступили політики від партії СДЛ.

Окремим ганебним символом акції “Вісла” став табір Явожно, створений ще 1943 року як філія нацистського концтабору Освенцім і перетворений після війни Міністерством громадської безпеки ПНР на табір праці. У 1947–1949 роках там ув'язнювали німецьких полонених, партизанів АК і ВiН, а також українців. Під час операції “Вісла” до табору потрапляли “підозрілі” у зв'язках з націоналістичним підпіллям особи, часто без звинувачень і вироків. З Явожна українців переправляли в інші тюрми або примусово вивозили до Західної та Північної Польщі<sup>441</sup>. У результаті акції “Вісла” до табору праці в Явожно потрапив 2781 українець (загалом через табір перейшло 4–6 тис. осіб)<sup>442</sup>. Остаточного табір ліквідували у 1956 році. Президент Александер Квасневський обіцяв українській громаді Польщі збудувати на місці табору пам'ятник.

Сенаторка Марія Берни неодноразово брала на себе публічні зобов'язання не допустити побудови пам'ятника в Явожні. Президента Александра Квасневського Марія Берни закликала доповнити групу своїх радників такими людьми, які “поважаючи українців, підтримали б необхідність відрізнити український народ від груп фашистських націоналістів”<sup>443</sup>. Ці виразно анти-українські заклики з трибуни польського Сенату натрапили на спротив української національної меншини. У травні 1997 року, під час візиту Александра Квасневського в Україну, від участі в

<sup>440</sup> Zraniona pamięć wbrew pojednaniu // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 94. – 22 kwietnia.

<sup>441</sup> Jaworzno 1943–56 // *Gazeta Wyborcza*. – 1998. – № 121. – 25 maja.

<sup>442</sup> *Torzecki R.* Wisła zaczęła się w Moskwie / *R. Torzecki* // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 116. – 20 maja.

<sup>443</sup> Oświadczenie senator Marii Berny na 97. posiedzeniu Senatu w dniu 17 kwietnia 1997 r.

офіційній делегації відмовився посол до Сейму Мирослав Чех. Його протест був пов'язаним із включенням до складу делегації як експерта з українських питань сенаторки Берни<sup>444</sup>.

До незадоволених реабілітацією українських жертв акції “Вісла” долучились представники Світового союзу вояків АК, які в листі до Александра Кваснівського закидали польським медіа т. зв. “полоскання розуму” та сприяння відродженню українського націоналізму<sup>445</sup>. Комбатанти АК звинуватили Головну комісію вивчення злочинів проти польського народу в приховуванні доказів українських злочинів. Однак представник Комісії відкинув закиди, заявивши, що до квітня 1997 року розглянуто 30 слідчих справ щодо злочинів українських націоналістів і відплатних акцій поляків<sup>446</sup>.

Не пройшла повз широку увагу і “Відозва польських інтелектуалів у справі акції «Вісла»”, яку підписали відомі польські політики, науковці, письменники, громадські діячі (близько 190 осіб)\*. У документі, зокрема, було зазначено, що “українське населення південно- і центрально-східних регіонів Польщі стало жертвою масових виселень і репресивних дій”<sup>447</sup>. Акція була результатом діяльності сталінської системи та виразом тоталітарної ідеології і політики. Польська інтелектуальна та політична еліта однозначно засуджувала “Віслу” та висловлювала “співчуття всім, хто носить болючу пам'ять кривд своїх родин і спільнот”<sup>448</sup>.

Як реакцію на “Відозву інтелектуалів” варто згадати лист керівника Крайової ради Громадсько-національного союзу (Unia Społeczno-Narodowa) Данієля Мідера (Daniel Mider) до Генрика Буєца

<sup>444</sup> Павлишин А. Студії над генезою польсько-українських конфліктів / А. Павлишин // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 1997. – Ч. 10. – С. 115.

<sup>445</sup> Zraniona pamięć wbrew pojednaniu // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 94. – 22 kwietnia.

<sup>446</sup> Kruszona T. Niczego nie ukrywamy / T. Kruszona // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 95. – 23 kwietnia.

\* Серед підписантів були: Лешек Бальцерович, Владислав Бартошевський, Богуміла Бердиховська, Анджей Фрішке, Ежи Гедройць, Ежи Клочовський, Тадеуш Мазовецький, Чеслав Мілош, Адам Міхнік, Здзіслав Найдер, Януш Онишкевич, Станіслав Стемпень, Ганна Сухоцька, Ежи Туровіч та інші.

<sup>447</sup> Apel intelektualistów polskich w sprawie akcji “Wisła” // Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze. – 1997. – № 3 – S. 154.

<sup>448</sup> Ibidem.

(Henryk Wujec), посла Сейму та голови Польсько-українського форуму. У своєму листі Даніель Мідер наводив аргументи на користь “необхідності” проведення акції “Вісла”. З-поміж іншого, Даніель Мідер звертав увагу на кілька фактів довкола операції. На його думку, масові переселення українців були результатом “діяльності збройного підпілля українських шовіністів з-під знаку УПА”<sup>449</sup>. Поляки, жертви діяльності ОУН і УПА, не були виселені з Волині й Покуття “українськими шовіністами”, але вбиті в нелюдський спосіб. Говорячи про передумови конфлікту між поляками і українцями, Даніель Мідер згадував про політику Другої Речі Посполитої, яка “не завагалася перед виконанням місії передмур’я впливів ватиканської держави коштом культурно слабшого слов’янського сусіда”. Далі Даніель Мідер констатував: “Акція Вісла була найменшим злом з усіх можливих. Переселяючи мешканців Бещад з курних хат на «Землі Одзискані», влада дала їм умови життя і праці, про які переселеним і не снилося. Проведення такої акції з метою ліквідації збройної партизанки було правом і обов’язком кожної суверенної держави”<sup>450</sup>.

23 травня 1998 року в Явожні Александер Квасневський і Леонід Кучма урочисто відкрили пам’ятник жертвам табору. Президент Польщі звернувся до присутніх словами: “Немає такої ідеології, такої національної ідеї, яка б виправдовувала руйнування молодого життя, завдання болю невинним, застосовування нелюдських методів виховання та колективної відповідальності. Ніхто і ніщо не може виправдати сталінізму, його злочинів і безправ’я”<sup>451</sup>. Президент України Леонід Кучма назвав спорудження пам’ятника “кроком до руйнації стереотипів, які ділили наші народи”<sup>452</sup>.

<sup>449</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności/Unia Demokratyczna. – Sygn. 126. – Ukraina. – List Daniela Midera do Henryka Wujca, 28 września 1998 roku.

<sup>450</sup> Ibidem.

<sup>451</sup> Kwaśniewski A. Wystąpienie podczas uroczystości odsłonięcia pomnika ofiar obozu w Jaworznie, 23 maja 1998 roku / A. Kwaśniewski // Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1998 rok. Wybór. – Warszawa, 1999. – S. 153.

<sup>452</sup> Krzyk J. Dwa krzyże / J. Krzyk, R. Imieliński // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 121. – 25 maja.

У 55-ту річницю “Вісли” Інститут національної пам’яті РП провів конференцію в Красічині під Перемишлем. Науковий захід пройшов під патронатом Президента Польщі. У своєму зверненні до учасників, Александер Квасневський назвав акцію “Вісла” ганебною та символом усієї підлості, заподіяної тодішньою комуністичною владою українській національній меншині в Польщі. На думку польського президента, переконання, що “Вісла” – безпосередній наслідок українських злочинів на Волині, було помилковим та етнічно недопустимим<sup>453</sup>. Висловивши співчуття усім, хто потерпів внаслідок операції, Александер Квасневський наголосив на тому, що “Вісла” та “бездушні дії влади щодо українського населення мають бути однозначно засудженими”<sup>454</sup>.

Схожу оцінку акції дав Яцек Куронь, виступаючи на семінарі, організованому Польсько-українським форумом, ОУП та Фондом Стефана Баторія у Варшаві. Політик назвав операцію “Вісла” 1947 року етнічною чисткою, оскільки польська влада не ставила собі за мету пацифікувати український рух за незалежність, а здійснити “етнічну чистку цих теренів специфічним чином”<sup>455</sup>.

Слід додати, що пам’ять про акцію “Вісла” продовжує розділяти польське суспільство і сьогодні. Свідченням цього були дебати 2007 та 2012 років щодо проекту ухвали про засудження акції “Вісла”, що його опрацювала Комісія національних і етнічних меншин Сейму РП<sup>456</sup>. Проект в основному повторював текст ухвали Сенату РП від 3 серпня 1990 року, засуджуючи “притаманний тоталітарним режимам принцип колективної відповідальності”. Проте деякі політики Польщі й надалі продовжують

<sup>453</sup> Kwaśniewski A. List do uczestników i organizatorów konferencji naukowej poświęconej akcji “Wisła”. Warszawa, 18 kwietnia 2002 roku / A. Kwaśniewski // Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2002 r. Wybór. – Warszawa, 2002. – S. 228.

<sup>454</sup> Ibidem. – S. 229.

<sup>455</sup> Куронь Я. Виступ на семінарі, організованому з нагоди 55-х роковин операції “Вісла” / Я. Куронь // Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – Київ, 2012. – С. 193.

<sup>456</sup> Projekt uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie akcji “Wisła”. Warszawa, 9 listopada 2012 roku. – Режим доступу: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/79FD9CF338EFD1C1257ABD00369F55/%24File/904.pdf> [дата звернення 16.01.2013].

використовувати наявні у свідомості населення стереотипи для власних маніпуляцій. Незважаючи на напрацювання польських і українських істориків, багатотомні видання джерел, частина послів до Сейму (переважно представники ПіСу) під час обговорення проекту називала акцію “Вісла” “слушною відповіддю за злочини УПА” і вимагала засудити “геноцид польського народу на Волині в 1943 році”<sup>457</sup>.

**Новий повоєнний кордон.** Не менш важливою для частини польського суспільства залишалася проблема повоєнного кордону. Після війни польсько-радянський кордон був прокладений так, що з польського боку опинилося 600 тис. українців (з довоєнної кількості 5 млн). У результаті депортацій 1944–1946 років в УРСР там залишилося 150 тис. українців<sup>458</sup>. У посткомуністичній пресі про територіальні зміни писали так: “Історичний територіальний конфлікт між Україною і Польщею був розв’язаний СРСР зверху. Цей конфлікт розв’язали на засаді певного компромісу. Поляки втратили Львів і Волинь, а українці не отримали Перемишля, Бещад і Холма”<sup>459</sup>.

Остаточну зміну східного кордону Польщі після Другої світової війни затвердив Договір про обмін ділянками державних територій від 15 лютого 1951 року, підписаний віце-прем’єром ПНР Александром Завадським (Aleksander Zawadzki) та міністром закордонних справ СРСР Андрієм Вишинським. Згідно з договором, СРСР передавав частину гірської території Дрогобицької області загальною площею 480 км<sup>2</sup>, а ПНР – рівнозначну за площею ділянку в Люблінському воєводстві, де планувалася розробка кам’яновугільних родовищ<sup>460</sup>. Хоча формальним

<sup>457</sup> Wojciechowski M. Akcja “Wisła” nadal dzieli / M. Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 2007. – № 98. – 26 kwietnia; В’ятрович В. “Вісла”, яка ділить / В. В’ятрович. – Режим доступу: <http://tsn.ua/analitika/wisla-yaka-dilit.html> [дата звернення 08.04.2015].

<sup>458</sup> Nic, tylko wstyd. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z Grzegorzem Motyką / G. Motyka, P. Smoleński, // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 99. – 27–28 kwietnia.

<sup>459</sup> Drweski B. Francusko-niemiecki dialog po II wojnie światowej – wnioski dla dialogu polsko-ukraińskiego. – S. 92.

<sup>460</sup> Козловський І. Встановлення українсько-польського кордону 1941–1951 рр. / І. Козловський / [наук. ред. В. В. Трофимович]. – Львів, 1998. – С. 182.

ініціатором територіальних змін був польський уряд, у суспільстві цей процес сприймали швидше як втрату. У 1993 році в тижневику “Polityka” Даріуш Терлецький (Dariusz Terlecki) писав, що нерівноцінний обмін породив у багатьох поляків жаль за втратою родючих “пшенично-бурякових” територій та покладів вугілля в районі Кристинополя (Червонограда). Отримані взамін нафтові поклади в околицях Устрик Дольних не рівнялися з втраченими Белзом і Кристинополем<sup>461</sup>.

Водночас на новоприєднаних східних територіях виникла туристична принада. Їдучи територією ПНР із Устрик Дольних до Перемишля, подорожні проїжджали без зупинок через українські міста Добромиль і Хирів, бо саме там пролягала стара залізнична дорога. І тут журналіст констатував: “Хоча поляки колись збудували цю залізницю, проте після 1951 року за користування нею треба було платити Москві т. зв. осьове”<sup>462</sup>. Ностальгію за втратою колишніх “східних кресів” висловило Товариство шанувальників Львова і південно-східних кресів у відкритому листі у 1993 році до президента Леха Валенси: “Львів, Вільно і Східні Землі були відірвані від Польщі не в результаті «історичної справедливості», а в результаті злочинного нападу двох тодішніх потуг”<sup>463</sup>.

Соціологічне дослідження початку ХХІ століття про сприйняття поляками сучасного польсько-українського кордону показало, що більша частина опитаних швидше погоджувалася з актуальними кордонами (52%), 23% – однозначно погоджувалися, 7% швидше не погоджувалися і лише 4% рішуче не погоджувалися. Натомість кількість осіб, які не знали відповіді на питання, становила 14%<sup>464</sup>. При тому соціологи зауважили, що прийняття кордону було проблемою поколінь. Проте в усіх вікових групах переважали прихильники актуального стану справ, і тільки найстарші респонденти виявляли найбільше незадоволення лінією кордону

<sup>461</sup> Terlecki D. Środkem czy brzegiem / D. Terlecki // Polityka. – 1993. – № 3. – 16 stycznia.

<sup>462</sup> Ibidem.

<sup>463</sup> List otwarty do Pana Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Wałęsy // Semper Fidelis. – 1993. – № 2 (15). – S. 13.

<sup>464</sup> Konieczna J. Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. – S. 39.

(20%). Серед молодого покоління частина незадоволених не перевищувала декількох відсотків<sup>465</sup>.

**Україна радянська.** В аналізованих публікаціях практично відсутні згадки про радянський період історії України. Спорадично можна знайти описи “українських реалій”, наприклад, про середину 1950-х років: “Хоча від війни минуло вже десять років, Україна виглядала, як велика руїна. НКВД добивало останні відділи УПА в Карпатах. Атмосфера була такою, як в двадцятих роках: перші великі соціалістичні будівництва, людські маси, що переміщуються в занедбані закутки держави, на які вказав олівець божевільного планувальника”<sup>466</sup>.

Про підпільний період Української греко-католицької церкви теж згадано в окремих статтях. У них йшлося про те, що, незважаючи на сильні репресії з боку радянської влади, УГКЦ витримала важкий повоєнний період і в кінці 1980-х років 5 млн українських греко-католиків приєдналися до релігійного життя українського народу. Очікувалося, що ця подія матиме значний вплив на співіснування братніх католицьких церков та їхніх вірних у Польщі. Польський православний теолог Міхал Клінґер (Michał Klinger) писав: “Цей момент є також шансом для нас, православних і католиків, щоби закрити період байдужості і провин, які тяжіють над нами, у зв’язку з нашим ставленням до питання Греко-католицької церкви. Мусимо відкрито визнати: ми всі перед уніатами завинили. Настав час, щоби ми – православні, римо-католики і греко-католики – визнавши взаємні провини, з особливою увагою потурбувалися про справжні християнські форми співіснування. Ми не можемо допустити до ворожих «хрестових походів», поражунків, які б отруїли цей шляхетний момент відродження церковного життя східних католиків в Україні, але також – і в Польщі”<sup>467</sup>.

<sup>465</sup> Konieczna J. Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. – S. 39.

<sup>466</sup> Łomianowski A. Українське дрого / A. Łomianowski // Gazeta Wyborcza. – 1994. – № 7. – 18 lutego.

<sup>467</sup> Klinger M. Bracia, wybaczcie! / M. Klinger // Gazeta Wyborcza. – 1990. – № 180. – 16 stycznia.



### **Відновлення незалежності України і розбудова демократичного суспільства**

На початку 1990-х років поряд з існуванням історичних стереотипів українців почали виникати нові образи, які формувалися під впливом офіційної політики польської влади щодо України, публікацій у пресі та безпосередніх контактів поляків з українцями. Після демократичних змін у Польщі та проголошення незалежності України східноєвропейські сусіди знали один про одного мало. Близьке сусідство, етнічна і мовна спорідненість обох народів не могли подолати негативних стереотипів. Польський історик Влодзімеж Бонусяк пояснював це такими чинниками: пам'яттю тих людей, які зазнали кривд від своїх сусідів, і, часто несвідомо, старалися переказати власні негативні відчуття щодо іншого народу своїм родинам, колегам чи середовищу, в якому проживали; незнанням обома суспільствами історичного процесу та його складності; функціонуванням переважно негативних стереотипів свого сусіда; браком відомостей про досягнення сусіднього народу, його внесок в європейську чи світову науку, культуру, мистецтво<sup>468</sup>. Його колега Маріан Маліковський вважав, що поінформованість польського суспільства про Україну і польсько-українські відносини була дуже низькою, викривленою і фальсифікованою. Цьому насамперед сприяв період замовчування української тематики за часів ПНР та відсутність комплексних українознавчих досліджень.

**Політичні контакти.** На початку останнього десятиліття ХХ століття до творення позитивного образу України долучилися польські політики, які для формування власної позиції щодо українського питання перейняли готові концепції еміграційної опозиції, доопрацьовані всередині ПНР. Їхня ідея полягала у необхідності незалежної України як запоруки вільної Польщі<sup>469</sup>. Одночасно це середовище сформувало усвідомлення того, що Україна може існувати як національна держава, а українці достатньо дозріли для її створення. Незадовго після польських демократичних виборів 4 червня 1989 року ці ідеї пролунали і в Україні.

<sup>468</sup> Bonusiak W. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1990–1996. – S. 331–332.

<sup>469</sup> Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України. – С. 190.



8–10 вересня 1989 року у Києві відбувся Установчий з'їзд Народного Руху України, в якому взяли участь діячі “Солідарності” і новообрані послы до Сейму: Адам Міхнік, Богдан Борусевич, Володимир Мокрий. Зокрема Адам Міхнік у своєму виступі задекларував: “Нехай прихильною до Вас буде доля. Нехай Бог дає Вам силу. Хай живе вільна, демократична і справедлива Україна”<sup>470</sup>. Після цього провладна польська преса і телебачення звинуватили його у зраді народу, а російська – в агресивній антирадянськості. Відповідаючи на питання австрійського кореспондента, чому він, посол Сейму, зараз у Києві, а не у Варшаві, де відбувалися політичні події колосальної ваги, Міхнік сказав: “Відродження України, свідками якого ми тут є, має величезне значення не тільки для Центральної Європи, а для всієї Європи взагалі”<sup>471</sup>.

4–5 травня 1990 року в селищі Яблонна біля Варшави депутати Верховної Ради УРСР В'ячеслав Чорновіл, Богдан Горинь, Михайло Горинь, Дмитро Павличко, Мирослав Попович зустрілися з польськими колегами з Громадянського парламентського клубу в Сеймі РП Богумілою Бердиховською, Збігневом Буяком, Мирославом Чехом, Броніславом Геремеком, Яцеком Куронем, Александром Малаховським, Адамом Міхніком, Володимиром Мокрим, Янушем Онишкевичем, Яном Марією Рокітою, Богданом Скарадзінським, Єжи Туrowsічем, Генриком Вуєцем, а також з прем'єром польського уряду Тадеушем Мазовецьким<sup>472</sup>. Під час жвавої дискусії та обміну думками парламентарі порушували різні питання, а найбільше – пов'язані зі складною історією польсько-українських відносин. Кожен представник польської делегації у своєму виступі підтримував прагнення українців до відновлення незалежності. Зокрема Єжи Туrowsіч взауважив: “Ми, поляки, не лише повністю визнаємо право українців на незалежність, але

<sup>470</sup> *Michnik A. Prezydent wolnej Ukrainy w Polsce / A. Michnik // Gazeta Wyborcza. – 1992. – № 117. – 19 maja.*

<sup>471</sup> *Ibidem.*

<sup>472</sup> *Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 127. – Forum Polsko-Ukraińskie. – Komunikat spotkania delegacji deputowanych Rady Najwyższej Ukraińskiej SRR członków Ludowego Ruchu Ukrainy na rzecz przebudowy z przedstawicielami Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego.*

й якнайдужче цьому сприяємо”<sup>473</sup>. Польські політики і науковці також констатували, що два великі сусідні народи взагалі не знали один одного, а лише жили в колі взаємних стереотипів. Тому одне із завдань народів – взаємне пізнання.

28 липня 1990 року Сейм РП прийняв ухвалу, якою привітав проголошення Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет як виявлення прагнення України до незалежності. В ухвалі також відзначено бажання поляків співіснувати з українцями як зі “собі рівними та близькими”<sup>474</sup>. Наступну ухвалу, що стосувалася України, Сейм прийняв 31 серпня 1991 року. Документ вітав Акт проголошення незалежності України: “Польща, яка свободу і незалежність власної держави ставить понад усе, повністю розуміє і усвідомлює значення історичного рішення українського Парламенту. Прийнятий Акт є здійсненням прагнень українського народу, виразом права України самостійно визначати власну внутрішню та зовнішню позиції”<sup>475</sup>. Після проведення в Україні референдуму на підтвердження Акта про незалежність Польща, в особі прем’єра Яна Кшиштофа Белецького (Jan Krzysztof Bielecki), 2 грудня 1991 року першою в світі визнала незалежну Україну. У заяві Ради міністрів Польщі, зокрема, йшлося: “Зважаючи на добрий стан та інтенсивність польсько-українських відносин, а також беручи до уваги результати референдуму від 1 грудня цього року щодо незалежності України, уряд РП визнає Україну суверенною державою, та вирішує наві’язати з нею дипломатичні відносини”<sup>476</sup>. У незалежній Україні Варшава вбачала “партнера для близьких і всесторонніх

<sup>473</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 127. – Forum Polsko-Ukraińskie. – Teksty wystąpień na spotkaniu delegacji deputowanych Rady Najwyższej Ukrainy z członków Ludowego Ruchu Ukrainy na rzecz przebudowy z przedstawicielami Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego”, Jabłonna 4–5 maja 1990 roku.

<sup>474</sup> Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 lipca 1990 r. // Monitor Polski. – 1990. – № 30. – Poz. 234.

<sup>475</sup> Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 31 sierpnia 1991 r. w sprawie niepodległości Ukrainy // Monitor Polski. – 1991. – № 29. – Poz. 205.

<sup>476</sup> Polska uznała niepodległą Ukrainę // Gazeta Wyborcza. – 1991. – № 281. – 2 grudnia.

добросусідських відносин”<sup>477</sup>, а уряд був “переконаним, що здобуття Україною незалежності матиме позитивний вплив на поглиблення співпраці наших держав для добра обох народів, їхніх сусідів та усієї Європи”<sup>478</sup>. Сейм РП у спеціальній ухвалі від 6 грудня висловив сподівання, що “повага до права поляків, що живуть в Україні, та українців у Польщі культивувати і розвивати свою національну ідентичність буде містком між обома народами”<sup>479</sup>. В ухвалі Сейму також зазначено, що 1 грудня 1991 року відкрило нову епоху в історії польсько-українських відносин, які “ґрунтуватимуться на засадах приязної співпраці”<sup>480</sup>. Відомий український правозахисник Мирослав Маринович, аналізуючи цей історичний факт, зауважив: “Визнання 1991 року незалежної України, що його зробила Польща, безперечно, свідчило: Польща визнала свою довоєнну політику щодо України хибною”<sup>481</sup>. Втім, визнання Польщею незалежності України не можна вважати актом одностайності усієї польської влади, бо ще 4 грудня президент Лех Валенса телефонував Михайлу Горбачову, щоби розрадити лідера уже зникаючої держави”<sup>482</sup>.

Одним із важливих актів співпраці стало підписання 18 травня 1992 року, під час візиту до Польщі президента Леоніда Кравчука, “Трактату про добре сусідство, приязні відносини і співпрацю” (Трактат був ратифікований 29 жовтня 1992 року, а в силу вступив 30 грудня 1992 року). Документ обумовлював права національних меншин на збереження і розвиток етнічної, культурної, мовної, релігійної ідентичностей та принципи упорядкування наявних, а також віднайдених у майбутньому місць військових і цивільних поховань. У статті 12 Трактату зазначено, що “сторони будуть сприяти діям, спрямованим на збереження і розвиток позитивних

<sup>477</sup> Polska uznała niepodległą Ukrainę // *Gazeta Wyborcza*.

<sup>478</sup> Ibidem.

<sup>479</sup> Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 grudnia 1991 r. w sprawie niepodległości Ukrainy // *Monitor Polski*. – 1991. – № 45. – Poz. 316.

<sup>480</sup> Ibidem.

<sup>481</sup> Маринович М. Польща і Україна після медового місяця / М. Маринович // Критика. – Травень–червень 2010 – Рік XIV, Число 5–6 (151–154). – С. 28.

<sup>482</sup> Najder Z. Polska polityka zagraniczna 1989–1993: bilans zaniedbań / Z. Najder / *Najder Z. Patrząc na Wschód. Eseje 1975–2008* / Z. Najder. – Wrocław, 2008. – S. 46.

традицій, спільної спадщини, а також на подолання упереджень і негативних стереотипів у відносинах між обома народами”<sup>483</sup>.

**Україна на сторінках польської преси.** Щодо польського суспільства, то, як було уже сказано, на початку 1990-х років пересічний поляк майже нічого не знав про Україну<sup>484</sup>. Важливу місію покращення образу України та українців виконувала щоденна преса, а згодом – Інтернет-медіа.

Перша реакція польської преси на проголошення Україною незалежності виявилася у статтях та безпосередніх репортажах з України. “Gazeta Wyborcza” помістила такий коментар з приводу події: “Століття полонізації, русифікації, отуречення, литовських і татарських завоювань, поділів між Польщею і Росією; лише короткий період козацької самостійності, і ще короткий епізод незалежності після революції в Росії; найбільша, поряд з поляками і вірменами, діаспора і велика данина крові, сплачена в період Великого Голоду і в радянських ГУЛАГах – неприхильною була історія до українців, народу без держави, який довго і розпачливо боровся за існування і збереження власної ідентичності”<sup>485</sup>. Логічним актом з боку Польщі мало би бути визнання незалежності України, бо це символічний жест тих, “котрі так довго не визнавали українців народом”<sup>486</sup>. Публікацію завершувало звернення до українців: “Понад рахунками кривд простягаємо сьогодні долоню до наших сусідів, до народу, який всупереч надії і т. зв. «realpolitik» здобув незалежність”<sup>487</sup>.

Молодій незалежній Україні присвятив один зі своїх репортажів відомий польський письменник і репортер Ришард Капусцінський (Ryszard Kapuściński). Київ він побачив гарним містом з величною архітектурою, але із змученим та песимістично налаштованим населенням. Наступне спостереження Ришарда Капусцінського (хоча,

<sup>483</sup> Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 roku // Dziennik Ustaw RP. – 1993. – № 125. – Poz. 573.

<sup>484</sup> Od Redakcji // Więź. – 1991. – № 11–12. – Listopad-grudzień. – S. 5.

<sup>485</sup> *Szczęсна J.* Ponad rachunkami krzywd / *J. Szczęsna* // *Gazeta Wyborcza*. – 1991. – № 679. – 9 września.

<sup>486</sup> Ibidem.

<sup>487</sup> Ibidem.

за висловом автора, спрощене) – це існування двох Україн: східної і західної. Зазначимо, що Капусцінський один із перших в польській публіцистиці ввів в обіг цю тезу. Отже, західна частина України видавалася автору більш “українською”, ніж східна. Мешканці західної України говорили українською мовою, відчували себе “стопроцентними українцями” і були з цього гордими. У розумінні Ришарда Капусцінського західна частина України – це давня Галичина або територія, що входила до складу довоєнної Польщі. А східна частина з огляду на історію, а найбільше її радянське минуле, зрусифікувалася, тому “українська культура краще збереглася в Торонто і Ванкувері, аніж в Донецьку і Харкові”<sup>488</sup>. Польський репортер у вересні 1991 року так окреслив можливий розвиток України: “Існуватиме два напрямки. Перший – це відносини з Росією, другий – зв’язки з Європою і світом. Якщо контакти в обох напрямках укладатимуться помірковано, то Україна має великі шанси”<sup>489</sup>.

Для багатьох поляків Україна початку 90-х років ХХ століття залишалася страшним і занедбаним краєм, часто небезпечним для життя. Наприклад, у прикордонному Перемишлі тих, хто мав намір їхати подорожувати на схід, розцінювали як самогубців, бо Україна це, “мабуть, бруд і різні зарази, мафія, голод, суцільний хаос”<sup>490</sup>. Зважаючи на територіальну близькість до кордону, місцеве населення вважало себе “знавцями справи”. Журналіст газети “*Życie Przemyskie*”, перед тим як вирушити в подорож Україною, “на всякий випадок зробив собі щеплення від дифтерії, набрав сухого провіанту, ліків і коньяку для дезінфекції”<sup>491</sup>. Уродженець Коломиї Богдан Осадчук у статті “Україна на повороті” українську ситуацію початку 1990-х років іронічно назвав загальним моральним і матеріальним занепадом, який міститься поміж “польським неладом і румунським балаганом”<sup>492</sup>.

<sup>488</sup> *Kapuściński R.* Ukraina, koniec lata’91 / *R. Kapuściński* // *Gazeta Wyborcza*. – 1991. – № 683. – 13 września.

<sup>489</sup> *Ibidem*.

<sup>490</sup> *Głowacki R.* Śladami husarii / *R. Głowacki* // *Życie Przemyskie*. – 1993. – № 11. – 22 grudnia.

<sup>491</sup> *Ibidem*.

<sup>492</sup> *Osadczuk B.* Ukraina na zakręcie / *B. Osadczuk* // *Rzeczpospolita*. – 1992. – № 282. – 1 grudnia.

На початку останнього десятиліття ХХ століття образ сусіда преса формувала і через представлення релігійних конфронтацій. Незважаючи на догматичну спорідненість з українськими греко-католиками, польське суспільство, як писали газетні оглядачі, ставилося до них неприхильно. Такими ж були і настрої стосовно т. зв. “промосковських православних”. Натомість відновлена на початках незалежності Українська автокефальна православна церква вважалася прихильною до поляків та костелу<sup>493</sup>. На початку 1990-х років Глава УАПЦ Патріарх Мстислав був нагороджений польською державною нагородою “Хрестом за участь у війні 1918–1921 років” (“Krzyż za udział w Wojnie 1918–1921”) за роль в польсько-українсько-російській війні 1920 року\*.

Польська преса, звичайно ж, не могла недооцінювати ролі відродженої Греко-католицької церкви для молодой держави. Главі УГКЦ кардиналу Мирославу Іванові Любачівському ставили запитання про те, чи нова назва церкви (Українська Греко-Католицька Церква) не спричинить появи у неї ролі національної церкви і утвердження тим самим стереотипу “українець-греко-католик”, однак предстоятель не вважав, що церква претендує на національну монополію. Він твердив, що така назва лише підтверджувала те, що УГКЦ “особливим чином пов’язана з українським народом”, а під її опікою

<sup>493</sup> Kościński P. Krzyż za wspólną walkę / P. Kościński // Rzeczpospolita. – 1992. – № 36. – 12 lutego.

\* У 1920 р. майбутній Патріарх, а тоді старшина УНР Степан Скрипник воював спільно з поляками проти більшовиків. Будучи особистим ад’ютантом Симона Петлюри (свого рідного дядька), С. Скрипник виконував функції зв’язкового між С. Петлюрою і Ю. Пілсудським. Уже в міжвоєнній Польщі він обирався послом на Сейм трьох каденцій (1930–1931), від Волинського Українського Об’єднання. Серед іншого, С. Скрипник виступав у Сеймі з протестами проти урядової політики колонізації українців Волині і насильницького навернення їх на католицизм, а також за дерусифікацію православної церкви на Волині; див: Kościński P. Krzyż za wspólną walkę / P. Kościński // Rzeczpospolita. – 1992. – № 36. – 12 lutego; Мстислав (Скрипник) (1898–1993). Релігійно-Інформаційна Служба України. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/reference/persons/~M/33656/> [дата звернення 07.04.2013]; Смирнов А. Степан Скрипник: релігійно-політична діяльність у 30-х – на початку 40-х років ХХ століття / А. Смирнов // Дух і Літера. – № 20. Польські студії. – Київ, 2008. – С. 145–169.

залишалися й інші народи, в тому числі українізовані в період радянського режиму поляки<sup>494</sup>.

Через декілька років після проголошення незалежності України польські журналісти та публіцисти почали підводити перші підсумки існування відродженої держави. У жовтні 1993 року кореспондент “*Rzeczpospolitej*” в Україні писав, що найбільшою зміною, яка сталася після 1 грудня 1991 року, був процес українізації: щоразу більше шкіл переходили на українську мову навчання, на вулицях з’являлося все більше написів українською мовою, навіть російськомовні депутати і міністри вивчали українську<sup>495</sup>. Газети повідомляли, що Україна була “єдиною республікою колишнього СРСР, може, крім Білорусі, де після розпаду імперії не дійшло до жодних боїв. І попри те, що в Україні є більше народів, національностей і етнічних груп, аніж на Кавказі”<sup>496</sup>.

Великою небезпекою для України в очах поляків залишалася проблема територіальної цілісності: “Деякі російські лідери мали бажання приєднати до Росії східну частину України, румунські політичні кола хотіли б відібрати Північну Буковину, а Молдова мала на меті отримати доступ до Чорного моря, тобто приєднати до себе південно-східну частину Бесарабії”<sup>497</sup>. Польський історик Маріан Маліковський писав: “Сучасні кордони України – це ефект досить щасливої для цієї держави історичної долі, а не результат боротьби ОУН і УПА з комунізмом і владою СРСР – як це сьогодні говорять ті політичні кола”<sup>498</sup>. З цієї причини автору було важко говорити, чи така ситуація буде корисною для майбутнього України, особливо коли мова йде про регіони, населені російською чи татарською національними меншинами.

<sup>494</sup> Chcemy Patriarchatu. Rozmowa z kardynałem Myrosławem Iwanem Lubacziwskim / Kard. Myrosław Iwan Lubacziwskyj // *Gazeta Wyborcza*. – 1992. – № 130. – 3 czerwca.

<sup>495</sup> Kościński P. Ukraińskie przesilenie / P. Kościński // *Rzeczpospolita*. – 1993. – № 239. – 12 października.

<sup>496</sup> Łomianowski A. Gorzkie święto / A. Łomianowski // *Gazeta Wyborcza*. – 1993. – № 198. – 25 sierpnia.

<sup>497</sup> Kościński P. Ukraina: Pół roku niepodległości / P. Kościński // *Rzeczpospolita*. – 1992. – № 116. – 8 maja.

<sup>498</sup> Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 51.



Аналізуючи перші кроки української влади, польська преса констатувала, що після проголошення незалежності Україна зіткнулася з багатьма труднощами: існуванням сильних структур старої влади, відсутністю традицій незалежної держави, складною національною ситуацією, сильною економічною залежністю від Москви<sup>499</sup>. На середину 1992 року Україна ще не мала демократичної влади, за винятком Президента, бо останнього обрали на вільних демократичних виборах, а Верховну Раду обрано ще за часів СРСР. Великою перевагою для тодішньої України була власна армія в радянській формі та своя грошова одиниця – купони. Утворений в 1992 році уряд на чолі з Леонідом Кучмою публіцист Богдан Осадчук назвав “українсько-російсько-єврейським колективом”<sup>500</sup>. Порівнюючи його з історичним прецедентом часів Симона Петлюри, автор зауважив, що в такій коаліції бракувало лише поляків, однак, вважав, що “сьогодні польський чинник не відіграє важливої політичної ролі в Україні”<sup>501</sup>.

Потужна армія та ядерний статус України непокоїли багатьох її сусідів і водночас ставали нагодою для політичних маніпуляцій. У листопаді 1991 року прем’єр федерального уряду Чехословаччини Маріан Чалфа (Marián Čalfa) на зустрічі зі словаками, що мешкали в Чехії, різко виступав проти поділу федерації на дві держави, аргументуючи це так: “На сході Словаччини розташована Україна, в котрій голос бере націоналізм, яка має 450 тис. озброєних людей і яка хоче розпоряджатися ядерною зброєю. Наївною є думка, що Україна дозволила б, щоби обіч неї якась мала держава розвивалася так, як їй захочеться”<sup>502</sup>.

Територіальну загрозу в Україні вбачали і поляки, передусім мешканці Перемишля<sup>503</sup>. Підставами для цього були великі запаси

<sup>499</sup> Kościński P. Ukraina: Pół roku niepodległości / P. Kościński // Rzeczpospolita. – 1992. – № 116. – 8 maja.

<sup>500</sup> Osadczuk B. Ukraina na zakręcie / B. Osadczuk // Rzeczpospolita. – 1992. – № 282. – 1 grudnia.

<sup>501</sup> Ibidem.

<sup>502</sup> Gazeta Wyborcza. – 1991. – № 277. – 28 listopada.

<sup>503</sup> O zagrożeniu granicy wschodniej. Rozmowa z byłym wiceministrem obrony, posem Januszem Onyszkiewiczem / J. Onyszkiewicz // Życie Przemyskie. – 1992. – № 10. – 12 marca.



ядерної зброї і непередбачуваність політики української влади. Посол до Сейму від Перемиського воєводства, підтриманий місцевими українцями, Януш Онишкевич (Janusz Onyszkiewicz), коментуючи такі побоювання, говорив, що загрози для Польщі на східному кордоні існували, але їх не слід пов'язувати з назвою "Україна". Декларації київської влади свідчили про бажання позбутися ядерних запасів, і проголошували їх не лише перед Польщею, але й перед західними державами<sup>504</sup>. На думку Януша Онишкевича, Україна не лише не загрожувала Польщі, але й покладала на останню великі сподівання в питанні проєвропейських прагнень. Тому, замість поширювати страхи, полякам рекомендовано використовувати "дійсно великий історичний шанс, щоби поховати давні суперечки і щоб після німецько-французького та польсько-німецького поєднань відбулося польсько-українське примирення"<sup>505</sup>.

Проблему відносин України з Росією після розпаду Радянського Союзу часто сприймали у Польщі в категоріях "сателіт-метрополія". Московський кореспондент "Rzeczypospolitej" Славомір Поповський (Sławomir Popowski) одну зі своїх статей назвав "Росія розраховує на нового Хмельницького"<sup>506</sup>, вважаючи, що Росія ніколи не змириться з втратою Києва, Криму чи Одеси: "Москва вірить, що часи Мазепи і Скоропадського врешті минули, в колиці Русі з'явиться новий гетьман Хмельницький і все повернеться на своє місце – Україна знову назавжди буде з Росією"<sup>507</sup>. На думку Славоміра Поповського, не лише Росія як державний апарат, але й пересічні росіяни ніколи не погодяться із відокремленням і незалежністю України: "Більшість російських громадян повторюють як молитву: «Україна повернеться» і не важливо чи запитати про це пересічного Івана Іванова, чи теж реформаторського Ніколая Шмельова, чи, врешті, найпопулярнішого російського

<sup>504</sup> O zagrożeniu granicy wschodniej.

<sup>505</sup> "Oficerowie są lojalni wobec państwa". Rozmowa z ministrem Obrony Narodowej Januszem Onyszkiewiczem / J. Onyszkiewicz // *Życie Przemyskie*. – 1992. – № 30. – 29 lipca.

<sup>506</sup> Popowski S. Rosja liczy na nowego Chmielnickiego / S. Popowski // *Rzeczypospolita*. – 1994. – № 9. – 12 stycznia.

<sup>507</sup> Ibidem.

сатирика-фейлетоніста Михайла Задорнова”<sup>508</sup>. Причина для таких переконань була простою: без України немає Росії, немає мови про великодержавну Москву.

Польський історик Анджей Фрішке бачив дві небезпеки, які могли чекати на незалежну Україну. Перша – можливий конфлікт з Росією, пов’язаною з Україною не лише політичними, але й економічними зв’язками. Повне їх розірвання загрожувало Росії масштабними економічними наслідками. Другою небезпекою була наявність на сході України сильно зрусифікованого населення. Тому навіть демократична Росія могла б старатися утримати контакт з Україною хоча б на засадах конфедерації чи економічного союзу<sup>509</sup>. Іншим викликом для Києва могла б стати складна соціально-економічна ситуація в перехідний період до ринкової економіки.

Ще одну загрозу від України на початку 1990-х років пов’язували з щоразу активнішим українським націоналізмом. Преса часто писала, що найсильніші націоналістичні угруповання діяли в Галичині й були пов’язані з іменем і діяльністю провідника ОУН Степана Бандери та прагнули створити національну українську державу<sup>510</sup>. У 1990 році невідомі поширили документ під назвою “Таємна ухвала Проводу ОУН від 22 червня 1990 року”. Листівки з текстом ухвали з’явилися навіть у кулуарах Сейму на робочих місцях деяких послів. У них йшлося: “Нам також залежить на поділі польського народу і послабленні «Солідарності». Це має спричинити послаблення Польщі, а в майбутньому призвести навіть до повного розпаду (*dekompozycji*) польської держави, що лежить в інтересах далекоглядної політики України, в якій авангардною силою була, є і буде ОУН”<sup>511</sup>. Подальший зміст листівки зводився до такого: Україна в союзі з Німеччиною проводить поділ Польщі по річці Вісла. Упродовж 100–150 років польський народ раз і назавжди зникне, зникне

<sup>508</sup> *Popowski S.* Rosja liczy na nowego Chmielnickiego.

<sup>509</sup> *Friszke A.* Ukraińskie tradycje polityczne. – S. 24.

<sup>510</sup> *P. K.* Dwa wyroki śmierci / *P. K.* // *Rzeczpospolita*. – 1992. – № 289. – 9 grudnia.

<sup>511</sup> Цит. за: *Smoleński P.* I przyjde tretij deń / *P. Smoleński* // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 141. – 17–18 czerwca.

і польська держава, за образним висловом авторів листівки – “іскра неспокою в Середній Європі”. Без сумніву, листівка була фальшивкою провокативного характеру. Коли почали встановлювати її походження, виявилось, що текст ухвали середовищу комбатантів з 27-ї Волинської дивізії АК передали за посередництвом публіциста Яцека Вільчура. Останній признався, що отримав документ від одіозного професора Едварда Пруса<sup>512</sup>. І це вже стало аргументом на користь фальшивості листівки. Проте в “кресових” середовищах ухвалу ОУН вважали оригінальним документом, який додатковий раз підкреслював ворожість ОУН до Польщі та поляків, а зміст її дуже небезпечним.

Окремі організації вбачали загрозу від українців для себе не лише в Польщі, а й поза її межами. На початку 1992 року Польський репатріаційний комітет та Союз поляків Поділля звернулися до уряду з вимогою вийти з переговорів про підписання Трактату з Україною, мотивуючи це тим, що майбутній документ не містив положень, які б гарантували полякам в Україні “належних їм прав на автономію в регіонах з переважною більшістю польського населення, що мешкає там вже століттями”<sup>513</sup>. Польські ветеранські організації вважали, що “Україна безправно займає наші східні терени”, і вимагали надати польській національній меншині “хоча б половини тих прав, які мають українці в Польщі”<sup>514</sup>.

Уже після підписання польсько-українського Трактату, в грудні 1992 року, Товариство шанувальників Львова і південно-східних кресів у відкритому листі до Леха Валенси висловило незадоволення підписаною угодою: “У нашій тисячолітній історії Ви є першим політиком, який як глава держави офіційно відрікся від прав польського народу на частину батьківщини і на «Найвірніше місто» без консультацій з народом і всупереч польському державному інтересу. Не йдеться тут про повернення

<sup>512</sup> *Smoleński P.* I pryjde tretij deń / *P. Smoleński* // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 141. – 17–18 czerwca.

<sup>513</sup> *Polacy z Podola: nie podpisywać traktatu* // *Rzeczpospolita*. – 1992. – № 72. – 25 marca.

<sup>514</sup> *Ibidem*.

загарбаних силою земель, але про оголошення морального права на володіння ними”<sup>515</sup>.

Львів також часто ставав лакмусовим папірцем для українських політиків. Різні символічні рішення української влади, між ними і постанови міської ради Львова перейменувати назви вулиць для поляків свідчили про “комплекси і посереднє визнання відчуття слабості України – тим власне можна пояснити появу в центрі Львова вулиці Дудаєва”<sup>516</sup>.

До образу Львова як “Найвірнішого міста” або “Галицького П’ємонту” часто зверталися польські публіцисти. З одного боку, натрапляємо на висловлювання: “Важко собі уявити сьогоднішню Україну без Галичини, того українського П’ємонту, без якого Україна була б подібною до Білорусі”<sup>517</sup>. З іншого – образ Львова як націоналістичного міста, де поляків питають: “Для чого ви сюди приїхали?”, а на могилах Орлят націоналісти пишуть “Польське лайно”<sup>518</sup>. “Кресові” ж організації часто не приховували своїх бажань, аби Львів та інші галицькі міста були у складі Польщі. У лютому 1996 року Едвард Прус на одній із зустрічей заявив, що він має інформацію, за якою Михайл Горбачов мав намір віддати Львів і Калінінград Польщі: “Росіяни в такий спосіб хотіли захиститися від польських претензій на землі, приєднані до СРСР згідно з пактом Молотова-Ріббентропа”<sup>519</sup>. Але радянську пропозицію відкинула група діячів партії “Демократичний Союз”. За словами Пруса, “Мазовецький, Геремек, Куронь і Міхнік спеціально поїхали до Москви і «на колінах» просили Горбачова, щоб не віддавав Польщі Львова”<sup>520</sup>. Він також зазначив, що це йому підтвердив генерал Ярузельський<sup>521</sup>.

---

<sup>515</sup> List otwarty do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Wałęsy // *Semper Fidelis*. – 1992. – № 3–4. – S. 3.

<sup>516</sup> *Brusnyj A.* Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii. – S. 58.

<sup>517</sup> *Gromadzki G.* Kraj na skraju / G. Gromadzki // *Gazeta Wyborcza*. – 1996. – № 197. – 24–25 sierpnia.

<sup>518</sup> *Harpula W.* Tryzub kontra Czerwona Gwiazda / W. Harpula // *Rzeczpospolita*. – 1999. – № 125. – 31 maja.

<sup>519</sup> *Wroński P.* Jak nie dostaliśmy Lwowa / P. Wroński // *Gazeta Wyborcza*. – 1996. – № 68. – 20 marca.

<sup>520</sup> Ibidem.

<sup>521</sup> Ibidem.

В інтерв'ю для "Gazety Wyborczej" тогочасний дипломатичний представник України в Польщі Теодозій Старак (саме йому випала нелегка доля творити дипструктуру України у приміщенні Посольства СРСР у Варшаві<sup>522</sup>) так пояснював ситуацію зі ставленням українців до поляків на початку 1990-х років: "Існує переконання, що поляків менше люблять на заході, ніж на сході України. Проте це лише міф. Джерелом такої думки є те, що на Західній Україні певні настрої знайшли свій інституційний вираз в діяльності різного роду антипольських націоналістичних груп – досить активних і голосних, але не дуже значущих. Насправді на Західній Україні старше покоління, яке пам'ятає поляків, і хоча б в дитинстві мало з ними контакт, трактує останніх нормально, тобто не боїться їх і ставиться прихильно"<sup>523</sup>. Кажучи про східну частину України та про налаштованість її мешканців стосовно поляків, Теодозій Старак зазначав, що образ "поляка-пана", польської шляхти та іншого цілеспрямовано насаджувала радянська пропаганда за допомогою низки ідеологічних кліше, наприклад: "Там, на Заході, є небезпечний ворог, який лише чигає", "Лише Москва може нас від цього ворога вберегти" та ін.<sup>524</sup>.

Польські журналісти писали, що для українців поляки є народом, покараним Богом за гріхи, вчинені проти українців. "Лях" – це втілення негативних рис. "Лях-єзуїт" – центральний елемент польського стереотипу в Україні: "Гіршими від нас, в цьому значенні, є лише москалі і татари"<sup>525</sup>. Тому поляків закликали по-новому подивитися на Україну та українців: "Коли поляки їдуть сьогодні до Львова чи Києва, то не повинні думати, що їдуть шляхами Болеслава Хороброго чи Казимира Великого. Нехай думають, що є цінними людьми і найкращими спеціалістами у певній галузі,

<sup>522</sup> Савцов В. Як важко бути генералом. Розмова з тимчасовим повіреним у справах України в РП Теодозієм Стараком / В. Савцов, Т. Старак // Голос України. – 1992. – № 30 (280). – 20 лютого.

<sup>523</sup> Według uczynków. Rozmowa (po polsku!) z charge d'affaires Ukrainy w Polsce Teodozajem Starakiem / T. Starak // Gazeta Wyborcza. – 1992. – № 117. – 19 maja.

<sup>524</sup> Ibidem.

<sup>525</sup> Kurylczyk B. Polak, Filipińczyk dwa bratanki / B. Kurylczyk // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 151. – 1 lipca.

котрих запрошують не через те, що вони поляки і репрезентують ягеллонську ідею, а тому, що мають що сказати”<sup>526</sup>.

**Громадська думка.** Для відтворення образу України та українців серед пересічних поляків найрепрезентативнішим джерелом вважаємо результати соціологічних опитувань. Від 1975 року соціологічна установа Центр дослідження громадської думки систематично вивчала ставлення поляків до різних держав і національностей. Згадка про українців з’явилися в анкеті-питальнику лише 1988 року, і позитивне ставлення до українців виявляло лише 7% опитаних. У 1991 році позитивно до українців ставилося 9% поляків, або на два відсотки більше, ніж у 1988-му<sup>527</sup>. Натомість рівень неприязні поляків до українців збільшився з 28 % до 38%. У загальному рейтингові народів, гірші позиції були лише у ромів (циган) та арабів. Ці дані наочно підтверджують результативність політики влади ПНР, спрямованої на дискредитацію українців у польському суспільстві. На цей час припав пік “човникової” торгівлі українців на базарах Варшави, Кракова, Любліна, Перемишля, Ярослава; розпочалися інтенсивні поїздки до Польщі з метою наукових стажувань, пошуків роботи.

У 1991 році 60% поляків вважали незалежність України корисною для Польщі. Натомість більшість лякало об’єднання Німеччини. За рік на питання про те, яких держав слід найбільше побоюватися, Україну назвало 30% опитаних<sup>528</sup>. Серед респондентів домінувала така мотивація: “Якщо ми когось любимо, то думаємо, що і вони нас люблять”<sup>529</sup>. Тому більшість поляків вважали, що найбільше їх любили французи, американці, італійці, а найменше – безпосередні сусіди: литовці, німці, росіяни та українці<sup>530</sup>.

<sup>526</sup> Nasze szanse, czyli na Zachód od Wschodu. Z Romanem Szporlukiem rozmawiała Ewa Junczyk-Ziomecka / R. Szporluk, E. Junczyk-Ziomecka // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 8. – 11 stycznia.

<sup>527</sup> Jasińska-Kania A. Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw. – S. 223.

<sup>528</sup> Orlof E. Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania / E. Orlof // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Збірник наукових праць. Частина 2 / [за заг. ред. Т. І. Зарецької]. – Київ, 2002. – С. 16.

<sup>529</sup> Francja dobra, Ukraina zła // Gazeta Wyborcza. – 1992. – № 161. – 10 lipca.

<sup>530</sup> Ibidem.

Схожа тенденція у ставленні до українців зберігалася протягом наступних років. Офіційні кроки до налагодження дружніх та добросусідських відносини, напевне, не мали значного впливу на зміну ставлення поляків до своїх найближчих сусідів. У період 1991–1993 років значних чи різких змін за трьома показниками не було. У грудні 1992 року газета “Rzeczpospolita” опублікувала результати опитування на тему “Які національності можуть шкодити Польщі і полякам?”. 72% респондентів такими назвали німців, 29% вважали, що це українці і євреї, і лише 10% вказали росіян<sup>531</sup>. Натомість на питання: “Які національності можуть бути корисними для Польщі і поляків”, 77% назвали знову німців, 37% – євреїв. І лише 16% опитаних ствердили, що українці можуть бути корисними<sup>532</sup>. На середину лютого 1993 року серед народів, чий приїзд до Польщі, на думку поляків, слід було обмежити, найбільше називали українців (близько 65% опитаних), а також росіян (63%)<sup>533</sup>.

**Політичні оцінки українських реформ.** Послідовнішими у власному ставленні до України залишалися польські політики із середовища “Солідарності”. На середину 1990-х років їх проукраїнська риторика практично не змінилася. Посол до Сейму Броніслав Іеремек (Bronisław Geremek) писав: “Польща потребує незалежної України принаймні з двох причин. По-перше, повага Росії до української незалежності – політично і психологічно надзвичайно важке завдання – є свого роду тестом російських намірів і перевіркою російських неоімперських тенденцій. По-друге, існування незалежної української держави, приязно та мирно налаштованої і до Польщі, і до Росії, належить до польських інтересів”<sup>534</sup>. Схожої думки дотримувався і міністр закордонних справ Анджей Олеховський (Andrzej Olechowski): “У відносинах з Україною прагнемо наповнити матеріальним змістом формулу

<sup>531</sup> Datner-Śpiewak H. Polacy, Żydzi i inni / H. Datner-Śpiewak, I. Krzemiński // Rzeczpospolita. – 1992. – № 304. – 29 grudnia.

<sup>532</sup> Ibidem.

<sup>533</sup> Wizowe prawo Kalego // Gazeta Wyborcza. – 1993. – № 70. – 24 marca.

<sup>534</sup> Geremek B. Polska i świat – koniec tysiąclecia / B. Geremek // Gazeta Wyborcza. – 1994. – № 105. – 7–8 maja.



«тісного» партнерства. Творимо умови для все інтенсивнішого розвитку політичної, господарської і суспільно-культурної співпраці, яка сприятиме економічній і демократичній трансформації України»<sup>535</sup>.

Водночас польська еліта не завжди розуміла закордонну політику Києва, називаючи т. зв. “багатовекторність” виявом нездатності нового/старого політичного істеблішменту здійснити політично-цивілізаційний вибір. Саме це зміцнювало вкорінений у західній свідомості міф про приналежність України до цивілізаційної і політично-економічної сфери впливу Росії<sup>536</sup>. У п’яту річницю незалежності України польський політичний оглядач писав: “Україна надалі занурена (*zatoriona*) в російську політичну ментальність. Важко позбутися багатовікових навиків самодержавства. Медіа залежать від влади, яка розпоряджається папером, друкарнями, мережею розповсюдження, контролює телебачення”<sup>537</sup>.

Авторитетом у польсько-українських відносинах залишався Збігнев Бжезінський (*Zbigniew Brzezinski*), родина якого походила з Галичини. Тодішній директор Центру стратегічних досліджень у Вашингтоні рішуче підтримував незалежність України, вбачав ключову роль Польщі у становленні молодій державі. Із стратегічних міркувань Польща могла почувати себе безпечною лише “в умовах існування поруч з нею незалежної України”<sup>538</sup>. Натомість для України підставою збереження незалежності мала бути турбота про активну співпрацю з “найважливішим західним сусідом”, тобто з Польщею. Збігнев Бжезінський був переконаний, що “для кожного інтелігентного поляка, як і для кожного інтелігентного українця, само собою має бути зрозумілим, що на сучасному етапі історії зміцнення і розширення польсько-українського

<sup>535</sup> *Olechowski A. Polska między siąsiadami / A. Olechowski // Gazeta Wyborcza. – 1994. – № 110. – 13 maja.*

<sup>536</sup> *Brusnyj A. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii. – S. 56.*

<sup>537</sup> *Gromadzki G. Kraj na skraju / G. Gromadzki // Gazeta Wyborcza. – 1996. – № 197. – 24–25 sierpnia.*

<sup>538</sup> *Drogowskaz dla Warszawy i Kijowa. Z Zbigniewem Brzezińskim rozmawiał Bohdan Osadczyk / Z. Brzeziński, B. Osadczyk // Rzeczpospolita. – 1994. – № 17. – 21 stycznia.*



поєднання є не лише моральним, але і політичним наказом”<sup>539</sup>. Якщо примирення не відбудеться, то з цього, вважав, скористається Москва, яка мріяла відбудувати власну імперію.

Про зміну ставлення поляків до українців у наступне десятиліття свідчив рапорт Інституту громадських справ “Польща–Україна: взаємний візерунок”<sup>540</sup>, оприлюднений у листопаді 2001 року. Опитування поляків і українців відбувалося майже паралельно. В Польщі дослідження провела Сопотська лабораторія соціологічних досліджень у січні 2001 року. Згідно з рапортом, негативно до українців ставилося 17% опитаних, байдуже 35%, і позитивно 14%<sup>541</sup>. Пропорції уявлень українців про поляків були такими: 24% симпатія, 6% неприязнь, і байдужість 37%<sup>542</sup>. Для українців Польща залишалася торговельно привабливою європейською країною з динамічною економікою, демократичними свободами. Своєю чергою, поляки схоже сприймали західноєвропейські держави: Німеччину, Францію або Іспанію – потенційні ринки праці.

Результати дослідження виявили закономірність: Україну поляки сприймали так само, як Польщу в країнах Заходу, тобто як бідну, відсталу, погано організовану і небезпечну державу. З погляду неприхильного ставлення до себе з боку поляків українці продовжували знаходитися на останньому місці, нижчому, аніж росіяни, білоруси, словаки, угорці чи чехи<sup>543</sup>. На запитання “З чим Вам найчастіше асоціюється Україна?” соціологи отримали такі відповіді<sup>544</sup>:

Асоціації пов’язані з історією	39%
Асоціації з національним характером українців	36%
Біда, відсталість	29%

<sup>539</sup> “Jeżeli Polska i Ukraina staną się przeciwnikami, skorzysta na tym jedynie Moskwa”. Rozmowa z profesorem Zbigniewem Brzezińskim / J. Fil, Z. Brzeziński // *Życie Przemyskie*. – 1997. – № 37. – 10 września.

<sup>540</sup> *Konieczna J.* Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. Raport z badań / J. Konieczna. – Warszawa, 2001. – 89 s.

<sup>541</sup> *Ibidem*. – S. 27–28.

<sup>542</sup> *Ibidem*. – S. 60.

<sup>543</sup> *Wojciechowski M.* Tak blisko, a tak daleko / M. Wojciechowski // *Gazeta Wyborcza*. – 2001. – № 271. – 21 listopada.

<sup>544</sup> *Konieczna J.* Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. – S. 20.

Географічні асоціації	28%
Злочинність	18%
Торгівля	10%

Якщо розглянути детальніше кожну групу відповідей, то Україна асоціювалася полякам з історією через Другу світову війну та УПА (20%), СРСР, Сталіна, комунізм (5%), козаків, повстання Хмельницького (5%), давні польські землі (3%)<sup>545</sup>. Серед рис українського національного характеру були нетолерантність, завзятість, нещадність (12%), гостинність, приязнь (3%), безгосподарність (1%), працьовитість (1%) та ін.<sup>546</sup>. Додамо, що група асоціацій з історією не завжди зосереджувалася на Другій світовій війні та УПА (у відповідях назва УПА майже завжди йшла поряд зі словом “банда”). Приписування українцям таких рис, як мстивість, агресія, жорстокість також мало зв’язок з історією ХХ століття. Найчастіше респонденти набували таких переконань через вивчення літератури, усні перекази або особистий досвід. Відтак, український поет Юрій Андрухович писав в “*Gazecie Wyborczej*”, що українці кінця ХХ століття виразно відрізнялися від тих українців, про яких поляки чули в родинних переказах, читали в книжках і романах: “різунів”, “отаманів”, які ходили з сокирами і завжди допомагали німцям чи росіянам мордувати польський народ. Одна полька, побачивши п’ятигровну банкноту, здивувалася: “Але ж він виглядає точно, як Собеський”. Для неї Хмельницький мав би бути схожим на людожера чи Кінг-Конга, зауважує письменник<sup>547</sup>. Новітнім приводом для польської нехоті були асоціації з українською мафією та високим рівнем злочинності в Україні. Ці два явища були найчастішими темами для повідомлень польських медій.

Щодо ставлення до сусідів, то ті респонденти, які відвідували колись Україну, надавали перевагу симпатії над антипатією. Рівень першої залежав і від віку, більше симпатизували особи до 40 років. Водночас вплив воєнних подій значно відчувався. Як писала авторка

<sup>545</sup> *Konieczna J.* Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. – S. 20.

<sup>546</sup> *Ibidem.*

<sup>547</sup> *Andruchowycz J.* Trzy wątki bez zakończenia / *J. Andruchowycz* // *Gazeta Wyborcza*. – 1999. – № 96. – 24–25 kwietnia.

вищезгаданого рапорту Йоанна Конечна (Joanna Konieczna), публічні дискусії про спільну історію “точилися десь на маргінесі найважливіших справ, якими жило польське суспільство”<sup>548</sup>. Тому на початку ХХІ століття значного ефекту від них не відчувалося.

На побутовий вимір польського дискурсу впливали інтенсивні контакти з українцями на базарах, де останні продавали дешеві товари і підшуковували тимчасовий нелегальний підробіток. На думку польського дослідника Ярослава Заленцького, в останнє десятиліття ХХ століття уявлення поляків про українців характеризувалися набором рис, які повністю суперечили концепції економічної людини. Поляки вважали українців бідними, марнотратними, позбавленими підприємливості, лінивими. В культурній і традиційній сферах українці виглядали відсталими, неосвіченими, неохайними. А в політичному та соціальному вимірах поляки приписували українцям такі риси, як крайній націоналізм, мстивість та фанатизм<sup>549</sup>. “Прибульців зі Сходу” польські функціонери часто вважали людьми другої категорії. Переважно не розрізняли, чи ідеться про росіян, білорусів чи громадян України, стратегічного партнера Польщі. Поляки просто не любили Сходу, боялися його, не знали і не хотіли пізнати. Марцін Войцеховський з цього приводу зазначив: “Всі хто за Бугом, є для нас «русци» («Ruscy»), або злі”<sup>550</sup>. Журналіст подавав особистий досвід: “Перетинаючи кордон багато разів обдертими автобусами разом із прибульцями із Сходу, я відчував себе громадянином вищої категорії, бо маю паспорт з орлом. Після пред’явлення документа службовці зверталися до мене словом “пан”. Однак в глибині душі мені було соромно”<sup>551</sup>. Публіцист-міжнародник Богдан Осадчук вважав, що в ХХ столітті поляки і українці практично не знали одні одних. Упродовж міжвоєнного періоду Україна в очах поляків обмежувалася Галичиною і Волинню, ніхто не знав, що відбувається за Збручем, на теренах,

<sup>548</sup> *Konieczna J.* Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. – S. 28.

<sup>549</sup> *Załęcki J.* The Polish and their attitudes to Ukraine and the Ukrainians in the period of the “Orange Revolution” – between warmth and prejudice. – С. 3.

<sup>550</sup> *Wojciechowski M.* Kompleks Wschodu / M. Wojciechowski // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 109. – 11 maja.

<sup>551</sup> *Ibidem.*

зайнятих більшовиками, міжвоєнні медіа практично не подавали інформації про УРСР. Польсько-українське збройне протистояння охоплювало лише Галичину і Волинь<sup>552</sup>.

Збірний ліберальний дискурс політичної еліти знаходимо у статті Анджея Вельовейського (Andrzej Wielowiejski), посла до Сейму від Unii Wolności, члена комісії закордонних справ під назвою “Місія на Сході”<sup>553</sup>. Автор вважав, що у східній політиці Варшава повинна підтримати незалежність України і Білорусі, сприяти демократичним перетворенням в Росії, Україні і Білорусі та пропагувати візію Європи не лише в межах ЄС, але й на пострадянському просторі<sup>554</sup>. На подібні трактування натрапляємо і в інших публікаціях того часу<sup>555</sup>.

Коли у Києві відзначали десятиріччя незалежності, Президент Польщі Александер Квасневський зрозумував: “Україна мене здивувала. Я непокоївся, що можуть бути проблеми з національною ідентичністю. Але справи виглядають краще, ніж я сподівався. Через десять років після проголошення незалежності, почуття тотожності, власної відмінності є сильним. Але бракує там еліт, людей, котрі б знали як, і намагалися, змінювати економіку, громадське життя, щоденні звички. Якщо Європа, Сполучені Штати і Польща будуть послідовно підтримувати Україну та розвивати різні форми співпраці, то суверенний курс України до демократії і економічного розвитку збережеться”<sup>556</sup>.

Александер Квасневський, частий гість президента Леоніда Кучми, неодноразово висловлював думку, що до сусіда слід ставитися терпляче, бо “точка старту для всіх перемін в Україні

<sup>552</sup> Osadczuk B. To wyzwanie dla Ukrainy / B. Osadczuk // *Gazeta Wyborcza*. – 2001. – № 271. – 21 listopada.

<sup>553</sup> Wielowiejski A. Misja na Wschodzie / A. Wielowiejski // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 106. – 8 maja.

<sup>554</sup> Ibidem.

<sup>555</sup> Наприклад: Czachkowska E. Odnowić ducha, zwrócić twarz ku Europie / E. Czachkowska, P. Kościński, A. Wiktor // *Rzeczpospolita*. – 2001 – № 143. – 21 czerwca; Kłoczowski J. Ukraina wybiera Europę / J. Kłoczowski // *Rzeczpospolita*. – 2001 – № 148. – 27 czerwca.

<sup>556</sup> Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemówienia. Listy. Wywiady. 2001 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2002. – S. 525.

була значно гіршою, ніж наша. Не можна порівнювати нашої ПНР з сімдесятиліттям радянської України. Поляки завжди були відкритими на світ. У Польщі здібні люди працювали в навчальних закладах, писали книжки, займалися бізнесом чи політикою. В Україні талановитіші виїжджали до Москви. В обличчі людських талантів країна втрачала значні життєві сили”<sup>557</sup>. Цитуючи папу Івана Павла II, який говорив, що Польща потрібна Європі, а Європа – Польщі, Александер Квасневський додав: “Україна є потрібною Європі і нам, а ми є потрібними Україні, як і Європа”<sup>558</sup>.

**Поляки і Помаранчева революція 2004 року.** Свою зацікавленість у демократичному поступі України польське суспільство продемонструвало під час президентської кампанії 2004 року, що переросла в масові акції протесту.

Напередодні революційних подій “Gazeta Wyborcza” опублікувала розлоге інтерв’ю з Главою УГКЦ Любомиром Гузаром, в якому він наголосив, що головною проблемою України, як і всіх посткомуністичних держав, була відсутність моральних принципів у щоденному житті громадян. І від цього залежав подальший розвиток держави: “Я не думаю, що президентські чи парламентські вибори щось змінять. Ситуацію може змінити лише оздоровлення мислення всього суспільства”<sup>559</sup>. Київський Майдан, підтриманий польською присутністю, продемонстрував необхідність впровадження моральності у політиці.

Під час президентської кампанії в польських газетах “Gazeta Wyborcza”, “Rzeczpospolita”, тижневику “Polityka”, а також у деяких

<sup>557</sup> Kwaśniewski A. Wywiad dla programu I PR “Polska i Świat” 1 stycznia 2003 roku / A. Kwaśniewski // Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2003 r. Wybór. – Warszawa, 2003. – S. 8.

<sup>558</sup> Kwaśniewski A. Wywiad dla “Gazety Wyborczej” (fragmenty). 5 lipca 2003 roku / A. Kwaśniewski // Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2003 r. Wybór. – Warszawa, 2004. – S. 20.

<sup>559</sup> Поранена істота. З карт. Любомиром Гузаром розмовляють Павел Смоленський і Ян Турнау / Л. Гузар, П. Смоленський, Я. Турнау / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 131, 05/06/2004–06/06/2004 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 172.

консервативних виданнях кандидатів у президенти представлено за схожими схемами<sup>560</sup>. Ще на початку 2000-х років ліберальна польська преса часто називала лідера опозиції Віктора Ющенка “батьком гривні”, політиком, “відкритим до Заходу”, причиною чого були його вільноринкові погляди, а також економістом із значним авторитетом на Заході<sup>561</sup>. Уже після третього туру виборів, напередодні інавгурації, польський журналіст Марцін Войцеховський, який за період жовтня–грудня 2004 року написав для “Gazety Wyborczej” 50 аналітичних статей і репортажів з Києва (найбільша кількість серед усіх польських журналістів, які писали про українські вибори<sup>562</sup>), свою чергову публікацію про Віктора Ющенка назвав “Європеець Ющенко”<sup>563</sup>.

Тим часом представника донецького бізнесово-політичного клану Віктора Януковича популярна польська преса представляла як кримінальника, двічі засудженого, який погано розмовляв українською мовою, діяв в інтересах Росії та донецьких олігархів, висловлювався за “стабільність”, або “збереження в Україні прогнилої політично-економічної системи”<sup>564</sup>. Схоже зображали і Леоніда Кучму. Журналісти “Rzeczpospolitej” писали про грубий спосіб, у який влада розправляється з опозицією, а владні інтриги називали “українською кампанією в стилі Борджія”<sup>565</sup>.

Консервативні та праві періодичні видання до української опозиції, згуртованої навколо Віктора Ющенка, ставилися обережно. Передусім зважали на їхню позитивну оцінку діяльності ОУН і УПА та ставлення до сучасної Польщі. Журналіст консервативно-ліберального тижневика “Najwyższy Czas” (“Найвищий час”) писав:

<sup>560</sup> Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 135.

<sup>561</sup> Wojciechowski M. Stylistyczny blef Wołkowa / M. Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 2000. – № 83. – 7 kwietnia; Droga do raj. Rozmowa z Wiktorem Juszczenką, premierem Ukrainy // Wprost. – 2000. – № 45. – 12 listopada.

<sup>562</sup> Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 131.

<sup>563</sup> Wojciechowski M. Europejczyk Juszczenko / M. Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 2005. – № 19. – 24 stycznia.

<sup>564</sup> “Nie liczę trupów po obu stronach granicy”. Rozmowa z Markiem Cynkarem // Życie Podkarpackie. – 2007. – № 16. – 18 kwietnia; Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 135.

<sup>565</sup> Цит. за: Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 134.

“В Україні існує справжня опозиція. Жаль лише, що має вона антипольське, бандерівське обличчя”<sup>566</sup>. Інша газета “*Nasz Dziennik*” (“Наша газета”) розмістила коментар публіциста Еви Семашко: “Попри декларації симпатій, які Польща отримує від Ющенка, слід брати до уваги той факт, що за ним (Віктором Ющенком – Л. Х.) стоять антипольсько налаштовані люди. Українські націоналісти протягом виборчої кампанії проголошували гасла «Україна для українців». Що це має спільного з демократією, яку тепер проголошують демонстранти в Києві та Львові? Це націоналістичне оточення Ющенка буде керувати країною”<sup>567</sup>.

Під час протестних акцій в Україні поляки створили Ініціативу “Вільна Україна”, куди входила молодь, яка організовувала мітинги в Польщі, а також їздила на перевибори в грудні як спостерігачі. Учасники Ініціативи говорили, що протягом побуту в Україні вони позбулися багатьох упереджень про цей край<sup>568</sup>. Сильні проукраїнські настрої панували й у Перемишлі<sup>569</sup>.

Важливість України для Польщі добре розуміли польські журналісти. В одній із статей читаємо: “Історія вчить, що для нас (поляків – Л. Х.) українська справа – це питання життя і смерті, державний інтерес у найкращому розумінні”<sup>570</sup>. Згадуваний вже Марцін Войцеховський писав, що тиждень протестів, участь в яких брали також і поляки, “зробив більше для польсько-українського поєднання, аніж останні 15 років”<sup>571</sup>.

<sup>566</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 136.

<sup>567</sup> Цит. за: *Ibidem*. – S. 139–140.

<sup>568</sup> *Uhlig D.* To była dobra misja / *D. Uhlig* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 11. – 14 stycznia.

<sup>569</sup> *Szturm M.* Jesteśmy z tobą, Ukraino! / *M. Szturm* // *Życie Podkarpackie*. – 2004 – № 48. – 1 grudnia; *Szwic J.* Lwów w kolorze pomarańczy / *J. Szwic* // *Życie Podkarpackie*. – 2004 – № 48. – 1 grudnia. – S. 14; *Apel Poparcia Polskich Gazet lokalnych do Narodu Ukraińskiego* // *Życie Podkarpackie*. – 2004 – № 48. – 1 grudnia.

<sup>570</sup> Поранена істота. З кард. Любомиром Гузаром розмовляють Павел Смоленський і Ян Турнау / Л. Гузар, П. Смоленський, Я. Турнау / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 131, 05/06/2004–06/06/2004 // Волинь: дві пам'яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 180.

<sup>571</sup> *Wojciechowski M.* Polacy na placu Niepodległości / *M. Wojciechowski* // *Gazeta Wyborcza*. – 2004. – № 280. – 30 listopada.



З погляду польських оглядачів вибори 2004 року були дилемою між “сірістю, вислужництвом, лукавством та вірою і надією”<sup>572</sup>. Активність українців давала надію на заангажованість суспільства до демократії і самоврядності. Польський соціолог Яцек Новак (Jacek Nowak) резюмував: “Перед Україною стоїть багато невирішених завдань: ментальний поділ між сходом і заходом, відсталість українського села і брак духовних підстав для розвитку; чесні вибори – це лише початок довгої дороги до змін”<sup>573</sup>.

Перемога на виборах Віктора Ющенка вселяла надію на початок нового етапу у відносинах з Києвом. З’являлися коментарі, в яких не піддавано сумніву можливість України стати членом Євросоюзу в найближче десятиліття: “Якщо за 10, 15 років Україна ввійде в Євросоюз, в підручниках історії з’явиться речення, що першою інституцією, котра про це згадала, був Європарламент. І що резолюції не було би без польських євродепутатів, а раніше без багаторічних старань, увінчаних працею Александра Кваснівського”<sup>574</sup>.

Важливе значення для аналізу сприйняття поляками київського Майдану мають результати соціологічних опитувань, проведених перед і після згаданих подій. Загальнонаціональне опитування засвідчило, що 52% поляків цікавилися революційними подіями в Україні і активно їх обговорювали. Серед людей із вищою освітою рівень зацікавленості українськими подіями сягав 86%<sup>575</sup>. Більша половина опитаних (54%) підтримувала опозиційного кандидата Віктора Ющенка, і лише 2% були прихильниками провладного Віктора Януковича<sup>576</sup>.

Змінилося і загальне ставлення до східних сусідів. У 2003 році українці займали 24 позицію позитивного ставлення у переліку 28 народів, щодо яких проводили опитування. За рік, одразу

<sup>572</sup> Nowak J. Ukraina: początek drogi / J. Nowak // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 3. – 5 stycznia.

<sup>573</sup> Ibidem. Також див.: Romanowski A. Rodzinna Ukraina / A. Romanowski // *Gazeta Wyborcza*. – № 6. – 7–8 stycznia.

<sup>574</sup> Pawlicki J. Tak dalej, Polsko / J. Pawlicki // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 11. – 14 stycznia.

<sup>575</sup> Załęcki J. The Polish and their attitudes to Ukraine and the Ukrainians in the period of the “Orange Revolution” – between warmth and prejudice. – С. 1.

<sup>576</sup> Ibidem.



ж після Помаранчевої революції, вони піднялися на 19 позицію у переліку з 32 народів<sup>577</sup>. Позитивне ставлення поляків до українців зросло на 10%, а рівень неприязні знизився на 17%. Якщо в жовтні 2003 року з симпатією до українців ставилося 19% поляків, то в грудні 2004 року таких було уже 29%. Відносна кількість поляків із неприязним ставленням до українців зменшилася з 51% до 37% відповідно<sup>578</sup>. Порівнявши дані росту симпатії за аналогічний період до литовців (+2%), білорусів (–2%) та росіян (–4%), соціолог Ярослав Заленцький зробив висновок, що Помаранчева революція “стала трампліном для швидкого росту симпатії поляків до українців”<sup>579</sup>.

У віковому зрізі в грудні 2004 року більшу симпатію виявляли молоді поляки. До українців позитивно ставилися 40% опитаних у віці 25–34 років і 32% – у віці 18–24. Натомість серед опитаних віком 55–65 років прихильність українцям виявляли лише 28%, а у віці понад 65 років – тільки 19%. Ці дані ще раз підтверджують тезу про те, що зміна поколінь є одним із ключових чинників впливу на покращення образів обох народів. Крім того, старше покоління – це носії пам’яті про складну польсько-українську історію середини XX століття. Серед головних перешкод міжнародного зближення аж 30% опитаних називали історію, а менше – національний характер, культурні відмінності та ін.<sup>580</sup>

У зв’язку з цим виникає питання: чи взаємні контакти мають значний вплив на зміну наявних стереотипів українців серед поляків? Звернемося до прикладу, наведеного польським дослідником Янушем Добешевським про стереотипи росіян у Польщі. На його думку, щоденні контакти між обома народами позбавляють їх упереджень, але не стереотипів. Адже сферою стереотипів є сфера громадської думки, яку формують медіа, громадські

<sup>577</sup> Wpływ ostatnich wydarzeń na Ukrainie na stosunek Polaków do Ukraińców. Komunikat z badań. (CBOS, BS 190/2004) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2004. – S. 2.

<sup>578</sup> Ibidem.

<sup>579</sup> Załęcki J. The Polish and their attitudes to Ukraine and the Ukrainians in the period of the “Orange Revolution” – between warmth and prejudice. – С. 5.

<sup>580</sup> Zaskilniak L. Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków. – S. 816.

інституції, освітня і культурна діяльність<sup>581</sup>. Лише комплексна зміна політичного, медійного, особистісного дискурсів здатна долати важкі стереотипи.

На нашу думку, описана вище ситуація не зовсім збігається з українськими реаліями. Після 1989 року польська політична еліта, як спадкоємниця ідей опозиції ПНР, запропонувала суспільству новий погляд на українців та їхню незалежність. В офіційних документах переважали позитивні оцінки та декларації щодо України та українців. Натомість широкі суспільні кола сприймали сусідів негативно або й байдуже. Водночас зацікавленість польської преси Україною та польсько-українськими відносинами давала надію на позитивні зміни іміджу українців серед поляків у майбутньому. Ґрунтуючись на результатах аналізу преси, публічного дискурсу, можна стверджувати, що українські стереотипи поволі змінюються на позитивні, що підтверджує найновіша соціологія. І хоча за чверть століття українці в цьому списку не зробили швидкого стрибка до перших щаблів, загальна тенденція все ж таки позитивна.

Після невдач постмайданних урядів симпатії до Києва поступово зменшились. Причиною цього стала неспроможність українських політичних еліт об'єднатися заради боротьби з корупцією, демократизації держави за європейськими стандартами. Тому вже в грудні 2005 року 50% опитаних виразили неприязнь українцям, а відносне число тих, хто ще рік тому симпатизував східним сусідам, зменшилося з 29% до 23%<sup>582</sup>.

Зміни суспільних настроїв поляків відбувалися на тлі складних історичних дискусій щодо відбудови Польського військового меморіалу на Личаківському цвинтарі у Львові та чергових річниць кривавої Волинської трагедії 1943 року. Перебіг цих подій впливав на тональність виступів політичних діячів, публікації в пресі та громадську думку. У 2013 році, в 70-ту річницю протистояння польська суспільна думка розділилася в оцінці подій, у

<sup>581</sup> Dobieszewski J. Przesady, uprzedzenia, stereotypy – kilka refleksji o pojęciach. – S. 46.

<sup>582</sup> Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań. (CBOS, NR 20/2014) / [oprac. M. Omyła-Rudzka]. – Warszawa, 2014. – S. 3–4.

можливості примирення. Якщо представники ліберальних середовищ (науковці, митці, журналісти) знаходили слова вибачення і закликали до поєднання, то т. зв. “кресові” організації говорили виключно про польську мартирологію і затіяний українцями геноцид<sup>583</sup>. Для 54% пересічних громадян історія сприймалася такою, що ділить народи, а лише для 24% спільна історична традиція була об’єднавчим чинником для поляків і українців<sup>584</sup>. Водночас 63% опитаних вважали, що поєднання є можливим, а 21% – неможливим<sup>585</sup>. Тоді ж польське суспільство у своєму прагненні примирення з українцями зробило крок назад, рівно на одне десятиліття (у 2003 році також 63% опитаних вважали примирення між обома народами можливим). А вже ще 2012 року кількість оптимістів становила 75%, а у 2004 році їх було 81%<sup>586</sup>. У цьому, на нашу думку, завинили передусім представники політичних еліт обох народів, які в гонитві за виборчими рейтингами продукували популістські інтерпретації складної історичної дійсності.

**Революція гідності.** Події другого Майдану 2013–2014 років значно зблизили поляків і українців. Перші не лише морально підтримали протестувальників, а й взяли активну участь в Революції гідності (студенти, науковці, пенсіонери, громадські діячі). Медійний образ польської присутності на київському Майдані складався з таких епізодів: 30 листопада 2013 року серед постраждалих від “Беркуту” був польський журналіст, за декілька днів зі сцени Майдану лідер партії ПіС Ярослав Качинський (Jarosław Kaczyński) вітався з українцями словами “Слава Україні”, поляки допомагали будувати барикади, були волонтерами. У березні 2014 року на барикадах журналісти зустріли поляка з пов’язкою, схожою до тих, які носили вояки АК під час Варшавського повстання 1944 року. Ним виявився хлопець з Ополя на ім’я Давид, член однієї з сотень

<sup>583</sup> Портнов А. Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам’яті / А. Портнов. – Київ, 2013. – С. 147–154.

<sup>584</sup> Trudna pamięć: Wołyń 1943. Komunikat z badań. (CBOS, BS 93/2013) / [oprac. M. Herrmann]. – Warszawa, 2013. – S. 3.

<sup>585</sup> Ibidem. – S. 4.

<sup>586</sup> Ibidem.

Самооборони<sup>587</sup>. Додавали наснаги майданівцям численні польські плакати та дитячі малюнки на підтримку протестувальників.

Водночас серед частини польської інтелектуальної еліти й надалі продовжував існувати страх перед міфічною “дикою силою Сходу”, яка під пеленою націоналізму здатна зруйнувати європейський лад. Краківський історик Анджей Земба, під час виступу в дискусії “Україна в огні” у Ягеллонському університеті, провів аналогії Майдану “із глибоко вкоріненою в українській культурі традицією козацьких віч”. Сучасні українські події вчений порівняв із описаними Генриком Сенкевичем козацькими радами на Січі, які супроводжувалися вигуками “Ганьба”, “Зрада” і впливали на прийняття рішень старшиною<sup>588</sup>. У січневих подіях 2014 року Анджей Земба бачив не що інше, як анархізацію суспільства: “З кожної української кризи виходить лише один переможець, який стає провідною політичною силою. Ним є націоналісти. Націоналізм, ксенофобія, які йдуть із Західної України в Центр, є загрозою для самої України і регіону (Росії, Європи)”<sup>589</sup>.

Тоді ж газета “Rzeczpospolita” надрукувала коротке інтерв’ю з речником “Правого сектору” Андрієм Тарасенком, який заперечив твердження про геноцид поляків на Волині у 1943 році, і різко виступив за об’єднання українських етнічних земель у складі незалежної держави. На запитання журналіста, чи сучасні кордони України справедливі, Андрій Тарасенко відповів: “Націоналіст це той, хто прагне з’єднати усі етнічні землі свого народу, на яких українці проживали тисячоліттями. Після війни в результаті операції «Вісла» українців виселили з тих земель і справедливості ради ці землі мали б повернутися до України. Я маю на увазі Перемишль і кільканадцять інших повітів”<sup>590</sup>. Інтерв’ю і викликало занепокоєння серед частини

---

<sup>587</sup> Rudnicki J. Pojednanie: Od Wołynia do Majdanu / J. Rudnicki. – Режим доступу: <http://biletnet.pl/publikacje/pojednanie-od-wolynia-do-majdanu> [дата звернення 20.12.2014].

<sup>588</sup> O Ukrainie w ogniu – w Instytucie Historii UJ. – Режим доступу: <https://wkrakowie2014.wordpress.com/2014/01/31/o-ukrainie-w-ogniu-w-instytucie-historii-uj/> [дата звернення 17.02.2014].

<sup>589</sup> Ibidem.

<sup>590</sup> Bielecki J. Lider banderowców: ludobójstwo na Wołyniu to brednia / J. Bielecki. – Режим доступу: <http://www.rp.pl/artykul/1083009.html> [дата звернення 17.02.2014].

поляків і, як зауважив публіцист Лукаш Ясіня (Łukasz Jasinia), на короткий час перервало поширену від листопада 2013 року тенденцію представляти Україну як громадянське суспільство, здатне на рішучий спротив проти спроб його поневолити. У правих середовищах Польщі здійснювся галас і з'явилися заяви про те, що польським політикам слід бути готовими до можливої зміни кордонів в майбутньому, бо “кордони не є даними раз і назавжди”<sup>591</sup>.

Короткий сплеск польського “розчарування Україною” Лукаш Ясіня пояснив тим, що протягом 2013 року польська публіцистика формувала громадську думку про Україну як про націоналістичний, сильно корумпований, край, не спроможний розібратися з історичними і сучасними проблемами. Самі ж поляки, подаючи у всьому приклад сусідам, “не проговорили з останніми складних проблем, які мають всі шанси виринути з новою силою”<sup>592</sup>.

Реакція польських політиків, що представляли Перемишль у Сеймі (посол Марек Жонса (Marek Rząsa) від Громадянської платформи) і Європарламенті (посол Томаш Поремба (Tomasz Poręba) від ПiC), була досить спокійною: депутати засудили подібні заяви, назвавши їх “нісенітницями, які висловлює якийсь ідіот” (“bredni wypowiedane przez jakiegoś idiotę na temat rozszczeń terytorialnych”)<sup>593</sup>. Проте заяви “Правого сектору” політики не ототожнили із цілим протестним рухом та закликали співвітчизників і надалі підтримувати українців.

**Поляки-українці: взаємне бачення.** Широку суспільну солідарність показали результати соціологічного опитування початку лютого 2014 року, коли 65% поляків виразили зацікавлення подіями в Україні, 63% респондентів підтримали протестувальників (натомість під час Помаранчевої революції з прихильниками Віктора Ющенка солідаризувалося 54% дорослих поляків)<sup>594</sup>,

<sup>591</sup> To co nie najmądrzejsze // Gazeta Przemyska. – 2014. – № 5 (82). – 4–10 lutego.

<sup>592</sup> Jasinia Ł. Ukraiński nacjonalizm: ostrożnie z definicjami / Ł. Jasinia. – Режим доступу: [http://www.tokfm.pl/blogi/liberte/2014/02/lukasz\\_jasina\\_ukrainski\\_nacjonalizm\\_\\_ostroznie\\_z\\_definicjami/1](http://www.tokfm.pl/blogi/liberte/2014/02/lukasz_jasina_ukrainski_nacjonalizm__ostroznie_z_definicjami/1) [дата звернення 18.02.2014].

<sup>593</sup> Przemyski pogłos Euromajdanu // Gazeta Przemyska. – 2014. – № 5 (82). – 4–10 lutego.

<sup>594</sup> Stosunek do protestów na Ukrainie. Komunikat z badań. (CBOS, NR 21/2014) / [oprac. B. Roguska]. – Warszawa, 2014. – S. 3.

31% не підтримали жодну сторону. Симпатиками Віктора Януковича виявився 1% респондентів. Припустимо, що це члени маргінальних праворадикальних організацій, які ще на початку грудня 2013 року висунули заклик підтримати Януковича під назвою “Станьмо на захист Віктора Януковича!”<sup>595</sup>.

На думку 52% опитаних, Польща разом з іншими членами Європейського Союзу повинна підтримувати “продемократичні та проєвропейські прагнення українців”<sup>596</sup>. 12% вважали, що на Польщі лежить особлива місія в українському питанні, а 29% опитаних – що Польща повинна зберегти нейтралітет і не втручатися в українські події<sup>597</sup>. Опитування 2014 року зафіксувало і незначне збільшення громадян Польщі з позитивним ставленням до українців.

Українською відповіддю польським симпатіям стали результати соціологічного опитування, проведеного 14–26 березня 2014 року в Україні на замовлення Міжнародного республіканського інституту, із блоком питань, присвячених ставленню українців до інших народів і країн. Половина респондентів з усіх регіонів задекларувала своє ставлення до Польщі як “тепле”, третина (34%) – байдуже і 15% – “прохолодне”<sup>598</sup>. Натомість до Росії, яка ще не розпочала відкритої агресії, прихильно ставився 31% опитаних, байдуже – 21%, і “прохолодно” – 45%. На це, очевидно, вплинули сильні sentimenti до радянського минулого, російський телеєфір. Опитування засвідчило і регіональні відмінності у ставленні українців до Польщі. Найвищий рівень прихильності виявили мешканці Західної України – 79%, дещо менший – Центральної (70%) і зовсім низький на Півдні і Сході – 25% і 24% відповідно<sup>599</sup>. Ймовірно, часті

<sup>595</sup> Stańmy w obronie Wiktora Janukowicza! – Режим доступу: [http://www.kronikanarodowa.pl/index.php?option=com\\_content&view=article&id=720:stamy-w-obronie-wiktora-janukowicza](http://www.kronikanarodowa.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=720:stamy-w-obronie-wiktora-janukowicza) [дата звернення 18.12.2013]; Polscy narodowcy chcą bronić Janukowycza. – Режим доступу: <http://ekurjerwarszawski.pl/miasto/wiadomosci/1964/polscy-narodowcy-chca-bronic-janukowycza.html> [дата звернення 18.12.2013].

<sup>596</sup> Stosunek do protestów na Ukrainie. Komunikat z badań. (CBOS, NR 21/2014). – S. 3.

<sup>597</sup> Ibidem.

<sup>598</sup> Public Opinion Survey Residents of Ukraine. March 14–16, 2014. – Kyiv, 2014. – P. 94.

<sup>599</sup> Public Opinion Survey Residents of Ukraine. March 14–16, 2014. – P. 95–98.

міжособистісні контакти мешканців західних областей України додали за давнені образи, які так непокоїли представників старшого покоління й інколи перешкоджали взаємопримиренню.

**Ставлення поляків до українців у 2014 році<sup>600</sup>**

№ в списку*	Народ (згідно зі спадом симпатії)	Симпатія %	Неприязнь %	Байдужість %	Важко сказати %
1	Чехи	50	17	27	6
2	Італійці	48	15	30	7
3	Словаки	47	15	31	7
15	Німці	39	30	27	4
21	Литовці	34	27	31	8
22	Українці	34	33	27	6
23	Грузини	31	25	31	13
26	Білоруси	29	30	31	10
27	Євреї	29	33	28	10
29	Китайці	25	36	29	10
30	Росіяни	25	42	28	5
34	Роми (Цигани)	20	55	20	5

<sup>600</sup> Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań. (CBOS, NR 20/2014) / [oprac. M. Omyła-Rudzka]. – Warszawa, 2014. – S. 2.

\* Список народів, охоплених опитуванням, становив 34 позиції. У колонці представлено місце народу в списку.

## **“ПРИГАДУВАННЯ МИНУЛОГО НІЧОГО НЕ ПРИНЕСЕ”: ВІЙНИ ПАМ’ЯТЕЙ І ПАМ’ЯТНИКІВ**

### **Конфлікти у національно-культурному житті української громади в Польщі**

Характеризуючи польські громадські настрої початку дев’ятих років ХХ століття, історик Анджей Виробіш (Andrzej Wyrobisz) наголосив: “У суспільствах, які знаходяться в стані глибокої кризи, в переломні моменти історії, коли змінюються соціальні структури і системи цінностей, з’являються т. зв. «упири» (страху, ненависті, нетолерантності, фанатизму, расизму, націоналізму, ворожості до всього чужого і т. д.)”<sup>601</sup>. Прояви ксенофобії, що панували серед частини поляків, стосувалися не лише інших народів, але й національних меншин країни, зокрема українців, литовців, німців. Лакмусовим папірцем впливу старих стереотипів на українсько-польські відносини стали конфлікти, пов’язані з національним та культурним життям української громади насамперед у південно-східних регіонах Польщі.

**Українці в Перемиському воєводстві.** Зважаючи на драму депортацій 1944–1951 років, українська національна меншина в Польщі почувалася незатишно. Наприкінці 1980-х років на території 39 воєводств (найбільше – північних та південно-західних регіонів) проживало від 250 до 500 тис. українців<sup>602</sup>. Символічним

<sup>601</sup> Wyrobisz A. Upiory / A. Wyrobisz // Polityka. – 1991. – № 25. – 22 czerwca.

<sup>602</sup> Швидюк С. Українська меншина у Польщі перед викликом асиміляції: аналіз ситуації / С. Швидюк // Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – 2008. – Вип. 2. – С. 127.



місцем національно-культурного та релігійного життя українців залишалися південно-східні воєводства РП, зокрема княже місто Перемишль. На початку 1990-х років в Перемиському воєводстві нараховувалося від 10 до 20 тис. українців<sup>603</sup>. Згідно з даними греко-католицьких парафій, найбільше в Перемишлі та Ярославі, а також у гмінах Фредрополь та Стубно. У Перемишлі з 60 тис. населення українська меншина налічувала 2 тис. осіб<sup>604</sup>. На території воєводства діяло 129 церков та 193 українські цвинтарі<sup>605</sup>. Осередками національно-культурного життя були відділи Об'єднання українців у Польщі, Український народний дім в Перемишлі, Наукове товариство ім. єпископа Григорія Лакоти в Ярославі, Товариство української незалежної молоді, фольклористичне товариство “Дібрава” з центром у Хотинці та ін.

Згідно з Законом РП “Про відносини держави з католицьким костелом” від 17 травня 1989 року, греко-католикам повернуто частину сакральних споруд, насамперед в Перемиському воєводстві<sup>606</sup>. Конфлікти між поляками і українцями точилися щодо трьох проблем: передачі костелу отців кармелітів босих перемиським греко-католикам, відновлення могил з пам'ятними знаками воякам УПА, перепоховання їхніх останків у збірні могили та наміру ОУП провести в Перемишлі Фестиваль української культури.

**Спів за греко-католицьку катедрu.** Після відновлення Перемиської греко-католицької дієцезії і призначення Ватиканом у січні 1991 року єпископом Івана Мартиняка (який уже два роки виконував функції єпископа-помічника примаса Польщі у справах українців греко-католиків у Польщі) питання собору для вірних стало актуальним. Не маючи власної катедри, єпископ Мартиняк не міг повноцінно виконувати свої обов'язки, греко-католицька громада Перемишля не мала місця для зустрічі з Папою Римським Іваном Павлом II під час його подорожі до Польщі в червні 1991 року.

<sup>603</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 22.

<sup>604</sup> *Polak G.* Spór o katedrę / *G. Polak* // *Gazeta Wyborcza*. – 1991. – № 55. – 6 marca.

<sup>605</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 23.

<sup>606</sup> Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej // *Dziennik Ustaw RP*. – 1989. – № 29. – Poz. 157. – 29 maja. – S. 465–468; *Konieczpolski A.* O stosunkach polsko-ukrainkich / *A. Konieczpolski* // *Życie Przemyskie* – 1991. – № 43. – 23 października.

У середині лютого 1991 року у Варшаві польський єпископат, представлений серед інших архієпископами Юзефом Ковальчиком (Józef Kowalczyk) та Ігнацієм Токарчуком (Ignacy Tokarczuk), передав перемиський костел отців кармелітів босих греко-католикам у користування на п'ять років, допоки останні не збудують власної церкви.

Костел і монастир кармелітів босих збудовано у 1620–1630 роках на кошти Марціна зі Сецина графа Красицького (Marcin z Siecina hrabia Krasicki). Після першого поділу Польщі австрійський імператор Йосиф II скасував орден, а костел і монастир передав унійній громаді міста. До 1946 року костел був греко-католицькою катедрою, однак польська комуністична влада відібрала у греко-католиків церкву, семінарію, курію, єпископа Йоасафата Коциловського і єпископа-помічника Григорія Лакоту депортовано в Сибір, а собор перейняли монахи кармеліти.

Коли в Перемишлі почали говорити про те, що цей костел передадуть греко-католикам, група мешканців міста написала листа до Папи Римського, в якому висловила глибоке занепокоєння спробами греко-католицької громади зайняти храм. У листі попереджено: “Відбирання святині в кармелітів було б справжнім санкціонуванням австрійського окупанта, який, передаючи її греко-католикам, мав на меті посварити обидва народи. (...) Боїмося, що невідповідні рішення можуть мати болісні наслідки для обох католицьких громад”<sup>607</sup>. Після варшавського рішення ієрархів утворився Громадський комітет оборони польського костелу отців кармелітів у Перемишлі (Społeczny Komitet Obrońców Polskiego Kościoła Ojców Karmelitów), який розпочав пікети резиденції єпископа-ординарія та будинок секретаріату Єпископату в Варшаві. Не бажаючи йти на жодні поступки, Комітет не прислухався навіть до заяви настоятеля ордену кармелітів, який запевняв, що кармеліти залишаться в Перемишлі і за п'ять років повернуться до святині<sup>608</sup>. Свою позицію комітет пояснював тим, що українці нібито поширювали інформацію: якщо вони отримають костел у власність, то більше

<sup>607</sup> Szeliga Z. Czy zaborca zatriumfuje? / Z. Szeliga // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 4. – 23 stycznia.

<sup>608</sup> Szeliga Z. Pierwszy dzień odnowionego biskupstwa / Z. Szeliga // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 17. – 24 kwietnia.

ніколи не віддадуть<sup>609</sup>. Серед аргументів “оборонців” костелу звучали й такі: українці не мали жодних прав на свою колишню святиню, бо отримали її з волі австрійського загарбника. Інший аргумент – фундатор костелу, воєвода Марцін Красіцький, заповів його кармелітам: “Хто може ламати волю мертвого, котрий, крім усього, лежить у підземеллях костелу”<sup>610</sup>. Спадкоємці фундатора – родина Красіцьких із Кракова – письмово також висловили спротив рішенню ієрархії про передання костелу греко-католикам, покликаючись на те, що в ньому поховано фундатора<sup>611</sup>. Незгідні спочатку приховували свою неприязнь до українців, але з часом почали висловлювати те, що глибоко закарбувалося в свідомості: “Ми оточені українцями. Це найгірші націоналісти”, “Різали поляків, а тепер протягують руки до їхньої власності”<sup>612</sup>. Членів товариств, які обороняли костел, журналісти пов’язували з правими та християнсько-демократичними партіями, як-от Порозуміння Центр, Християнсько-національне об’єднання та ін.<sup>613</sup>

Ще перед початком конфлікту, за передачу костелу греко-католикам висловилися Президент Польщі, воєвода і органи місцевого самоврядування. Проте регіональний осередок Незалежної самоврядної професійної спілки “Солідарність” Перемиської землі, партія Порозуміння Центр й інші організації та товариства підтримали Громадський комітет. Шеф осередку “Солідарності” Марек Камінський (Marek Kamiński) зазначав, що “місцевих людей треба зрозуміти, бо багато з них були покривджені українцями. Українська меншина не є сьогодні проблемою для нас, але може стати проблемою, якщо конфлікт не розв’яжуть і дійде до критичної ситуації”<sup>614</sup>. Голова Порозуміння Центр у регіоні Зигмунд Гжесьяк (Zygmund Grzesiak) вважав, що серед поляків ще жила пам’ять про те, як українці мордували їхніх батьків і родичів під час Другої світової війни. На зауваження журналіста,

<sup>609</sup> *Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich.* – S. 26.

<sup>610</sup> *Polak G. Spór o katedrę / G. Polak // Gazeta Wyborcza.* – 1991. – № 55. – 6 marca.

<sup>611</sup> *Malikowski M. Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich.* – S. 26.

<sup>612</sup> *Polak G. Spór o katedrę / G. Polak // Gazeta Wyborcza.* – 1991. – № 55. – 6 marca.

<sup>613</sup> *Hugo-Bader J. Leją naszych / J. Hugo-Bader // Gazeta Wyborcza.* – 1993. – № 298. – 22 grudnia.

<sup>614</sup> *Polak G. Spór o katedrę / G. Polak // Gazeta Wyborcza.* – 1991. – № 55. – 6 marca

що поляки теж вбивали українців і в Бещадах були цілі села, які зникли з лиця землі з волі поляків, політик відповідав: “Але українці були гіршими, українці мордували більше”<sup>615</sup>.

Під час акцій протесту фронтон костелу вкрили написи: “Українці – залиште костел і збудуйте собі новий – то не церква”, “Не віддамо польського костелу”<sup>616</sup> та ін. За посередництвом ЗМІ про справу стало відомо не лише в Польщі, але й за кордоном. Регіональна газета “*Życie Przemyskie*” писала, що ця акція була провокацією, яку підтримував місцевий осередок “Солідарності”<sup>617</sup>. Говорили також, що діяльність Комітету – це інспірація КДБ (таку підозру поділяв і архієпископ Токарчук)<sup>618</sup>. Деякі газети засуджували дії пікетувальників, а також нетолерантність, ксенофобію, націоналізм. Почали з’являтися статті із закликами до порозуміння, вибачення кривд<sup>619</sup>.

“*Gazeta Wyborcza*” пропонувала трактувати рішення римокатолицької ієрархії про передання святині “як відшкодування кривд, заподіяних греко-католикам, і крок до поєднання між поляками та українцями”<sup>620</sup>. Таке поєднання декларували у 1987 року примас Польщі Юзеф Глемп (Józef Glemp) і Верховний Архієпископ УГКЦ Мирослав Іван Любачівський під час зустрічі в Римі. Тоді кардинал Любачівський сказав: “Подаємо братню долоню братам-полякам у знак поєднання, прощення і любові”<sup>621</sup>. Але польсько-українське примирення, ознаки якого простежувалися на початку 1990-х років, затьмарив конфлікт щодо катедрального собору. Мешканці міста не могли позбутися давніх

---

<sup>615</sup> *Smoleński P.* W Przemysłu jest duszno / *P. Smoleński* // *Gazeta Wyborcza* – 1991. – № 93. – 20–21 kwietnia.

<sup>616</sup> *Polak G.* Spór o katedrę / *G. Polak* // *Gazeta Wyborcza*. – 1991. – № 55. – 6 marca

<sup>617</sup> *Besz Z.* Protestującym do szambucha / *Z. Besz* // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 12. – 20 marca.

<sup>618</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 26.

<sup>619</sup> Див: *Dobromilski P.* Po dwu tysiącach prawie lat w Przemysłu... / *P. Dobromilski* // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 18. – 1 maja; *Dobromilski P.* My i Ukraińcy / *P. Dobromilski* // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 20 – 15 maja; *Dobromilski P.* Polacy, Ukraińcy – wspólny los / *P. Dobromilski* // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 21 – 22 maja; *Tas J.* Obcy język polski / *J. Tas* // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 14. – 3 kwietnia.

<sup>620</sup> *Polak G.* Spór o katedrę / *G. Polak* // *Gazeta Wyborcza*. – 1991. – № 55. – 6 marca

<sup>621</sup> Ibidem.

образ. Журналіст “Gazety Wyborczej” розмірковував: “А можливо стереотипи лише вийшли на денне світло, зайшли з вулиці до салонів частини перемиської еліти?”<sup>622</sup>. У Перемишлі голосно говорили, що українці злі, підступні.

Протестувальники закрилися у костелі, намагаючись завадити висвяченню єпископа Івана Мартиняка. На фасаді святині з’явився плакат із написом: “Не покинемо, Христе, Твоїх святинь”, а на входних дверях таблиця із оголошенням, що всередині відбуваються “закриті дні зосередження чоловіків в обороні польського костелу кармелітів”<sup>623</sup>. Речниця організації заявляла, що Комітет проводить свою акцію “від імені громади Перемишля”, але більшість мешканців міста не поділяла поглядів оборонців костелу. На плакаті перед храмом були зазначені вимоги Комітету: 1. Визнати недійсним рішення про передачу костелу греко-католикам під катедральну церкву; 2. Перенести висвячення Івана Мартиняка до іншого костелу; 3. Зберегти святиню за кармелітами, як єдиними користувачами костелу<sup>624</sup>.

13 квітня 1991 року висвячення єпископа Мартиняка відбулося в римо-католицькому катедральному соборі міста<sup>625</sup>. Як писала преса, того дня Перемишль нагадував англійський Гайд-парк. Журналісти питали, чи раптом оборонці костелу не готують якихось антипапських плакатів, як-от: “Любачівський, Ковальчик і Глемп – винуватці нашої журби і сліз?”<sup>626</sup>.

Серед оборонців костелу були переважно старші люди, які пережили війну і повоєнні катаклізми та запевняли, що знають українців. Одна жінка згадувала сусідку, що під час німецької окупації чула про особливі збори, де нібито було кілька гітлерівців і два перемиські греко-католицькі владики Йосафат

<sup>622</sup> *Smoleński P.* W Przemyślu jest duszno / P. Smolenski // *Gazeta Wyborcza* – 1991. – № 93. – 20–21 kwietnia.

<sup>623</sup> *Szeliga Z.* Pierwszy dzień odnowionego biskupstwa / Z. Szeliga // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 17. – 24 kwietnia.

<sup>624</sup> *Ibidem*.

<sup>625</sup> *Polak G.* Kościół Ukraińców / G. Polak // *Gazeta Wyborcza*. – 1991. – № 93. – 20–21 kwietnia.

<sup>626</sup> *Szeliga Z.* Pierwszy dzień odnowionego biskupstwa / Z. Szeliga // *Życie Przemyskie*. – 1991. – № 17. – 24 kwietnia.

Коциловський і Григорій Лакота. Жінка начебто чула, як “єпископ Коциловський просив німців, щоби дали українцям годину на мордування поляків. Німці не погодилися. Тоді єпископ благав, щоби виділили хоч півгодини або принаймні 10 хвилин. Не дали”<sup>627</sup>. Цей “висмоктаний з пальця” факт прийняли на віру... Саме тому, на думку жінки, НКВС вивезло Коциловського до Сибіру. Польку не переконав навіть пастирський лист, який зачитували в перемиських костелах. У ньому мовилося, що єпископи Коциловський і Лакота “залишилися вірними Костелу і Апостольській Столиці, хоча перехід у православ’я міг означати уникнення в’язниці”<sup>628</sup>.

Під костелом люди нарікали, що з українцями немає європейської згоди. На 60-тисячне польське населення Перемишля приходиться тільки дві тисячі українців, та вони завжди у всьому винні. Коли над Сяном знаходили труп, вулиця шуміла, що це справа українців; обікрали магазин – знову українці. Як писав журналіст Павел Смоленський: “На перемиській вулиці душно. Не треба народитися в Перемишлі, пам’ятати війну, щоб ненавидіти українців. Вистачить там жити”<sup>629</sup>.

1 червня 1991 року, перед приїздом Папи Римського, Громадський комітет оборони польського костелу отців кармелітів у Перемишлі закінчив акцію протесту. На зустрічі з греко-католиками 2 червня Іван Павло II ініціював віддати їм у вічне користування для потреб катедри поезуїтський гарнізонний костел Найсвятішого Серця Ісусового<sup>630</sup>. Тоді ж Святий Отець промовив: “Нехай тут, у цій дієцезії формується приклад співжиття та єдності в плюралізмі. Нехай любов, терпеливість і взаємне розуміння будуть сильнішими від усіляких штучних поділів і суперечок”. Він також наголосив: “Відновлення давніх

<sup>627</sup> *Smoleński P. W Przemysłu jest duszno / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza – 1991. – № 93. – 20–21 kwietnia.*

<sup>628</sup> *Ibidem.*

<sup>629</sup> *Ibidem.*

<sup>630</sup> *Jan Paweł II. Wasza wolność wyrosła z ofiary wielu męczenników / Jan Paweł II // Mokry W. Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców / W. Mokry – Kraków, 2001. – S. 297–298; Polak G. W Ojca ręce / G. Polak // Gazeta Wyborcza. – 1991. – № 128. – 4 czerwca.*

націоналізмів і неприязні було би діяльністю супроти християнської ідентичності”<sup>631</sup>.

Однак емоції не одразу вщухли. У редакційній статті газети “*Życie Przemyskie*” зазначено, що польсько-український конфлікт навколо костелу кармелітів був “немов функцією тяжіючого над нами багажу не порахованих (взаємно не пробачених) кривд, про які донедавна не можна було говорити. Сьогодні вже можна – але розмови про них ускладнює природна схильність людської пам’яті до збереження швидше суб’єктивних відчуттів, аніж об’єктивних фактів у цілій їх складності”<sup>632</sup>. Головний редактор газети за старою стереотипною схемою, розробленою комуністичною владою, у розпалі конфлікту звинуватив Сейм РП, який засудив депортаційну акцію “Вісла”, але не “ту сферу діяльності УПА, яка була пов’язана з масовими вбивствами мешканців польських сіл і міст”, бо “якщо засуджується наслідок, то напевне потрібно засудити і причину”<sup>633</sup>.

Голова Комітету оборонців костелу Станіслав Жулкевич (Stanisław Żółkiewicz) вважав, що конфлікт за святиню кармелітів не виник на національному ґрунті, а зумовлений непорозумінням: “Звичайно, тло було національним, але не ми його представляли. Ми робили все для того, щоби показати, що ми не боремося з українською меншиною, але з неправильними рішеннями костельної ієрархії”<sup>634</sup>.

Хоча сторонами цього конфлікту була група жителів Перемишля і римо-католицькі ієрархи, проте в суперечку втягнуто також греко-католицьку ієрархію і її вірних. Історик Маріан Маліковський вважав, що це був “класичний приклад, коли релігійні справи (а власне лише формально-правові, що стосувалися відносин між різними обрядами, підпорядкованими одній римській юрисдикції) свідчили, як сильно тяжіють над польсько-українськими

<sup>631</sup> Chrześcijańska tożsamość // Gazeta Wyborcza. – 1991. – № 138. – 14 czerwca.

<sup>632</sup> Borzęcki J. Szukajmy tego co łączy! / J. Borzęcki // Życie Przemyskie. – 1991. – № 24. – 12 czerwca.

<sup>633</sup> Ibidem.

<sup>634</sup> Żółkiewicz S. Szkoły “narodowe” – niebezpieczne / S. Żółkiewicz // Życie Przemyskie. – 1991. – № 30. – 24 lipca.



відносинами історичний досвід і слаба свідомість належності до єдиної Церкви серед римо- і греко-католиків”<sup>635</sup>.

**Довкола візантійського купола.** Проте напруженість щодо костелу кармелітів не втихла після 1991 року. Протистояння загострилося у наступні роки, коли продовжилися суперечки щодо демонтажу купола візантійського зразка.

Як відомо, будучи греко-католицькою катедрою Івана Хрестителя, кармелітський костел св. Терези був перебудований у XIX столітті. Тоді за згодою австрійської влади фасад і дах костелу спустили, вежу-дзвіницю демонтували, а на її місці спорудили величний дерев'яний купол, запроектований талановитим архітектором Юліаном Захарієвичем. Водночас реконструйований храм також нагадував італійські або польські барокові сакральні споруди<sup>636</sup>. Після Другої світової війни, коли костел повернули кармелітам, почали вести розмови про реконструкцію святині. В 1970-х роках краківський архітектор Юзеф Фразік (Józef Frazik) приготував проект реставрації, частиною якого була заміна купола. На початку 1990-х років кармеліти звернулися до архітекторів, аби останні визначили, чи баня знаходиться в аварійному стані. Проте комісія дійшла висновку, що заміни потребують лише деякі частини конструкції, без руйнування всього купола<sup>637</sup>. Консерватор пояснив своє рішення так: “Костел, збудований в першій половині XVII століття, був кардинально і досить некорисно видозмінений у XIX столітті: серед іншого збудували купол і змінили фасад костелу. Зміни ці негативно вплинули на архітектуру об'єкта”<sup>638</sup>.

У 1992 році настоятель монастиря кармелітів босих отець Анджей Гут (Andrzej Gut) звернувся до воєводського консерватора пам'яток із проханням дати дозвіл на демонтаж костельного купола<sup>639</sup>.

<sup>635</sup> Polak G. Kościół Ukraińców / G. Polak // Gazeta Wyborcza. – 1991. – № 93. – 20–21 kwietnia.

<sup>636</sup> Delmanowicz D. Kwadratura kopuły / D. Delmanowicz // Życie Przemyskie. – 1995. – № 56. – 15 listopada.

<sup>637</sup> Młynarski J. Ostatni lot anioła / J. Młynarski // Gazeta Wyborcza. – 1992. – № 259. – 3 listopada.

<sup>638</sup> Kłopoty z kopułą ciąg dalszy // Życie Przemyskie. – 1995. – № 44. – 4 października.

<sup>639</sup> Młynarski J. Ostatni lot anioła / J. Młynarski // Gazeta Wyborcza. – 1992. – № 259. – 3 listopada.



Першим аргументом отця-преора була небезпека обвалу, другим – бажання відновити “чистоту архітектурного стилю”<sup>640</sup>. Консерватор дав позитивну відповідь на прохання<sup>641</sup>. Наприкінці листопада 1995 року з верхівки купола зняли хрест і ліхтар, почали розбирати верхню частину бані.

Однак такі аргументи не переконали деяких мешканців Перемишля, які вважали, що “купол уже кільканадцять поколінь є вписаним у панораму міста і збагачує неповторну його красу”<sup>642</sup>. Деякі творчі середовища також висловили протест проти демонтажу купола<sup>643</sup>. До речі, ще у серпні 1992 року засновано Фундацію ім. Марціна із Сецина графа Красіцького, організаторами якої були ті самі люди, котрі у 1991-му обороняли костел. Фундацію очолив Станіслав Жулкевич. Деякі особи з римо-католицької ієрархії почали непокоїтися, що ця справа може спричинити новий польсько-український конфлікт<sup>644</sup>.

Об’єднання українців у Польщі написало листа до світської і духовної влади Перемишля, в якому наголошено, що “ліквідація купола не затре слідів українськості в Перемишлі, але значною мірою ускладнить нормалізацію польсько-українських відносин у Польщі і в Україні”<sup>645</sup>. Для стороннього ока це була чергова суперечка між групою радикально налаштованих поляків та українською громадою Перемишля<sup>646</sup>.

Тоді ж справа набула міжнародного розголосу. ОУП у спеціальному зверненні закликала прем’єра і уряд до “рішучих дій, для припинення демонтажу”<sup>647</sup>. Своє розчарування не приховував тодішній посол України в Польщі Петро Сардачук, який переказав

<sup>640</sup> Z kopułą czy bez? // *Życie Przemyskie*. – 1992. – № 39. – 30 września.

<sup>641</sup> Kłopoty z kopułą ciąg dalszy // *Życie Przemyskie*. – 1995. – № 44. – 4 października.

<sup>642</sup> Jeszcze w sprawie kopuły // *Życie Przemyskie*. – 1992. – № 40. – 7 października.

<sup>643</sup> *Zawałek E.* Zabytki a polityka. Rozmowa z Jerzym Turem / *E. Zawałek, J. Tur* // *Перемиські дзвони*. – 1994. – № 3. – С. 20.

<sup>644</sup> *Młynarski J.* Ostatni lot anioła / *J. Młynarski* // *Gazeta Wyborcza*. – 1992. – № 259. – 3 listopada.

<sup>645</sup> *Ibidem*.

<sup>646</sup> Kłopoty z kopułą ciąg dalszy // *Życie Przemyskie*. – 1995. – № 44. – 4 października.

<sup>647</sup> *Młynarski J.* Zdjęcie kopuły / *J. Młynarski* // *Gazeta Wyborcza*. – 1996. – № 99. – 26 kwietnia.

польському МЗС ноту з позицією українського посольства. Українські дипломати вважали, що конфлікт треба розв’язати у процесі переговорів, а місцева влада мусить зважати на реакцію української меншини<sup>648</sup>. Мер Львова у листі до президента Перемишля застерігав, що “ліквідація купола може негативно вплинути на польсько-українські відносини”<sup>649</sup>. У газеті “*Życie Przemyskie*” надрукували інформацію, що 30 квітня 1996 року у Львові 150 осіб, насамперед вихідці із Надсяння, протестували проти демонтажу купола<sup>650</sup>. Світовий конгрес українців у листі президентові Перемишля переконував, що церква є цінною пам’яткою архітектури, яку треба оберігати. Представники Конгресу вважали, що руйнація купола могла стати на перешкоді приязні між обома народами та завадити польсько-українській співпраці на еміграції<sup>651</sup>. Президент Перемишля Тадеуш Савіцький (Tadeusz Sawicki) протести української влади назвав втручанням у внутрішні справи Польщі. Він засудив поведінку генерального консерватора пам’яток за призупинення “легально проводжених робіт”.

Після швидкого демонтажу купола, під час прес-конференції, віце-міністр культури і мистецтва РП Тадеуш Поляк (Tadeusz Polak) назвав ці дії правовими. Суперечку щодо купола храму він охарактеризував як філософську, а не правову, визнавши рішення генерального консерватора пам’яток про призупинення робіт помилковим. На завершення конференції заступник міністра зауважив: “Ця справа колись потрапить до книжок і буде наукою для нащадків”<sup>652</sup>. І він не помилився.

**Проти вшанування вояків УПА.** Не менш гостро представники влади та радикальні політики реагували на можливість відновлення могил вояків УПА та встановлення на них надгробків, які було зведено за сприяння родин та громадськості в місцевостях Люблінєць Новий (Lubliniec Nowy), Люблінєць Старий (Lubliniec

---

<sup>648</sup> *Młynarski J.* Zdjęcie kopuły.

<sup>649</sup> Ibidem.

<sup>650</sup> *Delmanowicz D.* Konieczność czy prowokacja? / D. Delmanowicz // *Życie Przemyskie*. – 1996. – № 18. – 1 maja.

<sup>651</sup> Symbol tolerancji i zgodnego współżycia // *Życie Przemyskie*. – 1996. – № 19. – 8 maja.

<sup>652</sup> Demontaż zgodny z prawem // *Życie Przemyskie*. – 1996. – № 28. – 10 lipca.

Stary), Верхрата (Werchrata), Монастир (Monastyr), Кальників (Kalników), Грушовичі (Hruszowice)<sup>653</sup>.

У жовтні 1994 року на комунальному цвинтарі Грушович, що в гміні Стубно, встановлено пам'ятний знак воюючим УПА з надписом українською мовою: “Слава героям УПА”. Під написом вміщено чотири таблиці з інформацією про чотири курені, які воювали на цих теренах. Роботи, пов'язані з будівництвом, виконали з недотриманням приписів влади. Протестували проти зведення меморіального об'єкта передусім польські комбатантські товариства, які наголошували на неприйнятності “встановлення в Польщі пам'ятників убивцям польського народу, до котрих, без сумніву, належать злочинні націоналістичні формації ОУН–УПА”<sup>654</sup>. Для цих товариств пам'ятник був виявом українізації територій південно-східної Польщі: “У Грушовичах встановлено пам'ятник з антипольською пластичною формою та змістом написів, що недвозначно стверджують українськість цієї землі. Це чергова спроба українізації Перемиського воєводства”<sup>655</sup>.

Ініціаторів спорудження знаків звинувачували у тому, що вони не провели консультацій щодо форми і змісту написів із воєводським Комітетом охорони пам'яті боїв і мучеництва в Перемислі (Komitet Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Przemyślu), а тому не діяли згідно з правом, а методом “доконаних фактів”, припускаючи, що простіше буде залегалізувати пам'ятник після будівництва, аніж старатися на початку<sup>656</sup>.

На думку польського соціолога Славоміра Лодзінського (Sławomir Łodziński), для польських українців відбудова могил УПА та їх гідне вшанування були передусім спробою закрити епоху Другої світової війни. Пам'ятники споруджувало старше покоління українців, які відчували обов'язок віддати шану своїм близьким і ровесникам, вважали українських повстанців справжніми воїнами і намагалися зняти з них ярлики “терористів” і “вбивць”<sup>657</sup>.

<sup>653</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 28.

<sup>654</sup> *Wilczak J.* Kamień niezgody / J. Wilczak // Polityka. – 1994. – № 50. – 10 grudnia.

<sup>655</sup> *Łodziński S.* Bitwy o pomniki i pamięć. – S. 93.

<sup>656</sup> *Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich. – S. 29.

<sup>657</sup> *Łodziński S.* Bitwy o pomniki i pamięć. – S. 93.

Такими акціями українці прагнули відновити історичну справедливість про УПА, котра була для них національно-визвольною армією, а її вояки, як і солдати АК, герої. Як слушно відзначив голова ОУП у 1990–1996 роках Єжи Рейт (Jerzy Rejt): “Була переламана змова мовчання навколо місць української пам’яті. Польське середовище почуло від українців про їхні рани”<sup>658</sup>.

Протести з польського боку були не лише словесними. У березні 1995 року невідомі облили грушовицький пам’ятник фарбою, написавши антиукраїнські гасла<sup>659</sup>. Історик Євген Місило, який на початку квітня відвідав цвинтар, зазначив: “Пам’ятник вояків УПА збезчещений, помазаний чорною фарбою. Відірвано і забрано одну металеву таблицю з назвою куреня «Залізняка», саме того, що діяв на цій території. Фарбою облито й тризуб. Винуватців профанації досі не встановлено”<sup>660</sup>.

У зв’язку з тим, на сторінках тижневика “*Życie Przemyskie*” розгорілася дискусія. У листі до редакції голова Товариства пам’яті перемських Орлят інженер Станіслав Жулкевич та керівник перемського відділу Товариства увічнення пам’яті жертв злочинів українських націоналістів д-р Казімеж Вальчак (Kazimierz Walczak) протестували проти того, щоб учасників українського повстанського руху називати вояками УПА. Вищезгадані товариства згуртували навколо себе активістів, погляди яких на польсько-українську історію були мішаниною етнонаціоналізму та антиукраїнських упереджень. Їх заклики з підкресленням польськості Перемишля мобілізували значну частину міщан проти української меншини<sup>661</sup>.

На думку Станіслава Жулкевича та Казимира Вальчака, бандерівці ніколи не воювали, а “зганьбили себе як вбивці цивільного населення польських кресів”<sup>662</sup>. Вони вважали, що бандерівці

<sup>658</sup> Łodziński S. Bitwy o pomniki i pamięć. – S. 93.

<sup>659</sup> Zdewastowano pomnik // *Życie Przemyskie*. – 1995. – № 14. – 5 kwietnia.

<sup>660</sup> Карванська-Байляк А. Україно, визнай / А. Карванська-Байляк. – Варшава, 2002. – С. 81.

<sup>661</sup> Zhurzhenko T. The border as pain and remedy: commemorating the Polish-Ukrainian conflict of 1918–1919 in Lviv and Przemyśl. – P. 257.

<sup>662</sup> Żółkiewicz S. Szanowna redakcjo! / S. Żółkiewicz, K. Walczak // *Życie Przemyskie*. – 1995. – № 14. – 12 kwietnia.

викрали назву УПА у Тараса Бульби (Максима Боровця), чия армія з самого початку була петлюрівського типу і не мала на меті винищувати польське населення. А Бандера зі своїми “поплічниками і творцями українського фашизму переформував УПА в курені різунів”<sup>663</sup>. Автори листа упереджено писали, що верхівка УПА складалася з гітлерівських колаборантів, які допомогли Сталінові зреалізувати тегерансько-ялтинські плани “вирізуючи в пень польську людність”. Громадські діячі Перемишля називали їх зрадниками вітчизни, які не заслуговували на пам’ятники на території Польщі. Коментуючи лист, професор Вроцлавського університету Едвард Петрашек (Edward Pietraszek) обґрунтовував право українців на повстання проти польської влади, бо “українці стали громадянами Польщі не з власної волі”, тому вони мали право “боротися проти Польської держави за свободу і незалежність власної вітчизни – Галицької Русі та України – як у 1918–1919 роках, так і пізніше”<sup>664</sup>. Не підтримуючи методів боротьби УПА, проф. Едвард Петрашек вважав, що найкраще було б, якби українських повстанців ховали в межах кордонів України, де б не виникали різні асоціації і могили доглядали б належно.

Представники польських організацій та владних структур висловлювали різні думки, ставлення до українців у них було суперечливим. Голова перемиського Союзу комбатантів РП Генрик Бурдон (Henryk Burdon) вважав, наприклад, що не можна жити в забутті та ненависті, не можна всіх українців оцінювати за однією міркою. Проте відкриття пам’ятника УПА обурило поляка, спонукало до різких висловлювань: “УПА не була героїчною армією, лише ватагою вбивць, воювали вони не за Україну, а проти польського народу, мордували жінок та дітей, українське населення теж багато терпіло від УПА”<sup>665</sup>. Офіційна польська влада, як, зрештою, і київська, займала у конфлікті нейтральну позицію. Тодішній перемиський воєвода Зигмунд Цюпінський (Zygmund Ciupiński) зазначав: “Часто комбатанти переносять славу УПА на

<sup>663</sup> Żółkiewicz S. Szanowna redakcjo!

<sup>664</sup> Pietraszek E. Korygowanie historii / E. Pietraszek // Życie Przemyskie. – 1995. – № 20. – 17 maja.

<sup>665</sup> Wilczak J. Kamień niezgody / J. Wilczak // Polityka. – 1994. – № 50. – 10 grudnia.

всіх українців, та це не справедливо. Українське населення є чудовим, а оцінку УПА слід залишити історикам”<sup>666</sup>.

**Бірчанські могили.** Польський опір також зустріла ініціатива ексгумації та перепоховання останків вояків УПА, що загинули у містечку Бірча в січні 1946 року<sup>667</sup>. На початку 1990-х років Анна Карванська-Байляк, дружина загиблого сотенного Дмитра Карванського, розпочала пошуки місця поховання. Могили вояків віднайшли на присадибній ділянці Яна Ляшкевича. Господар висівав там конюшину та випасав корови. Коли в липні 1992 року до Бірчі приїхав представник Анни Карванської-Байляк, директор Українського архіву у Варшаві Євген Місило, то власник поля вказав місце на ділянці, несподівано додавши: “Ось, тут лежать ті бандити...!”<sup>668</sup>. Один зі сусідів відреагував ще упередженіше: “Гей, Ляшкевич! Що, старий бандерівець на «твою могилу» привіз з Америки молодого бандерівця? Ех, мав би я автомат, то б їх усіх...!”<sup>669</sup>. Ян Ляшкевич неприхильно поставився до пропозиції поставити хрест на місці поховань. Поляк, колишній член ОРМО (добровільного резерву громадянської міліції в ПНР), з іронією і цинізмом підкреслював, що там, де були закопані тіла повстанців, родило найкраще<sup>670</sup>.

Анна Карванська-Байляк розпочала довгий, майже дев’ятилітній, процес переговорів з владою та громадськістю щодо перепоховання останків полеглих. Її прохання поховати воїнів у Перемишлі місцева адміністрація відмовила, мотивуючи тим, що ніхто з полеглих не народився і не проживав на момент смерті у Перемишлі, тому й не мав тут права на поховання. Іншою формальною перепорою справи став статус загиблих. У приймальні перемиського воєводи Анна Карванська-Байляк отримала від секретарки відповідь: “Коли б ваша держава визнала УПА армією, що воювала за незалежність України, ми б їх поховали на нашому військовому цвинтарі в Пікуличах. Хто має це за вас зробити? Ми...?”<sup>671</sup>.

<sup>666</sup> Wilczak J. Kamień niezgody.

<sup>667</sup> В’ятрович В. Історія з грифом “Секретно” / В. В’ятрович. – Львів, 2011. – С. 111.

<sup>668</sup> Карванська-Байляк А. Україно, визнай. – С. 65.

<sup>669</sup> Там само.

<sup>670</sup> Там само. – С. 69.

<sup>671</sup> Там само.

Проблему висвітлювали польська регіональна і загальнонаціональна преса та телебачення. Громадські слухання в Бірчі повністю опублікували в “Gazecie Wyborczej”. Жителі містечка висловилися за християнське перепоховання українських партизанів. Утім, майже кожен виступ супроводжували образливі репліки: “Це бандити. Палили дітей. Вбивали сокирами”<sup>672</sup>. Ситуацію намагався врятувати вїйт, закликавши громаду поховати вояків у Бірчі. Однак дехто не вгавав: “В Бірчі їх ховати?! Дітям животи розпорювали”<sup>673</sup>. В результаті таємного голосування, більшість підтримала пропозицію вивезти останки вояків УПА з Бірчі і поховати їх в іншому місці<sup>674</sup>.

Щоб домогтися згоди перепоховати бірчанських повстанців, пішло ще п’ять років. У 2000 році РОПБіМ РП без консультацій з українцями встановила дату і місце поховання. 7 липня 2000 року у селі Пікуличі під Перемишлем на цвинтарі воїнів Армії УНР і УГА перепоховали останки 28 вояків із Бірчі та 19 тіл із села Лішня (розстріляних під час акції “Вісла” 1947 року)<sup>675</sup>. На хрестах зроблено напис: “Тут спочивають українські повстанці, полеглі в боротьбі за самостійну Україну”. Однак і це не вгамувало окремих поляків: під час панахиди у Пікуличах до авторитетного отця-мітрата Стефана Дзюбини підійшла жінка, представилася журналісткою з телебачення і грубо запитала: “З якої банди були ті, котрих сьогодні ховаємо?”<sup>676</sup>.

**Чи бути Фестивалю української культури в Перемишлі?** У 1994 році голова ОУП подав у воєводське управління проект проведення Фестивалю української культури в Перемишлі – на території польсько-українського прикордоння<sup>677</sup>. Воєводська та міська влада Перемишля спочатку неприхильно поставилися до такої ініціативи. Деякі громадські діячі наголошували, що фестиваль

<sup>672</sup> Ostałowska L. Postanowienie / L. Ostałowska // Gazeta Wyborcza – 1995. – № 84. – 8–9 kwietnia.

<sup>673</sup> Ibidem.

<sup>674</sup> Ibidem.

<sup>675</sup> Szwic J. Tablice niezgody / J. Szwic // Życie Podkarpackie. – 2004. – № 5. – 4 lutego.

<sup>676</sup> Smoleński P. Mialo być cicho i spokojnie / P. Smoleński // Gazeta Wyborcza. – 2000. – № 205. – 2–3 września.

<sup>677</sup> XIV Festiwal Kultury Ukraińskiej – Przemyśl’95 // Życie Przemyskie. – 1995. – № 20. – 17 maja.







Провокаційні написи на Ринку, вибиття шиб в українській школі та підпал дверей Народного дому, – все це вчинки людей недалекоглядних. Одна літня жінка, читаючи написи на плакатах, сказала: “Колись шведи були нашими ворогами, а тепер ні. Ми повмираємо, а ви порозумієтесь”<sup>684</sup>.

Фестиваль української культури в Перемишлі таки відбувся. Виступи провідних українських митців, акторів (з-поміж них Богдана та Остапа Ступок), фольклорних колективів сприяли зближенню польської та української інтелігенції. Проте, як слушно зауважив один із організаторів: “Забагато вогню як на один фестиваль”<sup>685</sup>.

Не без конфліктів відбувся і 15 Фестиваль української культури в 1997 році, оскільки президент Перемишля намагався заборонити його проведення в місті. Проте організатори, за підтримки київської та львівської влади, домоглися свого, фестиваль відбувся, серед його гостей були тодішній прем’єр-міністр Влодзімеж Цімошевіч (Włodzimierz Cimoszewicz) та голова комісії Сейму у справах нацменшин Яцек Куронь. Газети писали, що, вітаючись із організаторами заходу, прем’єр не подав руки президентові Тадеушові Савицькому<sup>686</sup>. У вітальному слові Влодзімеж Цімошевіч виразив підтримку уряду для української меншини, підкреслив важливість права на окремішність та плекання власної культури.

**Контакти на прикордонні.** Аналізуючи відносини поляків та українців у Надсянні, виділимо статтю Юрія Андруховича, опубліковану у 1999 році в “Gazecie Wyborczej”. Український письменник переконував, що мешканці Перемишля найчастіше уявляли українця як “забігане створіння, одягнуте в китайський одяг, яке переважно розмовляло російською мовою”. Місцеві мешканці добре ставилися до українців, гору тут брав торговельний інтерес. Близькість до кордону сприяла толерантності і згоді між обома народами. Навіть написи та реклама в місті й околицях були двомовними<sup>687</sup>.

<sup>684</sup> Młynarski J. Ukrainka pszczółka Maja / J. Młynarski // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 149. – 29 czerwca.

<sup>685</sup> Szwic J. Próba ognia / J. Szwic // Życie Przemyskie. – 1995. – № 27. – 5 lipca.

<sup>686</sup> Młynarski J. Festiwal ukraiński, polityka polska / J. Młynarski // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 150. – 30 czerwca.

<sup>687</sup> Andruchowycz J. Trzy wątki bez zakończenia / J. Andruchowycz // Gazeta Wyborcza. – 1999. – № 96. – 24–25 kwietnia.

Ще довго відголосом конфліктів у Перемишлі залишалися посилені заходи безпеки під час масових урочистостей української громади. Наприклад, у 1994 році під час святкування Водохреща на березі Сяну за участі греко- і римо-католицьких владик Івана Мартиняка та Юзефа Міхаліка процесію супроводжували численні патрульні автомобілі поліції<sup>688</sup>. Відносини між сусідами, на думку місцевих поляків, слід було трактувати раціонально: “То світить сонце, то надходять хмари. На прикордонні так буде завжди”<sup>689</sup>.

### Суперечки щодо цвинтаря Орлят

За влучним висловом варшавського публіциста Едварда Кшемєня (Edward Krzemien), на карті польсько-українських відносин 1990-х років були два “чутливі місця” – Перемишль і Львів: в обох містах мешкали городяни, для яких історія зупинилася 50 років тому, а пам’ять про заподіяні кривди все ще залишилася<sup>690</sup>. Як бачимо, болісні сторінки минулого та їх інтерпретація стояли на заваді виваженому розв’язанню проблем, пов’язаних із культурно-релігійним життям української громади в Польщі. Але й українці в Україні теж не змогли вибратися з тенет упереджень і виробити формулу примирення зі своїми західними сусідами щодо Польського військового меморіалу на Личаківському цвинтарі.

**Розбудова цвинтаря та його доля.** Величний військовий некрополь на Личаківському кладовищі у Львові збудували у 20–30-х роках ХХ століття за проектом молодого архітектора Рудольфа Індруха<sup>691</sup>. На ньому ховали учасників протистояння за Львів 1–22 листопада 1918 року, українсько-польської війни 1918–1919 років і спільної польсько-української боротьби проти більшовиків у 1920 році, а також полеглих у боях і ветеранів, що

<sup>688</sup> *Lentowicz Z. Premyski Jordan / Z. Lentowicz // Rzeczpospolita. – 1994. – № 16. – 20 stycznia.*

<sup>689</sup> *Wilczak J. Duch i materia / J. Wilczak // Polityka. – 1991. – № 23. – 8 czerwca.*

<sup>690</sup> *Krzemień E. Czule miejsca / E. Krzemień // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 150. – 30 czerwca.*

<sup>691</sup> *Харчук Х. Польський військовий меморіал на Личаківському цвинтарі / Х. Харчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / [гол. редкол. Я. Ісаєвич; упоряд. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр]. – Львів, 2009. – Вип. 19: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. – С. 77.*

померли протягом 1920–1939 років<sup>692</sup>. Проте на початку 2000-х років деякі польські газети подавали інформацію, що на цвинтарі “спочивали головно польські студенти й учні, які загинули в боях з українцями за Львів у 1918–1919 роках”<sup>693</sup>. У свідомості мешканців міжвоєнної Польщі та й в історичній пам’яті поляків загалом сформувався міф про “чин львівських Орлят” – молодих гімназистів, які зі зброєю в руках захищали рідне місто від ворогів<sup>694</sup>. Відзначимо, що серед загиблих тут гімназистів наймолодшими були 13-річний Антоній Петрикєвич (Antoni Petrykiewicz) та 14-річний Єжи Бітшан (Jerzy Bitschan)<sup>695</sup>.

Під час Другої світової війни меморіал не зазнав значних руйнувань. Цвинтар почали цілеспрямовано і систематично нищити, як писав поляк Ришард Бриковський (Ryszard Brykowski), після “великого виїзду поляків із рідної землі в 1943–1947 роках”<sup>696</sup>. Особливо знищили його 25 серпня 1971 року радянські танки і бульдозери, якими через могили проклали автомобільну дорогу, навколо було збудовано цегляний мур. Наступні два десятиліття згадки про львівський цвинтар перебували під табу у Варшаві, Києві, а передусім – у Москві<sup>697</sup>. Хоча у першолистопадові дні місцеві поляки продовжували приносити свічки під його мури.

Під кінець 1980-х років польська преса, а також працівники краківської будівельної фірми “Енергополь” з директором Юзефом Бобровським (Józef Bobrowski), які монтували газопровід до Дашави, почали нагадувати про знищені львівські поховання. Під тиском польської громадськості в червні 1989 року міністри культури і мистецтва ПНР і УРСР утворили Комісію з охорони, консервації та реконструкції могил на Личаківському цвинтарі. На її першому засіданні 16–17 травня 1989 року у Львові обговорили

<sup>692</sup> Najder Z. Polsko-ukraińskie asymetrie / Z. Najder // Rzeczpospolita. – 2001 – № 261. – 8 listopada.

<sup>693</sup> Termin raczej ostateczny // Rzeczpospolita. – 2002. – № 100. – 29 kwietnia.

<sup>694</sup> Nicięja S. S. Lwowskie Orleta. Czyn i legenda. – S. 60–76.

<sup>695</sup> Ibidem. – S. 151.

<sup>696</sup> Brykowski R. Odbudowa cmentarza Obrońców Lwowa 1918–1920 / R. Brykowski // Rzeczpospolita. – 1992. – № 63. – 14–15 marca.

<sup>697</sup> Daniec M. Orleta na zgodę / M. Daniec // Polityka. – 1999. – № 20. – 15 maja.

питання зруйнованого цвинтаря Орлят<sup>698</sup>. 1 листопада 1989 року на розчищених від сміття полях відбули спільну панахиду і символічний акт поєднання поляків із українцями. На стрічці одного з вінків був напис: “Братам полякам – українці Львова”<sup>699</sup>. Група української інтелігенції поклала квіти на польські гроби, а поляки – на могили Українських січових стрільців.

Тим часом польська сторона створила проект повернення меморіалу до “такого стану, в якому він перебував у 1939 році”<sup>700</sup>. У вересні 1991 року ці пропозиції передали обласній і міській владі Львова. Міська рада не погодилася з польським проектом і, аргументуючи, зазначила: “Польські пропозиції не можуть бути прийняті до виконання як Пантеон, який несе в собі односторонній ідеологічний тягар, що висвітлює українсько-польські військові події 1918 року”<sup>701</sup>. Влада Львова погодилася лише на впорядкування цього військового поля.

Через різні суспільно-політичні обставини у перші роки незалежності України не було поступу щодо концепції та форми майбутнього меморіалу. Лише польсько-українська угода від 21 березня 1994 року “Про збереження місць пам’яті і поховання жертв війни та політичних репресій”<sup>702</sup>, в якій сторони серед іншого зобов’язалися сприяти “влаштуванню місць пам’яті і поховання” та вільному доступу до них, пришвидшила переговорний процес.

**Міждержавні переговори.** У грудні 1994 року підписано розуміння між РОПБіМ і львівською владою щодо реконструкції цвинтаря. Згідно з документом, польська сторона мала розпочати її навесні 1995 року, а за основу відбудови взяти вигляд некрополя від 1939 року. Водночас у Перемишлі розгорівся скандал

<sup>698</sup> Jędraszczyk K. Cmentarz czy Panteon? – S. 20.

<sup>699</sup> Ibidem. – S. 21.

<sup>700</sup> Brykowski R. Odbudowa cmentarza Obrońców Lwowa 1918–1920 / R. Brykowski // Rzeczpospolita. – 1992. – № 63. – 14–15 marca.

<sup>701</sup> Stańczyk T. Cmentarz tak, panteon nie / T. Stańczyk // Rzeczpospolita. – 1993. – № 200. – 27 sierpnia.

<sup>702</sup> Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць пам’яті і поховання жертв війни та політичних репресій від 21 березня 1994 р. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616\\_014](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_014) [дата звернення 14.02.2013].

навколо пам'ятника УПА в селі Грушовичі та могил українських повстанців у селі Бірча. Польські журналісти припускали, що ставлення місцевої влади Перемишля до українських могил певною мірою зрівнювало ставлення львівської влади до цвинтаря Орлят<sup>703</sup>. У грудні 1995 року Львівська міська рада заборонила проводити будь-які роботи на території некрополя. У листопаді 1996 року українська сторона не прийняла пропонування поляками план 1-го етапу реконструкції<sup>704</sup>. До Варшави помилково надіслали екземпляр плану, на полях якого було написано: “Ніколи! Виключено!”<sup>705</sup>. На початку червня 1997 року Комісія військових поховань міської ради Львова прийняла рішення демонтувати плити з антиукраїнськими написами<sup>706</sup>. Покликаючись на це рішення, директор Личаківського цвинтаря Ігор Гавришкевич в листі до голови польського Товариства опіки над військовими гробами Євгеніуша Цидзика вимагав впродовж двох місяців забрати з цвинтаря усі надмогильні плити з написами “Оборонець Львова” й “Оборонець східних кресів”<sup>707</sup>.

Після консультацій та дискусій представників влади, політиків і вчених, тиску найвищих осіб Польщі й України 25 червня 1997 року у Львові підписано протокол намірів обох сторін. У серпні цього ж року Польща представила цілісний план реставрації кладовища, на його території розпочалися ексгумаційні роботи<sup>708</sup>.

Відсутність швидкого поступу у відбудові меморіалу позначилася на ставленні поляків до українців. У 1998 році значно зменшилася, порівняно з попереднім роком, кількість поляків, які вважали польсько-українське порозуміння можливим (з 58% до

<sup>703</sup> Jędraszczyk K. Cmentarz czy Panteon? – S. 26.

<sup>704</sup> Wilczak J. Sława i niezgoda / J. Wilczak // Polityka. – 1997. – № 26. – 28 czerwca.

<sup>705</sup> Daniec M. Orleń na zgodę / M. Daniec // Polityka. – 1999. – № 20. – 15 maja.

<sup>706</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 514. – Ministerstwo spraw zagranicznych RP. Departament Europy Wschodniej. Informacja na temat spornych zagadnień w stosunkach polsko-ukraińskich. Warszawa, 26.06.2000 r.

<sup>707</sup> Zdjąć napisy // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 136. – 13 czerwca.

<sup>708</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 514. – Ministerstwo spraw zagranicznych RP. Departament Europy Wschodniej. Informacja na temat spornych zagadnień w stosunkach polsko-ukraińskich. Warszawa, 26.06.2000 r.

48%)<sup>709</sup>. Однак оптимізм змінювався не песимізмом, а лише непевністю: відносна кількість респондентів, які поставили позначку у графі “важко відповісти”, збільшилася на 12%.

25 липня 1998 року у Львові українська і польська делегації підписали протокол щодо впорядкування меморіалу Орлят<sup>710</sup>. У вересні–жовтні 1998 року переговорний процес ускладнили дії членів праворадикальної організації УНА–УНСО, які облили фарбою та пошкодили центральну плиту могили Невідомого солдата. На ній з’явилися грубі написи “Лайно” і “NO PL”<sup>711</sup>. Такий вчинок осудили у столиці, а місцеві представники влади запевнили, що реконструкція цвинтаря відбуватиметься без перешкод. “Gazeta Wyborcza” написала, що українські націоналісти не визнавали колишньої належності Львова до Польщі, а польських солдатів, які воювали за Львів у 1918 році, називали окупантами<sup>712</sup>. Вказані події збіглися в часі з приїздом до Львова відомого американського політолога Збігнева Бжезінського і наданням йому звання почесного громадянина міста. У промові Збігнев Бжезінський не оминув увагою проблеми польсько-української боротьби за Львів у 1918 році, сказавши: “Мій батько походив із Галичини. У 1918-му він воював за це місто, котре називав Львовом. Але коли я був хлопцем, то він мені говорив, що це була братовбивча війна і з неї скористали інші”<sup>713</sup>. На конференції про роль України і Польщі у процесі європейської інтеграції, яка відбулася одразу після присвоєння Збігневу Бжезінському звання, тема збезчещення польських могил теж звучала. Більшість учасників з обох країн говорила, що такі дії – це провокація третьої держави. На запитання журналістів, про яку державу йдеться,

---

<sup>709</sup> Polacy o możliwości pojednania z Niemcami i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 100/99) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 1999. – 7 s.

<sup>710</sup> Chodkiewicz A. Traktat polsko-ukraiński a położenie mniejszości polskiej na Ukrainie. Aneks 1 / A. Chodkiewicz // Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze. – 1998. – № 4. – S. 60–61.

<sup>711</sup> Jędraszczyk K. Cmentarz czy Panteon? – S. 32.

<sup>712</sup> Zbeszczeszczony pomnik Orłąt // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 224. – 24 września.

<sup>713</sup> Цит. за: Bosacki M. Zgrzyty i plamy / M. Bosacki // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 225. – 25 września.

Збігнев Бжезінський дотепно відповів, що це точно не Аргентина<sup>714</sup>. Вважалося, що за суперечками стоїть російська розвідка. Водночас профанацію польських могил засудило Об'єднання українців у Польщі.

Для польської сторони угода від 25 липня 1998 року стала вихідним пунктом для реалізації плану реконструкції цвинтаря Орлят. В інформативних зведеннях Департаменту Східної Європи Міністерства закордонних справ Республіки Польща йшлося про необхідність відстоювати засади цього порозуміння<sup>715</sup>. Виконуючи рішення липневої угоди, голова РОПБіМ Анджей Пшевозник (Andrzej Przewoźnik) наказав зняти напис на головній плиті меморіалу (“Невідомим героям, полеглим під час оборони Львова і південно-східних кресів”), а також таблички на індивідуальних могилах із написами “Невідомим оборонцям Львова”<sup>716</sup>. Голос у цій справі взяли і польські комбатанти. Зокрема, громадська структура “Порозуміння комбатантських і незалежницьких організацій” висловила спротив “систематичному порушенню українською стороною постанов липневої умови”, яке мало на меті “позбавити цей некрополь елементів польськості”<sup>717</sup>.

Львівська влада змінила текст напису на плиті, зробивши граматичну помилку (“Nieznany polskim wojacom poległym w wojnie polsko-ukraińskiej”<sup>718</sup>). Коли у травні 1999 року президенти Леонід Кучма й Александер Квасневський покладали квіти до

<sup>714</sup> Bosacki M. Po co pytacie o Orlęta? / M. Bosacki // Gazeta Wyborcza. – 1998. – № 227. – 28 września.

<sup>715</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 439. – Najważniejsze kontakty ze Wschodem – Rosja – Ministerstwo spraw zagranicznych RP. Departament Europy Wschodniej. Materiał informacyjny dotyczący Ukrainy. Warszawa, 29.11.1998 r.; Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 514. – Ministerstwo spraw zagranicznych RP.

<sup>716</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 772. – Dziennik internetowy PAP – Świat, Warszawa, 25–11–1998. – Przewoźnik: na Cmentarzu Orląt zdjęto kontrowersyjne tablice.

<sup>717</sup> Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 772. – Dziennik internetowy PAP – Kraj, Warszawa, 27–11–1998. – Polscy kombatanzi w sprawie Cmentarza Orląt we Lwowie.

<sup>718</sup> Jeromin A. Pokój lwowski / A. Jeromin, W. Radziwinowicz // Gazeta Wyborcza. – 2005. – № 136. – 14 czerwca.



меморіалу, польські журналісти звернули на це увагу Президентів Польщі, який висловив сподівання, що до наступного дня цю помилку виправлять. Наступного ранку дирекція Личаківського цвинтаря це зробила<sup>719</sup>. Роботи тут були припинені до підписання нової угоди.

Влітку 2000 року Леонід Кучма дав вказівку Кабінету Міністрів України остаточно вирішити проблему польського цвинтаря. 3 серпня 2000 року генеральний секретар РОПБіМ Анджей Пшевознік і заступник міністра закордонних справ України Петро Сардачук підписали у Варшаві протокол, який регулював остаточний варіант реконструкції цвинтаря Орлят та оформлення могил перепохованих останків із Бірчі й Лішні на Пікулицькому цвинтарі в Польщі<sup>720</sup>. Після тривалої дискусії українська сторона погодилася на польські пропозиції: таблицю на могилі Невідомого солдата з написом “Невідомим польським воїнам, полеглим за незалежність Республіки Польща 1918–1920 роках” і пам’ятники французьким піхотинцям та американським пілотам з історичними написами польською мовою<sup>721</sup>. Питання встановлення фігур левів перед тріумфальною аркою та брами в західній частині цвинтаря залишилося предметом подальших переговорів. На початку вересня Львівська міська рада, очолювана Василем Куйбідою, ухвалила цей протокол (ухвала № 770 від 4 вересня 2000 року), проте із певними змінами. Депутати не погодилися на слово “незалежність”, ані на пам’ятні знаки американцям і французам. Окрім того, висунули ультиматум: якщо до 1 жовтня польська фірма “Енергополь” не закінчить робіт і не відбудеться відкриття меморіалу, то її замінять українські компанії. Польська сторона, висловивши протест, наполягала

<sup>719</sup> Стецюк В. Зустріч Президентів країн Центральної Європи у Львові / В. Стецюк. – Режим доступу: <http://www.brama.com/news/press/990517lvu.html> [дата звернення 24.03.2015].

<sup>720</sup> Протокол українсько-польських переговорів щодо завершення впорядкування польських військових поховань 1918–1919 років на Личаківському цвинтарі у м. Львові та впорядкування нових могил на українському військовому цвинтарі у Пікуличах // Карванська-Байляк А. Україно, визнай / А. Карванська-Байляк. – Варшава, 2002. – С. 228–229.

<sup>721</sup> Там само. – С. 228.

на тому, щоби вилучити цвинтар з-під юрисдикції міської ради Львова<sup>722</sup>.

За тиждень після ухвали Львівської міської ради голова РОП-БіМ Анджей Пшевознік публічно заявив, що нелегально встановлені пам'ятники на місцях поховань воїнів УПА в Польщі мусять бути ліквідовані<sup>723</sup>. Він запевняв, що це не відповідь українській стороні, а буква закону. Секретар ОУП Петро Тима натомість вказував, що “ще в 1997 році комісія Сейму, яка займалася питаннями національних меншин, отримала повний перелік місць української цивільної і військової пам'яті. І лише в 2000-му цю справу витягли, щоби вказати українцям на їхнє місце”<sup>724</sup>.

Після ухвали міської ради Львова журналісти польського тижневика “Wprost” підсумували ситуацію навколо військових поховань: “Сьогодні існує кілька позицій у конфлікті за цвинтар Орлят: польського уряду, який хоче відбудувати некрополь у формі, наближеній до вигляду перед 1939 роком; українського уряду, який погоджується з польськими постулатами і хоче схилити до них Львів; третю позицію займає міська рада Львова, яка підпорядковується крайній правіці. Остання заспокоїться лише тоді, коли на цвинтарі залишаться самі лише могили”<sup>725</sup>.

Під кінець жовтня 2001 року представники львівської влади почали заявляти про недотримання поляками умов порозуміння. Секретар міської ради Василь Білоус зазначав, що на могилі Невідомого солдата встановлено “меч-щербець”, який в українців асоціюється із захопленням Києва Болеславом Хоробрим. Анджей Пшевознік відповідав, що це “хрест, стилізований під меч”<sup>726</sup>. Заплановане на листопад 2001 року відкриття військового меморіалу не відбулося, бо польська сторона не прийняла українських

<sup>722</sup> *Smoleński P.* Groby, groźby i głupstwa. Rozmowa z sekretarzem Związku Ukraińców w Polsce Piotrem Tymą / *P. Smoleński, P. Tyma* // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 256. – 2 listopada.

<sup>723</sup> *Ibidem*.

<sup>724</sup> *Ibidem*.

<sup>725</sup> *Graczyk M.* Orzeł i tryzub. Czy konflikt w sprawie Cmentarza Orłąt Lwowskich zaważy na stosunkach polsko-ukraińskich? / *M. Graczyk, W. Romanowski* // *Wprost*. – 2000. – № 40. – 1 października.

<sup>726</sup> *Ibidem*.

пропозицій (запропоновано напис “полеглим во славу Польщі”<sup>727</sup>) і наполягала на формулюванні “за незалежність Польщі”. 13 грудня 2001 року, під час засідання Консультаційного комітету Президентів України та Польщі в Києві, секретар РОПБіМ Анджей Пшевознік та голова Державної міжвідомчої комісії з питань вшанування жертв війни і політичних репресій Валерій Череп підписали протокол порозуміння щодо меморіалу. Він передбачав повернення на кладовище пам’ятників піхотинцям і пілотам із написами: “Французам, полеглим у боротьбі за Польщу в 1919–1920 роках” й “Американцям, полеглим у боротьбі за Польщу в 1919–1920 роках”. Польська сторона запропонувала таку версію напису на центральній плиті: “Невідомим солдатам, героїчно полеглим у боротьбі за Польщу”<sup>728</sup>. Після переговорів спільна польсько-українська комісія узгодила дату офіційного відкриття цвинтаря – 20 лютого 2002 року. Польська громадськість готувалася до відкриття. Президент Александер Квасневський висловлював сподівання, що меморіал відкриють у перші тижні 2002 року<sup>729</sup>. Це рішення мала схвалити ще Львівська міська рада. Навесні 2002 року українська влада перенесла відкриття на травень. Міністр закордонних справ України Анатолій Зленко пояснював таке зволікання парламентськими виборами в Україні. Коментуючи його заяву, Президент Польщі говорив, що особисто для нього принизливо вкотре говорити про “ймовірну, а не остаточну дату відкриття цвинтаря Орлят”<sup>730</sup>.

У травні 2002 року під керівництвом новообраного мера Любомира Буняка в міській раді Львова знову відновилися дебати. Напередодні рада отримала листа від ОУП із проханням “виявити зваженість у прийнятті рішення про відкриття Польського військового цвинтаря, пам’ятаючи, що від цього залежатиме збереження позитивного образу України й доля українських

<sup>727</sup> Стеців Г. Дебати довкола питання про відкриття військового польського цвинтаря у Львові / Г. Стеців. – Режим доступу: <http://www.ukraine-poland.com/u/publicystyka/publicystyka.php?id=&dzial=polityka> [дата звернення 18.05.2011].

<sup>728</sup> Jędraszczyk K. Cmentarz czy Panteon? – S. 58.

<sup>729</sup> Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. 2001 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2002. – S. 525.

<sup>730</sup> Артушевська Т. Монументальний візит Анатолія Зленка / Т. Артушевська // Поступ. – 2002. – № 38. – 19–20 березня.

євроінтеграційних устремлінь”<sup>731</sup>. Голова ОУП Мирон Кертичак наводив приклади принципової позиції польських офіційних осіб під час вшанування місць пам’яті “борців за волю України періоду 1918–1920 років та національно-визвольних змагань у 40-х роках”, які, “незважаючи на протести окремих радикальних середовищ, уміють виконувати взяті на себе зобов’язання”.

Під час сесії мер Любомир Буняк переконував депутатів прийняти компромісне рішення, раніше узгоджене між Києвом і Варшавою. Він зачитав список українських військових поховань у Польщі, що їх дозволила впорядкувати польська влада. На цих меморіалах були написи: “Полеглим за волю України”, “Слава героям”<sup>732</sup>. Під час дебатів міську раду пікетували радикальні організації і виголошували на телекамери гасла про те, що відкриття меморіалу – це зрада, ганьба, ляпас українцям<sup>733</sup>. Депутати також протестували зі словами: “Полеглі за Польщу у Львові – це зрада!”, “Скільки разів будемо згинати шию, бо так захотілося полякам?”<sup>734</sup>. Найбільша дискусія точилася довкола слова “героїчно” в написі “Невідомим воїнам, героїчно полеглим у боротьбі за Польщу в 1918–1919 роках” (“Nieznany żołnierzom bohatersko poległym za Polskę w latach 1919–1920”) <sup>735</sup>. На думку депутатів, цей напис разом із довоєнними фігурами левів та пам’ятниками американським пілотам і французьким піхотинцям перетворить меморіал на “Пантеон польської зброї”: “Напис, пропонування поляками, заторкує наші почуття. Польща пропонує нам конфронтацію, а не компроміс. Що ми скажемо своїм дітям, які придуть на цвинтар і запитують: із ким так героїчно воювали поляки? Чи маємо їм казати, що поляки героїчно вбивали ваших

<sup>731</sup> Звернення Об’єднання українців у Польщі до депутатів Львівської міської ради 14. 05. 2002 р. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/zuwp1405.htm> [дата звернення 18.05.2011].

<sup>732</sup> Харченко О. ...А Любомир Буняк відмовчується / О. Харченко // Високий замок. – 2002. – № 112. – 21 травня.

<sup>733</sup> Wojciechowski M. Agitacja przetrępcza / M. Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 194. – 21 sierpnia.

<sup>734</sup> Konflikt o Cmentarz Orłąt // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 119. – 23 maja.

<sup>735</sup> Wojciechowski M. Lwów: nie tak / M. Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 114. – 17 maja.

прадідів, і тому ми ставимо їм пам’ятники?”<sup>736</sup>. Отже, депутати не підтримали київського порозуміння, але запевнили, що протест проти окремих деталей меморіалу не означав, що міська рада цілком заперечує відкриття кладовища<sup>737</sup>. Міський голова, як і депутати, хотів, щоб урочисте відкриття відбулося 21 травня. Остаточне рішення в цій справі мав прийняти Президент Польщі.

Чергове рішення Львівської міської ради розчарувало Александра Квасневського, який заявив, що воно “ґрунтується на фальшивих упередженнях, бо польська влада ніколи не мала намірів відтворювати історичні поділи і посягати на гідність українського народу”<sup>738</sup>. Така ухвала була незрозумілою йому з огляду на зусилля, яких він особисто докладав до польсько-українського примирення і налагодження стратегічного партнерства з Україною. Щобільше, це рішення обурило польського президента, тому він ствердив, що “немає умов, аби гідно, спокійно і зосереджено відкрити 21 травня цвинтар львівських Орлят”.

На повідомлення зі Львова відреагувала й київська влада. Міністерство закордонних справ заявило, що вся вина за зрив урочистої церемонії відкриття Цвинтаря лежить на львівських депутатах: “Певні сили в міській раді і окремі громадські діячі зайняли позицію, котра не бере до уваги українських державних інтересів”<sup>739</sup>. Президент України Леонід Кучма вибачився за цей прикрий інцидент, а голова Львівської облдержадміністрації МIRON Янків різко засудив дії Львівської міськради, яка фактично зірвала візит польського та українського президентів до Львова<sup>740</sup>.

У коментарях виданню “Gazeta Wyborcza” українські письменники Юрій Андрухович і Тарас Прохасько негативно сприйняли

---

<sup>736</sup> *Wojciechowski M.* Lwów: nie tak.

<sup>737</sup> *Biłous W.* Bez symboli militaryzmu / W. Biłous // *Rzeczpospolita*. – 2002. – № 114. – 17 maja.

<sup>738</sup> *Kwaśniewski A.* Oświadczenie Prezydenta RP w sprawie Cmentarza Orłąt lwowskich. Warszawa, 17 maja 2002 roku / A. Kwaśniewski // *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady.* Styczeń – czerwiec 2002 r. Wybór. – Warszawa, 2002. – S. 349.

<sup>739</sup> *Konflikt o Cmentarz Orłąt // Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 119. – 23 maja.

<sup>740</sup> *Харченко О.* ...А Любомир Буняк відмовчується / О. Харченко // *Високий замок*. – 2002. – № 112. – 21 травня.

позицію львівських депутатів, вважаючи, що “на цвинтарі Орлят лежать польські герої”, котрі свого часу воювали проти українських патріотів і героїв” (Тарас Прохасько), та “не варто український патріотизм підкріпляти образом ворога, на додаток історичного, котрий сьогодні – бо так склалася доля – належить до справжніх і не чисельних союзників України” (Юрій Андрухович)<sup>741</sup>. Крім того, поет Андрухович назвав це рішення “нетолерантним, дрібничковим і провінційним, яке, можливо, спровокувала третя сила, бо ж українсько-польський конфлікт у справі символіки нікому не потрібний, а найменше Україні”<sup>742</sup>. Схожу позицію зайняв львівський історик Ярослав Грицак: “Для мене рішення депутатів міськради – більше, ніж злочин. Це просто глупота. Думаю Львів ще раз показав свою провінційність. Виявилось що львівські депутати та інтелектуали не вміють мислити ширше, вони не мудрі і короткозорі. Міські політики не цінують приятелів, а їх рішення – це зрада дружби. Президент Квасневський та Польща, це останні справжні друзі, які підтримують наші прозахідні змагання. Лише безвідповідальні люди так випробовують терпеливість друзів”<sup>743</sup>. У цьому ж дусі оцінив ситуацію народний депутат України Тарас Чорновіл: “Мені стало сумно з приводу постанови депутатів Львова. Польсько-українська війна вже давно закінчилась, і ми не можемо її вести через померлих. На головній плиті цвинтаря повинен обов’язково бути вислів про героїство, який так не подобається депутатам. Поменшуючи героїство наших колишніх ворогів, понижуємо також збройний чин українців”<sup>744</sup>.

Наступна сесія Львівської міської ради, 30 травня 2002 року також супроводжувалася пікетами радикалів, які тримали транспаранти із гаслами: “Полеглим потрібна молитва, а не меч на могилі”, “Військовим похованням – так, польському пантеону – ні!”<sup>745</sup> та ін. Звинувачували також начальника відділу зовнішніх зв’язків міської

<sup>741</sup> Nie jedziemy do Lwowa // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 115. – 18–19 maja.

<sup>742</sup> Осадчук Б. Компетентна відповідь на некомпетентну рецензію // Політика і культура. – 2002. – № 33. – 17–23 вересня.

<sup>743</sup> Там само.

<sup>744</sup> Там само.

<sup>745</sup> Федів Л. Бійців польської і галицької армій вшановуватимуть разом / Л. Федів // Високий замок. – 2002. – № 122. – 1 червня.

ради Тараса Возняка у “підспівуванні панові Пшевозняку”<sup>746</sup>. Після дискусій Львівська міська рада прийняла ще одну ухвалу “Про відкриття меморіалу воїнам УГА, полеглим в обороні Львова у 1918–1919 роках, та Польських військових поховань 1918–1919 років на території музею «Личаківський цвинтар»”. Згідно з документом, дата спільного відкриття обох меморіалів за участю президентів України та Польщі мала бути встановлена на підставі розширених консультацій з обов’язковою присутністю уповноважених представників Львівської міської ради, Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам’яті жертв війни та політичних репресій і Ради охорони пам’яті боїв та мучеництва РП. Вони повинні були закінчитися не пізніше 31 липня 2002 року, після цього виконавчий комітет Львівської міської ради мав призначити дату відкриття цвинтаря. “Розширені консультації” між представниками Львова, Києва та Варшави полягали в тому, щоб пояснити зацікавленим сторонам попереднє рішення міської ради, за яким депутати не погодилися на зміни в написах на могилах<sup>747</sup>.

Два наступні роки не принесли поступу в питанні відкриття меморіалу. Польська сторона, погодившись піти на певні поступки (забрати слово “героїчно” з напису на центральній плиті), вимагала: або відкриття повністю відреставрованого цвинтаря, або ніякого.

**Реакція польської громадської думки.** Личаківський військовий некрополь завжди формував у польському суспільстві сильні “патріотичні емоції”<sup>748</sup>. У посткомуністичній Польщі вийшло багато публікацій, присвячених “кресам”; свобода призвела до появи листів і досліджень, які “відробляли” заборонену довгий час “глюорифікацію польського чину”<sup>749</sup> на Сході. У публіцистиці постійно з’являлися полоноцентричні мотиви про вільнюські чи львівські кладовища, польське мистецтво, переслідування,

<sup>746</sup> Федів Л. Бійців польської і галицької армій вшановуватимуть разом / Л. Федів // Високий замок. – 2002. – № 122. – 1 червня; Харченко О. ...А Любомир Буняк відмовчується / О. Харченко // Високий замок. – 2002. – № 112. – 21 травня.

<sup>747</sup> Там само.

<sup>748</sup> Nicieja S. Wielkim ludziom wdzięczna Ojczyzna / S. Nicieja // Rzeczpospolita. – 1993. – № 255. – 30 października – 1 listopada.

<sup>749</sup> Beauvois D. Mit “Kresów Wschodnich”, czyli jak mu położyć kres. – S. 94.



заслання, католицьку віру тощо<sup>750</sup>. Львівський цвинтар належав до найважливіших символів Другої Речі Посполитої, оскільки однією з національних легенд міжвоєнного часу був образ “дітей з карабінами в руках та оборони кресової столиці”<sup>751</sup>. Згадуваний вже Ришард Бриковський зазначав: “Не знаходимо місця, щоби описати враження тих поляків, які приїжджають до Львова з усіх куточків світу; не знаходимо місця для опису їх сліз, сліз болю, але й радості, не знаходимо місця для опису наших глибоких роздумів”<sup>752</sup>. Після демократичних змін у суспільстві питання реконструкції і нового відкриття меморіалу стало справою честі всього суспільства й усіх польських урядів<sup>753</sup>. У перших теле-, радіо- та газетних репортажах з меморіалу лунали голосні фрази на кшталт: “На наших могилах влаштовано завод (цех з виготовлення пам’ятників – Л. Х.) їхніх могил”, а також заклики відбудувати цвинтар “в його первинній індрухівській (від прізвища автора меморіалу архітектора Рудольфа Індруха – Л. Х.) формі”<sup>754</sup>.

Іншим результатом такої ностальгії були побоювання, насамперед серед старших українців, з приводу мрії поляків повернути Львів Польщі. Польський дослідник Станіслав Ніцея вважав, що такі надії в поляків, якщо ще жили, то лише в дуже вузькому колі осіб найстаршого покоління, які не змирилися з вигнанням. Натомість для наступних поколінь це вже не було настільки актуальним<sup>755</sup>. А якщо польські земляцтва і плекали якісь мрії про Львів, то передусім про місто на зразок Страсбурга, де між собою примірилися німці та французи. Щодо відбудови цвинтаря Орлят, то історик розумів, що частина українців могла мати певні

<sup>750</sup> Beauvois D. Mit “Kresów Wschodnich”, czyli jak mu położyć kres. – S. 94.

<sup>751</sup> Bruski J. J. Orleń dla orłów / J. J. Bruski // Wprost. – 2002. – № 1007. – 17 marca.

<sup>752</sup> Brykowski R. Odbudowa cmentarza Obrońców Lwowa 1918–1920 / R. Brykowski // Rzeczpospolita. – 1992. – № 63. – 14–15 marca.

<sup>753</sup> Czech M. Wstęp / M. Czech // Wiele twarzy Ukrainy. Rozmawiali i przypisami opatrzyli Iza Chruslińska i Piotr Tyma. – Lublin, 2005. – S. 8.

<sup>754</sup> Masior J. Pamiętanie, ale jakie / J. Masior // Semper Fidelis. – 1993. – № 3 (16). – S. 1.

<sup>755</sup> Urbanek M. Mit Lwowa. Rozmowa z prof. Stanisławem Nicieją, autorem książki “Łyczaków. Dzielnica za Styksem” / M. Urbanek, S. Nicieja // Polityka. – 1999. – № 22. – 29 maja.

побоювання. Проте, “коли в майбутньому поряд із польським меморіалом з’являться могили Січових стрільців, коли польські підручники і книги почнуть інформувати про смерть живих людей і з українського боку, тоді все почне змінюватися”<sup>756</sup>.

У дискусії навколо меморіалу Орлят брало участь багато польських громадських діячів і політиків. У червні 1997 року в “*Gazecie Wyborczej*” вийшла стаття Яцека Куроня, присвячена історичним польсько-українським суперечкам, зокрема і щодо реконструкції меморіалу. Автор вважав, що справжня трагедія польсько-українських відносин полягала в поширенні взаємних упереджень найбільше через міжпоколіннєвий переказ: кожне вносило свій вклад, розвивало та видозмінювало його<sup>757</sup>. Проте Яцек Куронь переконував, що, незважаючи на відмінності в поглядах, людям має бути надане право “доглядати за гробами своїх загиблих та убитих. Ця правда є і залишиться суб’єктивною, але мусимо пильнувати, щоб епітафії шанували пам’ять померлих, а не заторкували почуття живих”<sup>758</sup>.

Як повідомляла польська преса, найбільше дивували поляків настанови українських владних еліт. В інтерв’ю “*Gazecie Wyborczej*” Ярослав Грицак пояснив, що у Львові еліти значно відрізнялися своїми поглядами. Одна частина, яка перебувала при владі – це колишні партійні діячі, директори колгоспів, – з ними взагалі не можна було говорити на тему цвинтаря Орлят<sup>759</sup>. Вони пам’ятали довоєнну Польщу, польсько-українські конфлікти й були переконані, що поляк ніколи не буде добрим. А якщо навіть і буде, то обов’язково матиме з цього якусь вигоду. Вони були директорами бібліотек, архівів, керували Львівською областю. Друга група – люди у віці 35–40 років, які досягли певного статусу, але ще не мали влади. Більшість із них гуртувалася навколо

<sup>756</sup> Urbanek M. Mit Lwowa. Rozmowa z prof. Stanisławem Nicieją, autorem książki “Łyczaków. Dzielnica za Styksem”.

<sup>757</sup> Kuroń J. W pułapce historii / J. Kuroń // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 143. – 21–22 czerwca.

<sup>758</sup> Ibidem.

<sup>759</sup> Zrozumcie nas, Ukraińców. Rozmowa Pawła Smoleńskiego i Marcina Wojciechowskiego z Jarosławem Hrycakiem / P. Smoleński, M. Wojciechowski, J. Hrycak // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 242. – 16 października.

львівської молодіжної газети “Поступ”, де публікувалося багато дискусійних статей на тему цвинтаря<sup>760</sup>.

Додамо, що значна частина львівської влади та інтелігенції насторожено сприймала активізацію східної історико-меморіальної політики Польщі. Тому у багатьох питаннях Київ комунікував з Варшавою значно простіше, ніж Львів із Перемишлем. Справу львівського цвинтаря часто витлумачували як відображення польської пасивності щодо поховань вояків УПА (міський голова Львова Василь Куйбіда порівнював проблему реконструкції цвинтаря Орлят із конфліктом довкола пам’ятника воїнам УПА в Грушовичах Перемиського воєводства<sup>761</sup>). Науковці та громадсько-політичні діячі вважали також критичним стан поховань старшин і козаків Армії УНР у Ланцуті, Каліші, Стшалкові та інших містах. Багато українців не могли пробачити полякам поведінки під час передачі перемиського костелу греко-католикам у 1991 році. Натомість мешканці Перемишля, аргументуючи, запитували: а що із цвинтарем Орлят?<sup>762</sup>.

На думку журналістки журналу “Polityka” Малгожати Данец (Małgożata Daniec), початок переговорів щодо відбудови меморіалу збігся з періодом напруги у відносинах між обома народами: “Саме тоді точився відомий спір за костел кармелітів. У Перемиському воєводстві з’явилися нелегальні пам’ятники полеглим членам УПА. У цей час відкривалися римо-католицькі дієцезії в Україні, а на Волині вшановували місця бойового шляху 27-ї дивізії АК. Цвинтар Орлят перетворився на предмет торгу”<sup>763</sup>. Натомість для українців символом польської нетолерантності виявилася справа могил УПА в польському селі Бірча. Ані депутати, ані громадськість не висловили згоди на гідне перепоховання останків бійців УПА, бо “не забули убивств, вчинених цією формацією

<sup>760</sup> Zrozumcie nas, Ukraińców. Rozmowa Pawła Smoleńskiego i Marcina Wojciechowskiego z Jarosławem Hrycakiem.

<sup>761</sup> Wilczak J. Sława i niezgoda / J. Wilczak // Polityka. – 1997. – № 26. – 28 czerwca.

<sup>762</sup> Кресло А. С. Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003). – С. 61; Szwic J. Tablice niezgody / J. Szwic // Życie Podkarpackie. – 2004. – № 5. – 4 lutego.

<sup>763</sup> Daniec M. Orleńta na zgodę/ M. Daniec // Polityka. – 1999. – № 20. – 15 maja.

та боялися повернення легенди УПА”<sup>764</sup>. Тут Польський військовий меморіал став протигаєм бірчанським могилам.

Політолог і публіцист, багатолітній директор польської секції радіо “Вільна Європа” Ян Новак-Єзьоранський (Jan Nowak-Jeziorański) переконував, що Личаківський некрополь треба відновити і впорядкувати, але не в такій формі, в якій він був перед війною, бо це не мав би бути Пантеон слави польської армії. До воєнний напис на цвинтарі для України виглядав абсурдним. Секретар ОУП Петро Тима на це відповів, що слово “незалежність” на надгробній таблиці було історично виправданим, бо в 1918 році поляки у Львові воювали за незалежність, шукали форми власної держави<sup>765</sup>. Публіцист Марцін Войцеховський писав, що в міжвоєнний період “пантеон Орлят збудували як місце слави польської зброї, тому відбудова цвинтаря в попередній формі ображала б національні почуття українців і підривала їх права на Галичину”<sup>766</sup>.

Найбільший сплеск коментарів та публікацій у Польщі відбувся після сесії Львівської міської ради у травні 2002 року. Мера Любомира Буняка трактували як політичну фігуру, що підігрує крайньоправим організаціям<sup>767</sup>. З іншого боку, регіональна газета “Tygodnik Zamojski” писала, що він “самотньо боронив пропозиції польської сторони”<sup>768</sup>. Багаторічний депутат від української меншини в польському Сеймі Мирослав Чех зауважив: “Я обурений рішенням депутатів міськради Львова. Воно неумудре, недобре і зайвий раз хвилює президента Квасневського і поляків. Мені шкода Президента, і я повністю його розумію. Президент Квасневський зробив багато для розвитку польсько-українських

---

<sup>764</sup> *Daniec M.* Orleńta na zgodę.

<sup>765</sup> *Smoleński P.* Groby, groźby i głupstwa. Rozmowa z sekretarzem Związku Ukraińców w Polsce Piotrem Tymą / P. Smoleński, P. Tyma // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 256. – 2 listopada.

<sup>766</sup> *Wojciechowski M.* Kwatery, miecz i mer / M. Wojciechowski // *Gazeta Wyborcza*. – 2001. – № 268. – 16 listopada; *Prawdy niewygodne.* Rozmowa Izy Chruslińskiej i Piotra Tymy z Jackiem Kuroniem // *Rzeczpospolita*. – 2001 – № 122. – 26–27 maja.

<sup>767</sup> *Wojciechowski M.* Agitacja przestępcza / M. Wojciechowski // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 194. – 21 sierpnia.

<sup>768</sup> *Czubara K.* Orleńta kością niezgody / K. Czubara // *Tygodnik Zamojski*. – 2002. – 22 maja.

стосунків і для вступу України в європейські структури, а тепер зовсім не заслужено натрапив на таку протидію”<sup>769</sup>. Представник канцелярії Прем’єра РП Тадеуш Івінський (Tadeusz Iwiński) вважав, що “Президент Квасневський висловлював проукраїнські погляди щодо акції «Вісла», робив це в дусі поєднання між нашими народами. Польща була першою державою, яка визнала незалежність України, виступає за вступ України в НАТО і ЄС – і тому треба замислитися: чому з українського боку ми не одержуємо гідної відповіді?”<sup>770</sup>.

Офіційні “перепалки” позначилися і на міжособистісних контактах. Наприклад, журналісти однієї місцевої газети зіштовхнулися з надзвичайно суворим прикордонним оглядом із боку поляків, коли група медиків не змогла поїхати на симпозиум до Любліна – польська сторона відмовилась їх приймати<sup>771</sup>. Президент Кракова в листі до мера Львова повідомив, що за наявних обставин не зможе прибути на “Дні Кракова у Львові”<sup>772</sup>.

Провину за затягування відкриття цвинтаря польська преса нерідко покладала на лідера України Леоніда Кучму. Натомість Александер Квасневський загалом позитивно оцінював позицію свого українського колеги, проте звертав увагу на загальну ситуацію в Україні: “Там говорять про УПА як про армію, котра воювала за незалежність України. Це залягло в їх свідомості так глибоко, що дискусія з цього питання надзвичайно важка. І це позначається на питанні цвинтаря”<sup>773</sup>. Іншою проблемою, що перешкождала діалогу з Польщею, Александер Квасневський вважав низький

<sup>769</sup> Цит. за: *Осадчук Б.* Компетентна відповідь на некомпетентну рецензію / *Б. Осадчук // Політика і культура* – 2002. – № 33. – 17–23 вересня.

<sup>770</sup> Там само.

<sup>771</sup> *Базюк Т.* Стратегическое партнерство Украины и Польши не прошло испытания “кладбищенским вопросом” / *Т. Базюк // Корреспондент*. – 2002. – №10. – 31 мая.

<sup>772</sup> Лист Голови Ради Міста Кракова Станіслава Гандзліка. Краків, 20 травня 2002 р. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/rezol-krakiv.htm> [дата звернення 26.05.2011].

<sup>773</sup> *Kwaśniewski A.* Wywiad dla “Gazety Wyborczej” (fragmenty). 5 lipca 2003 roku / *A. Kwaśniewski // Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2003 r. Wybór.* – Warszawa, 2004. – S. 20.

рівень історичної свідомості українців. У радянські часи відрив людини від історії був, на думку Президента Польщі, одним з елементів формування свідомості т. зв. “homo sovieticus”. Тому дискусія про поєднання, про відновлення історичної правди мала б розпочатися з історичної освіти: “Це не стосується дітей, а лише політиків. (...) Справа цвинтаря складна навіть для українських демократів. Вони безпорадні, бо їх не розуміє власний електорат. У зв’язку з цим ходять довкола, змінюють позицію, обіцяють – і не виконують обіцянок”<sup>774</sup>. Лідер Польщі завжди публічно заявляв, що полякам потрібно в українських питаннях виявляти велике терпіння, розуміння, а інколи й великодушність.

Дискусії в польській пресі продемонстрували також й існування відмінних думок у різних середовищах. У найскладнішій ситуації, як вважалося, опинилися прихильники польсько-українського порозуміння. У “Gazecie Wyborczej” і “Rzeczpospolitej” публікували статті та коментарі, автори яких намагалися пояснити польській громадськості суспільно-політичну ситуацію в Україні. Члени Польсько-українського форуму Богуміла Бердыховська і Генрик Вуец вважали, що у Львові існували нечисленні середовища, які докладали “усіх зусиль, щоб не допустити закінчення «цвинтарної епопеї». Бо доки триватиме епопея, доти ті середовища зможуть видавати себе за «незламних оборонців національної гордості й інтересів»”<sup>775</sup>. Позитивним моментом подій навколо Личаківського цвинтаря, на думку авторів, була дискусія в українських (особливо львівських) засобах масової інформації на тему меморіалу та польсько-українських відносин: “Львівські ліберальні інтелектуали нарешті звернули увагу на проблеми, яких вони раніше не помічали або не надавали їм серйозного значення”<sup>776</sup>. Таке обговорення мало фундаментальне значення, бо без внутрішньоукраїнської розмови про нещодавнє польсько-українське минуле та майбутні відносини відкриття цвинтаря Орлят в атмосфері взаємоповаги виглядало неможливим.

<sup>774</sup> Kwaśniewski A. Wywiad dla “Gazety Wyborczej” (fragmenty). 5 lipca 2003 roku.

<sup>775</sup> Berdychowska B. Nie opuszczajmy rąk / B. Berdychowska, H. Wujec // Rzeczpospolita. – 2002. – № 156 – 6–7 lipca.

<sup>776</sup> Ibidem.

Відзначимо і самокритичні відгуки, наприклад, співробітника Ягеллонського університету, спеціаліста з польсько-українських відносин 1920-х років Яна Яцека Бруського (Jan Jacek Bruski). На його думку, помилка польської сторони полягала в неналежному проведенні інформаційної кампанії в “підозрілому щодо польських намірів Львові”<sup>777</sup>. Поляки постійно забували: те, що одна сторона вважала “кресовим посланням” (важливим завданням для добра інших), друга – сприймала як “польський імперіалізм”, називаючи польських захисників Східної Галичини “окупантами”, які поховали українські мрії про незалежність. Історик пропонував допомогти фінансово і технічно побудувати Меморіал українським воякам, полеглим у 1918–1919 роках, бо, можливо, “польські й українські ветерани, які гідно спочивають поряд, мають шанс поєднати живих”<sup>778</sup>.

До речі, польський історик Рафал Жебровський (Rafał Żebrowski) спробував окреслити сценарій розвитку подій у випадку перемоги українського війська в листопадових боях 1918 року. Згідно з його трактуванням, не було сумніву, що Західну Україну невдовзі б підкорив Радянський Союз, а це би призвело до переслідування українських місцевих еліт, великого голоду, масових депортацій, іншими словами – знищення<sup>779</sup>. Не маючи наміру заперечувати вчинену українцям кривду в міжвоєнній Польщі, Рафал Жебровський переконував, що саме польське панування на Західній Україні врятувало українське населення та його еліти від значно гіршої долі. І коли настав час відбудовувати незалежну державу, то “власне землі, що належали в 1918–1939 роках до Польщі, стали для України тим, чим для Італії був П’ємонт у XIX столітті”<sup>780</sup>. Визнаючи парадоксом твердження, що польські оборонці Львова добре послужили незалежній Україні, автор вважав, що українці повинні принаймні їх поважати.

З іншого боку, звучали фрази про марність зусиль влади в налагодженні відносин з Україною і у спробах наблизити її до Європи.

<sup>777</sup> Bruski J. J. Orłęta dla orłów / J. J. Bruski // Wprost. – 2002. – № 1007. – 17 marca.

<sup>778</sup> Ibidem.

<sup>779</sup> Żebrowski R. Orłęta dla Ukrainy / R. Żebrowski // Rzeczpospolita. – 2002 – № 121. – 25–26 maja.

<sup>780</sup> Ibidem.



Для частини противників примирення рішення Львівської міської ради стало справжнім подарунком долі. Деякі організації та групи змогли “раціоналізувати свої антиукраїнські фобії і заклики дати собі спокій з Україною і українцями, бо насправді відомо, чого від них можна сподіватися”<sup>781</sup>. Під час дискусій у пресі та Інтернеті з’являлися заклики до зміни польської східної політики загалом. Згідно з ними, Польща протягом останньої декади даремно поглиблювала співпрацю з Україною, занедбуючи при цьому відносини з Росією. Тому вона втратила шанси, які ці відносини несли. Найвиразнішим речником такого погляду стала ліва (narodowo-lewicowa) газета “Trybuna”. Заступник головного редактора видання Марек Баранський (Marek Barański) переконував, що не Україна, а Росія робила Польщі жести до примирення, надавала докази власного прагнення до поєднання. Тим часом Україна, “без сумніву, урочисто приймала польського президента на кордонах областей, (...) але більше нічого не робила”<sup>782</sup>.

Проукраїнську позицію в цих дискусіях зайняв уродженець Львова Яцек Куронь. На його думку, Україна ніколи не позбавляла Польщі незалежності, а Польща Україну, “напевно, двічі, і вдруге це сталося у 1918 році, коли внаслідок війни з Польщею перестала існувати Західно-Українська Народна Республіка”<sup>783</sup>. Яцек Куронь був переконаним, що для більшості львівських депутатів справа полягала не в тому, “що там є невідповідні прикметники про незалежну Польщу чи «героїчно полеглих»”. Справжньою причиною опору Львівської міської ради та частини містян був факт, що поляки примушували українців погодитися, “аби цей пантеон тріумфу польської зброї стояв у місті, яке вони (українці – Л. Х.) вважають серцем України, щоби пригадував їм про поразку 1918 року”<sup>784</sup>. Яцек Куронь звертав увагу на відсутність в Польщі пантеону тріумфу німецької чи російської зброї, бо Польща на таке б не погодилася.

<sup>781</sup> Berdychowska B. Nie opuszczajmy rąk / B. Berdychowska, H. Wujec // Rzeczpospolita. – 2002. – № 156. – 6–7 lipca.

<sup>782</sup> Цит. за: Berdychowska B. Nie opuszczajmy rąk / B. Berdychowska, H. Wujec // Rzeczpospolita. – 2002. – № 156. – 6–7 lipca.

<sup>783</sup> Kuroń J. Rozumiem protest Ukraińców. Notowała Iza Chruślińska / J. Kuroń, I. Chruślińska // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 119. – 23 maja.

<sup>784</sup> Ibidem.

Крім того, українська сторона, на думку політика, почувалася незручно в цій дискусії, бо Польща для України була “великим політичним шансом по дорозі до Європи” й українці маневрували так, щоб якнайменше уразити Польщу та одночасно зберегти власну гідність. Стаття Яцека Куроня спричинила хвилю незадоволень, передусім у середовищі Товариства шанувальників Львова і південно-східних кресів. Відповідь на публікацію авторства Анджея Павловського (Andrzej Pawłowski) з’явилася в часописі краківського відділення Товариства “Cracovia Leopoldis”<sup>785</sup>. Польські дослідники Катажина Єндрачик і Станіслав Ніцея помилково вказують, що стаття-відповідь Яцекові Куроню була опублікована в “Gazecie Wyborczej”<sup>786</sup>. Насправді Анджей Павловський надсилав текст до редакції газети, проте його не прийняли до друку, що зазначено в редакційній примітці часопису “Cracovia Leopoldis”<sup>787</sup>. Анджей Павловський звинуватив Яцека Куроня в тенденційності висвітлення польсько-українських відносин і в тому, що останній вважав Львів українським містом<sup>788</sup>. Саме низкою старих історичних міфів і стереотипів, наприклад, “Львів і Східна Малополя – одвічно польські землі”, “Українські націоналісти – вбивці польських професорів у 1941 році”, автор листа-відповіді намагався довести Яцекові Куроневі слушність польської позиції.

Політичну напругу також збільшували різноманітні оповіді про небезпеку перебування у Львові. Зокрема, представники “громадськості Львова” застерігали молодь Кракова не відвідувати Личаківський цвинтар, “хіба що великими групами, бо в іншому разі ніхто не зможе гарантувати їхньої безпеки”<sup>789</sup>.

**Українські дебати.** Не менш гострою була і внутрішньоукраїнська дискусія щодо Польського військового меморіалу. 17 червня

<sup>785</sup> Pawłowski A. W sprawie Cmentarza Orłąt i nie tylko / A. Pawłowski. – Режим доступу: <http://www.lwow.home.pl/kuron1.html> [дата звернення 09.03.2012].

<sup>786</sup> Jędraszczyk K. Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. – S. 242; Nicieja S. S. Lwowskie Orłęta. – S. 140.

<sup>787</sup> Pawłowski A. W sprawie Cmentarza Orłąt i nie tylko / A. Pawłowski. – Режим доступу: <http://www.lwow.home.pl/kuron1.html> [дата звернення 09.03.2012].

<sup>788</sup> Ibidem.

<sup>789</sup> Цит. за: Berdychowska B. Nie opuszczajmy rąk / B. Berdychowska, H. Wujec // Rzeczpospolita. – 2002. – № 156. – 6–7 lipca.

2002 року група львівської інтелігенції (Антін Борковський, Тарас Возняк, Ярослав Грицак, Мирослав Маринович, Юрко Прохасько, Тарас Чорновіл, Роман Шуст, загалом 31 особа) оприлюднила відкритий лист до президентів України та Польщі, в якому закликало не поспішати з відкриттям меморіалів і дати змогу провести конструктивні переговори, “до яких були б залучені представники уряду України та Польщі, представники органів місцевого самоврядування Львова, фахові експерти – архітектори, мистецтвознавці, історики, представники різних громадських організацій”<sup>790</sup>. Інтелектуали висловили переконання, що “неприязне ставлення частини львів’ян, яке іноді виливається у ксенофобські настрої, аж ніяк не репрезентує переконань більшості львівської громади, зацікавленої у всебічному розширенні контактів із зовнішнім світом, насамперед із Польщею та поляками, утвердженні доброго імені та кращих традицій свого міста, асоціює себе з гуманістичним спадком багатокультурної та віротерпимої Європи, до якої ми завжди належали і будемо належати”<sup>791</sup>. Один із авторів листа, заступник головного редактора Незалежного культурологічного часопису “І” Андрій Павлишин пояснив необхідність його появи тим, що в Україні і Польщі люди більше поінформовані про позицію тієї частини львівської громади, котра не бажає йти на компроміси з польською стороною<sup>792</sup>. Проте, на думку історика, серед громадян середнього віку і молоді такі настрої не домінували. Більшість підписантів звернення до президентів оприлюднили також заяву до львівської громади, в якій закликали до спільного діалогу щодо гідного впорядкування військових поховань на території Львова та України<sup>793</sup>.

---

<sup>790</sup> Звернення львівських інтелектуалів до президентів України та Польщі, 17.06.2002. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-kk.htm> [дата звернення 19.05.2011].

<sup>791</sup> Там само.

<sup>792</sup> Група львовских интеллектуалов просит президентов Украины и Польши не устанавливать новой даты открытия военных мемориалов во Львове. 17 июня 2002. – ИНТЕРФАКС-УКРАИНА. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-kk.htm> [дата звернення 19.05.2011].

<sup>793</sup> Звернення представників інтелектуальних та громадських середовищ Львова до громади міста 12 липня 2002. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-1207.htm> [дата звернення 19.05.2011].

Натомість 19 червня 2002 року почесні громадяни Львова: громадський діяч Юрій Шухевич, науковці Ярослав Дашкевич та Олег Романів, композитор Микола Колесса, художник Володимир Патик, спортивний діяч Карло Мікльош та ін. оприлюднили звернення до президента Леоніда Кучми, в якому закликали “розглядати польські військові поховання часів Польсько-Української війни 1918–1919 років і Пантеон Слави війська Польського на Личаківському цвинтарі у Львові як два окремі, незалежні комплекси, що несуть протилежні ідеологічні та моральні навантаження”<sup>794</sup>. При цьому висловили сподівання, що Леонід Кучма, відкриваючи Польські військові поховання і меморіал УГА, створить сприятливі умови для перенесення в майбутньому Пантеону Слави війська польського до Польщі<sup>795</sup>. На вказану пропозицію скептично відреагував львівський політолог, депутат міськради Анатолій Романюк: “Я категорично не погоджуюся з точкою зору про необхідність віддачі полякам «їхнього». Адже це не лише їхні гробівці, а й наші – львівські. У Львові жили представники різних народів, для яких ця земля була Батьківщиною”<sup>796</sup>. Дещо іншу думку висловив редактор газети “Поступ” Орест Друль, вважаючи, що Львів незаслужено дістав ксенофобську славу: “А тим часом польський Пантеон на Личаківському цвинтарі стоїть...”. На його думку, семантика слова “героїчно” (у польському варіанті “bohatersko”) в обох мовах різна: “Bohatersko” може перекладатися не тільки як “героїчно”, а й як “мужньо”. Натомість в українській мові герой – не тільки сміливець, а й переможець. У цьому сенсі “мужньо” – більш лояльне слово, ніж “героїчно”<sup>797</sup>.

<sup>794</sup> Почесні громадяни Львова запропонували Президенту України створити сприятливі умови для перенесення в майбутньому Пантеону Слави війська Польського у Львові на територію сучасної Польщі. Львів, 19 червня 2002 року, Медіа Простір. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/m-pr1906.htm> [дата звернення 20.05.2011].

<sup>795</sup> Там само.

<sup>796</sup> Харченко О. Виклики для Львова. “Треба зруйнувати “мур” між польськими та українськими могилами” / О. Харченко // Високий замок. – 2002 – № 153. – 10 липня.

<sup>797</sup> Там само.

21 червня 2002 року, покидаючи посаду начальника відділу міжнародних зв'язків Львівської міської ради Тарас Возняк несподівано заявив: “На моє глибоке переконання, ситуація з цвинтарем є не стільки українсько-польським конфліктом, скільки конфліктом внутрішньоукраїнським. В цьому конфлікті я обстоював право громади Львова на те, щоб не бути ізольованою від решти Європи. Я обстоював право і обов'язок львів'ян мати спільну позицію, яка, базуючись на моральних принципах, максимально відповідала би інтересові нашого міста і яка би дозволяла нашому місту на рівних брати участь у політичному житті України, регіону, континенту”<sup>798</sup>. При цьому чиновник та політолог слушно зрозумівав: “Як галичанин, як українець я не можу допустити, щоб у світі остаточно сформувався імідж України, як країни, яка не здатна знайти порозуміння зі своїми сусідами та виконати свої зобов'язання перед партнерами. Я не можу допустити, щоб було зведено нанівець роботу тисяч людей, які формують нову європейську Україну. Україна не має вибору: щоб позбутися нав'язливої опіки «великого брата» ми мусимо розв'язати усі суперечки і збудувати міцні стосунки з нашими західними сусідами”<sup>799</sup>.

На початку листопада 2002 року в Українському католицькому університеті відбулася зустріч польських та українських інтелектуалів (Яцек Куронь, Мирослав Маринович, Богуміла Бердиховська, Ярослав Грицак, Тарас Возняк) і студентів за круглим столом під назвою: “Що робити з історією?”. Схвилювано говорив Яцек Куронь: “Ми майже один народ. То чому ж ми пролили стільки крові? Напевне, між нами є стільки ж близькості, скільки ненависті”<sup>800</sup>. Український дисидент Мирослав Маринович відповів, що на суперечку довкола цвинтаря Орлят сильно вплинула пам'ять про конфлікти 1930–1940-х років: “Люди говорять «Орлята», але думають про УПА й АК, події на Волині,

<sup>798</sup> Заява начальника відділу міжнародних зв'язків Львівської міської ради Тараса Возняка 21 червня 2002 р. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/zayava-vozn.htm> [дата звернення 20.05.2011].

<sup>799</sup> Там само.

<sup>800</sup> *Wojciechowski M.* Tyle bliskości, ile nienawaści / *M. Wojciechowski* // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 256. – 2–3 listopada.

або про те, з чим зіткнулися українці у Львові перед Другою світовою війною”<sup>801</sup>.

**Авторитет духовних лідерів.** У громадсько-політичній дискусії взяли участь духовні лідери римо-католицької та греко-католицької громад – кардинали Мар’ян Яворський та Любомир Гузар. Коментуючи критичний стан справ, Глава УГКЦ назвав спротив Львівської міської ради прикладом українського страху: “З одного боку, є крикливий націоналізм, з іншого – рада не має людей такого формату, щоб місто їх послухало”<sup>802</sup>. Щоби залагодити гострі внутрішньоукраїнські суперечки кардинал оприлюднив 20 червня 2002 року пастирський лист, у якому закликав вірних у щирій християнській молитві “схилити голови над українськими і польськими могилами на Личаківському цвинтарі”<sup>803</sup>. На початку липня 2002 року Любомир Гузар та Мар’ян Яворський підписали відкритий лист із закликом до всіх людей доброї волі допомогти у вирішенні незгоди, звернувши увагу на те, що “кожен, хто проливає кров за свою вітчизну заслуговує на повагу і пам’ять”<sup>804</sup>. Кардинали висловили переконання, що польський меморіал і розташовані поряд могили воїнів УГА “можуть стати символами польсько-українського поєднання”<sup>805</sup>.

1 листопада 2002 року на Личаківському цвинтарі львівські римо- та греко-католики зі своїми духовними лідерами пройшли процесією до обох меморіалів і провели спільні молебні. Разом із львів’янами – громадськими діячами, науковцями, молоддю – молився і Яцек Куронь<sup>806</sup>. Польський журналіст так описав спільний похід: “Ми несли запалені свічки, вінки і квіти. Український хор співав «Господи, помилуй». Українці та поляки спільно поклонилися

<sup>801</sup> *Wojciechowski M.* Tyle bliskości, ile nienawaści.

<sup>802</sup> Nienawiść jak czkawka. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z Kardynałem Liubomyrem Huzarem / P. Smoleński, Kard. L. Huzar // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 41. – 18 lutego.

<sup>803</sup> *Kardynał Liubomyr Huzar.* Mogiły niedoskonałości / Kard. L. Huzar // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 168. – 20–21 lipca.

<sup>804</sup> Apel kardynałów // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 168. – 20–21 lipca.

<sup>805</sup> Ibidem.

<sup>806</sup> *Wojciechowski M.* Tyle bliskości, ile nienawaści / M. Wojciechowski // *Gazeta Wyborcza*. – 2002. – № 256. – 2–3 listopada.

Січовим стрільцям, спільно віддали честь орлятам, спільно задумалися над могилами молодих солдатів обох народів, котрі полягли у братовбивчій боротьбі. Нарешті вдалося розірвати зачароване коло: з обіймів історії ми втекли в майбутнє”<sup>807</sup>. Ідея спільного вшанування річниці українсько-польських боїв за Львів зародилася в колах львівської інтелігенції “наперекір закомплексованій міській раді і крикливим націоналістичним середовищем”<sup>808</sup>. Ярослав Грицак, один з ініціаторів молебню, признався, що якби не ухвала міської ради Львова, то ідея спільної молитви не виникла б ніколи. На що журналіст “Gazety Wyborczej” зреагував так: “Тому сердечна подяка львівським депутатам за глупоту, націоналістам – за крики, а львів’янам – за серце і розум”<sup>809</sup>. Відтоді спільні молитви на військових меморіалах у Львові стали регулярними, об’єднуючи духовенство, інтелектуалів, урядових представників, пересічних громадян України та Польщі<sup>810</sup>.

**2005 рік: вихід з глухого кута.** Український Майдан та його підтримка польським суспільством схилили представників львівського політикуму до компромісу. 25 січня 2005 року Віктор Ющенко у виступі в Раді Європи щиро подякував полякам за підтримку і запевнив, що сам звернеться до міської ради Львова аби змінити “теперішнє становище”<sup>811</sup>. Тоді польська періодика неодноразово писала про особисту заангажованість новообраного президента у вирішенні спірних історико-меморіальних проблем з поляками. Водночас Віктор Ющенко побицяв полякам в Україні:

<sup>807</sup> Wojciechowski M. Uciekliśmy z objęć Historii / M. Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 2002 r. – № 262. – 9–10 listopada.

<sup>808</sup> Ibidem.

<sup>809</sup> Ibidem.

<sup>810</sup> Терещук Г. Українсько-польське примирення на Личаківському цвинтарі у Львові / Г. Терещук. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24758140.html> [дата звернення 02.11.2012]; Терещук Г. Сучасні українці і поляки не винні за минуле. – Анджей Кунерт / Г. Терещук. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/25155451.html> [дата звернення 03.11.2013]; Возняк Т. Запрошуємо на українсько-польську молитву примирення / Т. Возняк. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/voznjak/5453606cd4206/> [дата звернення 02.11.2014].

<sup>811</sup> Sołtyk R. Juszczenko: koniec sporu o Cmentarz Orłąt / R. Sołtyk, M. Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 2005. – № 21. – 26 stycznia.



“Ваші діти будуть розмовляти мовою своїх батьків і будуть ходити до польських костелів. Я вам це обіцяю”<sup>812</sup>. Схожі слова український Президент промовив під час візиту до Перемишля в квітні 2005 року<sup>813</sup>.

Оптимізм українського президента поділяли й львівські депутати. Анатолій Романюк вважав, що з ініціативи Віктора Ющенка питання цвинтаря Орлят швидко вирішиться, адже після Помаранчевої революції ставлення українців до поляків значно покращилося, а противники польсько-українського компромісу залишилися безсилими<sup>814</sup>. Вважалося, що виборчі протести настільки “розтопили лід між поляками й українцями, що навіть найзатятішим націоналістам незручно буде виступати проти відкриття цвинтаря”<sup>815</sup>. Крім того, Віктор Ющенко користувався великим авторитетом у Західній Україні, до його думки дослухалися<sup>816</sup>.

Під час чергової зустрічі у травні 2005 року польсько-українська комісія випрацювала компромісний варіант напису на плиті могили Невідомого солдата: “Тут спочиває польський солдат, який загинув за Батьківщину” (“Tu leży polski żołnierz poległy za Ojczyznę”). На сесії Львівської міської ради 19 травня 2005 року більшість депутатів підтримала порозуміння з урядом Польщі щодо напису. Міська рада також погодилася на відновлення пам’ятників французьким піхотинцям та американським пілотам із написами “Полеглим у боротьбі за Польщу 1919–1920” (“Poległym w walce o Polskę 1919–1920”<sup>817</sup>). Водночас рада прийняла звернення, в якому закликала польську сторону сприяти зведенню пам’ятника українцям села Павлокома, вбитим під час польської відплатної акції 1945 року.

<sup>812</sup> *Sołtyk R.* Juszczenko: koniec sporu o Cmentarz Orłąt.

<sup>813</sup> *Hruńkiw O.* Wiktor Juszczenko w Przemyślu / *O. Hruńkiw* // *Życie Podkarpackie*. – 2005. – № 16. – 20 kwietnia; *Godos M.* Prezydent pielgrzym / *M. Godos* // *Życie Podkarpackie*. – 2005. – № 16. – 20 kwietnia.

<sup>814</sup> *Lwów otworzy Orłętą* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 24. – 29–30 stycznia.

<sup>815</sup> *Adamski Ł.* Lwów kłóci się o Cmentarz Orłąt / *Ł. Adamski* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 133. – 10 czerwca.

<sup>816</sup> *Lwów otworzy Orłętą* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 24. – 29–30 stycznia.

<sup>817</sup> *Jeromin A.* Cmentarz Orłąt wkrótce / *A. Jeromin* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 116. – 20 maja.

На початку червня 2005 року у Варшаві польські та українські урядовці порозумілися в питанні військового меморіалу, зокрема щодо таких пунктів: а) напис на центральній могилі: “Тут спочиває польський солдат, який загинув за Батьківщину”; б) на старі місця повернено пам’ятники американським пілотам і французьким піхотинцям; в) кам’яні фігури левів із щитами не повернено на некрополь<sup>818</sup>. Польсько-українська умова передбачала також, що відкриття цвинтаря відбудеться 24 червня за участю Віктора Ющенка та Александра Квасневського<sup>819</sup>.

Після нетривалих дебатів у Львівській міській раді<sup>820</sup> депутати підтримали варшавські домовленості й проголосували за те, щоб перед входом на цвинтар Орлят та Меморіал воїнів УГА помістити двомовний напис: “Тут спочивають українські та польські воїни, які полягли у війні 1918–1919 років”<sup>821</sup> (“Tu spoczywają ukraińscy i polscy żołnierze polegli w latach 1918–1919”<sup>822</sup>).

Майже п’ятнадцятирічна цвинтарна епопея завершилася 24 червня 2005 року у Львові, коли “в атмосфері радості і щирої симпатії полякам”<sup>823</sup> Президенти Польщі та України урочисто відкрили Польський військовий меморіал та Меморіал воїнів УГА<sup>824</sup>. У промові Віктор Ющенко нагадав, що Польща – друг і стратегічний партнер України: “Варшава послідовно працює для

<sup>818</sup> *Adamski Ł.* Jest zgoda na Orłęta / *Ł. Adamski* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 130. – 7 czerwca.

<sup>819</sup> *Jest decyzja* // *Życie Podkarpackie*. – 2005. – № 24. – 15 czerwca.

<sup>820</sup> *Jeromin A.* Pokój lwowski / *A. Jeromin, W. Radziwinowicz* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 136. – 14 czerwca; *O Orłętach w poniedziałek* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 134. – 11–12 czerwca.

<sup>821</sup> Ухвала Львівської міської ради № 2553 від 13.06.2005 “Про внесення змін до ухвали міської ради від 04.09.2000 р. № 770 “Про завершення впорядкування польських поховань 1918–1919 рр. на території “Музею Личаківський цвинтар” в м. Львові” з врахуванням Протоколу зустрічі Уповноважених представників Президентів України та Республіки Польща”. – Режим доступу: [http://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/9B68646F33634F72C2257031002EE95D?OpenDocument](http://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/9B68646F33634F72C2257031002EE95D?OpenDocument) [дата звернення 20.06.2013].

<sup>822</sup> *O Orłętach w poniedziałek* // *Gazeta Wyborcza*. – 2005. – № 134. – 11–12 czerwca.

<sup>823</sup> *Wojciechowski M.* Akcja “Wisła” nadal dzieli / *M. Wojciechowski* // *Gazeta Wyborcza*. – 2007. – № 98. – 26 kwietnia.

<sup>824</sup> *Szwic J.* “Tam gdzie lwowskie spią Orłęta” / *J. Szwic* // *Życie Podkarpackie*. – 2005. – № 26. – 29 czerwca.

того, щоби відкрити європейські двері для Києва. В об’єднаній Європі наші народи бачать себе разом”<sup>825</sup>, додавши: “Я не сумніваюся: немає вільної України без вільної Польщі”. Віктор Ющенко згадав папу Івана Павла II, який, “як ніхто інший, розумів трагізм конфлікту між нашими народами і зробив дуже багато для того, щоби цей день настав”<sup>826</sup>. Президент Александер Квасневський відповів: “Поляки й українці, подаємо один одному руки понад історією, подаємо понад могилами. Я переконаний, що в майбутнє ми йдемо разом!”<sup>827</sup>.

Отже, “цвинтарні дискусії” засвідчили, що “немає чогось такого, як польський та український погляд” на міжнаціональні відносини<sup>828</sup>. І в Польщі, і в Україні існували середовища, зацікавлені в розвитку та триванні цього конфлікту, але були й люди, які шукали виходу з ситуації<sup>829</sup>. У результаті перемогли прихильники порозуміння. В українському суспільстві справа Орлят стала “першою серйозною спробою частини громади окреслити власне ставлення до української історії, а не приймати позицію, накинута урядом”<sup>830</sup>.

Незважаючи на інформаційні спалахи наступних років про необхідність демонтажу т. зв. “меча-щербця”<sup>831</sup> чи доцільність/

<sup>825</sup> Juszczenko W. Oczyszcmy pamięć z fałszu / W. Juszczenko // Lwowskie spotkania. – Reprint wydania z 2005 r.

<sup>826</sup> Szwic J. “Tam gdzie lwowskie spią Orłęta” / J. Szwic // Życie Podkarpackie. – 2005. – № 26. – 29 czerwca.

<sup>827</sup> Kwaśniewski A. Wystąpienie podczas uroczystego otwarcia Cmentarza Orłat Lwowskich. Lwow, 24 czerwca 2005 roku / A. Kwaśniewski / Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2005 r. Wybór. – Warszawa, 2005. – S. 485.

<sup>828</sup> Wiele twarzy Ukrainy. Rozmowa z Jarosławem Hrycakiem / J. Hrycak, I. Chruślińska, P. Tyma // Wiele twarzy Ukrainy. Rozmawiali i przypisami opatrzyli Iza Chruślińska i Piotr Tyma. – Lublin, 2005. – S. 39.

<sup>829</sup> Nowakowski J. M. Brama pojednania / J. M. Nowakowski // Wprost. – 2005. – № 26. – 3 lipca.

<sup>830</sup> Ibidem.

<sup>831</sup> Міжнародний скандал: у Львові можуть демонтувати польський меч-щербець. – Режим доступу: [http://zaxid.net/news/showNews.do?mizhnarodniy\\_skandal\\_u\\_lvovi\\_mozhut\\_demontuvati\\_polskiy\\_mechshherbets&objectId=1080487](http://zaxid.net/news/showNews.do?mizhnarodniy_skandal_u_lvovi_mozhut_demontuvati_polskiy_mechshherbets&objectId=1080487) [дата звернення 02.01.2016]; Меч-щербець на Цвинтарі орлят у Львові хочуть замінити хрестом. – Режим доступу: <http://zaxid.net/news/>

абсурдність ідеї повернути кам’яних левів<sup>832</sup>, для львів’ян і гостей міста польський та український військові меморіали на Личаківському цвинтарі поступово перетворюються на стійкий символ міжнаціонального поєднання на історичному ґрунті. І, на відміну від гострих суперечок про Другу світову війну, усе рідше стають предметом політичних спекуляцій з обох боків.

### **Дискусії щодо Волинської трагедії та примирення**

Дражливим епізодом історії ХХ століття залишаються ще не до кінця з’ясовані витоки та уроки українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни. Поляки, намагаючись обійти трагедію нищення православних церков на Холмщині 1938 року, акцентують лише на кульмінації протистояння, що відбулось на Волині в липні 1943 року. Зважаючи на штучне замовчування подій у комуністичній Польщі, сплеск публікацій, присвячених трагедії, наповнив публічний простір уже демократичної держави. Суспільно-політичне обговорення проблеми, здійснюване за посередництва ЗМІ, поряд з академічною дискусією, відкрило перед поляками нові аспекти замовчуваного довгий час питання та зруйнувало (або зміцнило) поширені стереотипи.

Від початку 1990-х років польсько-українське протистояння на Волині та Галичині перебувало поза політичним і медійним дискурсами. У 50-ту річницю кривавих подій польські політичні та інтелектуальні кола не наважувалися однозначно оцінювати ці події, вважаючи що це не на часі. У 1993 році набагато відвертіше говорили про масові депортації українців і поляків. Історик Гжегож Мотика назвав три причини, через які “волинська дискусія” не мала значного розголосу на початку 1990-х років. Перша – це відсутність ґрунтовних наукових досліджень про конфлікт і велика кількість емоційних свідчень учасників та очевидців подій. Друга – домінування тенденції, що спочатку варто говорити про

---

showNews.do?mechshherbets\_na\_tsvintari\_orlyat\_u\_lvovi\_hochut\_zaminiti\_hrestom&objectId=1289704 [дата звернення 02.01.2016].

<sup>832</sup> Іваник М. Повернення левів: довкола цвинтаря Орлят знову суперечки / М. Іваник. – Режим доступу: <http://www.polukr.net/uk/blog/2015/12/cvyntaror-liat/> [дата звернення 02.01.2016].

свої провини перед українцями, очікуючи від останніх відвертої розмови про вбивства поляків. І, нарешті, третя причина – українському суспільству потрібен був час для того, щоб “дорости” до критичного погляду на власну історію<sup>833</sup>. Першим “майданчиком” для зважених міжнародних дискусій на тему Волині стали сторінки найтиражованішого польського видання “Gazeta Wyborcza”.

**“Не дріботіти в ставку з кров’ю”: дискусія в ліберальній пресі.** У 1995 році “Gazeta Wyborcza” опублікувала низку статей польських і українських авторів про Волинську трагедію 1943 року, чим розпочала широку дискусію про роль у ній відділів УПА. Відзначимо, що короткі дописи та розлогі статті істориків, громадських діячів чи звичайних громадян Польщі й України публіковано впродовж 1990-х і 2000-х років. У 2008 році журналіст видання Марцін Войцеховський вибрав, упорядкував та видав окремою книжкою найцікавіші, дискусійні та подекуди неоднозначні публікації<sup>834</sup>. У вступі головний редактор газети Адам Міхнік писав: “Оглядаючись назад, сьогодні потрібно знайти в собі силу для розуміння історичного контексту обох правд. Не для того, щоб узгодити образ минулого, а щоб віднайти якийсь образ, наближений до правди і вільний від стереотипів; образ, котрий враховуватиме різні точки зору”<sup>835</sup>.

Дискусію 1995 року започаткували публікації ветерана 27-ї дивізії піхоти АК Владислава Філяра (Władysław Filar) та молодого волинського історика Константина Сміяна з гучними назвами “Ліквідатори з УПА” та “Шовіністи з АК” відповідно<sup>836</sup>. Владислав

<sup>833</sup> Мотика І. Друга світова війна у польсько-українських історичних дискусіях. – С. 128.

<sup>834</sup> Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – 304 с.

<sup>835</sup> Міхнік А. Історію не можна повернути назад, але можна про неї сказати правду / А. Міхнік // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 17.

<sup>836</sup> Філяр В. Ліквідатори з УПА / В. Філяр / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 162, 14/07/1995 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 76–87; Smijan K. P. Szowiniści z AK / K. P. Smijan // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 162. – 14 lipca.

Філяр розпочав публікацію такими словами: “Спокійно жилося в Іваничах. Ніщо не віщувало трагедії між нами”<sup>837</sup>. Таке твердження апелювало до витвореного протягом попередніх століть стереотипу про спокійну Волинь, місце мирного співжиття багатьох народів, у цьому разі поляків, українців та чехів. І лише вибух Другої світової війни та напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз призвів до жорстокої “спланованої” операції УПА проти польського населення<sup>838</sup>. За Владиславом Філяром, ініціатором “антипольського терору” на Волині був Провід ОУН.

Негативно оцінюючи діяльність ОУН і УПА, Владислав Філяр писав і про те, що багато українців рятували полякам життя, “попереджали про напади, знаходили по лісах криївки, стерегли, переховували у себе, бувало, що й виносили дітей з палаючих будинків. Порятунком поляків тоді на Волині можна порівняти з рятуванням євреїв під час німецької окупації. І тут, і там ціною було життя”<sup>839</sup>.

Натомість Константин Сміян усю вину за волинські події поклав на польський лондонський уряд та збройну підпільну діяльність АК, спрямовану на матеріальний визиск і винищення українського народу. У цій ситуації волинським українцям не залишалося нічого іншого, як “відплатити тим самим. Іншого виходу в них не було. Відповіли вони кров’ю за кров, муками за муки. Насильна колонізація і окатоличення штовхали волиняків до боротьби”<sup>840</sup>. І це, за словами автора, призвело до рішучих виступів українців проти польських “шовіністів”: “Боротьба тривала, аж поки німецькі фашисти і пілсудчики з 27-ї дивізії АК не були вигнані з Волині”<sup>841</sup>.

Обидві статті викликали хвилю дописів до редакції, які значно відрізнялися своїм змістом. В одних відзначено, що

<sup>837</sup> Філяр В. Ліквідатори з УПА / В. Філяр / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 162, 14/07/1995 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 76.

<sup>838</sup> Там само. – С. 80.

<sup>839</sup> Там само. – С. 84–85.

<sup>840</sup> *Smijan K. P. Szowiniści z AK / K. P. Smijan // Gazeta Wyborcza*. – 1995. – № 162. – 14 lipca.

<sup>841</sup> *Ibidem*.

характерною рисою ставлення поляків до українців було “незнання, ігнорування фактів та диктат стереотипів”<sup>842</sup>. В інших – що історичні стереотипи, сформовані творами Сенкевича, поступово перейшли в сучасні, згідно з якими українці – це банди УПА, дивізії “Галичини”, а також помічники німців у придушенні Варшавського повстання<sup>843</sup>. Щоправда, вирізнявся відгук голови історико-меморіального осередку “Карта” Збігнева Глузи (Zbigniew Gluza), де наголошено, що “серед поляків утвердився стереотип українця-злочинця, а тепер зміцнюється стереотип українця тенденційного брехуна”<sup>844</sup>. Ще один дописувач стверджував: “Це не український народ, а жорстокий український націоналізм, народжений в колишній Східній Галичині, вирішив вирізати частину польського населення, решта мала втекти. Метод Чингісхана”<sup>845</sup>.

“Gazeta Wyborcza” публікувала також самокритичні голоси поляків: “Настав час покінчити з міфом, що ми ангели, що наші палі не половинили корінного населення України, що наші шаблі не стинали їхніх голів, що ми християнізували вже християнський народ, що їх не грабували і були милими та солодкими, як мед”<sup>846</sup>.

Трагедію на Волині також прирівнювано до подій в Боснії у 1990-х роках: “Це була польська Боснія з етнічними чистками з обох боків”<sup>847</sup>. Намагаючись встановити причини того, чому українці так себе повели, автор говорив: “Якщо відкинути абсурдне твердження, що українці є жорстокими, дикими створіннями, які за своєю природою прагнуть крові ближнього, мусимо визнати, що це звичайні люди, котрих якась крайність підштовхнула

<sup>842</sup> Roszkowski J. Zmętnienie soczewki / J. Roszkowski // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 171. – 25 lipca.

<sup>843</sup> Ibidem.

<sup>844</sup> Gluza Z. Szukanie czego? / Z. Gluza // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 173. – 27 lipca.

<sup>845</sup> Kubów W. Cierpkie winogrona / W. Kubów // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 196. – 24 sierpnia.

<sup>846</sup> Kopczyński E. Wybielali swoje czyny / E. Kopczyński // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 196. – 24 sierpnia.

<sup>847</sup> Huńka J. Szalony z nienawiści / J. Huńka // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 238. – 12 października.



до такої поведінки”<sup>848</sup>. За словами автора листа, події 1943 року “не можна усправедлилювати, але можна зрозуміти. Вибух 1943 року не взявся з «повітря». Поляки над тим «працювали» від XIV століття. Українці їх сприймали як загарбників, кривавих гнобителів і грабіжників. Вони були головною перешкодою на шляху до свободи і незалежності. Звідси і повернення доктрини «гайдамаків з часів Коліївщини»”<sup>849</sup>.

Голос у цій справі взяли поважні історики з обох боків. У статтях, публікованих в “Gazecie Wyborczej” протягом 1990-х і на поч. 2000-х років, вони пробували знайти раціональне зерно в складному переплетенні взаємних звинувачень і образ. Київський історик Володимир Репринцев писав, що в польських публікаціях, особливо у шовіністично налаштованих авторів і публіцистів, часто траплялися описи страхітливих знущань над поляками. Наслідком цього стало зміцнення стереотипу українця як убивці, різника, садиста, дегенерата<sup>850</sup>. Авторитетний дослідник польсько-українських відносин Ришард Тожецький однією з найважливіших причин польсько-українського конфлікту називав ігнорування українців під час парцеляції землі, якою у міжвоєнний період наділяли тільки польських колоністів<sup>851</sup>. Історик переконував, що “керівництво ОУН не планувало фізичного винищення поляків”, а антипольські акції “були часто стихійним відрухом мас і локальних командирів, у багатьох випадках акція вийшла з-під контролю УПА, в інших – не вміли чи не хотіли, що треба підкреслити, її опанувати”<sup>852</sup>. Ришард Тожецький неодноразово повторював тезу: “Якщо не можна забути про минуле,

<sup>848</sup> *Huśka J.* Szalony z nienawiści.

<sup>849</sup> *Ibidem.*

<sup>850</sup> *Репринцев В.* Міф різун / В. Репринцев / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 235, 09/10/1995 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 72.

<sup>851</sup> Коріння трагедії. З проф. Ришардом Тожецьким розмовляє Іза Хруслінська / Р. Тожецький, І. Хруслінська / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 161, 12/07/2003–13/07/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 58.

<sup>852</sup> Там само. – С. 61.

слід взаємно пробачити і не дріботіти в ставку з кров’ю. Це варто зробити для нових поколінь”<sup>853</sup>.

Події 1943–1944 років історик, уродженець Волині Юрій Киричук описував так: “Обидві сторони проливали невинну кров і здійснювали ганебні вчинки. Участь в акціях брали цивільні особи з косами і сокирами. В застосування пішли поліна, каміння, віджилі середньовічні палі. Видавалося, що повернулись часи Яреми Вишневецького і Максима Кривоноса. У волинських селах дійшло до відтворення подій на вулицях Немирова у 1648 році й Умані у 1768-му, тут відбувалися масові погроми. Польсько-український конфлікт ніс у собі відлуння середньовічних релігійних воєн, у ньому було щось від селянського повстання, народної війни”<sup>854</sup>.

Волинський цикл “Gazety Wyborczej”, за словами Богдана Осадчука, “раптово відхилив завісу перед похмурим розділом нашої спільної польсько-української історії, який ще недавно був утканий ворожою мовчанкою чи підживлював культ ненависті”<sup>855</sup>. На його думку, ці дебати викрили багато стереотипів у способі мислення обох народів. Ініціативу газети прихильно сприйняли і польські політики й учені, і українські діячі у Польщі (серед них Єжи Рейт, голова Об’єднання українців у Польщі, Александер Малаховський (Aleksander Małachowski), віце-маршалок Сейму, д-р Володимир Мокрий, Мирослав Чех посол до Сейму, проф. Стефан Козак (Stefan Kozak). Проте вистачало і критичних зауважень. Директор Південно-Східного наукового інституту в Перемишлі Станіслав Стемпень (Stanisław Stępień) писав: “Волинська дискусія створила контрастний образ – тут чорне, тут біле, з одного боку,

<sup>853</sup> Torzecki R. Wisła zaczęła się w Moskwie / R. Torzecki // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 116. – 20 maja.

<sup>854</sup> Киричук Ю. Як за Яреми і Кривоноса / Ю. Киричук / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 96, 24/04/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ-Варшава, 2009. – С. 110.

<sup>855</sup> Осадчук Б. Модель вибачення / Б. Осадчук / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 243, 18/10/1995 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ-Варшава, 2009. – С. 43.

патріот, з іншого – ворог, злочинець”<sup>856</sup>. Керівник Українського архіву у Варшаві, археограф Євген Місило вважав, що в цій полеміці йшлося не про поєднання, а про схилення українців до того, аби призналися у злочині геноциду польського народу і публічно попросили в поляків вибачення: “Дискусія, за незначними винятками не спричинилася до пошуку правди про причини польсько-українського конфлікту на Волині. Правда відома давно: це був трагічний фінал кількасотлітнього завоювання і окупації корінних українських земель, систематичного нищення української національної субстанції і стільки ж часу тривалої і криваво придушеної поляками боротьби українського народу за повернення незалежності, втраченої за справою Речі Посполитої”<sup>857</sup>.

Речник Світового об’єднання вояків АК Тадеуш Філіпковський (Tadeusz Filipkowski) висловив позицію Об’єднання: “Вважаємо, що не можна ототожнювати поглядів дрібної частини західних українців, які презентують крайню націоналістичну позицію і переконані, що шлях до незалежності української держави не був екстермінацією, чи, говорячи сучасною мовою, «етнічною чисткою польського народу», з поглядами усього народу”<sup>858</sup>. Цими словами Тадеуш Філіпковський апелював до дискурсу кресов’ян, які дотримувалися саме такої позиції.

Підсумовуючи дискусію, Адам Міхнік у статті “Рана Волині” виклав власні судження щодо польсько-українського конфлікту. За його словами, в Польщі існували національні табу на певні сторінки та образи із спільної історії. Для поляків таким табу був образ “українця-різуна”, як і образ “поляка-антисеміта”, глибоко закорінений в єврейському мисленні. Люди, які робили спроби порушувати національні табу, наражалися на бичування від своїх<sup>859</sup>. Проте, незважаючи на перешкоди, діалог між обома

<sup>856</sup> *Stępień S.* Potępić czyny, nie formacje / *S. Stępień* // *Gazeta Wyborcza*. – 1995. – № 250. – 26 października.

<sup>857</sup> *Misilo E.* Nie oczekiwać przeprosin / *E. Misilo* // *Gazeta Wyborcza*. – 1995. – № 250. – 26 października.

<sup>858</sup> *Filipkowski T.* Ułamek narodu / *T. Filipkowski* // *Gazeta Wyborcza*. – 1995. – № 250. – 26 października.

<sup>859</sup> *Міхнік А.* Рана Волині / *А. Міхнік* / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 262, 10/11/1995–12/11/1995 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у

народами слід проводити, але він “не може означати воскресіння польських снів про потугу, месіанізм чи ягеллонську ідею, які для українців означають польські імперіалістичні аспірації”<sup>860</sup>.

Директор Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України Ярослав Ісаєвич, аналізуючи польські публікації про Волинь, констатував, що у польській свідомості панувало переконання, ніби головною причиною Волинської трагедії був прищеплений українцям націоналізм, натомість роль соціальних конфліктів недооцінювалася<sup>861</sup>. Тому звинувачення поляками українців майже завжди стосувалися “згубного українського націоналізму”. Однією із основних проблем, які ставило польське суспільство в дискусії про Волинську трагедію, було “питання реакції української громадської думки та державної влади на смерть десятків тисяч поляків”<sup>862</sup>. Від українців поляки очікували покаяння і вибачень, а часто відречення від дій ОУН і УПА. У 2002 році польський письменник Влодзімеж Одоєвський (Włodzimierz Odojewski), автор роману “Засипле все, завіє”, звинувачував українців: “Тему українського геноциду в довоєнних Східних Кресах (Волинь) під час Другої світової війни, за незначними винятками (хоча похвальними), українські історики повністю забрехали”<sup>863</sup>. Для частини поляків ситуацію могла виправити лише діяльність “кресових” організацій.

**“Кресовий” дискурс.** Найактивнішим щодо “відкриття правди” про волинське протистояння виявилось Товариство увічнення пам’яті жертв злочинів українських націоналістів. Друкований орган Товариства “Na Rubieży” висвітлював волинські події 1943 року досить тенденційно, зміцнюючи тим самим стереотипи українців як жорстоких “різунів”, “бандитів”, а України (принаймні західної її частини) як території з “польським історичним і культурним корінням”.

“Газети виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 126–127.

<sup>860</sup> Там само. – С. 127.

<sup>861</sup> Ісаєвич Я. 1943 рік у пам’яті поляків і українців. – С. 294.

<sup>862</sup> Czech M. Wstęp. – S. 8.

<sup>863</sup> Odojewski W. Zapomniane ludobójstwo / W. Odojewski // Rzeczpospolita. – 2002. – № 193. – 20 sierpnia.

Отже, за переконанням дописувачів часопису, 1943-й був роком “ посилення масового винищення польського населення Східних Кресів Другої Речі Посполитої, здійснюваного бандами ОУН–УПА”<sup>864</sup>. ОУН і УПА стали для поляків синонімом “геноциду, грабунку і великої пожежі”<sup>865</sup>. Події Другої світової війни на Волині часто називали “кривавим терором з боку українських націоналістів”, “Кресовим Голокостом”, а трагедію 1943 року – її апогеєм<sup>866</sup>.

Протистояння на Волині для середовища кресов’ян було “без сумніву, запланованим, ідеологічно та пропагандистсько підготовленим і з диявольським зусиллям реалізованим ОУН–УПА геноцидом, якого не вчинили навіть дикі азійські орди періоду монгольського потоку”<sup>867</sup>. Владислав Філяр вважав, що “антипольські акції на Волині здійснювалися згідно з директивами ОУН, організовано і мали характер геноциду”<sup>868</sup>. Едвард Прус, характеризуючи діяльність ОУН і УПА, говорив про них як про “народовбивць такого формату, що при цьому злочини більшовиків і гітлерівців виглядають «блідою, майже дитячою забавою»!”<sup>869</sup>. Даючи таку оцінку, професор Прус не припиняв називати себе “приятелем українського народу”.

У 2000 році у Варшаві вийшло двотомне видання книги Владислава і Єви Семашків під назвою “Геноцид польського населення Волині, здійснений українськими націоналістами у 1939–1945 роках” (“*Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności*

---

<sup>864</sup> Selwa J. Wokół postaci Andrzeja Szeptyckiego / J. Selwa // *Na Rubieży*. – 1994. – № 2 (8). – S. 9.

<sup>865</sup> Ibidem.

<sup>866</sup> Filar W. Zbrodnicza działalność OUN-UPA przeciwko ludności polskiej na Wołyniu w latach 1942–1944 / W. Filar // *Na Rubieży*. – 1995. – № 4 (14). – S. 1; Budzisz F. Przed 11 lipca 2003 roku w 60-rocznicę Zbrodni Ludobójstwa dokonanego przez Faszystowskie bandy OUN-UPA / F. Budzisz // *Na Rubieży*. – 2000. – № 48. – S. 3.

<sup>867</sup> Budzisz F. Przed 11 lipca 2003 roku w 60-rocznicę Zbrodni Ludobójstwa dokonanego przez Faszystowskie bandy OUN-UPA / F. Budzisz // *Na Rubieży*. – 2000. – № 48. – S. 1.

<sup>868</sup> Filar W. Zbrodnicza działalność OUN-UPA przeciwko ludności polskiej na Wołyniu w latach 1942–1944. – S. 2; Filar W. Wisła i Wołyń / W. Filar // *Na Rubieży*. – 1997. – № 5. – S. 23.

<sup>869</sup> Prus E. Głupota czy prowokacja? / E. Prus // *Na Rubieży*. – 1998. – № 27. – S. 43.

polskiej Wołynia, 1939–1945”)<sup>870</sup>. Публікацію фінансово підтримала Канцелярія Президента Польщі, Бюро національної безпеки та Міністерство культури і національної спадщини. Крім того, книга була відзначена нагородою “Przeglądu Wschodniego” (“Східного огляду”) та Літературною нагородою ім. Юзефа Мацкевича<sup>871</sup>. В образливому для українців тоні передмову до книги написав Ришард Шавловський. Вбивства поляків на Волині публіцист назвав “українським геноцидом”, що значно “перевищує” німецький і радянський геноциди<sup>872</sup>, а виконавцями етнічних чисток – “тисячі звичайних селян”<sup>873</sup>. Таку ж думку поділяли й інші дописувачі “Na Rubieży”. Зокрема, Фелікс Будзіш уважав, що “злочини ОУН–УПА в південно-східних кресах Другої Речі Посполитої своїм звірячим садизмом і жорстокістю переростають гітлерівські і сталінські злочини”<sup>874</sup>. Ришард Шавловський провину за знищення нібито добрих довоєнних відносин між поляками і українцями на Волині покладав на акцію “галицьких агітаторів ОУН–УПА”<sup>875</sup>. Сама передмова не була науковою, про що свідчила її “патетично-месіанська стилістика і агресивне ставлення до інших поглядів”<sup>876</sup>. Різні неточності і суперечності

<sup>870</sup> Siemaszko W. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia. 1939–1945. Tom 1, 2 / W. Siemaszko, E. Siemaszko. – Warszawa, 2000. – 1439 s.

<sup>871</sup> Serczyk W. A. Laudacja Władysława i Ewy Siemaszków, Laureatów Nagrody Krajowej Przeglądu Wschodniego 2000 / W. A. Serczyk // Przegląd Wschodni. – 2003. – Tom VII, Zeszyt 3 (31). – S. 563–566; Nagroda główna w 2002 roku. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. – Режим доступу: [http://josef-mackiewicz.pl/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1&Itemid=18](http://josef-mackiewicz.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=18) [дата звернення 27.04.2011].

<sup>872</sup> Szawłowski R. Przedmowa / R. Szawłowski / Siemaszko W. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Tom I. – S. 14.

<sup>873</sup> Ibidem. – S. 13

<sup>874</sup> Budzisz F. Przed 11 lipca 2003 roku w 60-rocznicę Zbrodni Ludobójstwa dokonanego przez Faszystowskie bandy OUN-UPA / F. Budzisz // Na Rubieży. – 2000. – № 48. – S. 1.; також див: Siemaszko E. Od walk do ludobójstwa / E. Siemaszko. – Режим доступу: <http://www.rp.pl/artykul/161001-Od-walk-do-ludobojstwa.html> [дата звернення 17.04.2012].

<sup>875</sup> Szawłowski R. Przedmowa / R. Szawłowski / Siemaszko W. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Tom I. – S. 17.

<sup>876</sup> Brusnyj A. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii. – S. 56.

зауважив академік Ярослав Ісаєвич, назвавши її роботою публіцистичного і ненаукового характеру<sup>877</sup>.

Розглядаючи події 1943–1947 років, згадані автори вважали, що виконавцями убивств та грабежів були місцеві українці і комуністичних, і націоналістичних поглядів. Свої висновки вони почасти ґрунтували на спогадах очевидців, де вбивць поляків “називали українцями, бульбівцями, бандерівцями, упівцями, бандитами, українськими бандами, сусідами”<sup>878</sup>. Владислав і Ева Семашки наголошували: “Організація вбивств, їхній перебіг та супровідне гасло «Україна для українців» свідчать, що це була спланована і організована акція фізичної ліквідації польського населення, кваліфікована як геноцид”<sup>879</sup>. Натомість публіцист Щепан Секерка вважав: “Це не український народ вбивав, а тоталітарна група українських фашистів під знаком ОУН–УПА. Її наступників слід засудити, визнавши злочинною організацією, а не «визвольним рухом»”<sup>880</sup>.

Дещо поміркованішим у своїх висновках був Владислав Філяр, який частину вини за розпал Волинської трагедії покладав на помилкову національну політику Другої Речі Посполитої. Крім того, автор брав до уваги і радянську політику стосовно польського населення Волині після вересня 1939 року та діяльність окупаційної німецької влади, які, “застосовуючи рафіновані маніпуляції, прагнули розбити єдність поляків і українців, і використати останніх проти поляків”<sup>881</sup>. На думку Владислава Філяра, зусилля окупантів лягли на піддатливий ґрунт, старанно підготовлений багаторічною діяльністю ОУН.

<sup>877</sup> Ісаєвич Я. Про книгу В. і Е. Семашків / Я. Ісаєвич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 10 Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / [гол. ред. кол. Я. Ісаєвич]; НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича – Львів, 2003. – С. 375–390.

<sup>878</sup> Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez OUN-UPA w latach 1939–1945 na ludności polskiej na Wołyniu. Proba podsumowania / E. Siemaszko, W. Siemaszko // Na Rubieży. – 1995. – № 3 (13). – S. 9.

<sup>879</sup> Ibidem.

<sup>880</sup> Siekierka S. Polska-Ukraina: trudne pytania? / S. Siekierka // Na Rubieży. – 1998. – № 28. – S. 48.

<sup>881</sup> Filar W. Zbrodnicza działalność OUN-UPA przeciwko ludności polskiej na Wołyniu w latach 1942–1944. – S. 3.



У контексті подій на Волині в негативному світлі представлена була постать греко-католицького митрополита Андрія Шептицького. Ян Сельва (Jan Selwa), опублікувавши кореспонденцію Андрія Шептицького з римо-католицьким архієпископом Болеславом Твардовським (Bolesław Twardowski) у 1943–1944 роках, в якій провідник греко-католиків боронив українських повстанців від закидів у масових вбивствах поляків, дійшов висновку, що листи Шептицького насправді були “цинічними і фальшивими”, а їх автор “засліплений у своїх вчинках”<sup>882</sup>. Інший дописувач безпідставно назвав Шептицького “зрадником, що вітав у Львові загартбників хлібом і сіллю”<sup>883</sup>.

Крім статей на тематику Волині, значну частину часопису займали огляди преси та наукового життя українців і поляків. Серед газет, з якими “Na Rubieży” проводив активну дискусію, були тижневик ОУП “Наше слово” та “Gazeta Wyborcza”. Зі сильною критикою і несхваленням середовище Товариства сприйняло дискусію про Волинь, що велася на сторінках останньої. Статті, представлені в циклі, назвали антипольськими, а видання звинуватили в спробах “приховати злочини, вчинені в Східній Мало-польщі, в Тернопільському, Станіславівському, Львівському воєводствах”, обмежуючись лише Волинню”<sup>884</sup>. Крім звинувачень “Gazety Wyborczej” у маніпуляції суспільною свідомістю та у відвертій брехні, Кшиштоф Бульжацький виклав власне розуміння історії і сьогодення польсько-українських відносин. Ідеологічно-стереотипною можна назвати тезу автора про те, що “Східна Малопольща ніколи не була частиною України”, а в роки Другої світової війни “не було жодних польсько-українських боїв (...), був геноцид, вчинений УПА і дуже слабка польська самооборона”<sup>885</sup>.

7–9 червня 1994 року в Лісній Підкові (Podkowa Leśna) відбулася зустріч польських і українських істориків, яка розпочала

<sup>882</sup> Selwa J. Wokół postaci Andrzeja Szeptyckiego / J. Selwa // Na Rubieży. – 1994. – № 2 (8). – S. 9.

<sup>883</sup> Bulżacki K. Stosunki polsko-ukraińskie w Gazecie Wyborczej / K. Bulżacki // Na Rubieży. – 1996. – № 3 (17). – S. 9.

<sup>884</sup> Ibidem.

<sup>885</sup> Ibidem. – S. 8.

багаторічний цикл семінарів “Польща–Україна: важкі питання”<sup>886</sup>. В результаті дискусій 25 березня 1996 року підписано порозуміння між Світовим союзом вояків АК та ОУП в питанні спільної діяльності щодо дослідження новітньої історії українсько-польських відносин. Хоча воно спрямовувалося на спільні дослідження історії, на сторінках бюлетня “Na Rubieży” цей процес назвали “узгодженням історії”, покликаючись на промову Яцека Куроня, виголошену ще у 1990 році на І з’їзді ОУП, де він говорив про потребу утворення спільної польсько-української комісії, яка б мала встановити історичну правду<sup>887</sup>. Дописувач часопису Дмитро Мулик (Dmytro Mułyk) так уявляв процес порозуміння: “З одного боку є гравці, що керуються директивами ОУН і реалізують прийнятий згори план. З польського боку є випадкові люди, що не мають відповідних знань і підготовки, аби вберегтися від сітей ОУН. На додаток вони не збагнули власної марноти і їм дуже імпонує виступати в ролі «польських істориків»”<sup>888</sup>.

Щоб підкріпити власні антиукраїнські погляди дописувачі часопису “Na Rubieży” часто наводили аргументи та висловлювання прорадянських істориків, які заперечували національно-визвольний характер УПА, а її воїнів називали “різунами” і “злочинцями”<sup>889</sup>. У 1997 році часопис опублікував нібито відозву 95 депутатів українського парламенту “До народів, парламентаристів і урядів України, Білорусі, Ізраїлю, Польщі, Росії, Словаччини і Югославії”. Автори відозви звинувачували українських націоналістів у жорстоких злочинах проти польського населення та проти людства загалом. Група українських депутатів також звертала увагу на націонал-фашистську загрозу в Україні. Як крайньою праву структуру представлено Конгрес українських націоналістів, що з іншими націоналістичними організаціями творив “штурмові загони і рвався до влади”<sup>890</sup>. Такі інсинуації ставали

<sup>886</sup> *Stańczyk T.* Trudne pytania / *T. Stańczyk* // *Rzeczpospolita*. – 1994. – № 140. – 18–19 czerwca.

<sup>887</sup> *Mułyk D.* W siódlach OUN / *D. Mułyk* // *Na Rubieży*. – 1997. – № 3 (22). – S. 2.

<sup>888</sup> *Ibidem*.

<sup>889</sup> *Turzański K.* Jacek Kuroń i Włodzimierz Pawluczuk jednej służą sprawie / *K. Turzański* // *Na Rubieży*. – 1997. – № 3 (22). – S. 36.

<sup>890</sup> *Groźba nacjonal-faszyzmu na Ukrainie* // *Na Rubieży*. – 1997. – № 1 (20). – S. 38.

зручним аргументом для багатьох “національно-кресових” організацій в пропагуванні негативного образу України та українців у сучасній Польщі.

**Яцек Куронь і міжнаціональне примирення.** У контексті дискусії про Волинь знаковою була публіцистична діяльність Яцека Куроня (1934–2004) – польського політика, громадського діяча, міністра праці і соціальної політики, голови Комітету у справах національних меншин Сейму РП. Народжений та вихований у міжвоєнному Львові, він мав своєрідне ставлення до галицьких українців. Більшість своїх публічних виступів Яцек Куронь розпочинав зі слів: “Я народився у Львові і прожив 10 років в цьому місті”. Ще змалку Куронь засвоїв від батька один урок, який полягав у тому, що національна приналежність не робить жодної різниці між людьми<sup>891</sup>.

Політик уважав, що трагедією польсько-українських відносин було поширення взаємних упереджень завдяки переказам з покоління в покоління. А на тих, хто намагався це перервати, чекав осуд з обох боків<sup>892</sup>. При цьому громадський діяч намагався, якщо не перервати, то принаймні відкоригувати цей переказ.

У своїх численних виступах, інтерв’ю, статтях він неодноразово звертався до теми польсько-українського конфлікту на Волині. Але так, аби спробувати зрозуміти причини і спосіб діяльності української сторони: “Я не раз переконувався, що поляки, як правило, здатні перелічити кривди, заподіяні полякам українцями – і реальні, і уявні. Натомість довідавшись, що ми завдали якусь шкоду українцям, вони або широко розплющують очі, або обурюються. І з іншого боку точнісінько так само”<sup>893</sup>. Загальна оцінка Яцеком Куронем Волинської трагедії була такою: “Те, що УПА влаштувала різанину, – не викликає сумнівів. Залишається з’ясувати, як це співвідноситься з різаниною, яку влаштували поляки українцям. Слід з’ясувати і це”<sup>894</sup>.

<sup>891</sup> Groźba nacjonal-faszyzmu na Ukrainie.

<sup>892</sup> Куронь Я. У пастці історії / Я. Куронь // Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – Київ, 2012. – С. 101.

<sup>893</sup> Куронь Я. Я працюю для меншин і співпраці між націями / Я. Куронь // Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – Київ, 2012. – С. 73.

<sup>894</sup> Там само. – С. 76.

Загалом, на думку Яцека Куроня, причинами негативних стереотипів про українських повстанців були польський комплекс жертви, складні відносини між обома народами під час Другої світової війни і поширення в добу ПНР негативного образу українського повстанця.

**Важкі кроки до поєднання.** Частиною сучасного польського публічного дискурсу стала проблема польсько-українського поєднання. До примирення закликали найвищі державні особи Польщі, насамперед Президент Александер Квасневський, який у своїх промовах часто згадував про конфлікти між українцями і поляками під час війни. Основним його мотивом була потреба пізнати правду про минуле. Говорячи про події в Бещадах, він зазначав: “Для мене, для людини, яка сьогодні сильно заангажована у налагодження добрих відносин між поляками і українцями, це є справою, до якої слід підійти раціонально, відповідально, але й з певною інформацією про той період. Інакше образ тих подій завжди буде або викривленим, або неповним, або ж крихким і піддатливим на різних провокацій”<sup>895</sup>. Іншого разу Александер Квасневський виводив конфлікти ХХ століття ще від козацьких часів: “Далекі в часі польсько-козацькі війни не тяжіли б над нашою сучасністю, якби не знайшли продовження в трагічному переплетінні конфліктів ХХ століття”<sup>896</sup>. Ці події, на думку Президента, і надалі залишалися живими емоціями, яких не пробували послабити з допомогою історичної правди.

Крім того, польсько-українське протистояння Александер Квасневський деякою мірою сприймав через родинний переказ. Його тесть походив з-під Рівного і, за словами президента, зі спогадів він знав про ці події, коли під час війни від українців до лісу втікали волинські родини, села були спалені. Селян рятували відділи НКВС, що воювали проти партизанів з УПА, і збирали по лісах польських втікачів. Александер Квасневський зазначав:

<sup>895</sup> Kwaśniewski A. Wystąpienie podczas wręczania nagród historycznych “Polityki” 2000 (fragmenty). Warszawa, 8 grudnia 2000 roku / A. Kwaśniewski / Przemożenie, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 2000 rok. Wybór. – Warszawa, 2001. – S. 464.

<sup>896</sup> Kwaśniewski A. Dom wszystkich Polska. – S. 201.

“Так плететься наша історія. Після війни тесть вирішив, що встановить пам’ятний обеліск на місці пацифікації. Боротьба за цей камінь з написом тривала декілька років. Вдалося. А знаєте, що там було написано? «Тим, котрі загинули». І дата. Не відомо, хто загинув, хто вбивав. Це максимум, що можна було написати в епоху СРСР. І українці не винні в змісті цього напису. Польсько-українське поєднання має відбутися в правді”<sup>897</sup>. У процесі примирення з Україною Польща “немає іншого виходу, як попросити вибачення за свої гріхи і очікувати належної відповіді від української сторони”<sup>898</sup>.

Варіанти виходу із ситуації неодноразово пропонували історики, письменники, есеїсти. Ще у 1990 році один із польських журналістів писав: “Пригадування минулого нічого не принесе. Поляки гинули від рук українців під час війни, проте різали останніх після 1945 року. А наша власна повоєнна Річ Посполита, замість створити українцям альтернативу того, що відбувалося з їх рідними за Збручем і Горинню, здійснювала ворожу і репресивну політику; з федералістичних ідей Пілсудського нічого не залишилося. Проте протягом попередніх кількох років ми туди пхалися, а не вони до нас”<sup>899</sup>. Інший погляд на примирення представив історик Анджей Фрішке, вважаючи, що польсько-українське поєднання буде можливим тоді, коли українці “підійдуть критично до надмірних форм націоналізму в своєму політичному минулому і визнають, що т. зв. інтегральний націоналізм був помилковим, а УПА здійснювала злочини проти поляків”<sup>900</sup>.

Найважливішим актом примирення між поляками та українцями стала Декларація польсько-українського поєднання, ідея якої зародилася в 1996 році, коли офіційна Варшава пропонувала

<sup>897</sup> Kwaśniewski A. Wywiad dla “Gazety Wyborczej” 31 grudnia 2001 roku / A. Kwaśniewski // Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemówienia. Listy. Wywiady. 2001 rok. Wybór. – Warszawa, 2002. – S. 525.

<sup>898</sup> Ibidem.

<sup>899</sup> Bratkowski S. Z czym na Wshód / S. Bratkowski // Gazeta Wyborcza. – 1990. – № 178. – 13–14 stycznia

<sup>900</sup> Цит. за: Kozak S. W stronę dobrosąsiedzkiej przeszłości – czyli o Polakach i Ukraińcach / S. Kozak // Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze. – 1997. – № 3. – S. 111.

підписати документ під час червневого візиту Леоніда Кучми до Польщі. Але українці, як повідомляли польські газети, “дали зрозуміти, що не готові здійснити повний розрахунок з трагічною історією воєнних років”<sup>901</sup>.

Промотором польсько-українського примирення став відомий громадський діяч, редактор паризького журналу “Культура” Єжи Гедройць. Саме він сприяв творенню спільної декларації президентів Польщі і України. Александер Кваснєвський підкреслював, що залучення Гедройця до справи польсько-українського поєднання зробило з цього процесу “автентичний діалог двох народів і їхніх опінієтворчих середовищ”<sup>902</sup>.

Польський президент одним із головних своїх завдань у налагодженні польсько-українських відносин вважав пошук способу подолання історичних упереджень, а насамперед того, що пов’язане з “досвідом УПА з одного боку, і акцією “Вісла” – з іншого”<sup>903</sup>. Як приклад Президент Кваснєвський наводив загрози етнічних конфліктів, що почали нависати над Центрально-Східною Європою після розпаду Радянського Союзу. Саме тут, у “киплячій стихії політичних інтересів, національних прагнень, цивілізаційних зіткнень і взаємопроникнення різних культур, по-різному складалися людські долі. Були війни, були чвари і конфлікти – залишилися болісні спогади, образи і стереотипи. У вогні розпалених емоцій могла створитися вибухова суміш”<sup>904</sup>. Але цієї небезпеки вдалося уникнути. Народи вибрали діалог, відкритість, важке, але послідовне примирення.

---

<sup>901</sup> Krzemień E. Zmyjmy krew z szabli / E. Krzemień // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 110. – 13 maja.

<sup>902</sup> Kwaśniewski A. List do Jerzego Giedroycia. Warszawa, 23 maja 1997 roku / A. Kwaśniewski // Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1997 rok. Wybór. – Warszawa, 1999. – S. 61.

<sup>903</sup> Niech Europa odkryje Ukrainę. Rozmowa Bohdana Osadczyka z Aleksandrem Kwaśniewskim / B. Osadczyk, A. Kwaśniewski // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 18. – 22 stycznia.

<sup>904</sup> Kwaśniewski A. Wystąpienie podczas inauguracji konferencji “Zapobieganie konfliktom etnicznym w Europie Środkowo-Wschodniej i ich wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe”. Warszawa, 6 listopada 2000 roku / A. Kwaśniewski // Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 2000 rok. Wybór. – Warszawa, 2001. – S. 425.

Зокрема, зауважував Александер Квасневський, це польсько-німецьке та польсько-литовське поєднання, “оксамитове розлучення” чехів та словаків, румунсько-українське порозуміння, діалог між Україною і Росією, між Росією і прибалтійськими державами<sup>905</sup>.

Під час візиту Леоніда Кучми до Варшави в січні 1997 року президенти публічно оголосили про підготовку спільної декларації про польсько-українське поєднання, і що вона буде підписана під час травневого візиту Александра Квасневського до Києва<sup>906</sup>. 21 травня 1997 року, після суперечливих переговорів до останньої хвилини, в актовій залі Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка за присутності молоді та студентів президенти підписали декларацію “Про порозуміння і поєднання”, яка не мала юридичної сили, але набула великого морального значення<sup>907</sup>. Документ констатував: багатовікова історія польсько-українського сусідства має багато зворушливих прикладів щирої приязні, взаємодопомоги і співпраці між обома народами. В цій історії можна знайти мотиви братерства зброї, культурних взаємовпливів, які збагачували поляків і українців, а також сусідської доброзичливості<sup>908</sup>.

Оскільки основною метою спільної декларації було поєднання, а воно неможливе без пізнання і відкриття історичної правди, то своє відображення знайшли і звернення до сторінок польсько-української історії: “Не слід також оминати трагічних епізодів, таких, як десятиліття війн XVII і XVIII століть, прояви антиукраїнської політики польської влади у 20–30-х роках XX століття, переслідування польського населення в період сталінських репресій. Не можна забувати про кров поляків, пролиту на Волині, особливо в 1942–1943 роках, про жорстокість польсько-українських конфліктів повоєнних років”<sup>909</sup>. Згадка про Волинську трагедію

<sup>905</sup> Kwaśniewski A. Wystąpienie podczas inauguracji konferencji “Zapobieganie konfliktom etnicznym w Europie Środkowo-Wschodniej i ich wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe”. – S. 425

<sup>906</sup> Jak Leonid z Aleksandrem // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 20. – 24 stycznia.

<sup>907</sup> Orłof E. Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania. – С. 15.

<sup>908</sup> Przewyciężyć gorycz // Gazeta Wyborcza. – 1997. – № 118. – 22 maja.

<sup>909</sup> Ibidem.



довгий час була предметом суперечки між представниками польської і української сторін у процесі підготовки декларації, проте поляки домоглися свого. Натомість для українців важливе місце посідала згадка в документі про страждання української меншини під час акції “Вісла”. У декларації з цього приводу сказано: “Окремою, драматичною картою в нашій історії стала акція «Вісла», яка нанесла удар по українській спільноті в Польщі”<sup>910</sup>. Президенти стверджували, що замовчування чи одностороннє висвітлення цих фактів не вгамує болю покритвджених та їхніх близьких і не сприятиме поглибленню взаєморозуміння між обома народами.

Частина польських журналістів, уже після оприлюднення декларації, ставила питання обом президентам: чому в документі прямо не зазначено, що це “українські націоналісти вбивали поляків”, і чому немає слів “вибачаємо і просимо вибачення”<sup>911</sup>. На що Александер Квасневський відповів: “Немає сумніву, хто проливав польську кров на Волині. Це стосується злочину проти польського народу, вчиненого українськими націоналістичними організаціями”<sup>912</sup>. Саму ж декларацію польський президент трактував як здійснення гасла “Вибачаємо і просимо вибачення”. Іншої думки були представники церковної ерархії. У 2002 році єпископ Володимир Ющак на Сесії Єпископату Польщі говорив: “Все ж попри історичну зустріч у Римі в 1987 році польських та українських єпископів та виголошені там спільні заяви про взаємне вибачення і поєднання, а також попри підписання президентами Польщі й України декларації про польсько-українське поєднання в 1997 році у Києві, у загальному сприйнятті поляків і українців поєднання не відбулося”<sup>913</sup>.

Ініціатива лідерів держав продовжилась на рівні інтелектуальних та наукових еліт. Навесні 2000 року в Арламові під Перемишлем

<sup>910</sup> *Przezwyciężyć gorycz* // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 118. – 22 maja.

<sup>911</sup> *Krzemień E. Orzeł z Tryzubem* / E. Krzemień // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 118. – 22 maja.

<sup>912</sup> *Ibidem*.

<sup>913</sup> Без суперництва кривд. Промова єп. Володимира Ющака на 317 Сесії Конференції Єпископату Польщі у Варшаві 30 квітня 2002 р. / Єп. В. Ющак / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 115, 18/05/2002 – 19/05/2002 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 194.

було творено Капітулу нагороди польсько-українського поєднання. До її складу увійшло понад 30 відомих і заслужених діячів з Польщі й України: римо- і греко-католицькі кардинали та єпископи, науковці, журналісти, підприємці. Згідно з правилами, нагороду вирішено призначати кожного року двом особам – полякові та українцеві, які вирізнялися значними заслугами в діяльності для справи поєднання між обома народами. Патронат над нагородою взяли президенти Польщі й України. Головою Капітули обрали журналіста “Radio Rzeszów” (“Радіо Жешув”) Марека Цинкара (Marek Cynkar), ініціатора створення Капітули<sup>914</sup>. У перший рік було представлено 6 номінованих. З польського боку – ксьондз Станіслав Бартмінський (Stanisław Bartmiński), професор Єжи Ключовський (Jerzy Kłoczowski) та історик Гжегож Мотика. З українського – публіцист Микола Рябчук, директор Львівської галереї мистецтв Борис Возницький та ректор Львівського національного університету імені Івана Франка Іван Вакарчук<sup>915</sup>. 26 червня 2001 року під час конференції “Польсько-українська співпраця – запорука політичного і економічного ладу” в Львівському університеті імені Івана Франка оголосили лауреатів. Ними стали ректор Іван Вакарчук і директор Інституту Центрально-Східної Європи професор Єжи Ключовський<sup>916</sup>. Нагороди їм вручав особисто папа Іван Павло II під час візиту до Львова<sup>917</sup>. У наступні роки переможцями визначено дипломата Адама Даниеля Ротфельда (Adam Daniel Rotfeld), українського актора Богдана Ступку, істориків Ярослава Ісаєвича, Ігоря Ільюшина, Леоніда Запшкільняка, Гжегожа Мотику, публіцистів Юрія Макарова, Марціна Войцеховського та інших заслужених осіб<sup>918</sup>. Місія Капітули нагороди польсько-українського поєднання, за влучним висловом Марека Цинкара, полягала у побудові мостів для польсько-українського

<sup>914</sup> Wojciechowski M. Jak Polak z Ukraińcem / M. Wojciechowski // *Gazeta Wyborcza*. – 2000. – № 67. – 20 marca.

<sup>915</sup> Orlof E. Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania. – С. 19.

<sup>916</sup> Matusz J. Patroni współpracy i pojednania / J. Matusz // *Rzeczpospolita*. – 2001. – № 151. – 30 czerwca – 1 lipca.

<sup>917</sup> Яценко О. Нагороду поєднання вручить Папа Римський / О. Яценко // *Поступ*. – 2001. – №92. – 16–17 червня.

<sup>918</sup> Tegoroczne Nagrody Polsko-Ukraińskiego Pojednania // *Biuletyn Ukrainizacyjny*. – Przemyśl, 2007. – № 13. – С. 317–322.

діалогу: “Якщо ми сьогодні не погодимося з демонами минулого, то ніколи не зможемо дивитися з оптимізмом в майбутнє”<sup>919</sup>.

**Соціологічний вимір.** Про вплив пропагованих політичними та інтелектуальними елітами ідей на пересічних громадян свідчать опитування громадської думки, які регулярно проводив Центр дослідження суспільної думки. Вивчення ставлення населення до необхідності примирення з українцями завжди йшло паралельно з опитуванням про можливість поєднання з німцями. Оскільки відносини Польщі з Німеччиною та Україною були особливо драматичними, то такі дослідження дають змогу порівняти ставлення поляків до примирення із обома народами і визначити певні закономірності.

Опитування розпочали проводити ще 1990 року. Тоді на питання: “Чи, на Вашу думку, поєднання між поляками і німцями є можливим?” 47% респондентів відповіли ствердно, 50% – негативно<sup>920</sup>. Запитання, які стосувалися українців, у цьому дослідженні з’явилися у 1997 році. Тоді 58% поляків назвали поєднання з українцями можливим, і 39% – неможливим (німецький результат 1994-го)<sup>921</sup>. Після різкого зменшення числа прихильників поєднання у 1998 році, від 1999-го відносна кількість поляків, які відповідали на запитання ствердно, почала поступово зростати. Уваги заслуговує низька кількість респондентів, які не мали власної думки на поставлене питання. Зокрема, у 2003 році не було тих, хто міг мати нейтральну думку або вагатися. Це може засвідчувати значну ангажованість польського суспільства в польсько-українські відносини, причиною якої була велика кількість публікацій напередодні 60-ї річниці трагедії на Волині.

Якщо порівняти результати позитивних відповідей щодо можливості поєднання з німцями та українцями у період 1997–2003 років, то помітна тенденція до збільшення налаштованості поляків на примирення з обома народами. Вищу позицію західного сусіда

<sup>919</sup> “Nie liczę trupów po obu stronach granicy”. Rozmowa z Markiem Cynkarem / *Życie Podkarpackie*. – 2007. – № 16. – 18 kwietnia.

<sup>920</sup> Polacy o możliwości pojednania z Niemcami i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 100/99) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 1999. – S. 2.

<sup>921</sup> Ibidem. – S. 3.

Польщі можна пояснити тим, що польсько-німецький діалог про важке минуле розпочався ще в середині 1960-х років. У 1965 році польські єпископи з нагоди 1000-ліття хрещення Польщі, розіслали 56 листів до єпископатів різних країн<sup>922</sup>. Основна мета листів – інформування костелів про наближення визначної для Польщі події. З огляду на важливість і трагічність польсько-німецьких відносин, особливе значення мало звернення до німецьких католицьких єпископів, надіслане з Рима 18 листопада 1965 року. У листі польські єрархи закликали: “Спробуймо забути. Жодної полеміки, жодної холодної війни в майбутньому, лише початок діалогу. Простягаємо Вам наші руки, а також вибачаємо і просимо вибачення”<sup>923</sup>. Тому в польсько-німецькій дорозі до примирення були серйозні напрацювання і прогрес.

Натомість польсько-українські розмови розпочалися у короткий період горбачовської перебудови, коли 1987 році український і польський єпископати оголосили спільну декларацію про поєднання і примирення. З обох сторін процес очолили вищі ієрархи Юзеф Глемп і Мирослав Любачівський, але далі символічного жесту справа так і не дійшла<sup>924</sup>. Отже, процес примирення між поляками і українцями був ще попереду.

Причиною спадів позитивних відповідей щодо українців були кризи навколо відбудови Польського військового меморіалу на Личаківському цвинтарі у Львові. Крім того, різке зменшення позитивних відповідей припало на перелом 2002 і 2003 років, час підготовки до відзначення 60-ї річниці Волинської трагедії, яка супроводжувалася сплеском публікацій у пресі та громадських дискусій. Аналогічні дані соціологи подавали під час наступних річниць протистояння.

Згідно з даними опитувань, на позитивну чи негативну налаштованість поляків до примирення з українцями впливало

<sup>922</sup> Roszkowski W. Historia Polski 1914–2005 / W Roszkowski. – Warszawa, 2009. – S. 278.

<sup>923</sup> Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w chrystusowym urzędzie pasterskim. – Режим доступу: [http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem\\_18111965.html](http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem_18111965.html) [дата звернення 14.09.2014].

<sup>924</sup> Nienewiść jak czkawka. Rozmowa Pawła Smoleńskiego z Kardynałem Liubomyrem Huzarem / P. Smoleński, Kard. L. Huzar // Gazeta Wyborcza. – 2002. – № 41. – 18 lutego.

також місце або регіон проживання. Найбільше оптимістів – у північно-західному та північно-східному регіонах, найменше – в регіоні, що межує з Україною. Тут у поєднання не вірила більша частина опитаних<sup>925</sup>. У цьому регіоні 63% опитаних як основну перешкоду на шляху до поєднання називали історію, і лише 20% – національний характер українців<sup>926</sup>.

Позитивне ставлення поляків до поєднання з українцями залежало також від віку й освіти. Серед осіб із вищою освітою 80% вважали за можливе примирення з українцями, а найбільш оптимістичною групою були респонденти віком 25–39 років<sup>927</sup>. Надія дослідників на те, що зі зміною поколінь напруга зменшиться, виправдовується лише частково. Події літа 2016 року у Перемишлі, коли наруги зазнав мирний похід українців до стрілецьких поховань, засвідчили: частина малоосвіченої молоді знову піддалася радикальним закликам польських політиків та російської пропаганди.

**Дискусії напередодні 60-ї річниці трагедії.** На початку ХХІ століття в “Gazecie Wyborczej” продовжували публікувати статті, присвячені потребі польсько-українського примирення. Свій голос у цій справі забрали церковні ієрархи. У промові на 317 Сесії Конференції Єпископату Польщі у Варшаві греко-католицький єпископ Володимир Ющак говорив про те, що не можна зміцнювати стереотип, нібито українці-греко-католики у Польщі відповідають за усе зло, яке мало місце у польсько-українських стосунках, і що тільки вони потребують поєднання з поляками<sup>928</sup>. Примирення, за словами єпископа, потребували обидві сторони.

Напередодні відзначення 60-ї річниці Волинської трагедії Папа Римський Іван Павло II написав листа до українців і поляків, в якому закликав народи до взаємного вибачення за вчинені попередниками кривди: “Нове тисячоліття вимагає, щоби

---

<sup>925</sup> *Konieczna J.* Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. – S. 38.

<sup>926</sup> *Ibidem.* – S. 39.

<sup>927</sup> *Ibidem.* – S. 37.

<sup>928</sup> Без суперництва кривд. Промова єп. Володимира Ющака на 317 Сесії Конференції Єпископату Польщі у Варшаві 30 квітня 2002 р. / Єп. В. Ющак / Джерело: *Gazeta Wyborcza*, № 115, 18/05/2002 – 19/05/2002 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 197.

українці і поляки не залишилися поневоленими своїми сумними спогадами про минуле. Оцінюючи події у новій перспективі і беручись за побудову кращого майбутнього для всіх, нехай вони подивляться одні на одних поглядом поєднання”<sup>929</sup>. Перед 60-ю річницею та після неї формулу “Прощаємо і просимо вибачення” підтримали громадські діячі Яцек Куронь<sup>930</sup>, Мирослав Маринович<sup>931</sup>, кардинал Любомир Гузар<sup>932</sup>, публічно висловивши свої переконання на сторінках польської та української преси.

У червні 2003 року “Gazeta Wyborcza” надрукувала статтю Славомира Сераковського (Sławomir Sierakowski) “Ми хочемо іншої історії”. Автор, тоді ще студент Варшавського університету, а згодом редактор досить відомого в Польщі та за її межами журналу “Krytyka Polityczna” (“Політична критика”), спробував представити ставлення молодого покоління до польсько-українських конфліктів минулого. Він описав два способи інтерпретації відносин між поляками і українцями в період Другої світової війни, поширені у сучасній Польщі. Перший – це т. зв. метод “історичного насильства”, представники якого сповідували “суто дарвіністичне бачення міжнародних відносин, яке колись супроводжувало протилежні сторони, що вирізали одні одних, а сьогодні

<sup>929</sup> Звільніть серця від отрути. Лист Івана Павла II напередодні відзначення 60 річницї волинської трагедії / Іван Павло II // Джерело: Gazeta Wyborcza, № 158, 09/07/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 117–118.

<sup>930</sup> Куронь Я. Право нащадків / Я. Куронь / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 96, 24/04/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 164.

<sup>931</sup> Маринович М. Лист до Яцека Куроня / М. Маринович / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 112, 24/04/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 167.

<sup>932</sup> Поранена істога. З кард. Любомиром Гузаром розмовляють Павел Смоленський і Ян Турнау / Л. Гузар, П. Смоленський, Я. Турнау // Джерело: Gazeta Wyborcza, № 131, 05/06/2004–06/06/2004 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 169.

істориків, що виступають у ролі їхніх секунданти<sup>933</sup>. Згідно з такою логікою, злочини ворогів були абсолютно незрозумілими, натомість польські злочини впливали виключно “з розпачу”. Тобто вбивали лише ті, “кому українці винищили в пень родини”, і було б дивним, якби поляки не вчинили помсти. Українці повинні вибачатися, а поляки не мали за що. Для ясності додамо, що ці думки Славомір Сераковський висловив після опрацювання досліджень таких авторів, як Богуміл Гротт, Віктор Поліщук, Едвард Прус, Владислав і Ева Семашки, Яцек Вільчур. Другий підхід – підхід діалогу, спільних конференцій обрали автори серії “Польща–Україна: важкі питання”, де половину істориків становили поляки, а половину – українці. І хоча учені намагалися встановити точні факти та відтворити події, для молодого автора цифри не були найважливішими. Бо кожна невинно убита людина – це трагедія. У цьому сенсі і поляки, і українці мали просити вибачення. Перші, на думку Славоміра Сераковського, не повинні вимагати від українців “визнати УПА в цілому «чорною сторінкою» своєї історії, бо УПА вела героїчну боротьбу за волю України і є частиною патріотичної ідентичності цього народу”<sup>934</sup>. Але найголовнішим посланням Славоміра Сераковського як представника молодого покоління поляків став заклик відійти від логіки національної кривди: “Ми хочемо іншої історії – менш польсько-української, а більше європейської, заснованої на спільному переживанні минулого зла”<sup>935</sup>.

У відповідь з’явилася стаття польських істориків Павла Махцевича (Paweł Machsewicz) і Гжегожа Мотики “Викричимося і пробачмо”. Автори відстоювали потребу відкриття історичної правди та творення національної пам’яті через пізнання об’єктивних фактів. Відкидаючи спосіб трактування акції “Вісла” як наслідку діяльності УПА на Волині та в Східній Галичині у 1943–1944 роках, польські історики не погоджувалися з оцінкою Волинської

<sup>933</sup> Сераковський С. Ми хочемо іншої історії / С. Сераковський // Джерело: Gazeta Wyborcza, № 135, 11/06/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 261.

<sup>934</sup> Там само. – С. 269.

<sup>935</sup> Там само. – С. 272.



трагедії як прямого результату польської довоєнної політики<sup>936</sup>. Таким було судження й інших представників польського суспільства. Перший радник Посольства республіки Польща в Україні Олександра Гнатюк, застерігала від політизації Волинської трагедії, яка найбільше перешкоджала українсько-польському порозумінню: “Розмови навколо Волинської трагедії відразу викликають реакцію нагадування про пацифікацію 1930 року, знищення церков на Холмщині. Я не сприймаю такого способу дискусії – це підміна понять. Знищення поляків на Волині і в Галичині у 1943–1944 роках було цілеспрямованою акцією націоналістів. Там йшлося про «очищення території», створення dokonаних фактів”<sup>937</sup>.

Позицію найвищої української влади поляки могли дізнатися із статті тодішнього голови Адміністрації Президента України та відповідального за організацію вшанування 60-ї річниці подій Віктора Медведчука, опублікованого в “Gazecie Wyborczej”. Волинську трагедію Віктор Медведчук назвав трагедією українського визвольного руху, тому що “організатори Волинської різанини невинно проливаю кров’ю мирного населення запламували святу для мільйонів українців ідею боротьби за незалежну Україну”<sup>938</sup>. Так званий соціал-демократ Віктор Медведчук, говорячи про джерела конфлікту і визнаючи тоталітарний характер ідеології ОУН, зазначав, що “радикалізацію громадських настроїв українців викликала жорстка, а часом і відверто репресивна політика Варшави відносно українського населення, що проводилася у міжвоєнний період на землях Галичини та Волині”<sup>939</sup>.

<sup>936</sup> Махцевич П. Викричімось і пробачмо / П. Махцевич, Г. Мотика / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 159, 17/07/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 276–277.

<sup>937</sup> Олександра Гнатюк: “Польща від самого початку сприяє незалежності України”. Розмову вів Ігор Гирич / О. Гнатюк, І. Гирич // Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. Вип. 80: Україна–Польща: діалог упродовж тисячоліть. – Київ, 2009. – С. 12.

<sup>938</sup> Медведчук В. Волинь – наш спільний біль / В. Медведчук / Джерело: Gazeta Wyborcza, № 96, 24/04/2003 // Волинь: дві пам’яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. – Київ–Варшава, 2009. – С. 200.

<sup>939</sup> Там само. – С. 201.

На початку липня 2003 року Центр дослідження суспільної думки провів опитування серед поляків стосовно їхньої поінформованості про події 60-річної давнини та впливу майбутньої урочистості на примирення між поляками і українцями. Оскільки питання були відкриті (не передбачали готових варіантів відповіді), то результати поділили на загальні категорії. Отже, питання звучало так: “Хто, відповідно до Вашої поінформованості, став жертвою тодішнього злочину, а хто був винуватцем?”.

Близько половини респондентів (41%) жертвами назвали поляків або польських мешканців Волині, 5% вказали на жертви з обох сторін. Для 9% опитаних Волинська трагедія асоціювалася з убивствами польських офіцерів у Катині 1940 року (до цієї групи ввійшли відповіді: “польські офіцери”, “в’язні таборів для полонених”, “солдати”)<sup>940</sup>. Серед інших відповідей були: євреї, росіяни, національні меншини. Загалом результати опитування вказували на низький рівень поінформованості про ці події. Майже половина анкетованих (44%) не знала і не чула по це нічого або ж відповідала “важко сказати”.

Щодо винуватців злочинів, то 19% поляків такими називали загалом українців, 10% – покладали вину на УПА, українських націоналістів, українське військо. Значна частина респондентів (21%) злочини на Волині приписувала Сталінові, НКВС чи Радянському Союзові. На думку 4% анкетованих, волинський злочин спричинили німці, німці і українці чи “союзницька гітлерівцям УПА”. Лише 3% назвали Волинську трагедію взаємною різаниною, де винними були і поляки, і українці<sup>941</sup>. Тут також майже половина опитаних (45%) не змогла нічого сказати про події 1943 року.

Історичне знання про війну залежало й від освіти. З покоління онуків людей, які пам’ятали ті події (опитувані у віці до 35 років), дві треті не змогли відповісти на жодне з поставлених питань. Особи зі середньою і середньою спеціальною освітою у своїх відповідях на 10% частіше відповідали “не знаю”, ніж респонденти з вищою освітою. Соціологи це пов’язували з довгою відсутністю теми Волині в шкільній освіті, а більшість поінформованих отримувала знання

<sup>940</sup> Rocznica zbrodni na Wołyniu – pamięć i pojednanie. (CBOS, BS 117/2003) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2003. – 5 s.

<sup>941</sup> Ibidem.

самостійно. На жаль, вказана тема в українських і польських підручниках або висвітлювалася поверхово, або була відсутньою.

Тоді ж інша соціологічна група провела дослідження “Волинь 1943–2003”<sup>942</sup>. Для нашої студії це опитування цінне тим, що його автори поділили відповіді на поставлені питання на дві групи: відповіді загалом опитаних, а також тих, хто знав про Волинську трагедію. На питання “Як би Ви назвали те, що відбувалося на Волині у 1943 і 1944 роках?” серед респондентів, які знали про трагедію, 21% відповіли – польсько-українські братовбивчі бої, 37% – злочини українських націоналістів проти поляків, 17% – різанина та 21% – геноцид польського населення. Майже усі поляки, яким було відомо про трагедію на Волині у 1943 році, провину за ці події покладали на українців, а отже, вважали останніх головними винуватцями трагедії.

На 60-ту річницю трагедії відреагували публіцисти, громадські діячі та політики. Таку подію не могли не помітити на сторінках “*Na Rubieży*”. Фелікс Будзіш у статті “Вшануймо гідно пам’ять жертв ОУН–УПА”, говорячи про відносини між Польщею й Україною, висловив думку, що поряд з економічною, науковою та культурною співпрацею обох держав, слід ставити сильніші акценти на необхідності послідовно показувати історичну правду про польсько-українські відносини<sup>943</sup>. У цьому контексті автор говорив про 60-ту річницю подій на Волині як про “останній дзвін, щоби гідно вшанувати пам’ять наших земляків”. Незважаючи на заклик доброї волі, Фелікс Будзіш все-таки наповнив свою статтю негативно-образливими штампами, наприклад, “кресов’яни отримали смертельний удар від найжорстокішого окупанта – нацистів з-під знаку ОУН–УПА”<sup>944</sup>.

У 2003 році газета “*Rzeczpospolita*” надрукувала велику статтю Еви Семашко під назвою “Правда передусім”, в якій стверджено, що антипольське націоналістичне середовище в Україні щораз

<sup>942</sup> Wołyń 1943–2003. – TNS OBOP. – Sygn. K. 071/03. – Режим доступу: [http://tnsglobal.pl/archiw\\_files/071-03.pdf](http://tnsglobal.pl/archiw_files/071-03.pdf) [дата звернення 19.04.2011].

<sup>943</sup> Budzisz F. Uczymy godnie pamięć ofiar OUN-UPA / F. Budzusz // *Na Rubieży*. – 2003. – № 68. – S. 10.

<sup>944</sup> Ibidem.

більше поширювало власні впливи із Заходу на Схід<sup>945</sup>. Загрозливими для Польщі, на думку Еви Семашко, були урочистості з вшанування 60-ї річниці утворення УПА, відкриття пам’ятника командирові УПА на Волині Дмитрові Клячківському (“Климу Савуру”) за участю Віктора Ющенка, уроки історії в школах та спеціальні виставки<sup>946</sup>. Молодий український історик Андрій Портнов (підписаний як Анджей Брусний) назвав тезу Еви Семашко фальшивою, стверджуючи, що потрібно говорити не про поширення націоналізму на Схід, а, навпаки, про посилення русифікації усієї України, зокрема, Західної<sup>947</sup>.

Ідею урочистого відзначення 60-ї річниці Волинської трагедії поділяли далеко не всі поляки. Наприклад, Яцек Куронь вважав такі заходи непотрібними і небезпечними для польсько-українських відносин. Проте у зв’язку із ситуацією, що склалася в польському політичному житті на початку ХХІ століття, Президент Александер Квасневський був змушений виступити від імені усього суспільства. Існувала думка, що ініціатива походила від політичної партії СДЛ, яка вбачала свою спадщину передусім в операції “Вісла” та протистоянні з УПА. Для того, щоби зректися ярлика противників незалежності Польщі, партія активно наполягала на масовому відзначенні Волинської трагедії<sup>948</sup>. Польських посткомуністів підтримали “кресові” середовища, метою яких було змусити українців просити вибачення за вчинені злочини. У цій ситуації Александер Квасневський запропонував таке відзначення річниці, яке б стало моментом примирення між поляками та українцями<sup>949</sup>.

**Політичні лідери і примирення.** До ініціативи Президента Польщі долучилися обидва парламенти, які 10 липня 2003 року прийняли спільну заяву, у зв’язку з 60-ю річницею Волинської

<sup>945</sup> Siemaszko E. Prawda przede wszystkim / E. Siemaszko // Rzeczpospolita. – 2003. – № 65. – 22–23 lutego.

<sup>946</sup> Ibidem.

<sup>947</sup> Brusnyj A. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii. – S. 57.

<sup>948</sup> Куронь Я. Важкий шлях до примирення / Я. Куронь // Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – Київ, 2012. – С. 231.

<sup>949</sup> Аудіозапис лекції проф. В. Менджецького, Варшава, червень 2011 р. – Архів автора.

трагедії. Прийняттю документа передували запеклі дискусії і в українській Верховній Раді, і в Сеймі РП. Частина послів до Сейму вперто вимагала, аби в тексті звернення було слово “геноцид”. Цю ідею найвиразніше підтримував Ярослав Качинський<sup>950</sup>. Проте після бурхливого обговорення документ прийняли в тій формі, як його напрацювала спеціальна комісія. В оприлюдненій заяві йшлося: “Трагедію поляків, яких убивали і виганяли з місць їхнього проживання збройні формування українців, супроводжували рівно ж страждання українського мирного населення – жертв польських збройних акцій. Ці події були трагедією для обох наших народів”<sup>951</sup>. І далі: “В історії Європи є багато прикладів національної ворожнечі, війн, крові та жорстокості. Але водночас є приклади поєднання і порозуміння народів, які хотіли та змогли подолати навіть найскладніше минуле. Моральним обов’язком тих, чия совість і надалі зворушує трагедія 60-річної давності, є заклик до поєднання наших народів в ім’я майбутнього, в ім’я спільної мети. Нехай вміння вибачити стане фундаментом кращого майбутнього, добросусідства й українсько-польської дружби”<sup>952</sup>.

11 липня 2003 року в селі Павлівка (давна назва Порицьк) Іванічівського району Волинської області, пройшли міжнародні заходи з вшанування пам’яті загиблих поляків. Участь в церемонії взяли президенти України і Польщі Леонід Кучма та Александер Квасневський. У своїх промовах провідники держав закликали до примирення і вибачення задіяних один одному кривд. Леонід Кучма сказав: “У цьому місці, де спочивають польські жертви, я хочу від імені усіх українців, що прагнуть спокою і справедливості, висловити глибоке співчуття усім скривдженим полякам, усім, хто постраждав від цієї катастрофи”<sup>953</sup>. Польський президент відзначив: “Волинський злочин є приголомшливим прикладом усього зла, яке мало місце між поляками і українцями в минулому

<sup>950</sup> Wygrała przyszłość // Trybuna. – 2003. – № 160. – 11 lipca.

<sup>951</sup> Oświadczenie parlamentów // Gazeta Wyborcza. – 2003. – № 161. – 12–13 lipca.

<sup>952</sup> Ibidem.

<sup>953</sup> Dobro sylnisze // Gazeta Wyborcza. – 2003. – № 161. – 12–13 lipca.

столітті”<sup>954</sup>. Далі Александер Квасневський зауважив, що за злочин проти поляків не можна звинувачувати весь український народ, бо немає народів-винуватців. А моральний протест слід висловити ідеології, яка призвела до антипольської акції. Не заперечуючи вагомості УПА для українського самостійницького руху, Президент Польщі у своєму виступі зазначив, що жодна ціль, навіть така висока, як свобода, не може “виправдовувати геноциду, різні цивільних, насильства і гвалтів, заподіяння ближнім жакливиx терпінь”<sup>955</sup>. У своєму виступі Александер Квасневський також згадав про засудження польською демократичною владою та ним особисто акції “Вісла”, а також звернув увагу на помилковість польської політики щодо української меншини у міжвоєнний період. При цьому лідер Польщі наголосив, що у вересні 1939 року 120 тис. українців у польських мундирах захищали Польщу, а 7 тис. віддали за неї своє життя. Насамкінець Александер Квасневський звернувся до поляків і українців із закликом до щирого діалогу та взаєморозуміння: “Відкриймо наші серця, повернімося один до одного обличчям. Будуймо світ, в якому людина для людини буде братом. Добро є сильнішим за зло, приязнь може перемогти біль. Засвідчимо це разом”<sup>956</sup>.

Вплив урочистостей в Павлівці/Порицьку на відносини між поляками і українцями розцінювали по-різному. На думку редакції часопису “Na Rubieży”, відзначення річниці Волинської трагедії стало “виразним виявом зміни ставлення державної влади Польщі до проблеми геноциду поляків на Волині та в Східній Малопольщі, як і покращення, хоч ще обмежене, польсько-українських відносин”<sup>957</sup>. Але особисті спостереження польської делегації давали змогу констатувати, що рівень історичних знань, політичної свідомості українців та їхнє прагнення до примирення “свідчать, якою довгою є дорога

---

<sup>954</sup> Kwaśniewski A. Wystąpienie podczas obchodów 60. Rocznicy zbrodni wołyńskiej. Pawliwka /d. Poryck/ na Ukrainie, 11 lipca 2003 roku / A. Kwaśniewski // Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemówienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2003 r. Wybór. – Warszawa, 2004. – S. 30.

<sup>955</sup> Ibidem. – S. 31.

<sup>956</sup> Ibidem. – S. 33.

<sup>957</sup> Refleksje po uroczystościach // Na Rubieży. – 2003. – № 69. – S. 45.

до порозуміння та поєднання”<sup>958</sup>. Варшавський україніст Влодзімеж Менджецький натомість пророче зауважив: незважаючи на успішне залагодження волинської тематики, її продовжують називати роззброєною бомбою, що лежить без “запальника і дотепер”<sup>959</sup>.

Про зміну ставлення поляків до можливості поєднання з українцями після 2003 року засвідчили нові соціологічні дослідження. Зокрема, у травні 2004 року зменшилася кількість тих, хто вважав можливим/неможливим поєднання з українцями (“можливе” – з 63% до 60%, “неможливе” – з 37% до 35%). Можна припустити, що інформаційні заходи навколо річниці міжетнічного протистояння на Волині не вплинули значно на громадську думку Польщі. Подальшому росту прихильників поєднання (з 60% до 81%) і зменшенню його противників (з 35% до 14%) слід завдячувати Помаранчевій революції в Україні.

Польсько-український конфлікт пам’ятей, як очікувано, не вичерпався урочистостями 2003 року, а отримав продовження п’ять років опісля, коли у Варшаві виникла ідея поставити пам’ятник полякам-жертвам Волині. Автор проекту Маріан Конєчний (Marian Kopiechny) за зразок взяв жорстоке фото чотирьох дітей, прив’язаних колючим дротом до дерева. Вперше воно було опубліковане у 1993 році в часописі “*Na Rubieży*” з підписом “Польські діти, вбиті УПА в околиці села Козова Тернопільського воєводства. Осінь 1943 року”, згодом передруковуване і в інших “кресових” книгах, альбомах. У 2007 році польські історики Даріуш Стола (Dariusz Stola) і Ада Рутковська (Ada Rutkowska) довели, що інтерпретація фотографії не відповідала дійсності. Насправді вбиті діти не були поляками, а їхні вбивці – не українські націоналісти. Події, зображені на фото, відбувалися у міжвоєнній Польщі в грудні 1923 року, коли божевільна циганка, після арешту чоловіка і розпаду табору, переконана, що дітям загрожує голодна смерть, у розпачі вбила чотирьох своїх дітей<sup>960</sup>. Проте питання, як світлина потрапила до кресов’ян, так і

<sup>958</sup> *Refleksje po uroczystościach.*

<sup>959</sup> Аудіозапис лекції проф. В. Менджецького, Варшава, червень 2011 р. – Архів автора.

<sup>960</sup> *Rutkowska A. Fałszywy opis, prawdziwe zbrodnie / A. Rutkowska, D. Stola // Rzeczpospolita. – 2007. – №116. – 19–20 maja.*



залишилося нез’ясованим. Показовим було й те, що спекуляціями з жорстокою фотографією займалися не лише “кресові” організації, але й професійні політики, зокрема представник Польської селянської партії (Polskie Stronnictwo Ludowe – PSL), згодом євродепутат від РП Ярослав Калиновський (Jarosław Kalinowski). Підтримуючи проект авторства Маріана Конечного, політик наполягав: “Не хочу бути суддею, але всі ми знаємо, що подібні випадки були непоодинокими, таким способом катували дітей не лише божевільні циганки. Мені дивно, що частина польського суспільства, яка називає себе інтелектуальною елітою, виступає проти такого пам’ятника”<sup>961</sup>. На щастя, тверезий погляд польських інтелектуалів переміг, і скандальний проект не реалізували. Хоча це фото продовжує збурювати польський Інтернет-простір.

**Напруга у 70-ту річницю протистояння.** Чергове випробування для українсько-польських відносин настало у 2013 році, в 70-ту річницю Волинської трагедії, коли історичні дискусії отримали новий виток у напруженій атмосфері. У верхній палаті польського парламенту – Сенаті відповідною ухвалою було відновлено гарячі дискусії щодо належного вшанування пам’яті польських жертв. У прийнятому більшістю рішенні волинські події назвали “етнічною чисткою з ознаками геноциду”<sup>962</sup>. Сенат наголосив на несправедливій національній політиці Другої Речі Посполитої і назвав Яцека Куроня та Леха Качинського першорядними постами для справи польсько-українського поєднання.

Реакція української еліти, на відміну від київської влади, на польську ухвалу була негативною. Колишній Президент України, а у 2013 році голова громадянського комітету “Примирення між народами” Леонід Кравчук назвав документ “непродуманим”, і таким, що “не сприятиме порозумінню між народами і державами”<sup>963</sup>. Маршалок Сенату РП Богдан Борусевич (Bogdan Borusewicz)

<sup>961</sup> Цит. за: Антонюк Я. Польсько-український конфлікт 1942–1947 рр.: “війна пам’ятників” / Я. Антонюк // Війни пам’ятей та політика примирення. Збірник наукових праць / [за заг. ред. В. Солдатенка]. – Київ, 2013. – С. 106.

<sup>962</sup> Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 czerwca 2013 r. w 70. rocznicę Zbrodni Wołyńskiej // Monitor Polski. – 2013. – Poz. 582.

<sup>963</sup> Капсамун І. Плата за “адвокатські послуги” / І. Капсамун, А. Черевко, І. Самокиш, Ю. Лучик // День. – 2013. – № 109. – 26 червня.

переконував, що прийнята ухвала була не найгіршою, бо не враховувала радикальних поправок представників партії ПіС, у ній згадали про “несправедливу міжнаціональну політику міжвоєнної Польщі і про відплатні акції 1943–1945 роках”<sup>964</sup>.

Гарячі дискусії проходили і в Сеймі, де на розгляд послів висунули п’ять проектів ухвал. У результаті 12 липня 2013 року більшість прийняла узгоджений текст, головна теза якого звучала так: “Волинський Злочин мав характер етнічної чистки з ознаками геноциду”<sup>965</sup>. Сейм зазначив, що у 1942–1945 роках на території Волині і Східної Галичини “жертвами злочину стало близько 100 000 польських громадян”<sup>966</sup>. Вшановуючи жертв трагедії, наголошено на тому що, вони “були звірячо вбиті українськими націоналістами” або “загинули жахливою смертю від рук ОУН і УПА”. Отже, сеймова ухвала однозначно негативно затаврувала увесь український національний рух середини ХХ століття і героїзувала польське підпілля, не залишивши місця спробам діалогу між обома народами під час Другої світової війни.

Антиукраїнські настрої у польському політикумі підігріло звернення 148 українських депутатів від Партії регіонів і Комуністичної партії України до маршалка Сейму Еви Копач (Ewa Korasz) з проханням засудити дії УПА на Волині і назвати їх геноцидом польського народу. Провладні українські політичні сили апелювали до важливості налагодження добросусідських відносин між Україною і Польщею, які неможливі без пам’яті “про сотні тисяч ні в чому неповинних громадян – білорусів, поляків, євреїв, циган, росіян, українців, всіх тих, хто загинув у Волинській різанині”<sup>967</sup>. Відтак польські політики закидали українцям відсутність єдиної внутрішньодержавної позиції, де частина

<sup>964</sup> *Стріха М.* Чого навчила нас “дискусія про Волинь” / М. Стріха // День. – 2013. – № 109. – 26 червня.

<sup>965</sup> Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 lipca 2013 r. w sprawie uczczenia 70. rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu Jej ofiarom // Monitor Polski. – 2013. – Poz. 606.

<sup>966</sup> Ibidem.

<sup>967</sup> ПР і КПУ просять сейм Польщі “заради дружби” визнати Волинську трагедію геноцидом поляків (Документ). – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/83799> [дата звернення 19.04.2016].

провладних представників висловлювалися про участь українців у трагедії ще різкіше, аніж поляки. Звичайно, тут йшлося про провокативну виставку 2010 року українофоба, депутата від Партії регіонів Вадима Колесніченка під назвою “Волинська різня: польські та єврейські жертви ОУН–УПА”, що мала на меті розпалити міжнаціональну ворожнечу<sup>968</sup>. Після короткочасного експонування в Києві, де вона викликала шалену критику патріотичних сил, її несподівано повезли до Варшави.

У 2013 році польська партія ПіС ініціювала проголошення 11 липня “Днем пам’яті мучеництва Кресів”, а саму трагедію пропонувала називати “геноцидом”. Натомість провладні політики закликали пам’ятати про важливість налагодження добросусідських відносин між Україною і Польщею, застерігаючи від різких формулювань, реакція на які завадила б польсько-українському діалогу<sup>969</sup>. Йдучи за електоральними настроями Президент РП Броніслав Коморовський (Bronisław Komorowski) назвав трагедію “злочином з ознаками геноциду”<sup>970</sup>.

Польську опозицію підтримали і “кресові” організації, представники яких називали трагедію на Волині “геноцидом” (*ludobójstwo*), “різаниною” (*rzeź*), “злочином” (*zbrodnia*), “етнічною чисткою” (*czystka etniczna*). Представники ліберальних сил, історики, публіцисти найпопулярніших видань говорили про “волинські події”, “антипольську акцію”, “громадянську війну” (*wojna domowa*) і “сусідський конфлікт”<sup>971</sup>. Речник кресов’ян католицький ксьондз Тадеуш Ісакович-Залеський (*Tadeusz Isakowicz-Zaleski*) критикував брак відваги у польської влади

<sup>968</sup> Гавришко М. Волинська трагедія: нове жонглювання фактами і політичні залаштунки / М. Гавришко. – Режим доступу: [http://zik.ua/news/2010/04/15/volynska\\_tragediya\\_nove\\_zhonglyuvannya\\_faktamy\\_i\\_politychni\\_zalash-tunky\\_224873](http://zik.ua/news/2010/04/15/volynska_tragediya_nove_zhonglyuvannya_faktamy_i_politychni_zalash-tunky_224873) [дата звернення 19.04.2016].

<sup>969</sup> Jędraszczyk K. Siedemdziesiąta rocznica wydarzeń na Wołyniu w świetle dyskusji medialnej i politycznej w Polsce / K. Jędraszczyk // Війни пам’ятей та політика примирення. Збірник наукових праць / [за заг. ред. В. Солдатенка]. – Київ, 2013. – С. 175.

<sup>970</sup> Коморовський: Волинський злочин має ознаки геноциду. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/84376> [дата звернення 16.09.2014].

<sup>971</sup> Jędraszczyk K. Siedemdziesiąta rocznica wydarzeń na Wołyniu w świetle dyskusji medialnej i politycznej w Polsce. – С. 173.

визнати трагедію геноцидом. Натомість історик Андрій Портнов застерігав поляків від спрощеного розуміння внутрішньоукраїнських історичних суперечок: “Не кожен критик УПА в Україні є другом Польщі, адже часто є носієм неорадянського способу мислення”<sup>972</sup>.

Українські публіцисти традиційно називали кресов’ян “колишніми польськими колоністами на західноукраїнських землях, які отримували земельні ділянки й забезпечували колоніальне панування Польщі на українських етнічних землях”<sup>973</sup>. Вони та їхні нащадки прагнули реваншу над Україною, розраховували на повернення “східних кресів” після її розпаду: “Якщо польська політика на українському напрямку здійснюватиметься під диктування кресов’ян, то навіть захист Польщею геополітичних інтересів України не допоможе зберегти взаєморозуміння”, – зазначив публіцист “Дня” Ігор Лосєв<sup>974</sup>.

Особливістю переосмислення Волинської трагедії і в Україні, і в Польщі став пошук аналогій із світової історії. Польський історик Гжегож Мотика, заперечуючи запропоновану українськими істориками тезу про трагедію 1943 року як вияв стихійної помсти волинських селян<sup>975</sup>, порівняв українсько-польський конфлікт із геноцидом в Руанді, де 1994 року в суперечці за землю і владу було вбито близько 800 тис. представників племені тутсі<sup>976</sup>. Луцька дослідниця Оксана Каліщук, провівши паралелі зі спалахами міжнаціональних конфліктів у роки Другої світової війни в Центральній-Східній та Південній Європі – сербо-хорватського, польсько-литовського, польсько-білоруського, заперечила тезу про безпрецедентність польсько-українського протистояння 1943–

<sup>972</sup> Цит за: *Jędraszczyk K. Siedemdziesiąta rocznica wydarzeń na Wołyniu w świetle dyskusji medialnej i politycznej w Polsce.* – С. 177.

<sup>973</sup> *Лосєв І.* Савік Шустер між Сциллою та Харибдою / І. Лосєв // *День.* – 2013. – № 110–111. – 27–28 червня.

<sup>974</sup> Там само.

<sup>975</sup> *Стріха М.* Чого навчила нас “дискусія про Волинь” / М. Стріха // *День.* – 2013. – № 109. – 26 червня.

<sup>976</sup> *Motyka G. Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”.* – S 454–455; *Stańczyk T. Konflikt skąpany we krwi* / T. Stańczyk // *Rzeczpospolita.* – 2011. – № 15. – 16–17 kwietnia.

1944 років<sup>977</sup>. Львівський вчений Андрій Козицький наголосив на важливості розуміння того, що “боротьба українців проти польської присутності на Волині мала яскраві риси антиколоніального виступу”, і її можна порівняти з антинімецьким повстанням 1904–1907 років народу гереро в Південно-Західній Африці, антибританським повстанням у Бірмі 1941 року, національно-визвольною війною в Алжирі 1954–1962 років<sup>978</sup>. На сторінках газети “День”, “колоніальну війну лондонського польського уряду” порівняно з війною французів в Алжирі або британців у Кенії чи Малайзії”<sup>979</sup>. Додамо, що одним із перших, хто обґрунтовував право українців на антиколоніальне повстання, був видатний український історик Ярослав Дашкевич, який вважав, що українці, як і інші завойовані народи, мали “право боротися за свою рівноправність як народу і за повноправність території”, на якій вони мешкали<sup>980</sup>.

До спроб знайти причини міжнаціональної напруги та подолати їх долучилися й авторитетні українські і польські інтелектуали, громадські діячі, політики, що зібралися 20–21 червня 2013 року у Варшаві на засіданні “Форуму Україна-Польща”, організованому Фондом Стефана Баторія та Департаментом публічної і культурної дипломатії МЗС РП<sup>981</sup>. Головна теза польських політиків полягала у тому, що дискусії про Волинь припали на час, коли Європа “втомила від України”, точніше, від декларативних проєвропейських прагнень її політиків. Крім того, українська гуманітарна політика продовжувала ґрунтуватися на радянських шаблонах і викликала

<sup>977</sup> *Калищук О.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси. – С. 202–214.

<sup>978</sup> *Козицький А.* Волинські події 1943 р.: невдала спроба “геноцидної інтерпретації” / *А. Козицький* // *Волинська трагедія: через історію до порозуміння* / [уклад. А. Шваб]. – Луцьк, 2013. – С. 23.

<sup>979</sup> *Лосєв І.* Савік Шустер між Сциллою та Харибдою / *І. Лосєв* // *День*. – 2013. – № 110–111. – 27–28 червня.

<sup>980</sup> *Дашкевич Я.* Для кого дорога до нікуди? Про польсько-українські відносини в минулому та сучасному / *Я. Дашкевич* // *Його ж.* “...Учи неложними устами казати правду”. Історична есеїстка (1989–2008). Київ, 2011. – С. 644.

<sup>981</sup> *Запшкільняк Л.* У тіні волинської трагедії: “Форум Україна-Польща” / *Л. Запшкільняк* // *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. – 2013. – Вип. 6. – С. 262–265.

лише непорозуміння у закордонних спостерігачів. Натомість громадські діячі, вчені переконували у необхідності пам'ятати про те, що у Другій світовій війні і українці, і поляки були жертвами нацистського і радянського режимів, а післявоєнна пропаганда спричинилася до того, що “в критичні моменти історії прихильників української незалежності оголошували «колаборантами» і «фашистами»”<sup>982</sup>. Насправді ж обом народам рекомендували погодитися з існуванням декількох правд про нестерпну трагедію і не перебільшувати взаємну реакцію на неї. Щодо польського суспільства, то воно дивилося на ситуацію крізь призму привабливого, але й небезпечного стереотипу жертви, адже протягом складної польсько-української історії засвідчено багато неоднозначних моментів, докладний аналіз яких переконує, що не завжди обидва народи були лише невинними жертвами<sup>983</sup>.

28 червня 2013 року, під час візиту до Варшави Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (Шевчука), між УГКЦ та РКЦ Польщі підписано спільну Декларацію з нагоди 70-х роковин Волинської трагедії<sup>984</sup>. Духовні лідери засудили криваве протистояння на Волині, зазначивши, що “насилля та етнічні чистки за жодних обставин не можуть бути методом вирішення конфліктів між народами, не можуть бути виправданими ані політичною, ані економічною, ані релігійною ситуацією”. У декларації пролунали слова взаємного вибачення за кривди, зло і насилля, заподіяні в роки Другої світової війни народами-сусідами.

Безпосередні урочистості з вшанування жертв трагедії пройшли в першій декаді липня в українських селах Павлівка, Сагринь за участю Українського католицького університету, Об'єднання українців у Польщі, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Польсько-українського форуму, Фундацій Куроня та Шептицьких, Українського інституту вивчення

<sup>982</sup> *Стріха М.* Чого навчила нас “дискусія про Волинь” / М. Стріха // День. – 2013. – № 109. – 26 червня.

<sup>983</sup> Там само.

<sup>984</sup> Декларація з нагоди 70-х роковин Волинської трагедії. – Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/deklaraciya-z-nagodi-70-h-rokovin-volinskoyi-tragediyi> [дата звернення 21.04.2016].

Голокосту “Ткума” з Дніпропетровська<sup>985</sup>. 11 липня 2013 року в Луцьку відбулися меморіальні заходи, участь у яких взяли Президент Польщі Броніслав Коморовський і віце-прем’єр-міністр України Констянтин Грищенко, які ще раз показали, що режим Віктора Януковича не був зацікавлений у налагодженні повноцінного діалогу з Варшавою. Натомість у провладній Партії регіонів переважали проросійські настрої.

Водночас, на думку оглядача Марціна Войцеховського, “бурхливе відзначення сімдесятої річниці Волинської трагедії не зруйнувало досягнень польсько-українського діалогу, але й не просунуло його вперед”<sup>986</sup>. Лише взаємне визнання проблем, українцями у злочинній діяльності УПА проти поляків у 1943 році, а поляками – власної провини за антиукраїнську політику протягом століть та у міжвоєнне двадцятиліття, є ключовим для того, щоб “зійти з мертвої точки в історичних питаннях”<sup>987</sup>.

Аналітик Інституту міжнародних відносин у Варшаві Анджей Шептицький (Andrzej Szeptycki) вважав, що, крім історичного та морального аспектів, ухвала Сенату мала на меті сподобатися частині електорату “з коріннями на Кресах”, проте її не варто перебільшувати, бо, на відміну від президента, прем’єра, міністра закордонних справ, парламент не є представником держави на міжнародному рівні, тому його дії не матимуть негативного впливу на майбутнє українсько-польських відносин<sup>988</sup>.

У першій декаді червня 2013 року соціологічна служба Центр дослідження суспільної думки опитала 1010 дорослих поляків про їхнє ставлення до сучасних польсько-українських відносин та вплив на них спільного минулого, а також про обізнаність у проблемі Волинської трагедії 1943 року. 46% опитаних зазначили, що

<sup>985</sup> Бойко В. Відображення у польській науковій і публіцистичній дискусії питання Волинської трагедії як складової політики пам’яті / В. Бойко // Війни пам’ятей та політика примирення. Збірник наукових праць / [за заг. ред. В. Солдатенка]. – Київ, 2013. – С. 134.

<sup>986</sup> Войцеховський М. Курява після Волині / М. Войцеховський // Nowa Europa Wshodnia (Нова Східна Європа). – 2014. – Спецвипуск. – С. 16.

<sup>987</sup> Там само. – С. 17.

<sup>988</sup> Капсамун І. Плата за “адвокатські послуги” / І. Капсамун, А. Черевко, І. Самокиш, Ю. Лучик // День. – 2013. – № 109. – 26 червня.



відносини були ані добрими, ані злими, 21% вважав їх добрими, 18% не мали чіткої думки про це. 54% заявили, що спільне минуле швидше ділить обидва народи, а 24% опитаних зазначили, що історія об'єднує<sup>989</sup>. Про можливість поєднання заявили 63% (що на 8% менше порівняно з 2008 роком і на рівні з 2003 роком). Кожен п'ятий (21%) відповів, що поєднання неможливе, і 16% не могли чітко сказати<sup>990</sup>. Як вважала польська дослідниця Катажина Єндрашик: “Судження і оцінки більшості поляків є дуже категоричними і спрощеними, бо ґрунтуються на стереотипах і простих уявленнях”<sup>991</sup>. Пояснення цього слід шукати в недостатній поінформованості про це осіб середнього і страшого покоління, частих маніпуляціях.

Заходи у 70-ту річницю трагедії продемонстрували радикалізацію суспільних настроїв поляків, прояви антиукраїнської ксенофобії. Таку “кризу відносин” швидко пододала Революція гідності, підтримана поляками. Проте розгортання війни на сході України та потужна російська пропаганда поставили перед національними елітами завдання виробити інструменти подолання крайньорадикальних настроїв.

<sup>989</sup> Trudna pamięć: Wołyń 1943. Komunikat z badań. (CBOS, BS 93/2013) / [oprac. M. Herrmann]. – Warszawa, 2013. – S. 3.

<sup>990</sup> Ibidem. – S. 4.

<sup>991</sup> Jędraszczyk K. Siedemdziesiąta rocznica wydarzeń na Wołyniu w świetle dyskusji medialnej i politycznej w Polsce / K. Jędraszczyk // Війни пам'ятей та політика примирення. Збірник наукових праць / [за заг. ред. В. Солдатенка]. – Київ, 2013. – С. 182.

## ЩО РОБИТИ ЗІ СТЕРЕОТИПАМИ? ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

9 квітня 2015 року до Києва з офіційним візитом прибув Президент Броніслав Коморовський, Верховна Рада України прийняла закон про визнання ОУН, УПА та інших організацій борцями за незалежність, який у Варшаві розцінили як такий, що глорифікує “бандитську діяльність” українських повстанців. За рік, коли 8 липня 2016 року Петро Порошенко, наслідуючи канцлера ФРН Віллі Брандта, поклав квіти і став на коліна перед варшавським пам’ятником жертвам Волинської трагедії, Сейм і Сенат Республіки Польща в унісон безапеляційно назвали трагедію українських і польських сіл на Волині 1943 року геноцидом. Зі сумом констатуємо, що в такій делікатній справі, як історична політика, владні еліти повели себе, неначе слон на складі порцеляни, розбиваючи на дріб’язок усе напрацьоване.

Втім, липневі ухвали польських Сейму і Сенату не додали ані крихти до встановлення історичної правди і очищення, як про це заявляли їх ініціатори. Вони поглибили прірву, загострили кризу довіри у польсько-українських відносинах. За висловом талановитого редактора і публіциста Адама Міхніка, “запекла дурість і приголомшливе боягузтво розладнали доробок кількадесятирічної мудрої політики мудрих поляків і українців”<sup>992</sup>. Таке легковажне трактування історичних фактів призвело до радикалізації окремих польських організацій у частині нищення упівських могил у південно-східній Польщі. У жовтні 2016 року

<sup>992</sup> Міхнік А. Прокляття Волині. Повернення примар минулого / А. Міхнік. – Режим доступу: [http://espresso.tv/article/2016/08/30/proklyatty\\_volyni\\_pov-ernennya\\_prymar\\_mynulogo](http://espresso.tv/article/2016/08/30/proklyatty_volyni_pov-ernennya_prymar_mynulogo) [дата звернення 19.09.2016].

емоційну напругу підсилив художній фільм Войцеха Смажовського (Wojciech Smarzowski) “Волинь”, у якому вчинки окремих повстанців перенесено на весь український народ.

Відчуваючи загострення у відносинах, інтелектуали з обох сторін ставлять питання: наскільки глибокою стане прірва між народами і чи швидко вдасться повернутися до діалогу?

Зрозумілим є те, що український і польський історичні нарativi про ХХ століття ніколи не будуть спільними, проте можуть стати узгодженими. Адже якщо українці/поляки приймуть чужу розповідь, то перестануть відчувати себе окремим народом<sup>993</sup>. Така національна чутливість може розсварити, але водночас і сприяти зближенню роз’єднаних позицій. На жаль, очікування стають щоразу примарнішими. Об’єднавчим викликом, без сумніву, є наявність спільної загрози зі сторони сучасної Росії. Після Майдану 2013–2014 років та російської агресії в Україні, ширшим планом якої є дестабілізація ситуації у Європейському союзі, путінська пропаганда головно націлилася на прихильників правих поглядів у Європі, а у Польщі – на “кресові” і псевдокресові товариства<sup>994</sup>. Головним завданням Кремля стало те, аби українці і поляки знову розсварилися на ґрунті історичних подій, передусім Другої світової війни. Після бурхливих дискусій 2013 року знову з’явилися публікації про винуватців кривавих вбивств – українців, ототожнюючи останніх з т. зв “бендеровцями”, що захопили владу в Києві.

Спроби представників партії ПіС сформувати позитивний історичний образ Польщі на світовій арені призвели до пропагування дискурсу про польський народ як про жертву тоталітарних режимів. Європейська традиція опрацювання минулого із постулатів “педагогіки сорому” щоразу більше відкидається як неактуальна. В результаті – конкретні дії: зміна концепції модерного Музею Другої

<sup>993</sup> Tygiel lwowski [Rozmowa z Olą Hnatiuk]. – Режим доступу: <http://m.krytyka-polityczna.pl/artykuly/ukraina/20160520/tygiel-lwowski-rozmowa-z-ola-hnatiuk> [дата звернення 25.05.2016].

<sup>994</sup> Wóycicki K. Putinowskie “kresy” i pojednanie polsko-ukraińskie / K. Wóycicki. – Режим доступу: <http://kazwoy.wordpress.com/2014/03/28/putinowskie-kresy-i-pojednanie-polsko-ukrainskie/> [дата звернення 10.10.2014].

світової війни у Гданську, на вулицях щоразу гучнішими стають гасла нетерпимості щодо іноземців (відомим став випадок побиття професора Варшавського університету за розмову німецькою мовою у трамваї), у Перемишлі знову стало “гаряче”, коли влітку 2016 року лунали образи в бік процесії під час церковної ходи до українських військових поховань в підміських Пікуличах.

Відбулися різкі зміни в ставленні поляків до східних сусідів, виражені в абсолютних показниках. Як відомо, у 1991 році до українців із симпатією ставилося лише 9% опитаних, за два роки, у 1993-му, цей показник збільшився на три пункти і поступово зростав впродовж усього останнього десятиліття ХХ століття. Найрізкіша зміна симпатії польського суспільства до українців відбулася між 2003 та 2004 роками. Якщо перед Помаранчевою революцією українцям симпатизували 19% поляків, то вже наступного року їх кількість сягала 29%. Натомість після Революції гідності рівень симпатії до українців піднявся на найвищий за історію досліджень рівень – 36% (за матеріалами опитування 2015-го). Проте 2016 року відбувся спад приязні аж на 9 пунктів до 27%. Одні пояснюють це “непродуманою політикою декомунізації, а насправді глорифікації ОУН–УПА”, інші – черговою “втомою від України” та її еліт, нездатних провести реальні антикорупційні реформи. Водночас обнадійливим залишається той факт, що у 1991–2016 роках наполовину зменшилось відносне число тих поляків, які негативно ставилися до своїх східних сусідів – зі 65% до 34% (хоча найнижчий показник був у 2010 році – 29%). Відзначимо, що все ще чисельною є група польських громадян, яким байдує, як живуть і розвиваються українці – 33%<sup>995</sup>.

Не до кінця зрозумілою залишається і роль “кресових” сентиментів у сучасній політиці та суспільних настроях поляків. На полицях книгарень Варшави, Вроцлава, Кракова і Перемишля популярними стають ностальгійні видання про “втрачений рай за Сяном і Бугом”, який зруйнувала Друга світова війна та комуністична ідеологія. У публікаціях найрадикальніших авторів стверджено тимчасовість присутності нової української влади на

<sup>995</sup> Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań. (CBOS, NR 53/2016) / [oprac. M. Omyła-Rudzka]. – Warszawa, 2016. – 10 s.

“кресах” та необхідність повернення Львова. Для розсудливого спостерігача такий дискурс є шляхом в нікуди. Звичайно, багатосотлітня присутність поляків у Східній Галичині, на Волині та Поділлі не повинна залишатися непоміченою. Проте у сучасних відносінах замість слова “креси” полякам слід говорити про польську національну меншину в Україні, що переважно проживає на Поділлі. Натомість про польську культурну спадщину на території сучасної України варто дбати не лише диктатом, а передусім мовою діалогу. Адже поляки не надто люблять, коли депортовані зі Сілезії німці, застосовуючи антипольські підтекст чи риторику, зверхньо говорять про свою спадщину на колишніх східнонімецьких територіях<sup>996</sup>. Треба розуміти, що схожі почуття відчують і українці.

\* \* \*

Вищенаведені узагальнення дозволяють змоделювати декілька дискурсів про Україну та українців, а особливо про роль останніх у історії польського народу в ХХ столітті, які існували паралельно в польській суспільно-політичній та науковій думці.

Першим, і найдавнішим, був “кресовий” образ. Відповідно до нього українці і поляки довгий час жили разом в мирі й злагоді доти, доки їх не розсварила Австрія, “придумавши” українську націю. Саме ця австрійська інтрига стала основою конфліктів початку ХХ століття, і зокрема, найбільшого з них – українсько-польської війни 1918–1919 років. Відновлення Польської держави повернуло обом народам спокійне життя. Проте поширення ідей націоналізму, який породив в українців “озвіріння” і прагнення позбутися поляків на етнічно польських землях, знову розділило поляків і українців. У Другій світовій війні “українські націоналісти з ОУН і УПА” стали третім агресором Польщі після Німеччини і СРСР. Після війни Радянський Союз розділив два народи, “подарував” українцям Львів, а поляків позбавив їхніх давніх “кресів”. Для того, щоби побороти “бандитську діяльність” УПА, народна влада Польщі вимушена була провести 1947 року

<sup>996</sup> Wóycicki K. Putinowskie “kresy” i pojednanie polsko-ukraińskie / K. Wóycicki. – Режим доступу: <http://kazwoy.wordpress.com/2014/03/28/putinowskie-kresy-i-pojednanie-polsko-ukrainskie/> [дата звернення 10.10.2014].

депортаційну операцію “Вісла”, подарувавши українцям нові гарні господарства в Центральній та Східній Польщі. Але із відновленням української незалежності націоналізм, на їхню думку, знову “піднімає голову” і є загрозою уже для сучасної Польщі.

Інший портрет українців формувала загальнопольська ліберальна та консервативна преса через публікації істориків, громадських діячів, публіцистів. Згідно з ним, у кінці XIX – на поч. XX століття обидва національно-патріотичні рухи розпочали боротьбу за етнічні території і національне самоствердження, яка тривала впродовж усієї першої половини XX століття. У братовбивчій війні постраждали і поляки, і українці, часто з вини недалекоглядних політичних чи військових лідерів. Сучасні польсько-українські відносини – це шанс налагодити нормальну співпрацю та долучитися до будівництва спільного європейського майбутнього.

Схоже виглядав образ українців у політичному дискурсі. Він стосувався не так історії, як сучасних відносин між Польщею і Україною. Історично українців називали близьким полякам народом зі складною минувиною. Визнано, що у XX столітті українці зазнали багато страждань від комуністичної влади. З іншого боку, посткомуністичні політичні сили намагалися виправдати дії своїх попередників загрозою націоналізму. Уже в сучасних відносинах актуальним стало гасло стратегічного партнерства і приєднання України до європейської спільноти. Після Революції гідності офіційна польська влада продовжує підтримувати євроінтеграційний шлях України, заявляти про цілісність суверенітету та неприпустимість порушення територіальних кордонів.

Ще один образ українців впливав із трьох попередніх, а також із щоденних контактів пересічних поляків з українцями. Польське суспільство сприймало Україну і українців переважно в негативних категоріях: Україну поляки асоціювали найчастіше з історією, насамперед з періодом Другої світової війни, особливо зі збройними діями УПА. Новітні уявлення про українців виводилися також із торгівлі на базарах початку 1990-х років, трактування українців як дешевої робочої сили. У цих стереотипах Україну бачили бідним, занедбаним краєм. Для значної кількості поляків Україна – територія, заселена людьми, а не держава. Вони

дуже мало знали про українські проблеми; лише кожен дев'ятий був у нашій країні. Проте серед тих, хто познайомився з Україною зблизька, рівень упередженості ставав нижчим. Це також пов'язано із віком та рівнем освіти. Якщо історичний образ України та українців був поширений передусім серед людей старшого покоління, то сучасний – серед молоді, яка у своєму ставленні до українців майже зовсім не апелювала до історії.

Відповідаючи на запитання, чи в українсько-польських відносинах є перспективи і невикористаний потенціал, слід ствердно відповісти – так. І цей потенціал криється не в минулому, а в майбутньому. Одним із рецептів на майбутнє є послідовний євроінтеграційний шлях України, що дозволить з часом спокійніше говорити про складні історичні теми (це показала Польща в дискусії про антиєврейський погром у містечку Єдвабне 1941 року). Коли говоримо про трагедію українського і польського народів у період Другої світової війни, то вихід із глухого кута найчастіше шукають у досвіді французько-німецького чи німецько-польського примирення з формулою “прощаємо і просимо вибачення”, належним вшануванням жертв конфлікту і розумінням усіх небезпек у випадку проекції історичних кривд на майбутні відносини. Тут лише додамо, що актуальна ситуація не прогнозує швидкого повернення до вже не раз проговореної формули. Очевидним є те, що народи постали перед черговим викликом і потребою вироблення нової схеми, навіть більш прагматичної.

Щодо політичних перспектив, то мусимо пам'ятати, що історія польсько-українських відносин показує: народи тоді вигравали, коли були разом, а міжнаціональні розбрати вели до конфліктів, якими користалась третя сторона, та неминуче призводили до втрати національної державності. Але чи зуміємо ми скласти черговий іспит?



## ДЖЕРЕЛА ТА ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ

### I. ДЖЕРЕЛА

#### *Офіційні документи*

Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій від 21 березня 1994 р. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616\\_014](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_014) [дата звернення 14.02.2013].

Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagarnicznej Polski. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 772.

Informacja na temat spornych zagadnień w stosunkach polsko-ukraińskich. Warszawa, 26.06.2000 roku. – Ministerstwo spraw zagarnicznych RP. Departament Europy Wschodniej. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 514.

Informacja o wielkości rozpowszechniania prasy. Na podstawie danych Związku kontroli i dystrybucji prasy. – Dzienniki, wrzesień'2000. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Departament Komunikacji Społecznej, Analizy i Prognozy. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 399.

Informacja o wielkości rozpowszechniania prasy. Na podstawie danych Związku kontroli i dystrybucji prasy. – Dzienniki, wrzesień'1998. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Departament Komunikacji Społecznej, Analizy i Prognozy. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 400.

Materiał informacyjny dotyczący Ukrainy. Warszawa, 29.11.1998 roku. Ministerstwo spraw zagranicznych RP. Departament Europy Wschodniej. Najważniejsze kontakty ze Wschodem – Rosja. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 439.

Projekt uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie akcji “Wisła”. Warszawa, 9 listopada 2012 roku. – Режим доступу: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/79FD9CF338EFDFD1C1257ABD00369F55/%24File/904.pdf> [дата звернення 16.01.2013].

Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 roku // Dziennik Ustaw RP. – 1993. – № 125. – Poz. 573.

Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 czerwca 2013 r. w 70. rocznicę Zbrodni Wołyńskiej // Monitor Polski. – 2013. – Poz. 582.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 lipca 2013 r. w sprawie uczczenia 70. rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu Jej ofiarom // Monitor Polski. – 2013. – Poz. 606.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 lipca 1990 r. // Monitor Polski. – 1990. – № 30. – Poz. 234.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 31 sierpnia 1991 r. w sprawie niepodległości Ukrainy // Monitor Polski. – 1991. – № 29. – Poz. 205.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 grudnia 1991 r. w sprawie niepodległości Ukrainy // Monitor Polski. – 1991. – № 45. – Poz. 316.

Uchwała Senatu RP potępiająca akcję “Wisła”, 3 VIII 1990 // Ukraińcy w Polsce 1989–1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje / [oprac. i red. M. Czech]. – Warszawa, 1993. – S. 130–131.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej // Dziennik Ustaw RP. – 1989. – № 29. – Poz. 157. – 29 maja. – S. 465–468.

### ***Преса***

Gazeta Wyborcza, 1990–2007

Lwowskie spotkania, 2005

Na Rubieży, 1992; 1994–1998; 2000; 2003; 2005

Polityka, 1991–1994; 1997–1999

Rzeczpospolita, 1992–1994; 1996; 1999; 2001–2003; 2007–2008; 2011

Semper Fidelis, 1992–1993; 1995

Trybuna, 2003

Tygodnik Zamojski, 2002

Wprost, 2000; 2002; 2005

Życie Podkarpackie, 1999; 2002; 2004–2007

Życie Przemyskie, 1991–1993; 1995–1997

Дзеркало тижня, 2012

День, 2013

Корреспондент, 2002

Політика і культура, 2002

Поступ, 2001–2002

### ***Публіцистика. Спогади.***

*Войцеховський М.* Курява після Волині / М. Войцеховський // Nowa Europa Wschodnia (Нова Східна Європа). – 2014. – Спецви-  
пуск. – С. 16–21.

Волинь: дві пам'яті. Збірник статей опублікованих у “Газеті  
виборчій” / [пер. з пол. В. Павлів, упоряд. М. Войцеховський]. –  
Київ–Варшава, 2009. – 304 с.

*Карванська-Байляк А.* Україно, визнай / А. Карванська-  
Байляк. – Варшава, 2002. – 280 с.

*Куронь Я.* Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – Ки-  
їв, 2012. – 264 с.

*Смоленський П.* Похорон різуну / П. Смоленський / [пер. з пол.  
А. Бондар]. – Київ, 2006. – 152 с.

*Хцюк А.* Атлантида: розповідь про Велике Князівство Балаку;  
Місяцева земля: Друга розповідь про Велике Князівство Балаку /  
А. Хцюк / [пер. з пол. Н. Римська]. – Київ, 2011. – 544 с.

*Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. Źródła do dziejów walk o Lwów  
i województwa południowo-wschodnie. T. 1. Relacje uczestników.* –  
Warszawa, 1991. – 363 s.

Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. Źródła do dziejów walk o Lwów i województwa południowo-wschodnie. T. 2. Relacje uczestników. – Warszawa, 1993. – 864 s.

Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. T. 3 Organizacja listopadowej obrony Lwowa. Ewidencja uczestników walk. Lista strat. – Warszawa, 1994. – 444 s.

Podlaski K. Białorusini, Litwini, Ukraińcy / K. Podlaski. – Białystok, 1990. – 152 s.

Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia. 1939–1945. Tom 1, 2 / E. Siemaszko, W. Siemaszko. – Warszawa, 2000. – 1439 s.

Strońska A. Dopóki milczy Ukraina / A. Strońska. – Warszawa, 2006. – 266 s.

Ziemny A. Rzeczy ukraińskie / A. Ziemny. – Chotomów, 1991. – 151 s.

### ***Промови. Звернення. Листи. Інтерв'ю***

Група львовських інтелектуалів просит президентів України и Польши не устанавливать новой даты открытия военных мемориалов во Львове, 17 июня 2002, ИНТЕРФАКС-УКРАИНА. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-kk.htm> [дата звернення 19.05.2011].

Звернення львівських інтелектуалів до президентів України та Польщі, 17.06.2002. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-kk.htm> [дата звернення 19.05.2011].

Звернення Об'єднання українців у Польщі до депутатів Львівської міської ради 14. 05. 2002. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/zuwp1405.htm> [дата звернення 18.05.2011].

Звернення представників інтелектуальних та громадських середовищ Львова до громади міста, 12 липня 2002. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-1207.htm> [дата звернення 19.05.2011].

Лист Голови Ради Міста Кракова Станіслава Гандзліка. Краків, 20 травня 2002 р. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/rezol-krakiv.htm> [дата звернення 26.05.2011].

Олександра Гнатюк: “Польща від самого початку сприяє незалежності України”. Розмову вів Ігор Гирич / О. Гнатюк, І. Гирич // Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. Вип. 80: Україна–Польща: діалог упродовж тисячоліть. – Київ, 2009. – С. 7–14.

Почесні громадяни Львова запропонували Президенту України створити сприятливі умови для перенесення в майбутньому Пантеону Слави війська Польського у Львові на територію сучасної Польщі. Львів, 19 червня 2002 р. Медіа Простір. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/m-pr1906.htm> [дата звернення 20.05.2011].

ПР і КПУ просять сейм Польщі “заради дружби” визнати Волинську трагедію геноцидом поляків (Документ). – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/83799> [дата звернення 19.04.2016].

Komunikat spotkania delegacji deputowanych Rady Najwyższej Ukrainiejskiej SRR członków Ludowego Ruchu Ukrainy na rzecz przebudowy z przedstawicielami Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 127. – Forum Polsko-Ukraińskie.

Kiedy kres Kresów? Rozmowa z prof. Danielem Beauvois / D. Beauvois, I. Chruślińska, P. Tyma // Wiele twarzy Ukrainy. Rozmawiali i przypisami opatrzyli Iza Chruślińska i Piotr Tyma. – Lublin, 2005. – S. 268–277.

Kwaśniewski A. Dom wszystkich Polska / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2000. – 312 s.

List Daniela Midera do Henryka Wujca, 28 września 1998 roku. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 126. – Ukraina.

Mokry W. Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców / W. Mokry. – Kraków, 2001. – 404 s.

Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w chrystusowym urzędzie pasterskim. – Режим доступу: [http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem\\_18111965.html](http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem_18111965.html) [дата звернення 14.09.2014].

Oświadczenie senator Marii Berny na 97. posiedzeniu Senatu w dniu 17 kwietnia 1997 r. // Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia

Senatu RP III kadencji w dniu 17 kwietnia 1997 r. – Режим доступу: <http://ww2.senat.pl/k3/dok/sten/097/097sten.htm> [дата звернення 11.04.2015].

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. 2001 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2002. – 541 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2002 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2002. – 462 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2002 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2003. – 433 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2003 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2003. – 475 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2003 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2004. – 470 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2004 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2004. – 522 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2004 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2005. – 518 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Styczeń–czerwiec 2005 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2005. – 521 s.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2005 r. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2005. – 502 s.

Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. Lata 1995–1996. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 1999. – 397 s.

Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1997 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 1999. – 399 s.

Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1998 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 1999. – 446 s.

Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1999 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2000. – 536 s.

Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 2000 rok. Wybór / A. Kwaśniewski. – Warszawa, 2001. – 497 s.

Teksty wystąpień na spotkaniu delegacji deputowanych Rady Najwyższej Ukraińskiej SRR członków Ludowego Ruchu Ukrainy na rzecz przebudowy z przedstawicielami Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, Jabłonna 4–5 maja 1990 roku. – Archiwum Akt Nowych. – Zespół 2346, Unia Wolności. – Sygn. 127. – Forum Polsko-Ukraińskie.

Tygiel lwowski [Rozmowa z Olą Hnatiuk] <http://m.krytykapolityczna.pl/artykuly/ukraina/20160520/tygiel-lwowski-rozmowa-z-ola-hnatiuk> [дата звернення 25.05.2016].

Wałęsa L. Wszystko co robię, robię dla Polski. Przemówienia, posłania, listy 1990–1995 / Lech Wałęsa. – Warszawa, 1995. – 308 s.

Wiele twarzy Ukrainy. Rozmowa z Jarosławem Hrycakiem / J. Hrycak, I. Chruślińska, P. Tyma // Wiele twarzy Ukrainy. Rozmawiali i przypisami opatrzyli Iza Chruślińska i Piotr Tyma. – Lublin, 2005. – S. 33–47.

### ***Громадська думка***

Jasińska-Kania A. Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw / Aleksandra Jasińska-Kania // Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych. Tom 2: Bliscy i Dalecy / [pod red. A. Jasińskiej-Kani]. – Warszawa, 1992. – S. 219–246.

Konieczna J. Polska–Ukraina: wzajemny wizerunek. Raport z badań / J. Konieczna. – Warszawa, 2001. – 89 s.

Opinie o stosunkach polsko-rosyjskich i możliwości pojednania polsko-niemieckiego i polsko-ukraińskiego. Komunikat z badań. (CBOS, BS 113/2008) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2008. – 12 s.

Ośrodek badania opinii publicznej. – Sygn. K. 054/92. – Opinie o narodach – październik 1992. – Режим доступу: [http://tnsglobal.pl/archiv\\_files/054\\_92.pdf](http://tnsglobal.pl/archiv_files/054_92.pdf) [дата звернення 08.04.2015].



Ośrodek badania opinii publicznej. – Sygn. K. 043/93. – Opinie o narodach – październik 1993. – Режим доступу: [http://tnsglobal.pl/archiv\\_files/043\\_93.pdf](http://tnsglobal.pl/archiv_files/043_93.pdf) [дата звернення 08.04.2015].

Polacy o możliwości pojednania z Niemcami i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 100/99) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 1999. – 7 s.

Polacy o możliwości pojednania z Niemcami i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 100/99) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 1999. – 7 s.

Polacy o pojednaniu z Niemcami i Ukraińcami. Komunikat z badań. (CBOS, BS 89/2001) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2001. – 3 s.

Polska między Niemcami, Rosją i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 180/2002) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2002. – 6 s.

Polska między Niemcami, Rosją i Ukrainą. Komunikat z badań. (CBOS, BS 180/2002) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2002. – 6 s.

Rocznica zbrodni na Wołyniu – pamięć i pojednanie. Komunikat z badań. (CBOS, BS 117/2003) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2003. – 5 s.

Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań. (CBOS, NR 53/2016) / [oprac. M. Omyła-Rudzka]. – Warszawa, 2016. – 10 s.

Stosunek do protestów na Ukrainie. Komunikat z badań. (CBOS, NR 21/2014) / [oprac. B. Roguska]. – Warszawa, 2014. – 10 s.

Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań. (CBOS, BS 12/2010) / [oprac. K. Wądlowska]. – Warszawa, 2010. – 12 s.

Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań. (CBOS, NR 20/2014) / [oprac. M. Omyła-Rudzka]. – Warszawa, 2014. – 10 s.

Trudna pamięć. Wołyń 1943. Komunikat z badań. (CBOS, BS 93/2013) / [oprac. M. Herrmann]. – Warszawa, 2013. – 9 s.

Wołyń 1943–2003. – TNS OBOP. – Sygn. K. 071/03. – Режим доступу: [http://tnsglobal.pl/archiv\\_files/071-03.pdf](http://tnsglobal.pl/archiv_files/071-03.pdf) [дата звернення 19.04.2011].

Wpływ ostatnich wydarzeń na Ukrainie na stosunek Polaków do Ukraińców. Komunikat z badań. (CBOS, BS 190/2004) / [oprac. M. Strzeszewski]. – Warszawa, 2004. – 2 s.

## II. НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

### *Праці теоретичного характеру*

*Зашкільняк Л.* Історична пам'ять і соціальні функції історії в сучасному світі / Л. Зашкільняк // *Історія – ментальність – ідентичність*. Випуск IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / [за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги]. – Львів, 2011. – С. 21–26.

*Зашкільняк Л.* Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики / Л. Зашкільняк // *Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні* / [за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів, 2009. – С. 7–35.

*Колесник І.* Історична пам'ять та історіографія: архетипи взаємодії / І. Колесник // *Історія – ментальність – ідентичність*. Випуск IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / [за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги]. – Львів, 2011. – С. 54–64.

*Колесник І.* Українська історіографія: концептуальна історія / І. Колесник. – Київ, 2013. – 566 с.

*Костенко Н.* Масова комунікація / Н. Костенко // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 1998. – № 6. – С. 127–151.

*Кцоева Г.* Методы исследования этнических стереотипов / Г. Кцоева // *Социальная психология и общественная практика* / [ред. Е. В. Шорохова, В. П. Левкович]. – Москва, 1985. – С. 225–231.

*Образ Іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації: Матеріали міжнародної наукової конференції, (Київ, 15–16 грудня 2005 р.)* / [ред. Г. В. Касьянов]. – Київ, 2008. – 264 с.

*Ослон А.* Уолтер Липпман о стереотипах: выписки из книги “Общественное мнение” / А. Ослон // *Социальная реальность*. – 2006. – № 4. – С. 125–141.

*Чугров С.* Этнические стереотипы и их влияние на формирование общественного мнения / С. Чугров // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1993. – № 1. – С. 41–53.

*Шерман О.* Політичний стереотип: місце у політичному процесі та технології формування засобами масової інформації / О. Шерман. – Львів, 2008. – 228 с.

*Шацька Б.* Минуле – пам'ять – міт / Б. Шацька. – Чернівці, 2011. – 248 с.

*Allport G. W.* The nature of prejudice / G. W. Allport. – Reading, MA: Addison-Wesley, 1979. – 537 p.

*Benedyktowicz Z.* Stereotyp-obraz-symbol. O możliwościach nowego spojrzenia na stereotyp / Z. Benedyktowicz // Zeszyty Naukowe Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne. – Warszawa-Kraków, 1988. – Zeszyt 24. – S. 7–35.

*Berting J.* Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne / J. Berting, Ch. Villain-Gandossi // Narody i stereotypy / [red. nauk. T. Walas i J. Woźniakowski]. – Kraków, 1995. – S. 13–27.

*Chlewiński Z.* Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna / Z. Chlewiński // Kolokwia Psychologiczne. T. 1: Stereotypy i uprzedzenia / [pod red. Z. Chlewińskiego i I. Kurcz]. – Warszawa, 1992. – S. 7–28.

*Dobieszewski J.* Przesady, uprzedzenia, stereotypy – kilka refleksji o pojęciach / J. Dobieszewski // Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan. – Warszawa, 2006. – S. 29–47.

*Gostkowski Z.* Teoria stereotypu i poglądy na opinię publiczną Waltera Lippmanna / Z. Gostkowski // Archiwum historii, filozofii, i myśli społecznej. T. V. – Warszawa, 1959. – S. 39–84.

*Hahn H.* Centrum i peryferie: zmienność i podobieństwo mechanizmów generujących stereotypy / H. Hahn // Akulturacja/asymilacja na pograniczach kulturowych Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Tom 1: Stereotypy i pamięć / [red. naukowa R. Traba]. – Warszawa, 2009. – S. 36–49.

*Jarosz D.* Uwagi o polskiej literaturze naukowej na temat stereotypów / D. Jarosz // Dzieje Najnowsze. Kwartalnik poświęcony historii XX wieku. Rocznik XXIII. – 1991. – № 2. – S. 93–103.

*Jasińska-Kania A.* Socjologiczne aspekty badań nad stereotypami / A. Jasińska-Kania // Obraz Polski i Polaków w Europie / [pod redakcją L. Kolarskiej-Bobińskiej]. – Warszawa, 2003. – S. 19–28.

*Kofta M.* Wstęp. Czy możliwy jest dialog między społeczno-kulturowym a psychologicznym podejściem do stereotypów / *M. Kofta, A. Jasińska-Kania* // *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe* / [pod red. *M. Kofty i A. Jasińskiej-Kani*]. – Warszawa, 2001. – S. IX–XXIX.

*Kurcz I.* Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji / *I. Kurcz* // *Kolokwia Psychologiczne. T. 1: Stereotypy i uprzedzenia* / [pod red. *Z. Chlewińskiego i I. Kurcz*]. – Warszawa, 1992. – S. 29–44.

*Lippmann W.* Public opinion / *W. Lippmann*. – New York, 1965. – 272 p.

*Markiewicz G.* Rozważania wstępne nad pojęciem mitu historycznego / *G. Markiewicz* // *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polskie mity polityczne XIX i XX wieku* / [pod red. *W. Wrzesińskiego*]. – Wrocław, 1994. – S. 23–28.

*Maternicki J.* Pamięć zbiorowa jako przedmiot badań historycznych / *J. Maternicki* // *Історія – ментальність – ідентичність. Випуск IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія* / [за ред. *Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги*]. – Львів, 2011. – С. 27–36.

*Mirga A.* Stereotype as a Model of “One’s Own” and “Stranger”. Theoretical Remarks on Ethnic Stereotype / *A. Mirga* // *Ethnologia Polona*. – 1986. – Vol. 12. – P. 95–108.

*Mity i stereotypy w kulturze, literaturze i języku* // *Materiały II sympozjum młodych pracowników nauki Wydziału Humanistycznego, (Szczecin, 19–20 maja 1992 r.)* / [pod red. *Mirosławy Kozłowskiej i Ewy Tierling*]. – Szczecin, 1993. – 299 s.

*Orłowski H.* Stereotypy “długiego trwania” a procesy nation building / *H. Orłowski* // *Akulturacja/asymilacja na pograniczach kulturowych Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Tom 1: Stereotypy i pamięć* / [red. nauk. *R. Traba*]. – Warszawa, 2009. – S. 15–28.

*Potocka-Hoser A.* Analiza dyskursu a badanie stereotypowości pojęć politycznych / *A. Potocka-Hoser, A. Polkowska* // *Kolokwia Psychologiczne. T. 1: Stereotypy i uprzedzenia* / [pod red. *Z. Chlewińskiego i I. Kurcz*]. – Warszawa, 1992. – S. 185–198.

*Schaff A.* Stereotyp: definicja a teoria / A. Schaff // *Kultura i Społeczeństwo*. T. XXII. – 1978. – № 3. – Lipiec–Wrzesień. – S. 43–77.

*Schaff A.* Stereotypy a działania ludzkie / A. Schaff. – Warszawa, 1981. – 171 s.

*Szarota T.* Stereotypy narodowe jako temat badań historycznych w Polsce / T. Szarota // *Dzieje Najnowsze. Rocznik XXVII*. – 1995. – № 2. – S. 3–12.

*Topolski J.* Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi / J. Topolski // *Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX wieku. Studia historyczne. Księga Pamiątkowa ofiarowana prof. drowi Lechowi Trzeciakovskiemu w 60 rocznicę urodzin* / [red. J. Topolski, W. Molik, K. Makowski]. – Poznań, 1991 – S. 243–254.

*Wnuk-Lipińska E.* Poczucie dystansu kulturowego wobec narodów europejskich / E. Wnuk-Lipińska // *Kultura i Społeczeństwo*. T. XXXVI. – 1978. – № 3. – S. 107–116.

### ***Дослідження українсько-польських відносин XX століття***

*Антонюк Я.* Польсько-український конфлікт 1942–1947 рр.: “війна пам’ятників” / Я. Антонюк // *Війни пам’ятей та політика примирення. Збірник наукових праць* / [за заг. ред. В. Солдатенка]. – Київ, 2013. – С. 102–111.

*Бакула Б.* Польща і Україна в діяльності “Культури”: Українці в еміграції / Б. Бакула // *Сучасність*. – 1997. – № 1. – С. 97–103.

*Бердиховська Б.* Україна в житті Єжи Ґедройця та на шпальтах паризької “Культури” / Б. Бердиховська // *Простір свободи. Україна на шпальтах паризької “Культури”* / [упоряд. Б. Бердиховська]. – Київ, 2005. – С. 9–32.

*Бойко В.* Відображення у польській науковій і публіцистичній дискусії питання Волинської трагедії як складової політики пам’ятей / В. Бойко // *Війни пам’ятей та політика примирення*. / [за заг. ред. В. Солдатенка]. – Київ, 2013. – С. 129–137.

*Боляновський А.* Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року: факти, міфи, розслідування: монографія / А. Боляновський. – Львів, 2011. – 188 с.

*В’ятрович В.* Друга польсько-українська війна 1942–1947 / В. В’ятрович. – Київ, 2011. – 288 с.

*В'ятрович В.* Історія з грифом “Секретно” / В. В'ятрович. – Львів, 2011. – 328 с.

Відгомін Волинської трагедії в історичній пам'яті польського й українського народів: монографія / [гол. ред. В. Ф. Солдатенко]. – Київ, 2013. – 291 с.

*Гаврилюк О.* Українсько-польський діалог 1990-х років стосовно подолання взаємних національних стереотипів: здобутки і не-реалізовані можливості / О. Гаврилюк // *Stereotypy narodowościowe na pograniczu: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej (Rzeszów, 16–17 października 2000 r.)* / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2002. – S. 63–71.

*Гаврилюк С.* Еволюція українсько-польських стереотипів упродовж ХІХ – поч. ХХ ст. (на прикладі Волині, Холмщини і Підляшшя) / С. Гаврилюк // *Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: Збірник наукових праць* / [упоряд.: М. М. Кучерепа, Н. Г. Стащенко; за заг. ред. М. М. Кучерепи]. – Луцьк, 2008. – С. 369–379.

*Гнатюк О.* Відвага і страх / О. Гнатюк / [Пер. з польської М. Боянівської]. – Київ, 2015. – 496 с.

*Голик Р.* ЗУНР чи Małopolska Wschodnia?: образ Галичини 1918 року в ментальності українців та поляків / Р. Голик // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення* / [гол. редкол. Я. Ісаєвич; упоряд. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр]. – Львів, 2009. – С. 62–75.

*Голик Р. Й.* Культурна пам'ять і Східна Європа: писемна культура та формування суспільних уявлень в Галичині / Р. Й. Голик. – Львів, 2015. – 424 с.

*Гудь Б.* Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект / Б. Гудь. – Харків, 2011. – 472 с.

*Геник М.* Проблема Львова у процесі польсько-українського примирення / М. Геник // *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. – Київ, 2009. – Вип. 17. – С. 294–304.

*Геник М.* Подолання міжнаціональних стереотипів та польсько-українське примирення у діяльності польської опозиції /

М. Генік // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Серія "Історичні та політичні науки". Випуск 11 / [ред. С. С. Троян]. – Рівне, 2011. – С. 27–31.

Дашкевич Я. Фальсифікація новітньої історії українського народу в сучасній Польщі (Товариства кресов'яків та їх діяльність) / Я. Дашкевич // Український час. – 1991. – № 1 (8). – С. 15–19.

Дашкевич Я. "...Учи неложними устами казати правду". Історична есеїстка (1989–2008) / Я. Дашкевич. – Київ, 2011. – 827 с.

Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків / Л. Зашкільняк // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Львів, 2008. – Вип. 2. – С. 127–137.

Ігнатова О. Образ сучасної України в польському тижневику "Політика" / О. Ігнатова // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів, 2004. – Вип. 25. – С. 499–504.

Ісаєвич Я. 1943 рік у пам'яті поляків і українців / Я. Ісаєвич // Війни і мир або "Українці – поляки: брати/вороги, сусіди..." / [за заг. ред. Л. Івшиної]. – Київ, 2007. – С. 292–298.

Ісаєвич Я. Про книгу В. і Е. Семашків / Я. Ісаєвич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 10: Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / [гол. ред. кол. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2003. – С. 375–390.

Ісаєвич Я. На шляху до правди. Убивство польських професорів у Львові (липень 1941 р.): кому вигідні фальсифікації / Я. Ісаєвич, К. Науменко // Екстракт 150. У двох частинах. Частина 1 / [за заг. ред. Л. Івшиної]. – Київ, 2009. – С. 660–670.

Каліщук О. Проблема українсько-польського протистояння на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни в історичній науці: демографічний зріз / О. Каліщук // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Зб. наук. праць. / [відп. ред. М. Литвин]. – Львів, 2010–2011. – Вип. 3–4. – С. 292–306.

Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс / О. Каліщук. – Львів, 2013. – 510 с.



*Каліщук О.* У тіні Волині? Історія vs пам’ять / О. Каліщук. – Львів, 2016. – 162 с.

*Кацберт Т.* Національні стереотипи в англо-німецьких відносинах: лінгвокультурний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т. Кацберт. – Київ, 2008. – 21 с.

*Клок В.* Образ українців та української влади у громадській думці польської меншини Галичини періоду польсько-української війни 1918–1919 рр. / В. Клок // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. Вип. 10: Ювілейний збірник на пошану Степана Гелея / [відп. ред. І. Копич]. – Львів, 2011. – С. 264–270.

*Козицький А.* Волинські події 1943 р.: невдала спроба “геноцидної інтерпретації” / А. Козицький // Волинська трагедія: через історію до порозуміння / [уклад. А. Шваб]. – Луцьк, 2013. – С. 19–26.

*Козловський І.* Встановлення українсько-польського кордону 1941–1951 рр. / І. Козловський / [наук. ред. В. В. Трофимович]. – Львів, 1998. – 222 с.

*Кресло А. С.* Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003) / А. С. Кресло. – Львів, 2005. – 128 с.

*Литвин М.* Про книгу Г. Команського і Щ. Секерки (Рецензія) / М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські взаємини [відп. ред. Ю. Сливка]. – Львів, 2005. – С. 399–403.

*Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998. – 488 с.

*Маринович М.* Польща і Україна після медового місяця / М. Маринович // Критика. – Травень–червень 2010 – Рік XIV, Число 5–6 (151–154). – С. 27–29.

*Мерошевський Ю.* “Польська Ostpolitik” / Ю. Мерошевський // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької “Культури” / [упоряд. Б. Бердиховська]. – Київ, 2005. – С. 179–194.

*Мокрий В.* Українців і поляків сьогодні, учора, завтра / В. Мокрий // Зустрічі. – 1990. – № 1–2. – С. 45–66.

*Мотика Г.* Друга світова війна у польсько-українських історичних дискусіях / Г. Мотика // Україна Модерна. – 2009. – № 4 (15). – С. 127–136.

*Мотика Г.* Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій / Г. Мотика // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2003. – Ч. 28. – С. 48–56.

*Павлишин А.* Студії над генезою польсько-українських конфліктів / А. Павлишин // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 1997. – Ч. 10. – С. 114–135.

*Павлюх М.* Соціально-політична комунікація в сучасних польських медіа: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій: спец. 27.00.04 “Теорія та історія журналістики” / М. Павлюх. – Львів, 2016. – 20 с.

*Павлюх М.* Стереотипи й образи України та українця у сучасній польській журналістиці / М. Павлюх // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів, 2007. – Вип. 30. – С. 253–261.

*Портнов А.* Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам’яті / А. Портнов. – Київ, 2013. – 344 с.

*Руда О.* Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття / О. Руда – Львів, 2010. – 418 с.

*Руда О.* Образ козацтва в польській історіографії другої половини XIX – першої половини XX ст. / О. Руда // Історія – ментальність – ідентичність. Випуск IV: Історична пам’ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / [за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги]. – Львів, 2011. – С. 267–276.

*Сенич М.* Погляди Єжи Гедройця на польсько-українське примирення / М. Сенич // Проблеми слов’янознавства. – 2010. – Вип. 59. – С. 236–242.

*Середа В.* Вплив польських та українських шкільних підручників з історії на формування польсько-українських етнічних стереотипів / В. Середа // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 387–398.

*Середа В.* Функціонування історичних стереотипів у свідомості населення сучасної України: регіональний аспект / В. Середа, О. Середа // Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / [за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів, 2009. – С. 36–52.

*Сисин Ф.* З історії польсько-українських стереотипів / Ф. Сисин // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Польсько-українські студії. Вип. 1: Матеріали наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р) / [ред. Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич і ін.]. – Київ, 1993. – С. 18–23.

*Смирнов А.* Степан Скрипник: релігійно-політична діяльність у 30-х – на початку 40-х років ХХ століття / А. Смирнов // Дух і Літера. – № 20. Польські студії. – Київ, 2008. – С. 145–169.

*Сосновська Д.* Стереотип України та українця в польській літературі / Д. Сосновська // Незалежний культурологічний часопис "І". – 1997. – Ч. 10. – С. 88–96.

*Трухан М.* Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі / М. Трухан. – Львів, 1992. – 256 с.

*Трухан М.* Українці в Польщі після Другої світової війни 1944–1984 / М. Трухан. – Нью Йорк–Париж–Сидней–Торонто, 1990. – 404 с.

*Тютюн В.* Польські міфи та стереотипи про українство (на матеріалах польської преси початку 90-х років ХХ століття) / В. Тютюн // Пам'ять століть. – 2005 – № 6. – С. 104–112.

*Харчук Х.* Польський військовий меморіал на Личаківському цвинтарі / Х. Харчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення / [гол. редкол. Я. Ісаєвич; упоряд. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр]. – Львів, 2009. – С. 76–79.

*Чушак Х.* Немає вільної Польщі без вільної України. Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989) / Х. Чушак. – Львів, 2011. – 304 с.

*Швидюк С.* Українська меншина у Польщі перед викликом асиміляції: аналіз ситуації / С. Швидюк // Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – 2008. – Вип. 2. – С. 126–135.

*Яковенко Н.* Образ поляка в українській історичній белетристиці / Н. Яковенко // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Польсько-українські студії. Вип. 1: Матеріали наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р.) / [ред. Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич і ін.]. – Київ, 1993. – С. 125–132.

*Яковенко Н.* Польща та поляки в шкільних підручниках історії, або відлуння давнього й недавнього минулого / Н. Яковенко // *Яковенко Н.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. Яковенко. – Київ, 2002. – С. 366–379.

*Babiński G.* Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność – Zróżnicowanie religijne – Tożsamość / G. Babiński. – Kraków, 1997. – 279 s.

*Beauvois D.* Mit “Kresów Wschodnich”, czyli jak mu położyć kres / D. Beauvois // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polskie mity polityczne XIX i XX wieku / [pod red. W. Wrzesińskiego]. – Wrocław, 1994. – S. 93–106.

*Berdychowska B.* Wokół tego, co dzieli. Najnowsza historia polsko-ukraińska na łamach polskiej prasy / B. Berdychowska // Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku / [pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki]. – Kraków, 2000. – S. 198–205.

*Berdychowska B.* Wołyń – wspólna refleksja nad przeszłością, czy samotne rozpamiętywanie o krzywdzie? / B. Berdychowska // *Biuletyn Ukrainoznawczy*. – 2003 – № 9. – S. 98–103.

*Bonusiak W.* Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1990–1996 / W. Bonusiak // Polska i Ukraina po II wojnie światowej / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 1998. – S. 327–333.

*Brusnyj A.* Współczesne stosunki polsko-ukraińskie pod ciężarem historii / A. Brusnyj // ABC: Adriatyk, Bałtyk, Morze Czarne. – 2003. – № 2 (10). – S. 56–68.

*Brydak B.* Stereotyp Ukraińca w prasie Polski południowo-wschodniej po 1989 r. na tle polskich doświadczeń historycznych / B. Brydak // Polska i Ukraina po II wojnie światowej / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 1998. – S. 272–286.

*Chodkiewicz A.* Traktat polsko-ukraiński a położenie mniejszości polskiej na Ukrainie / A. Chodkiewicz // *Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze*. – 1998. – № 4. – S. 60–61.

*Czech M.* Wstęp / *M. Czech* // Wiele twarzy Ukrainy. Rozmawiali i przypisami opatrzyli Iza Chruślińska i Piotr Tyma. – Lublin, 2005. – S. 7–14.

*Demel G.* "Pomarańczowa rewolucja" a kwestja Cmentarza Orląt lwowskich i innych polsko-ukraińskich relacji / *G. Demel* // *Biuletyn Ukrainoznawczy*. – 2003. – № 9. – S. 83–93.

*Drweski B.* Francusko-niemiecki dialog po II wojnie światowej – wnioski dla dialogu polsko-ukraińskiego / *B. Drweski* // *Biuletyn Ukrainoznawczy*. – 1999 – № 5. – S. 82–94.

*Figura M.* Stereotyp Ukraińca w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1930 / *M. Figura* // *Oblicza Wschodu w kulturze polskiej* / [pod red. *G. Kotlarskiego i M. Figury*]. – Poznań, 1999. – S. 337–367.

*Fiń A.* Obraz Ukrainca w oczach Polaków. Refleksje nad historycznymi uwarunkowaniami stereotypu Ukraińca na pograniczu polsko-ukraińskim / *A. Fiń* // *Biuletyn Ukrainoznawczy*. – 2005. – № 11. – S. 30–44.

*Friszke A.* Ukraińskie tradycje polityczne / *A. Friszke* // *Więź*. – 1991. – № 11–12. – Listopad-grudzień. – S. 8–25.

*Hałagida I.* Ukraińcy w Województwie Gdańskim w latach 1947–1956 / *I. Hałagida* // *Polska i Ukraina po II wojnie światowej* / [pod red. *W. Bonusiaka*]. – Rzeszów, 1998. – S. 63–77.

*Hrycak J.* Nieobecny. Ukraińcy wobec Piłsudskiego / *J. Hrycak* // *Więź*. – 2010. – № 5–6. – Maj-czerwiec. – S. 62–65.

*Hrycak J.* Stereotypy o stereotypach: pogranicze polsko-ukraińskie i problemy jego prezentacji / *J. Hrycak* // *Akulturacyja/asymilacyja na pograniczach kulturowych Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Tom 1: Stereotypy i pamięć* / [red. naukowa *R. Traba*]. – Warszawa, 2009. – S. 53–76.

*Hryciuk G.* Jak to było w Bieszczadach... / *G. Hryciuk* // *Mówią Wieki*. – 2000. – № 07/00 (487). – S. 61–62.

*Hud' B.* Przez poznanie prawdy historii do porozumienia. Polska i Polacy na stronich podręczników historii Ukrainy XIX i XX w. / *B. Hud'* // *Tematy polsko-ukraińskie. Historia. Literatura. Edukacja* / [pod red. *R. Traby*]. – Olsztyn, 2001. – S. 319–327.

*Jasienica P.* Polska Piastów / *P. Jasienica*. – Warszawa, 2007. – 397 s.

*Jędraszczyk K.* Cmentarz czy Panteon? Konflikt wokół Cmentarza Orląt lwowskich / *K. Jędraszczyk*. – Poznań, 2004. – 102 s.

*Jędraszczyk K.* Siedemdziesiąta rocznica wydarzeń na Wołyniu w świetle dyskusji medialnej i politycznej w Polsce / K. Jędraszczyk // Війни пам'ятей та політика примирення. Збірник наукових праць / [за заг. ред. В. Солдатенка]. – Київ, 2013. – С. 173–184.

*Jędraszczyk K.* Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy / K. Jędraszczyk. – Poznań, 2010. – 426 s.

*Jestal J.* O Ukrainie i polsko-ukraińskich dyskusjach w polskich i ukraińskich publikacjach ostatnich lat / J. Jestal // Fraza. – 1998. – № 21/22 (3/4). – S. 161–175.

*Kępiński A.* Lach i Moskal. Z dziejów stereotypu / A. Kępiński. – Warszawa–Kraków, 1990. – 223 s.

*Khakhula L.* Ukraińsko-polskie dyskusje w końcu XX – początku XXI wieku: sprawa Cmentarza Orłąt we Lwowie / L. Khakhula // Między wyobrażoną a polityczną wspólnotą / [red. nauk. M. Genyk, J. Kit, W. Kononenko, W. Lesnyak]. – Warszawa, 2011. – S. 217–235.

*Klimecki M.* Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią: 1918–1919 / M. Klimecki. – Warszawa, 2000. – 291 s.

*Klimecki M.* Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe / M. Klimecki. – Warszawa, 1997. – 279 s.

*Kmita M.* Propaganda antyukraińska i kształtowanie negatywnego stereotypu Ukraińca w czasach PRL / M. Kmita // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji “Wisła” 1947 roku / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 59–73.

*Kowal P.* Przyczynki do dziejów “sprawy ukraińskiej” w Polsce / P. Kowal // Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów / [pod red. P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak]. – Wrocław, 2008. – S. 9–26.

*Kozak S.* W stronę dobrosąsiedzkiej przeszłości – czyli o Polakach i Ukraińcach / S. Kozak // Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze. – 1997. – № 3. – S. 101–118.

*Kozłowski M.* Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919 / M. Kozłowski. – Kraków, 1990. – 312 s.

*Łodziński S.* Bitwy o pomniki i pamięć. Spory wokół miejsc upamiętnień mniejszości narodowych w Polsce po 1989 roku / S. Łodziński // Opcje. – 1997. – № 1 (16). – S. 91–95.

*Malikowski M.* Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich / M. Malikowski. – Rzeszów, 2010. – 274 s.

*Mędrzecki W.* Obraz Ukraińca w polskim dialogu publicznym po drugiej wojnie światowej / W. Mędrzecki // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 10: Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / [гол. ред. кол. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2003. – С. 353–367.

*Modnicka N.* “Owo monstrum – stereotyp” – Ukraińcy dawniej i dziś / N. Modnicka // Tygiel Kultury. – 1999. – № 1–3 (37–39). – S. 27–32.

*Motyka G.* Obraz Ukraińca w literaturze Polski Ludowej / G. Motyka // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji “Wisła” 1947 roku / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 213–222.

*Motyka G.* Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji “Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947 / G. Motyka. – Warszawa, 2011. – 522 s.

*Motyka G.* Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947 / G. Motyka, R. Wnuk. – Warszawa, 1997. – 212 s.

*Motyka G.* W kręgu “Łun w Bieszczadach”. Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad / G. Motyka. – Warszawa, 2009. – 199 s.

*Najder Z.* Patrząc na Wschód. Eseje 1975–2008 / Z. Najder. – Wrocław, 2008. – 220 s.

*Nicieja S. S.* Lwowskie Orleńta. Czyn i legenda / S. S. Nicieja. – Warszawa, 2009. – 310 s.

*Nowak A.* Historie politycznych tradycji: Pilsudski, Putin i inni / A. Nowak. – Kraków, 2007. – 403 s.

*Nowakowski J. M.* Ukraina na zkręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji / J. M. Nowakowski, J. Urbanowicz, M. Przełomiec, M. Kowalski, J. Malicki, A. Korniejenko. – Warszawa, 2005. – 184 s.

*Orlof E.* Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania / E. Orlof // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Збірник наукових праць. Частина 2 / [за заг. ред. Т. І. Зарецької]. – Київ, 2002. – С. 13–20.

*Pietrzak H.* Stereotypy polsko-ukraińskie i sposoby ich przewyżczania / H. Pietrzak // Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2000. – S. 191–203.



Polska–Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1939–1945. – Warszawa, 2003. – 184 s.

*Pomorski A.* Imperialna baba / A. Pomorski. – Warszawa, 2003. – 216 s.

*Radziejowski J.* Ukraińcy i Polacy – kształtowanie się wzajemnego obrazu i stereotypu / J. Radziejowski // *Znak*. – 1984. – № 11–12 (360–361). – Listopad–grudzień. – S. 1468–1486.

*Roszkowski W.* Historia Polski 1914–2005 / W. Roszkowski. – Warszawa, 2009. – 512 s.

Sąsiedzi i inni / [przedm. i red. nauk. A. Garlicki]. – Warszawa, 1978. – 262 s.

*Sawicz A.* Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991–1996 / A. Sawicz. – Poznań, 2010. – 379 s.

*Semczuk M.* Literatura i kultura rosyjska w polskiej prasie opiniodawczej po 1989 roku. (na przykładzie tygodnika „Polityka” i dziennika „Gazeta Wyborcza”) / M. Semczuk // *Nie tylko Wschód. Recepcja literatur obcych w czasopiśmie polskich XX wieku* / [pod red. A. Zawiszewskiej i A. Borkowskiej]. – Łask–Szczecin–Toruń, 2006. – S. 139–149.

*Serczyk W.* Stereotypy w historii stosunków polsko-ukraińskich. Drogi do prawdy / W. Serczyk // *Stereotypy narodowościowe na pograniczu: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej (Rzeszów, 16–17 października 2000 r.)* / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2002. – S. 11–16.

*Sojka-Masztalerz H.* Rusini czy Ukraińcy? Językowy obraz nacji ukraińskiej w prasie polskiej (1918–1939) / H. Sojka-Masztalerz. – Wrocław, 2004. – 207 s.

*Sosnowska D.* Ambiwalencje i sprzeczności: o dziwnych Kozakach w polskiej literaturze romantycznej / D. Sosnowska // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* / [pod. red. S. Kozaka]. – 1994. – № 5. – S. 165–171.

*Stereotypy narodowościowe na pograniczu: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej (Rzeszów, 16–17 października 2000 r.)* / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2002. – 347 s.

*Szarota T.* Badania nad stereotypem Polaka w Niemczech i Niemca w Polsce / T. Szarota // *Dzieje Najnowsze. Rocznik IX*. – 1977. – № 1. – S. 209–222.

*Tazbir J.* Stereotypów żywot twardy / J. Tazbir // *Tazbir J.* Długi romans z muzą Klio / J. Tazbir. – Warszawa, 2007. – S. 151–170.

*Tomaszewski J.* Stereotyp mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej / J. Tomaszewski // *Mity i stereotypy w dziejach Polski* / [red. nauk. J. Tazbir]. – Warszawa, 1991. – S. 259–295.

*Torzecki R.* Stosunki polsko-ukraińskie na powojennych rozdrożach. Próba bilansu / R. Torzecki // *Dzieje Najnowsze. Rocznik XXVII.* – 1995. – № 4. – S. 91–99.

*Wójcik Z.* Źródła polsko-ukraińskiej teraźniejszości / Z. Wójcik // *Znak.* – 1984. – № 11–12(360–361). – Listopad-grudzień. – S. 1455–1467.

*Wójtowicz-Huber B.* Stereotypy narodowościowe na pograniczu polsko-ukraińskim od wieku XIX do czasów współczesnych / B. Wójtowicz-Huber // *Przegląd Humanistyczny.* – 2011 – № 4. – S. 93–102.

*Wrzeński W.* Polska mitologia polityczna XIX i XX wieku / W. Wrzeński // *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polskie mity polityczne XIX i XX wieku* / [pod red. W. Wrzeńskiego]. – Wrocław, 1994. – S. 5–22.

*Załęcki J.* The Polish and their attitudes to Ukraine and the Ukrainians in the period of the “Orange Revolution” – between warmth and prejudice / J. Załęcki // *Соціологічні дослідження: збірник наукових праць.* – 2008. – № 7. – С. 1–9.

*Zaszkilniak L.* Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków / L. Zaszkilniak // *Przegląd Wschodni.* – 2011. – Tom XI. – Zeszyt 4 (44). – S. 807–819.

*Zhurzhenko T.* The border as pain and remedy: commemorating the Polish-Ukrainian conflict of 1918–1919 in Lviv and Przemyśl / T. Zhurzhenko // *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity.* – 2014. – Vol. 42. Issue 2. – P. 242–268.

*Zięba A.* Historia a współczesne stosunki polsko-ukraińskie / A. Zięba // *Przegląd Polonijny. Rok XIX.* – 1993. – Zeszyt 4. – S. 125–143.

*Zięba A.* Ukraińcy w oczach Polaków (wiek XX) / A. Zięba // *Dzieje Najnowsze. Rocznik XXVII.* – 1995. – № 2. – S. 95–10.

## ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Аденауер Конрад (див. тж. Adenauer Konrad) 101  
Айненкель Анджей (див. тж. Ajnenkiel Andrzej) 102  
Андрухович Юрій (див. тж. Andruchowycz Jurij) 146, 177, 188–189  
Антонюк Ярослав 240, 265  
Артушевська Т. 186
- Бабінський Гжегож (див. тж. Babiński Grzegorz) 26  
Базюк Тарас 195  
Бакула Богуслав 21–22, 265  
Бальцерович Лешек 122  
Бандера Степан 9, 94, 100, 103, 138, 173  
Баранський Марек (див. тж. Barański Marek) 198  
Бартмінський Станіслав (див. тж. Bartmiński Stanisław) 227  
Бартошевський Владислав 122  
Бачинський Кароль (див. тж. Baczyński Karol) 65, 67  
Бенедиктович Збігнєв (див. тж. Benedyktowicz Zbigniew) 43–44
- Бердиховська Богуміла (див. тж. Berdychowska Bogumiła) 23–24, 29, 75, 84, 122, 129, 196, 202, 265, 268  
Берни Марія (див. тж. Berny Maria) 105, 120–122  
Бертінг Жан (див. тж. Berting Jan) 46  
Белецький Ян Кшиштоф (див. тж. Bielecki Jan Kzysztof) 130  
Беляєв Володимир 102, 104  
Бжезінський Збігнєв (див. тж. Brzeziński Zbigniew) 144, 182–183  
Білоус Василь (див. тж. Biłous Wasyl) 185  
Бісс Юзеф (див. тж. Biss Józef) 114  
Бітшан Єжи (див. тж. Bitschan Jerzy) 179  
Бобровський Юзеф (див. тж. Bobrowski Józef) 179  
Бовуа Даніель (див. тж. Beauvois Daniel) 96  
Богардус Емори (див. тж. Bogardus Emory S.) 55–56

- Боженцький Яцек (*див. тж.*  
 Borzęcki Jacek) 119  
 Бойко Вікторія 246, 265  
 Болеслав Хоробрий, король  
 (*див. тж.* Bolesław I Chro-  
 bry) 62, 141, 185  
 Боляновський Андрій 101–102,  
 110, 265  
 Бондар Андрій 34, 256  
 Бонусяк Влодзімеж (*див. тж.*  
 Bonusiak Włodzimierz) 27, 128  
 Борковський Антін 200  
 Боровець Максим (*див.*  
 Бульба-Боровець Тарас) 173  
 Боровський Мареk (*див. тж.*  
 Borowski Marek) 120  
 Боруевич Богдан (*див. тж.*  
 Borsewicz Bogdan) 129, 240  
 Бору́та-Спехович Мечис-  
 лав (*див. тж.* Boruta-  
 Spiechowicz Mieczysław) 65  
 Боянівська Марта 102, 266  
 Браїлі Кеннет (*див. тж.* Braly  
 Kenneth) 39–40  
 Брандт Віллі 248  
 Брацисевич Єжи 14  
 Бридак Богдан (*див. тж.*  
 Brydak Bogdan) 24  
 Бриковський Ришард (*див. тж.*  
 Brykowski Ryszard) 179, 191  
 Брусний Анджей (*див. тж.*  
 Brusnyj Andrzej) 28, 236  
 Бруський Ян Яцек (*див. тж.*  
 Bruski Jan Jacek) 197  
 Будзіш Фелікс (*див. тж.*  
 Budzisz Feliks) 80, 217, 235  
 Бульба-Боровець Тарас (*див.*  
 Боровець Максим) 94, 107,  
 173  
 Бульжацький Кшиштоф (*див.*  
*тж.* Bulżacki Krzysztof) 80,  
 87, 219  
 Буняк Любомир 186–188, 194  
 Бурдон Генрик (*див. тж.* Bur-  
 don Henryk) 173  
 Буяк Збігнєв 129  
 Вагилевич Іван 82  
 Вакарчук Іван 227  
 Валенса Лех (*див. тж.* Wałęsa  
 Lech) 31, 126, 131, 139  
 Вальчак Казімеж (*див. тж.*  
 Walczak Kazimierz) 172  
 Венцлова Томас (*див. тж.* Ven-  
 clowa Tomas) 76  
 Вербицький Михайло, отець  
 176  
 Вельovejський Анджей (*див.*  
*тж.* Wielowiejski Andrzej)  
 148  
 Вжесінський Войцех (*див. тж.*  
 Wrzeński Wojciech) 51–52  
 Винниченко Володимир 93  
 Виробіш Анджей (*див. тж.*  
 Wyrobisz Andrzej) 160  
 Вишинський Андрій 125  
 Вишневецький Ярема 213  
 Відацький Ян (*див. тж.* Wida-  
 cki Jan) 95  
 Віллайн-Гандосці Крістіан  
 (*див. тж.* Villain-Gandossi  
 Christiane) 46

- Вільсон Вудро (див. *тж.* Wilson Thomas Woodrow) 38  
 Вільчур Яцек (див. *тж.* Wilczur Jacek) 104, 139, 232  
 Владислав IV, король 90  
 Внук Рафал (див. *тж.* Wnuk Rafał) 111  
 Возницький Борис 227  
 Возняк Тарас 190, 200, 202, 204  
 Возняковський Яцек (див. *тж.* Woźniakowski Jacek) 58  
 Восьний Станіслав (див. *тж.* Woźny Stanisław) 114  
 Войтович-Губер Бернадетта (див. *тж.* Wójtowicz-Huber Bernadetta) 26  
 Войтович Леонтій 61  
 Войцеховський Марцін (див. *тж.* Wojciechowski Marcin) 34, 80, 89, 94, 106, 108, 120, 147, 149–151, 194, 209–210, 212–213, 215, 226–227, 230–231, 232–233, 246, 256  
 Володимир Великий, князь 71  
 Вуєц Генрик (див. *тж.* Wujec Henryk) 122, 129, 196  
 Вуйцік Збігнєв (див. *тж.* Wójcik Zbigniew) 16  
 В'ятрович Володимир 29, 109, 112–113, 125, 174, 265–266
- Гаврилюк Олександр 26, 266  
 Гаврилюк Світлана 17, 64, 266  
 Гавришкевич Ігор 181  
 Гавришко Марта 242  
 Галлер Юзеф (див. *тж.* Haller Józef) 87
- Ган Ганс Генріх (див. *тж.* Hahn Hans Henrich) 16, 56  
 Гандзлік Станіслав 195, 257  
 Гелей Степан 19, 268  
 Гирич Ігор 233, 258  
 Гнатюк Олександра (тж. Гнатюк Оля; див. *тж.* Hnatiuk Ola) 102, 233, 258, 266  
 Голик Роман 19, 39, 65, 69, 266  
 Головка А. Б. 62  
 Гонта Іван 103  
 Горбачов Михаїл 131, 140  
 Горинь Богдан 129  
 Горинь Михайло 129  
 Горський Константин (див. *тж.* Gorski Konstanty) 11  
 Грицай Дмитро 94  
 Грицак Ярослав (див. *тж.* Grycak Jarosław) 86, 189, 192, 200, 202, 204  
 Грицюк Гжегож (див. *тж.* Gryciuk Grzegorz) 72, 102  
 Грищенко Константин 246  
 Гротт Богуміл 232  
 Грушевський Михайло 82, 93  
 Гудь Богдан (див. *тж.* Hud' Bohdan) 18, 26, 266  
 Гузар Любомир, Глава УГКЦ (див. *тж.* Huzar Liubomyr) 149, 151, 203, 231
- Гарліцький Анджей (див. *тж.* Garlicki Andrzej) 44  
 Гедройць Єжи (див. *тж.* Giedroyc Jerzy) 21, 34, 74–76, 90, 122, 224, 265, 269  
 Генік Микола 21, 266–267

Геремек Броніслав (див. тж.  
Geremek Bronisław) 129, 140,  
143

Герхард Ян (див. тж. Gerchard  
Jan) 21, 73, 80

Гжесяк Зигмунд (див. тж.  
Grzesiak Zygmund) 163

Глемп Юзеф, примас Польщі  
(див. тж. Glemp Józef) 164–  
165, 229

Глуза Збігнєв (див. тж. Gluza  
Zbigniew) 211

Горчиця Анна 115

Гощинський Северин (див. тж.  
Goszczyński Seweryn) 64

Гут Анджей, отець (див. тж.  
Gut Andrzej) 168

Данец Малгожата (див. тж.  
Daniec Małgorzata) 193

Данило Романович, князь 61  
Дашкевич Ярослав 16–17, 78,  
100, 201, 244, 267,  
270–271.

Демель Гжегож (див. тж. De-  
mel Grzegorz) 28

Дзюбина Стефан, отець 175

Дідо, друкар (див. тж. Didot)  
37

Дірлевангер Оскар (див. тж.  
Dirlewanger Oskar Paul) 110

Длугош Ян (див. тж. Długosz  
Jan) 61

Добешевський Януш (див. тж.  
Dobieszewski Janusz) 46, 58,  
153

Друль Орест 201

Єндращик Катажина (див. тж.  
Jędraszczyk Katarzyna) 27,  
199, 247

Єстал Єжи (див. тж. Jestal Je-  
rzy) 24

Жебровський Рафал (див. тж.  
Żebrowski Rafał) 197

Жонса Марек (див. тж. Rząsa-  
Marek) 157

Жулкевич Станіслав (див. тж.  
Żółkiewicz Stanisław) 167,  
169, 172

Жулкевська Ванда (див. тж.  
Żółkiewska Wanda) 73

Завадський Александер (див.  
тж. Zawadzki Aleksander) 125

Задорнов Михайл 138

Заленцький Ярослав (див. тж.  
Załęcki Jarosław) 25, 147, 153

Залеський Юзеф (див. тж. Za-  
leski Józef Bohdan) 64

Залізник Максим 103

Зарецька Т. 142, 274

Захарієвич Юліан 168

Зашкільняк Леонід (див. тж.  
Zaszkilniak Leonid) 15–17, 48,  
51, 53, 102, 227, 244, 262, 264,  
267, 269–270

Земба Анджей (див. тж. Zięba  
Andrzej) 20, 156

Зленко Анатолій 186

Іван Павло II, Папа Римський  
(див. тж. Jan Paweł II) 74,  
149, 161, 166, 207, 227, 230

- Іваник Мирослава 208  
 Івінський Тадеуш (*див. тж.*  
*Iwiński Tadeusz*) 195  
 Івшина Лариса 29, 101, 267  
 Ігнатова Ольга 25, 267  
 Ільюшин Ігор 102, 227  
 Індрух Рудольф 178, 191  
 Ісаєвич Ярослав 16–17, 19, 21,  
 29, 74, 101–102, 178, 215, 218,  
 227, 266–267, 270–271, 274.  
 Ісакович-Залеський Тадеуш  
 (*див. тж.* *Isakowicz-Zaleski*  
*Tadeusz*) 242
- Йосиф II, імператор 162
- Кадлубек Вінцентій (*див. тж.*  
*Kadłubek Wincenty*) 61–62  
 Казимир Великий, король 82,  
 141  
 Калиновський Ярослав (*див.*  
*тж.* *Kalinowski Jarosław*) 240  
 Каліщук Оксана 29–30, 108,  
 243–244, 267–268  
 Камінський Броніслав 110  
 Камінський Марек (*див. тж.*  
*Kamiński Marek*) 163  
 Капсамун Іван 240, 246  
 Капусцінський Ришард (*див.*  
*тж.* *Karusiński Ryszard*)  
 132–133  
 Карванська-Байляк Анна 172,  
 174, 184, 256  
 Карванський Дмитро 174  
 Карський Ян (*див. тж.* *Karski*  
*Jan*) 89
- Касьянов Георгій 15, 262  
 Катц Данієл (*див. тж.* *Katz*  
*Daniel*) 39–40  
 Кацберт Тетяна 59, 268  
 Качинський Лех (*див. тж.*  
*Kaczyński Lech*) 115, 240  
 Качинський Ярослав (*див. тж.*  
*Kaczyński Jarosław*) 155, 237  
 Квасневський Алексан-  
 дер (*див. тж.* *Kwaśniewski*  
*Aleksander*) 31–32, 91–92,  
 121–124, 148–149, 152, 183,  
 186, 188–189, 194–195, 206–  
 207, 222, 224, 226, 236–238  
 Квастрофф Ута (*див. тж.*  
*Quasthoff Uta*) 40  
 Кертичак Мирон 187  
 Киричук Юрій 102, 213  
 Клімецький Міхал (*див. тж.*  
*Klimecki Michał*) 18, 81, 84–  
 85, 102  
 Клінґер Міхал (*див. тж.*  
*Klinger Michał*) 127  
 Клок Василь 19, 268  
 Клочовський Єжи (*див. тж.*  
*Kłoczowski Jerzy*) 122, 227  
 Клячківський Дмитро 236  
 Кміта Малґожата (*див. тж.*  
*Kmita Małgorzata*) 20  
 Ковальчик Юзеф, архієпископ  
 (*див. тж.* *Kowalczyk Józef*)  
 162, 165  
 Козак Стефан (*див. тж.* *Kozak*  
*Stefan*) 213  
 Козицький Андрій 244, 268  
 Козловський Іван 125, 268



- Козловський Мацей (*див. тж.* Kozłowski Maciej) 18, 83  
 Колесса Микола 201  
 Колесник Ірина 15–16, 53–54, 56, 262  
 Колесніченко Вадим 242  
 Команський Генрик 103, 268  
 Коморовський Броніслав (*див. тж.* Komorowski Bronisław) 242, 246, 248  
 Конечна Йоанна (*див. тж.* Konieczna Joanna) 147  
 Конечний Маріан (*див. тж.* Konieczny Marian) 239–240  
 Копач Ева (*див. тж.* Korpacz Ewa) 241  
 Копич Іван 19, 268  
 Корман Александер (*див. тж.* Korman Aleksander) 108  
 Костенко Наталія 55, 262  
 Косцінський Пйотр (*див. тж.* Kościński Piotr) 108  
 Коциловський Йосафат, єпископ 162, 165–166  
 Кравчук Леонід 131, 240  
 Красіцький Марцін (*див. тж.* Krasicki Marcin, hrabia) 162–163, 169  
 Кресло Анджей (*див. тж.* Kresło Andrzej Stanisław) 22, 76, 193, 268  
 Кривоніс Максим 213  
 Крип'якевич Іван 82  
 Куйбіда Василь 184, 193  
 Кульчицький Станіслав 102  
 Куронь Яцек (*див. тж.* Kuroń Jacek) 32, 79, 85–87, 89, 93–94, 118, 124, 129, 140, 177, 192, 198–199, 202–203, 220–222, 231, 236, 240, 245, 256  
 Курч Іда (*див. тж.* Kurcz Ida) 56, 59  
 Кучерепа Микола 17, 102, 266  
 Кучма Леонід 121, 123, 136, 148, 150, 183–184, 188, 195, 201, 224–225, 237  
 Кцюева Г. 55, 262  
 Кшемєнь Едвард (*див. тж.* Krzemień Edward) 178  
 Кшемінський Адам (*див. тж.* Krzemiński Adam) 106  
 Лакота Григорій, єпископ 161–162, 166  
 Левкович В. П. 55, 262  
 Литвин Микола 18–19, 90, 102–103, 108, 110, 178, 266–268, 270  
 Ліппман Волтер (*див. тж.* Lippmann Walter) 38–39, 47  
 Ліпський Ян Юзеф 79  
 Лодзінський Славомір (*див. тж.* Łodziński Sławomir) 27, 171  
 Лосев Ігор 243–244  
 Лучик Юлія 240, 246  
 Любачівський Мирослав Іван, Глава УГКЦ (*див. тж.* Lubacziwskij Myrosław Iwan) 134, 164–165, 229  
 Ляшкевич Ян 174

- Мазепа Іван 137  
 Мазовецький Тадеуш 122, 129, 140  
 Макаров Юрій 227  
 Малаховський Алексан-дер (див. тж. Małachowski Aleksander) 129, 213  
 Маліковський Маріан (див. тж. Malikowski Marian) 22–23, 27, 128, 135, 167  
 Мальчевський Антон (див. тж. Malczewski Antoni) 64  
 Маринович Мирослав 131, 200, 202, 231, 268  
 Маркевич Гжегож (див. тж. Markiewicz Grzegorz) 52  
 Мартиняк Іван, єпископ 161, 165, 178  
 Матейко Ян (див. тж. Matejko Jan) 62  
 Матерніцький Єжи (див. тж. Maternicki Jerzy) 16  
 Махцевич Павел (див. тж. Machcewicz Paweł) 232–233  
 Медведчук Віктор 233  
 Менджецький Влодзімеж (див. тж. Mędrzecki Włodzimierz) 14, 21, 236, 239  
 Мерошевський Юліуш (див. тж. Mieroszewski Juliusz) 75, 268  
 Мідер Даніель (див. тж. Mider Daniel) 122–123  
 Мікльош Карло 201  
 Мілош Чеслав (див. тж. Miłosz Czesław) 79, 122  
 Мірґа Анджей (див. тж. Mirga Andrzej) 42–44  
 Місило Євген (див. тж. Miśło Eugeniusz) 172, 174, 214  
 Міхалік Юзеф, єпископ 178  
 Міхнік Адам (див. тж. Michnik Adam) 76, 122, 129, 140, 209, 214, 248  
 Могила Петро, митрополит 90  
 Мокрий Володимир (див. тж. Mokry Włodzimierz) 20, 86, 92, 98, 101, 107, 129, 213, 268  
 Мончинський Чеслав (див. тж. Mączyński Czesław) 66  
 Мотика Гжегож (див. тж. Motyka Grzegorz) 20–21, 29, 102, 107–108, 111, 117, 208–209, 227, 232–233, 243, 269  
 Мочульський Лешек (див. тж. Moczulski Leszek) 90  
 Мстислав, Патріарх УАПЦ (тж. Скрипник Степан) 134  
 Мулик Дмитро (див. тж. Mułyk Dmytro) 220  
 Найдер Здзіслав (див. тж. Najder Zdzisław) 122  
 Науменко Кім 101, 267  
 Ніцея Станіслав (див. тж. Nicieja Stanisław) 28, 191, 199  
 Новак-Єзьоранський Ян (див. тж. Nowak-Jeziorański Jan) 76, 194  
 Новак Яцек (див. тж. Nowak Jacek) 152

- Оберлендер Теодор (див. тж. Oberländer Theodor) 101  
Одоевський Влодзімеж (див. тж. Odojewski Włodzimierz) 215  
Олеарнік Гелена (див. тж. Olearnik Helena) 112  
Олеховський Анджей (див. тж. Olechowski Andrzej) 143  
Олпорт Гордон (див. тж. Allport Gordon) 40  
Онишкевич Януш (див. тж. Onyszkiewicz Janusz) 122, 129, 137  
Осадчук Богдан (див. тж. Osadczuk Bohdan) 89, 118, 133, 136, 147, 189, 195, 213  
Ослон Александр 38, 262  
  
Павличко Дмитро 129  
Павлишин Андрій 122, 200, 269  
Павлів Володимир 34, 89, 94, 106, 108, 120, 149, 151, 209–210, 212–213, 215, 226, 230–233, 256  
Павлов Іван 37  
Павловський Анджей (див. тж. Pawłowski Andrzej) 199  
Павлюх Марія 25, 269  
Паздерський Мечислав (див. тж. Pazderski Mieczysław) 113  
Патер Іван 19, 178, 266, 270  
Патик Володимир 201  
Патриляк Іван 102  
  
Пачковський Анджей (див. тж. Paczkowski Andrzej) 102  
Петлюра Симон (див. тж. Petliura Symon; Petlura Symon) 11, 88, 91, 100, 111, 134, 136  
Петрикевич Антоній (див. тж. Petrykiewicz Antoni) 179  
Петрашек Едвард (див. тж. Pietraszek Edward) 173  
Пілсудський Юзеф (див. тж. Piłsudski Józef) 11, 89–91, 97, 111, 134, 223  
Пісулінська Йоанна 16, 63, 262, 264, 269  
Поліщук Віктор (див. тж. Poliszczuk Wiktor) 80, 232  
Полковська Анна (див. тж. Polkowska Anna) 57  
Поляк Тадеуш (див. тж. Polak Tadeusz) 170  
Попович Мирослав 129  
Поповський Славомір (див. тж. Popowski Sławomir) 137  
Поремба Томаш (див. тж. Poręba Tomasz) 157  
Порошенко Петро 12, 248  
Портнов Андрій (див. тж. Брусний Анджей) 28, 155, 236, 243, 269  
Потічний Петро 112  
Потоцька-Хозер Анна (див. тж. Potocka-Hoser Anna) 57  
Потоцький Анджей (див. тж. Potocki Andrzej) 81  
Прокоп Ян (див. тж. Prokop Jan) 116

- Прохасько Тарас 188–189  
 Прохасько Юрко 200  
 Прус Едвард (*див. тж.* Prus Edward) 80, 104–105, 139–140, 216, 232  
 Пшевознік Анджей (*див. тж.* Przewoźnik Andrzej) 183–186, 190  
  
 Радонь Діонізій (*див. тж.* Radon Dionizij) 114  
 Расевич Василь 15  
 Рейт Єжи (*див. тж.* Rejt Jerzy) 172, 213  
 Репринцев Володимир 212  
 Римська Наталка 70, 256  
 Рокіта Ян Марія 129  
 Романів Олег 201  
 Романюк Анатолій 201, 205  
 Ротфельд Адам Даніель (*див. тж.* Rotfeld Adam Daniel) 227  
 Руда Оксана 15, 17–18, 53, 63–64, 95, 269  
 Рутковська Ада (*див. тж.* Rutkowska Ada) 239  
 Рябчук Микола 227  
  
 Савицький Тадеуш (*див. тж.* Sawicki Tadeusz) 170, 177  
 Савіч Аґнешка (*див. тж.* Sawicz Agnieszka) 22  
 Савцов В. 141  
 Самокиш Ігор 240, 246  
 Самсонович Генрик (*див. тж.* Samsonowicz Henryk) 52  
 Сардачук Петро 169, 184  
 Сварник Іван 14  
 Сверчевський Кароль (*див. тж.* Świerczewski Karol) 115–118  
 Свобода Тадеуш (*див. тж.* Swoboda Tadeusz) 99  
 Святополк, князь 62  
 Святослав (Шевчук), Глава УГКЦ 245  
 Сельва Ян 219  
 Семирадський Генрик (*див. тж.* Siemiradzki Henryk) 11  
 Сенич Марія 21, 269  
 Сенкевич Генрик (*див. тж.* Sienkiewicz Henryk) 10, 17, 63, 156, 211  
 Середя Вікторія 15, 26, 48, 50–51, 269, 270  
 Середя Остап 15, 48, 50, 270  
 Серчик Владислав (*див. тж.* Serczyk Władysław) 16, 80  
 Секерка Щепан (*див. тж.* Siekierka Szczepan) 79, 103, 218, 268  
 Семашко Владислав (*див. тж.* Siemaszko Władysław) 80, 108, 216, 218, 232  
 Семашко Ева (*див. тж.* Siemaszko Ewa) 80, 108, 151, 216, 218, 232, 235–236, 267  
 Сераковський Славомір (*див. тж.* Sierakowski Sławomir) 231–232  
 Серженга Павел 16, 63, 262, 264, 269

- Сисин Франк 16, 63, 270  
 Сілецький Юрій 15  
 Скарадзінський Богдан 80, 129  
 Скоропадський Іван 137  
 Скоропадський Павло 88  
 Скрипник Степан (*тж.* Мстислав, Патріарх УАПЦ) 134, 270  
 Сливка Юрій 90, 103, 268  
 Словацький Юліуш (*див. тж.* Słowacki Juliusz) 11, 64  
 Смажовський Войцех (*див. тж.* Smarzewski Wojciech) 249  
 Смирнов Андрій 134, 270  
 Смігли-Ридз Едвард (*див. тж.* Śmigły-Rydz Edward) 90  
 Сміян Константин 209–210  
 Смоленський Павел (*див. тж.* Smoleński Paweł) 34, 94, 105, 113, 149, 151, 166, 231, 256  
 Сова Анджей Леон (*див. тж.* Sowa Andrzej Leon) 102  
 Сойка-Машталерж Гелена (*див. тж.* Sojka-Masztalerz Helena) 19  
 Солдатенко Валерій 240, 242, 246–247, 265–266, 273  
 Соляр Ігор 19, 90, 178, 266, 270  
 Сосновська Данута (*див. тж.* Sosnowska Danuta) 17, 63–64, 109, 270  
 Сталін Йосиф 97, 146, 173  
 Старак Теодозій (*див. тж.* Starak Teodozij) 141  
 Старух Ярослав 94  
 Стасінський Мацей (*див. тж.* Stasiński Maciej) 108  
 Стафф Леопольд (*див. тж.* Staff Leopold) 11  
 Стащенко Надія 17, 266  
 Степень Станіслав (*див. тж.* Stępień Stanisław) 122, 213  
 Стеців Ганна 186  
 Стецюк В. 184  
 Стола Даріуш (*див. тж.* Stola Dariusz) 239  
 Стохла Пйотр (*див. тж.* Stochla Piotr) 111–112  
 Стріха Максим 241, 243, 245  
 Стронська Анна (*див. тж.* Strońska Anna) 33–34  
 Ступка Богдан 177, 227  
 Ступка Остап 177  
 Сухоцька Ганна 122  
 Тазбір Януш (*див. тж.* Tazbir Janusz) 19, 69  
 Тарасенко Андрій 156  
 Тас Юзеф (*див. тж.* Tas Józef) 82  
 Твардовський Болеслав (*див. тж.* Twardowski Bolesław) 219  
 Терещук Галина 204  
 Терлецький Даріуш (*див. тж.* Terlecki Dariusz) 126  
 Тима Петро (*див. тж.* Tyma Piotr) 185, 194  
 Тожецький Ришард (*див. тж.* Torzecki Ryszard) 106–107, 110, 212  
 Токарчук Ігнацій, архієпископ (*див. тж.* Tokarczuk Ignacy) 162, 164

Томашевський Єжи (*див. тж.*  
Tomaszewski Jerzy) 19  
Топольський Єжи (*див. тж.*  
Topolski Jerzy) 51–52  
Трофимович Володимир 102,  
125, 268  
Троян Сергій 21, 267  
Трухан Мирослав 20, 73, 270  
Турнау Ян 149, 151, 231  
Туровіч Єжи 122, 129  
Тютюн Віктор 25, 270

Федецький Альфред 11  
Федів Л. 189–190  
Фігура Марек (*див. тж.* Figura  
Marek) 19, 70  
Філіпковський Тадеуш (*див.*  
*тж.* Filipkowski Tadeusz) 214  
Філяр Владислав (*див. тж.* Fi-  
lar Władysław) 80, 102, 209–  
210, 216, 218  
Фразік Юзеф (*див. тж.* Frazik  
Józef) 168  
Фрішке Анджей (*див. тж.*  
Friszke Andrzej) 80–81, 87–  
88, 92, 122, 138, 223

Харченко О. 187–188, 190, 201  
Харчук Христина 178, 270  
Хлевінський Здзіслав (*див.*  
*тж.* Chlewiński Zdzisław)  
45–46  
Хмельницький Богдан 65, 108,  
137, 146  
Хруслінська Іза (*див. тж.*  
Chruślińska Iza) 106, 212

Хцюк Анджей (*див. тж.*  
Chciuk Andrzej) 70, 256

Цидзік Євгеніуш 181  
Цинкар Марек (*див. тж.* Cyn-  
kar Marek) 227  
Цімошевіч Влодзімеж (*див.*  
*тж.* Cimoszewicz Włodzi-  
mierz) 177  
Цюпінський Зигмунд (*див.*  
*тж.* Ciupiński Zygmund) 173

Чалфа Маріан (*див. тж.* Čalfa  
Marián) 136  
Чебан Марина 90  
Черевко Анна 240, 246  
Череп Валерій 186  
Чех Мирослав (*див. тж.* Czech  
Mirosław) 96–97, 122, 129,  
194, 213  
Чорновіл В'ячеслав 129  
Чорновіл Тарас 189, 200  
Чугров Сергей 50, 262  
Чушак Христина 15, 21–22, 74–  
75, 89–90, 128, 270

Шавловський Ришард (*див. тж.*  
Szawłowski Ryszard) 116, 217  
Шаповал Юрій 94  
Шарота Томаш (*див. тж.*  
Szarota Tomasz) 41  
Шафф Адам (*див. тж.* Schaff  
Adam) 41–42  
Шацька Барбара 52, 263  
Шваб Анатолій 244, 268  
Швидюк Сергій 160, 270

- Шевченко Тарас 103  
 Шептицький Анджей (*див. тж. Szeptycki Andrzej*) 246  
 Шептицький Андрей,  
 митрополит ГКЦ 219, 245  
 Шерман Олена 49, 263  
 Шмельов Ніколай 137  
 Шорохова Е. 55, 262  
 Шота Веслав (*див. тж. Szota Wiesław*) 73  
 Шпак С. 112  
 Штендера Євген 112  
 Шуст Роман 200  
 Шухевич Роман 9, 94, 104  
 Шухевич Юрій 201
- Щесняк** Антоній (*див. тж. Szcześniak Antoni*) 73
- Ющак** Володимир, єпископ 226, 230  
 Ющенко Віктор 101, 115, 150–152, 157, 204–207, 236
- Яворський** Мар’ян, митрополит РКЦ 203  
**Яжембінський** Францішек (*див. тж. Jarzębiński Franciszek*) 66  
 Яковенко Наталя 17, 26, 271  
 Якубський Антоній (*див. тж. Jakubski Antoni*) 67–68  
 Янків Мирон 188  
 Янукович Віктор (*див. тж. Janukowicz Wiktor*) 150, 152, 158, 246
- Ярузельський Войцех (*див. тж. Jaruzelski Wojciech*) 118, 140  
 Ясіня Лукаш (*див. тж. Jasinia Łukasz*) 157  
 Яценко О. 227
- Adamski** Łukasz 205–206  
**Adenauer** Konrad (*див. тж. Аденауер Конрад*) 101  
**Ajnenkiel** Andrzej (*див. тж. Айненкель Анджей*) 102  
**Allport** Gordon (*див. тж. Олпорт Гордон*) 40, 263  
**Andruchowycz** Jurij (*див. тж. Андрухович Юрій*) 146, 177  
**Asler** Roman 82
- Babiński** Grzegorz (*див. тж. Бабінський Гжегож*) 26, 271  
**Baczyński** Karol (*див. тж. Бачинський Кароль*) 65–67  
**Barański** Marek (*див. тж. Баранський Марек*) 198  
**Bartmiński** Stanisław (*див. тж. Бартмінський Станіслав*) 227  
**Beauvois** Daniel (*див. тж. Бовуа Даніель*) 94–96, 190–191, 258, 271  
**Bek** Wiesław 112  
**Benedyktowicz** Zbigniew (*див. тж. Бенедиктович Збігнев*) 40, 43–44, 263  
**Berdychowska** Bogumiła (*див. тж. Бердиховська Богуміла*) 23, 29, 84, 103–104, 196, 198–199, 271



- Berny Maria (*див. тж.* Берни Марія) 105, 121, 258  
 Berting Jan (*див. тж.* Бертінг Жан) 46, 50, 263  
 Besz Z. 164  
 Bielecki Jędrzej 156  
 Bielecki Jan Kzysztof (*див. тж.* Белецький Ян Кшиштоф) 130  
 Biłous Wasyl (*див. тж.* Білоус Василь) 188  
 Biss Józef (*див. тж.* Бісс Юзеф) 114  
 Bitschan Jerzy (*див. тж.* Бітшан Єжи) 179  
 Bobrowski Józef (*див. тж.* Бобровський Юзеф) 179  
 Bogardus Emory S. (*див. тж.* Богардус Еморі) 55  
 Bolesław I Chrobry (*див. тж.* Болеслав Хоробрий, король) 62  
 Bonusiak Włodzimierz (*див. тж.* Бонусяк Влодзімеж) 16, 24, 26–27, 64, 128, 266, 271–272, 274–275  
 Borkowska Aneta 76, 275  
 Borowski Marek (*див. тж.* Боровський Марек) 120  
 Borusewicz Bogdan (*див. тж.* Борусевич Богдан) 240  
 Boruta-Spiechowicz Mieczysław (*див. тж.* Бору́та-Спехович Мечислав) 65–66  
 Borzęcki Jacek (*див. тж.* Боженьцький Яцек) 119, 167  
 Bosacki Marcin 182–183  
 Braly Kenneth (*див. тж.* Брайлі Кеннет) 39  
 Bratkowski Stefan 223  
 Bruski Jan Jacek (*див. тж.* Бруський Ян Яцек) 191, 197  
 Brusnyj Andrzej (*див. тж.* Брусний Анджей) 28–29, 98, 108, 140, 144, 217, 236, 271  
 Brydak Bogdan (*див. тж.* Бридак Богдан) 24, 271  
 Brykowski Ryszard (*див. тж.* Бриковський Ришард) 179–180, 191  
 Brzeziński Zbigniew (*див. тж.* Бжезіньський Збігнєв) 144–145  
 Budzisz Feliks (*див. тж.* Будзіш Фелікс) 80, 216–217, 235  
 Bulżacki Krzysztof (*див. тж.* Бульжацький Кшиштоф) 80, 87, 96, 219  
 Burdon Henryk (*див. тж.* Бурдон Генрик) 173  
 Čalfa Marián (*див. тж.* Чалфа Маріан) 136  
 Chciuk Andrzej (*див. тж.* Хціук Анджей) 70  
 Chlewiński Zdzisław (*див. тж.* Хлевінський Здзіслав) 37, 45–49, 57, 263–264  
 Chodkiewicz Andrzej 182, 271  
 Chruslińska Iza (*див. тж.* Хруслінська Іза) 85–86, 89, 94, 191, 194, 198, 207, 258, 260, 272  
 Cimoszewicz Włodzimierz (*див. тж.* Цімошевич Влодзімеж) 177

- Ciupiński Zygmund (див. тж. Цюпінський Зигмунд) 173  
 Cynkar Marek (див. тж. Цинкар Марек) 227–228  
 Czaczkowska Ewa 148  
 Czech Mirosław (див. тж. Чех Мирослав) 97, 119, 191, 215, 255, 272  
 Czubara Krzysztof 194
- Daniec Małgorzata (див. тж. Данец Малгожата) 179, 181, 193–194  
 Datner-Śpiewak Helena 98, 143  
 Delmanowicz Dariusz 168, 170  
 Demel Grzegorz (див. тж. Демель Гжеґож) 28, 272  
 Didot (див. тж. Дідо, друкар) 37  
 Dirlewanger Oskar Paul (див. тж. Дірлевангер Оскар) 110  
 Długosz Jan (див. тж. Длуґош Ян) 61  
 Dobieszewski Janusz (див. тж. Добешевський Януш) 46, 59, 154, 263  
 Dobromilski Piotr 164  
 Drweski Bruno 27, 125, 272
- Figura Marek (див. тж. Фігура Марек) 19, 70–71, 272  
 Fil Józef 145  
 Filar Władysław (див. тж. Філяр Владислав) 80, 209, 216, 218  
 Filipkowski Tadeusz (див. тж. Філіпковський Тадеуш) 214  
 Fiń Anna 62, 72, 272
- Frazik Józef 168  
 Friszke Andrzej (див. тж. Фрішке Анджей) 80–81, 84, 87–88, 92–94, 138, 272
- Garlicki Andrzej (див. тж. Гарлицький Анджей) 44, 91  
 Gawlik Jarosław 111  
 Gerchard Jan (див. тж. Герхард Ян) 21, 73  
 Geremek Bronisław (див. тж. Геремек Броніслав) 143  
 Giedroyc Jerzy (див. тж. Гедройць Єжи) 21, 91, 224, 299, 301  
 Glemp Józef (див. тж. Глемп Юзеф, примас Польщі) 164  
 Gluza Zbigniew (див. тж. Глуза Збіґнєв) 211  
 Głowacki Ryszard 133  
 Godos Mariusz 205  
 Gorski Konstanty (див. тж. Горський Констянтин) 11  
 Gostkowski Zygmund 38–39, 263  
 Goszczyński Seweryn (див. тж. Гощинський Северин) 64  
 Graczyk Maria 185  
 Graczyk Roman 79  
 Gromadzki Grzegorz 140, 144  
 Grzesiak Zygmund 163  
 Gut Andrzej (див. тж. Гут Анджей, отець) 168
- Hahn Hans Henrich (див. тж. Ган Ганс Генріх) 16, 56, 263  
 Haller Józef (див. тж. Галлер Юзеф) 87

- Hałagida Igor 72, 272  
 Harpula Wojciech 140  
 Herrmann Marcin 155, 247, 261  
 Hnatiuk Ola (див. тж. Гнатюк  
 Олександра) 249, 260  
 Hruńkiw O. 205  
 Hrycak Jarosław (див. тж.  
 Грицак Ярослав) 34, 86, 91,  
 192–193, 207, 260, 272  
 Hryciuk Grzegorz (див. тж.  
 Грицюк Гжегож) 72, 272  
 Hud' Bohdan (див. тж. Гудь  
 Богдан) 26, 272  
 Hugo-Bader Jacek 104, 163  
 Huńka J. 211–212  
 Huzar Liubomyr (див. тж.  
 Гузар Любомир, Глава  
 УГКЦ) 203, 229  
  
 Isakowicz-Zaleski Tadeusz (див.  
 тж. Ісакович-Залеський  
 Тадеуш) 242  
 Imeliński Roman 123  
 Iwiński Tadeusz (див. тж.  
 Івінський Тадеуш) 195  
  
 Jakubski Antoni (див. тж.  
 Якубський Антоній) 66–68  
 Jan Paweł II (див. тж. Іван  
 Павло II, Папа Римський)  
 166  
 Janukowicz Wiktor (див. тж.  
 Янукович Віктор) 158  
 Jarosz Dariusz 14, 263  
 Jaruzelski Wojciech (див. тж.  
 Ярузельський Войцех) 118  
  
 Jarzębiński Franciszek (див. тж.  
 Яжембінський Францішек)  
 66  
 Jasienica Paweł 62, 272  
 Jasinia Łukasz (див. тж. Ясіня  
 Лукаш) 157  
 Jasińska-Kania Aleksandra 10,  
 35, 48, 59, 142, 260, 263–264  
 Jeromin Askold 183, 205–206  
 Jestal Jerzy (див. тж. Єстал  
 Єжи) 24, 80, 105, 273  
 Jędraszczyk Katarzyna (див. тж.  
 Єндращик Катажина) 27–  
 28, 180–182, 186, 199, 242–  
 243, 247, 272–273  
 Junczyk-Ziomecka Ewa 142  
 Juszczenko Wiktor (див. тж.  
 Ющенко Віктор) 150, 204–  
 205, 207  
  
 Kaczyński Jarosław (див. тж.  
 Качинський Ярослав) 155  
 Kaczyński Lech (див. тж. Ка-  
 чинський Лех) 115  
 Kadłubek Wincenty (див. тж.  
 Кадлубек Вінцентій) 62  
 Kalinowski Jarosław (див. тж.  
 Калиновський Ярослав) 240  
 Kamiński Marek (див. тж. Ка-  
 мінський Марек) 163  
 Karuściński Ryszard (див. тж.  
 Капусцінський Ришард)  
 132–133  
 Karłowicz Jan 95  
 Karski Jan (див. тж. Карський  
 Ян) 89

- Katz Daniel (див. тж. Катц Даніел) 39
- Kersten Krystyna 24
- Kępiński Andrzej 48, 273
- Khakhula Libomyr 273
- Kit Jarosław 273
- Klimecki Michał (див. тж. Клімецький Міхал) 18–19, 81, 84–85, 90, 273
- Klinger Michał (див. тж. Клінґер Міхал) 127
- Kłoczowski Jerzy (див. тж. Ключовський Єжи) 148, 227
- Kmita Małgorzata (див. тж. Кміта Малґожата) 20, 72, 116, 273
- Kofta Mirosław 48–49, 264
- Kolarska-Bobińska Lena 59, 263
- Komorowski Bronisław (див. тж. Коморовський Броніслав) 242
- Konieczpolski Antoni 161
- Konieczna Joanna (див. тж. Конечна Йоанна) 36, 75, 126–127, 145–147, 230, 260
- Konieczny Marian (див. тж. Конечний Маріан) 239
- Kononenko Wasyl 273
- Kopacz Ewa (див. тж. Копач Ева) 241
- Korczyński E. 211
- Korman Aleksander (див. тж. Корман Александер) 104, 108
- Korniejenko Agnieszka 25, 274
- Kosiewski Piotr 23, 271
- Kosterkiewicz Ryszard 117
- Kościński Piotr (див. тж. Косцінський Пйотр) 108, 134–136, 148
- Kotarska Elżbieta 101
- Kotlarski Grzegorz 19, 70, 272
- Kowalczyk Józef (див. тж. Ковальчик Юзеф, архієпископ) 162
- Kowal Paweł 69, 273
- Kowalski Mariusz 25, 274
- Kozak Stefan (див. тж. Козак Стефан) 213, 223, 273, 275
- Kozłowska Mirosława 15, 264
- Kozłowski Maciej (див. тж. Козловський Мацей) 18, 83–84, 273
- Krasicki Marcin, hrabia (див. тж. Красіцький Марцін) 162
- Kresło Andrzej Stanisław (див. тж. Кресло Анджей) 22
- Kruszona Teresa 122
- Kryński Adam 95
- Krzemień Edward (див. тж. Кшемєнь Едвард) 120, 176, 178, 224, 226
- Krzemiński Adam (див. тж. Кшемінський Адам) 106
- Krzemiński Ireneusz 98, 143
- Krzyk Józef 123
- Kubów Władysław 211
- Kucharski M. 176
- Kurcz Ida (див. тж. Курч Іда) 37, 40, 47–48, 56–57, 59, 263–264

- Kuroń Jacek (*див. тж.* Куронь Яцек) 32, 85–87, 89, 100, 192, 194, 198, 220, 299, 301
- Kurski Jarosław 96
- Kurylczyk Bogumil 58, 141
- Kwaśniewski Aleksander (*див. тж.* Кваснєвський Александер) 31–32, 91, 123–124, 148–149, 186, 188, 195–196, 207, 222–224, 238, 258–260
- Laveaux de Ludwik 66
- Lentowicz Z. 178
- Lesnyak Witalij 273
- Lipiński Piotr 113
- Lippmann Walter (*див. тж.* Ліппман Волтер) 38–39, 264
- Lubacziwskyj Myrosław Iwan (*див. тж.* Любачівський Мирослав Іван, Глава УГКЦ) 135
- Łodziński Sławomir (*див. тж.* Лодзінський Славомір) 27, 171–172, 273
- Łomianowski Andrzej 127, 135
- Machcewicz Paweł (*див. тж.* Махцевич Павел) 232
- Makowski Krzysztof 51, 265
- Malczewski Antoni (*див. тж.* Мальчевський Антон) 64
- Malicki Jan 25, 274
- Malikowski Marian (*див. тж.* Маліковський Маріан) 22–23, 53–54, 135, 150–151, 161, 163–164, 171, 176, 274
- Małachowski Aleksander (*див. тж.* Малаховський Александер) 213
- Markiewicz Grzegorz (*див. тж.* Маркевич Гжегож) 52, 264
- Masior Jerzy 191
- Matejko Jan (*див. тж.* Матейко Ян) 62
- Maternicki Jerzy (*див. тж.* Матерніцький Єжи) 16, 264
- Matusz J. 227
- Mączyński Czesław (*див. тж.* Мончинський Чеслав) 66
- Mędrzecki Włodzimierz (*див. тж.* Менджецький Влодзімеж) 21, 72, 274
- Michnik Adam (*див. тж.* Міхнік Адам) 76–77, 129, 299, 301
- Mider Daniel (*див. тж.* Мідер Даніель) 122–123, 258
- Mieroszewski Juliusz (*див. тж.* Мерошевський Юліуш) 75
- Miłosz Czesław (*див. тж.* Мілош Чеслав) 79
- Mirga Andrzej (*див. тж.* Мірґа Анджей) 42–44, 264
- Misiło Eugeniusz (*див. тж.* Місило Євґен) 214
- Misiuk Andrzej 94
- Młynarski Janusz 168–170, 177
- Moczulski Leszek (*див. тж.* Мочульський Лешек) 90
- Modnicka Noemi 63, 274

- Mokry Włodzimierz (див. тж. Мокрий Володимир) 20, 73, 116, 166, 258, 273–274
- Molik Witold 51, 265
- Motyka Grzegorz (див. тж. Мотика Гжегож) 20–21, 23, 29, 73, 107–111, 113, 116–117, 125, 243, 271, 274
- Mułyk Dmytro (див. тж. Мулик Дмитро) 220
- Najder Zdzisław (див. тж. Найдер Здзіслав) 131, 179, 274
- Nicieja Stanisław (див. тж. Ніцея Станіслав) 28, 179, 190–192, 199, 274
- Niedźwiedzki Władysław 95
- Nowak Andrzej 119, 274
- Nowak Jacek (див. тж. Новак Яцек) 152
- Nowak-Jeziorański Jan (див. тж. Новак-Єзьоранський Ян) 194
- Nowakowski Jerzy Marek 25, 207, 274
- Oberländer Theodor (див. тж. Оберлендер Теодор) 101
- Odojewski Włodzimierz (див. тж. Одоєвський Влодзімеж) 215
- Olearnik Helena (див. тж. Олєарнік Гелєна) 112
- Olechowski Andrzej (див. тж. Олєховський Анджей) 143
- Ołdakowski Jan 69, 273
- Omyła-Rudzka Małgorzata 154, 159, 250, 261
- Onyszkiewicz Janusz (див. тж. Онишкевич Януш) 136–137
- Orlof Ewa 142, 225, 227, 274
- Orłowski Hubert 59, 264
- Osadczyk Bohdan (див. тж. Осадчук Богдан) 133, 136, 144, 148, 224
- Ostałowska Lidia 175
- Paczkowski Andrzej (див. тж. Пачковський Анджей) 102
- Pawlicki Jacek 152
- Pawłowski Andrzej (див. тж. Павловський Анджей) 100, 199
- Pazderski Mieczysław (див. тж. Паздерський Мечислав) 113
- Petliura Symon (див. тж. Петлюра Симон) 300
- Petlura Symon (див. тж. Петлюра Симон) 302
- Petrykiewicz Antoni (див. тж. Петрикевич Антоній) 179
- Pietraszek Edward (див. тж. Петрашек Едвард) 173
- Pietrzak Henryk 64, 274
- Pilot Dorota 77
- Piłsudski Józef (див. тж. Пілсудський Юзеф) 11, 91, 300, 302
- P. K. 138
- Podlaski Kazimierz (тж. Skaradziński Bohdan) 75, 257
- Polak Grzegorz 161, 163–166, 168

- Polak Tadeusz (див. тж. Поляк Тадеуш) 170  
 Poliszczuk Wiktor (див. тж. Поліщук Віктор) 80  
 Polkowska Anna (див. тж. Полковська Анна) 57, 264  
 Pomorski Adam 35, 275  
 Popowski Sławomir (див. тж. Поповський Славомір) 137–138  
 Poręba Tomasz (див. тж. Поремба Томаш) 157  
 Potocka-Hoser Anna (див. тж. Потоцька-Хозер Анна) 57–58, 264  
 Potocki Andrzej (див. тж. Потоцький Анджей) 81  
 Prokop Jan (див. тж. Прокоп Ян) 73, 116  
 Prus Edward (див. тж. Прус Едвард) 80, 82, 216  
 Przełomiec Maria 25, 274  
 Przewoźnik Andrzej (див. тж. Пшевозник Анджей) 183  
 Quasthoff Uta (див. тж. Квастгофф Ута) 40  
 Radoń Dionizij (див. тж. Радонь Діонізій) 114  
 Radziejowski Janusz 63–64, 275  
 Radziwinowicz Waclaw 183, 206  
 Rejt Jerzy (див. тж. Рейт Єжи) 172  
 Roguska Beata 157, 261  
 Romanowski Andrzej 152  
 Romanowski Wiesław 185  
 Roszkowski Janusz 211  
 Roszkowski Wojciech 229, 275  
 Rotfeld Adam Daniel (див. тж. Ротфельд Адам Даніель) 227  
 Rudnicki Jurij 156  
 Rutkowska Ada (див. тж. Рутковська Ада) 239  
 Rząsa Marek (див. тж. Жонса Марек) 157  
 Samsonowicz Henryk (див. тж. Самсонович Генрик) 52  
 Sawicki Tadeusz (див. тж. Савіцький Тадеуш) 170  
 Sawicz Agnieszka (див. тж. Савіч Агнешка) 22–23, 76, 275  
 Schaff Adam (див. тж. Шафф Адам) 40–42, 55, 265  
 Selwa Jan (див. тж. Сельва Ян) 216, 219  
 Semczuk Małgożata 76, 275  
 Serczyk Władysław (див. тж. Серчик Владислав) 16, 61–62, 217, 275  
 Siekierka Szczepan (див. тж. Секерка Щепан) 80, 218  
 Siemaszko Ewa (див. тж. Семашко Ева) 80, 116, 217–218, 236, 257  
 Siemaszko Władysław (див. тж. Семашко Владислав) 80, 116, 217–218, 257  
 Siemiradzki Henryk (див. тж. Семирадський Генрик) 11



- Sienkiewicz Henryk (див. тж. Сенкевич Генрик) 10
- Sierakowski Sławomir (див. тж. Сераковський Славомір) 231
- Skaradziński Bohdan (тж. Podlaski Kazimierz; див. тж. Скарадзінський Богдан) 75
- Słowacki Juliusz (див. тж. Словацький Юліуш) 11, 64
- Smarzowski Wojciech (див. тж. Смажовський Войцех) 249
- Smijan K. P. (див. тж. Сміян Константин) 209–210
- Smoleński Paweł (див. тж. Смоленський Павел) 34, 81, 84–87, 104–105, 113–117, 125, 138–139, 164–166, 175, 185, 192–194, 203, 229
- Sojka-Masztalerz Helena (див. тж. Сойка-Машталєж Гелена) 19, 275
- Sołtyk Roman 204–205
- Sosnowska Danuta (див. тж. Сосновська Данута) 17, 275
- Sowa Andrzej Leon (див. тж. Сова Анджей Леон) 102
- Staff Leopold (див. тж. Стафф Леопольд) 11
- Stańczyk Tomasz 118, 180, 220, 243
- Starak Teodozj (див. тж. Старак Теодозій) 141
- Stasiński Maciej (див. тж. Стасінський Мацей) 108
- Stępień Stanisław (див. тж. Степень Станіслав) 176, 213–214
- Stochla Piotr (див. тж. Стохла Пйотр) 111–112
- Stola Dariusz (див. тж. Стола Даріуш) 239
- Strońska Anna (див. тж. Стронська Анна) 33–34, 257
- Strzeszewski Michał 153, 182, 228, 234, 260–261
- Swoboda Tadeusz (див. тж. Свобода Тадеуш) 99
- Szarota Tomasz (див. тж. Шарота Томаш) 14, 40–41, 54, 265, 275
- Szawłowski Ryszard (див. тж. Шавловський Ришард) 116, 217
- Szcześniak Antoni (див. тж. Щесняк Антоній) 73–74
- Szczęсна Joanna 132
- Szeliga Zdzisław 162, 165
- Szeptycki Andrzej (див. тж. Шептицький Анджей) 246
- Szporluk Roman 142
- Szota Wiesław (див. тж. Шота Веслав) 73–74
- Szturm Małgorzata 151
- Szwic Jacek 151, 175–177, 193, 206–207
- Śmigły-Rydz Edward (див. тж. Смігли-Ридз Едвард) 90
- Świerczewski Karol (див. тж. Сверчевський Кароль) 115
- Tas Józef (див. тж. Тас Юзеф) 82, 164
- Tatarkiewicz Anna 95

- Tazbir Janusz (див. тж. Тазбір Януш) 19, 69, 93, 276
- Terlecki Dariusz (див. тж. Терлецький Даріуш) 126
- Tierling Ewa 15, 264
- Tokarczuk Ignacy (див. тж. Токарчук Ігнацій, архієпископ) 162
- Tomaszewski Jerzy (див. тж. Томашевський Єжи) 19, 276
- Topolski Jerzy (див. тж. Топольський Єжи) 51–52, 265
- Torzecki Ryszard (див. тж. Тожецький Ришард) 106–107, 110, 117, 121, 213, 276
- Traba Robert 16, 26, 34, 59, 263–264, 272
- Trzeciakowski Lech 51, 265
- Trzeźniowski Zdzisław 66
- Tur Jerzy 169
- Turzański Kazimierz 220
- Twardowski Bolesław (див. тж. Твардовський Болеслав) 219
- Тума Piotr (див. тж. Тима Петро) 94, 185, 191, 194, 207, 258, 260, 272
- Uhlig Dominik 151
- Urbanek Mariusz 191–192
- Urbanowicz Juliusz 25, 274
- Villain-Gandossi Christiane (див. тж. Віллайн-Гандоссі Крістіан) 46, 263
- Venclova Tomas (див. тж. Венцлова Томас) 76
- Walczak Kazimierz (див. тж. Вальчак Казімеж) 172
- Walas Teresa 15, 46, 263
- Wałęsa Lech (див. тж. Валенса Лех) 31–32, 126, 140, 260
- Wądlowska Katarzyna 35, 261
- Widacki Jan (див. тж. Відацький Ян) 95
- Wielowiejski Andrzej (див. тж. Вельовеїський Анджей) 148
- Wielowiejska Dominika 77
- Wiglicki Artur 33
- Wiktor A. 148
- Wilczak Jagienka 171, 173–174, 178, 181, 193
- Wilczur Jacek (див. тж. Вільчур Яцек) 104
- Wilson Thomas Woodrow (див. тж. Вільсон Вудро) 38
- Wnuk-Lipińska Ewa 56, 265
- Wnuk Rafał (див. тж. Внук Рафал) 111
- Wojciechowski Marcin (див. тж. Войцеховський Марцін) 34, 80, 125, 145, 147, 150–151, 187–188, 192–194, 202–204, 206, 227
- Wóycicki Kazimierz 249, 251
- Woźniakowski Jacek (див. тж. Возняковський Яцек) 15, 46, 58, 263
- Woźny Stanisław (див. тж. Восьний Станіслав) 114

- Wójcik Zbigniew (див. тж.  
Буйцік Збігнєв) 16, 62, 92,  
276
- Wójtowicz-Huber Bernadetta  
(див. тж. Войтович-Губер  
Бернадетта) 26, 276
- Wroński Paweł 141
- Wrzesiński Wojciech (див. тж.  
Вжесінський Войцех) 52, 95,  
264, 271, 276
- Wujec Henryk (див. тж. Вуєц  
Генрик) 123, 196, 198–199, 258
- Wyrobisz Andrzej (див. тж.  
Виробіш Анджей) 160
- Zaleski Józef Bohdan (див. тж.  
Залеський Юзеф Богдан) 64
- Załęcki Jarosław (див. тж.  
Заленцький Ярослав) 25, 47,  
147, 152–153, 276
- Zaszkilniak Leonid (див. тж.  
Зашкільняк Леонід) 51, 70,  
90, 103, 153, 276
- Zawadzki Aleksander (див. тж.  
Завадський Александер) 125
- Zawaleń Eugeniusz 169
- Zawiszewska Agata 76, 275
- Zhurzhenko Tatiana 70, 172, 276
- Ziemny A. 103, 257
- Zięba Andrzej (див. тж. Земба  
Анджей) 20, 276
- Zuchniak Monika 69, 273
- Żebrowski Rafał (див. тж. Же-  
бровський Рафал) 197
- Żółkiewicz Stanisław (див. тж.  
Жулкевич Станіслав) 167,  
172–173
- Żółkiewska Wanda (див. тж.  
Жулкевська Ванда) 73

## **“Bloody Rebels” or Blood Brothers?**

*Present-day Polish discourses about Ukraine*

### **Summary**

The emergence of present-day Polish stereotypes of Ukraine and Ukrainians dates back to the relationships between Kyivan Rus', Principality of Galicia–Volhynia and the Kingdom of Poland. Old stereotypes were significantly expanded by Cossack uprisings of 16th–17th centuries and by their interpretation in Polish romantic literature. Descriptions of Cossacks as cruel, ruthless rebels, bandits and murderers became a significant part of collective image of Ukrainians in the 19th century. A series of conflicts between the two nations, which reached its peak in the Chelm Land, Volhynia and Galicia during World War II, became one of the reasons of escalation of the negative vision of Ukrainians already in the 20th century. Postwar Polish communist propaganda strengthened negative stereotypes of Ukrainians in the public opinion. In the second half of the 20th century, along with the official discourse in Poland, there were attempts of an alternative interpretation of the history of Polish-Ukrainian relations provided by “Paris Culture” of Jerzy Giedroyc and by internal Polish opposition represented by Jacek Kuroń, Adam Michnik and others.

After 1989 in Poland, a new socio-political situation, that was characterized by a democratic changes, took place. At the same time in the society started a process of revision of old historical stereotypes of Ukraine, Ukrainians and Polish-Ukrainian relations in the 20th century. Significant positive effects on Polish vision of Ukrainians kept on a national mas media (“GazetaWyborcza”, “Rzeczpospolita”, “Poli-tyka”). Along with the political and media discourses in Poland there was “Kresy-oriented organizations” (Stowarzyszenie Upamiętnienia

Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów, Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich etc.) with the ideological view of the Ukrainian nation and its destructive role in Polish history.

Most of all negative ideas about Ukrainians were created by Polish memory of confrontation between Poles and Ukrainians in the 20th century: stereotypes of the Ukrainian attempted act to Galicia in 1918, collaboration with Hitlerites during World War II, assistance to Nazis in murders of Lviv professors in 1941, participations in suppression of the Warsaw Uprising of 1944, exclusive cruelty of the Ukrainian Insurgent Army on the peace population of Volhynia. The positive image of Ukrainians, around act of the Polish-Ukrainian alliance (Józef Piłsudski and Symon Petliura in 1920), the forced resettlement of Ukrainian minority, carried out by the communist authorities of the People's Republic of Poland (Operation “Vistula” of 1947) and the contemporary political, cultural, educational and economic Polish-Ukrainian relations, was actively formed by liberal intellectuals. A substantial increase in mutual sympathy of Poles and Ukrainians was caused by the Orange Revolution in 2004 and the Revolution of Dignity in 2013–2014.

Negative myths and stereotypes were often an obstacle for Polish-Ukrainian understanding in issues of historic preservation activities (the return of Greek Catholic churches in Przemyśl, the reconstruction of cemeteries and graves of soldiers of the Ukrainian People's Army, the Ukrainian Insurgent Army in Poland and Cemetery of the Defenders of Lviv (Cmentarz Orląt) in Ukraine), debates on the controversial historical topics (Volyn tragedy in 1943, Operation “Vistula” of 1947). Events of the end of 20th – beginning of 21st demonstrated that both nations were in the initial stage of overcoming difficult historical heritage. Information wars which arose during the regular anniversary of Ukrainian–Polish conflict in Volhynia in 1943, showed that there were groups of radical politicians, in both Ukraine and Poland and especially in Russia, for whom the reconciliation between Ukraine and Poland was highly undesirable. Irresponsible decisions of Polish Sejm and Senate in 2016 caused a wave of radicalization of public sentiments and put both nations before a difficult challenge to preserve good-neighborly relations.

## **“Rezuny” czy Pobratymcy?**

### *Współczesne polskie dyskursy o Ukrainie*

Geneza współczesnych polskich stereotypów Ukrainy i Ukraińców sięga okresu relacji między Rusią Kijowską, Księstwem Halicko-Wołyńskim a Królestwem Polskim. Dawne stereotypy znacznie uzupełniły powstania kozackie 16–17 wieków, oraz ich interpretacja w polskiej literaturze romantycznej. Opisy Kozaków jako okrutnych, bezlitosnych “rezunów”, bandytów, morderców ukształtowały zbiorowy wizerunek ówczesnych Ukraińców. Do umocnienia negatywnego postrzegania Ukraińców w XX wieku przyczyniły się długotrwałe konflikty między obu narodami, które osiągnęły apogeum na Chełmszczyźnie, Wołyniu i Galicji w czasie II wojny światowej. Powojenna propaganda komunistyczna tylko uzupełniła typowe stereotypy i utrwaliła ich w świadomości obywateli. Wraz z dyskursem oficjalnym w drugiej połowie 20 wieku w Polsce istniały próby alternatywnej interpretacji historii stosunków polsko-ukraińskich, które robiła paryska “Kultura” Jerzego Giedroycia oraz wewnątrzpolska opozycja w osobach Jaceka Kuronia, Adama Michnika i innych.

Po 1989 r. w Polsce ukształtowała się nowa sytuacja społeczno-polityczna, charakteryzująca się zmianami demokratycznymi. Wtedy w społeczeństwie zaczęło się przewartościowanie starych stereotypów Ukrainy, Ukraińców i relacji polsko-ukraińskich w 20 wieku. Znaczący wpływ na pozytywne postrzeganie Ukraińców przez Polaków wywierały ogólnopolskie media masowe (“Gazeta Wyborcza”, “Rzeczpospolita”, “Polityka”). Wraz z dyskursem politycznym i medialnym w Polsce istniało środowisko “kresowe” (Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów, Towarzystwo Miłośników Lwowa

i Kresów Południowo-Wschodnich itd.) z poglądem ideologicznym na Ukraińców jako naród i ich niszczyielską rolę w polskiej historii.

Najwięcej negatywnych wyobrażeń o Ukraińcach kreowała żywa pamięć Polaków o konfrontacji między obu narodami w 20 wieku: stereotypy zamachu ukraińskiego w Galicji w 1918 r., kolaboracji z hitlerowcami w czasie II wojny światowej, pomocy nazistom w mordowaniu polskich profesorów we Lwowie w 1941 roku, udziału w tłumieniu powstania warszawskiego 1944 roku, wyjątkowych okrucieństw Ukraińskiej Powstańczej Armii wobec polskiej ludności cywilnej na Wołyniu. Pozytywny obraz Ukraińców wokół współpracy polsko-ukraińskiej (sojusz Józefa Piłsudskiego i Symona Petlury w 1920 roku), krzywd, które doznali Ukraińcy od władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (przesiedleńcza akcja "Wisła" 1947 roku), oraz współczesnych stosunków politycznych, kulturalno-oświatowych i ekonomicznych był aktywnie kształtowany przez środowiska liberalne. Istotny wzrost wzajemnej sympatii Polaków i Ukraińców spowodowany był Pomarańczową rewolucją w 2004 roku oraz Rewolucją Godności z roku 2013/2014.

Negatywne mity i stereotypy często stawały się przeszkodą na drodze do porozumienia między Polakami i Ukraińcami w sprawach ochrony zabytków (zwrot cerkwi greckokatolickich w Przemyśle i odnawianie cmentarzy i grobów żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, Ukraińskiej Powstańczej Armii w Polsce, a także Cmentarza Orląt we Lwowie na Ukrainie), w dyskusjach na ostre tematy historyczne (tragedia wołyńska 1943 roku). Wydarzenia końca 20 i początku 21 wieku wykazały, że oba narody znajdowały się w początkowej fazie pokonania trudnego dziedzictwa historycznego. Wojny informacyjne, które powstawały podczas kolejnych rocznic konfliktu polsko-ukraińskiego na Wołyniu w 1943 roku, świadczyły o tym, że, zarówno w Polsce, jak na Ukrainie, a zwłaszcza w Rosji istniały grupy radykalnych polityków, bardzo niechętnych pojednaniu polsko-ukraińskiemu. Nieodpowiedzialne decyzje polskich Sejmu i Senatu w 2016 roku spowodowały falę radykalizacji nastrojów społecznych i postawiły oba narody przed trudnym wyzwaniem – utrzymaniem stosunków dobrosąsiedzkich.



*Для нотаток*

Наукове видання

Любомир Хахула  
**“Різуни” чи побратими?**  
**Сучасні польські дискурси про Україну**  
Монографія

*Науковий редактор*  
Микола Литвин

*Літературний редактор*  
Ірина Романина

*Коректор*  
Світлана Іваник

*Художньо-технічний редактор*  
Дмитро Савінов

*Дизайн обкладинки*  
Федір Лукавий

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича  
НАН України  
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4

Підписано до друку 06.12.2016 р.  
Формат 60х84 1/16. Гарнітура “Minion Pro”.  
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 17,7